

ALFONSAS MOTUZAS

LIETUVOS KALVARIJŲ
KRYŽIAUS KELIŲ
ISTORIJA,
APEIGINIAI PAPROČIAI
IR MUZIKA

ISBN 978-5-437-00000-0

**Ephemerides Sacrarum Disciplinarum
Theologicae Facultatis in Universitate Vytauti Magni**

ALFONSAS MOTUZAS

**LIETUVOS KALVARIJŲ
KRYŽIAUS KELIŲ
ISTORIJA,
APEIGINIAI PAPROČIAI
IR MUZIKA**

Monografija

Dovanojo: *Alfonsas Motuzas*

Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
Kaunas, 2003

24-532.4(474.5)(091)

UDK 23/28(091)

Mo-259

Monografija rekomenduota leisti Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Tarybos posėdyje 2002 m. rugsėjo 10 d., protokolo Nr. 8

Monografijos leidimą kuravo Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Didysis kancleris, arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius SJ

Recenzentai:

Romualdas Apanavičius, humanitarinių mokslų (etnologija) habilituotas daktaras, profesorius (Vytauto Didžiojo universitetas);

Vacys Milius, humanitarinių mokslų (etnologija) habilituotas daktaras, profesorius (Lietuvos istorijos institutas);

Petras Puzaras, monsinjoras, humanitarinių mokslų (teologija) habilituotas daktaras, profesorius (Vytauto Didžiojo universitetas)

Monografijos leidimą rėmė Lietuvos valstybinis
mokslo ir studijų fondas

© Alfonsas Motuzas, 2003

ISBN 9955-530-39-1

TURINYS

IVADAS	5
I skyrius. KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIAI EUROPOJE.....	15
II skyrius. LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ ISTORIOGRAFIJA	26
1. Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias.....	26
2. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias	33
3. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias	36
4. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias.....	43
5. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai.....	46
6. Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias.....	56
7. Veprių kalvarių Kryžiaus kelias.....	60
III skyrius. LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ APEIGINIAI PAPROČIAI IR MUZIKA	70
1. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje.....	71
2. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje.....	80
2.1. Pridėtinės stotys	81
2.2. Pagrindinės stotys	83
3. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje	95
4. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose	103
4.1. Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra.....	104
4.2. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kul- tūra	106
4.3. Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelias ..	112
4.4. Šventųjų laiptų koplyčia.....	115
5. Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje	120
6. Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje	126

IV skyrius. LIETUVOS IR KITŲ TAUTŲ KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ APEIGINIŲ PAPROČIŲ IR MUZIKOS LYGIAGRETĖS	146
1. Apeiginiai papročiai	146
2. Muzika.....	175
V skyrius. KRYŽIAUS KELIŲ VIETINIŲ SAVITUMŲ KILMĖS KLAUSIMAI.....	257
IŠVADOS.....	272
Summary	274
Zusammenfassung	277
Streszczenie	281
Asmenvardžių rodyklė	284
Trumpai apie autorių	293

IVADAS

Lietuva jau daugiau kaip 600 metų yra krikščioniškas kraštas. Šioje šalyje daugiausiai išpažįstami katalikų, stačiatikių ir evangelikų tikėjimai. Lietuva nuo krikšto pradžios (1387 m.) du kartus buvo paaukota Švč. M. Marijai. Lietuvos ir Lenkijos karalius Jonas Kazimieras Lvove 1656 m. balandžio 1 d. dvasininkų, senatorių bei žmonių akivaizdoje pagal nustatytą tvarką, t.y. atsiklaupęs prieš altorių, sukalbėjo Lietuvos ir Lenkijos paaukojimo Marijai aktą¹. Ant rasis Lietuvos paaukojimas Marijai įvyko 1951 m. gegužės 13 d. Romoje, Šv. Kazimiero kolegijos koplyčioje, minint Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo 25 metų sukaktį. Dalyvaujant dvasininkams, diplomatams ir Romoje esantiems lietuviams, Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas, vyskupai Pranciškus Bučys, Vincentas Brizgys ir Vincentas Podolskis, suklaupe prieš altorių, iškilmingai paaukojo Lietuvą Nekalčiausiai Marijos Širdžiai. Tad natūralu, kad Lietuva šiandien yra katalikiška ir vadinama Marijos žeme (*Terra Mariana*)².

Viena iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikų – kalvarijos, kurias sudaro Kristaus ir Marijos kančiai pagerbti skirtų vietų, arba stočių („stacijų“), esančių atviroje erdvėje ar bažnyčių šventorių bei kluatų koplytėlėse su įtaisytais paveikslais, skulptūromis, lankymai, apmąstant jų kančią, kalbant tam tikras maldas, giedant giesmes, grojant muzikos instrumentais bei atliekant tam tikras apeigas.

Kalvarių Kryžiaus kelio kulto ištakos yra Jeruzalėje. Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktika gimė iš žmogaus noro pajusti, ką išgyveno Kristus, einantis savo kančios kelią – nuo Piloto pretorijaus iki Kalvarijos kalno. Šio kelio pamaldumo turinyje kiekvienas krikščionis gali išvelgti analogijų su savo gyvenimu. Tai atgailos, intencijos ir apžadų kelias, kuriame kasdien gali tekti suklypti ar kristi.

Kalvarių Kryžiaus keliai yra vienas Europos katalikiškosios religijos istorijos, etnologijos ir etnomuzikologijos mokslų objektų. Čia ypač svarbūs yra kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo apeiginiai papročiai, kuriuos sudaro liturginio kulto elementai: veiksmai, gestai, šventos vietos, maldų kalbėjimas, giesmių giedojimas, grojimas muzikos instrumentais bei bažnytinės kalendorinės šventės. Šie papročiai rodo ne tik bendratautinius Kryžiaus kelių liturginius bruožus, bet ir savitumus, kurie atsirado apeiginius papročius veikiant atskiros tautos etninei kultūrai. Todėl kalvarių Kryžiaus keliai laikytini savitu apeiginės-liturginės ir etninės kultūros reiškiniu, kurio analizė padeda atskleisti, kaip

¹ Nunz. Di Polonia, vol. 64, fol. 220 // Vatikano archyvas.

² Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 152.

etninė kultūra veikė krikščioniškąją. Mokslinių studijų, kur Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeigos būtų nagrinėjamos kaip sudėtingas apeiginės liturginės ir etninės kultūros sąveikos reiškiny, nėra. Monografijoje apibendrinti autoriaus daugelio metų tyrinėjimai leidžia į kalvarių Kryžiaus kelių istoriją, apeiginius papročius ir muziką Lietuvoje bei jų lygiagretes su kitomis tautomis pažvelgti nauju žvilgsniu. Tad darbas aktualus ne vien Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, jis svarbus ir Lietuvos etnologijos bei etnomuzikologijos mokslams, nes čia bene pirmą kartą apeiginiai papročiai ir muzika aptariami etnologiniu ir etnomuzikologiniu aspektais, kas, lyginant su kitų tautų analogais, padeda atskleisti Lietuvos kalvarių savitumą. Ankstesnių tyrinėtojų darbuose daugiausiai dėmesio skiriama kelių Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istoriografijai. Bene išsamiausiai šis fenomenas Europoje pristatytas didžiuosiuose enciklopediniuose žinyuose: „Encyclopédie du catholique“, t. 20 (1959), „Lexicon für Theologie und Kirche“, t. 1 (1957), „New Catholic Encyclopedia“ (1967), „Encyklopedia Kościelna“, t. 2 (1873), „Popręczna encyklopedia Kościelna“, t. 9–10 (1906) ir kt.

Iš lietuvių autorių apie Kristaus kančios kelio kultą Jeruzalėje XVI a. pabaigoje pirmasis rašė Mikalojus Kristupas Radvila, žinomas Našlaitėlio slapyvardžiu. Savo kelionę į Jeruzalę ir Kryžiaus kelio apeiginius papročius 1582/84 metais jis aprašė laiškuose „Podróż do Świętej Syrii i Egiptu 1582–84“. 1601 metais šis darbas pirmą kartą buvo pateiktas lotynų kalba („Hierosolymitana peregrinatio“), 1603 m. – vokiečių, 1607 m. – lenkų, o 1787 m. – rusų. Lenkų kalba parašytas originalas kunigo S. Czubeko buvo suredaguotas ir 1925 metais paskelbtas Krokuvos mokslų akademijoje.

Istoriniu aspektu apie kalvarijas Lietuvoje pirmasis 1643 m. prakalbo Mykolas Bardauskas savo knygutėje „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza“, kuri išspausdinta Vilniuje 1643 metais, 1648 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius knygoje „Calvaria Samogitiae“. Šią temą nagrinėjo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius „Žemaičių vyskupystėje“; 1906 m. kun. Antanas Ragaišis knygoje „Žemaičių Kalvarijos aprašymas“; 1937 m. kun. Jonas Totoraitis studijoje „Lietuvos Jeruzalė“; 1958 m. kun. Jonas Vaišnora monografijoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ bei 1978 m. Grigas Valančius dviejų dalių istoriografiniuose pasakojimuose „Žemaičių Didysis“.

XVII–XIX a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūrinio gyvenimo tyrinėjimai padėjo pagrindą išamesnei šio fenomeno analizei, nors liturgijos ir vietinių papročių savitumo klausimai šiuose darbuose negvildenami.

Apie Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose atliekamus apeiginius papročius pirmą kartą rašoma 1831–1832 metais nežinomo autoriaus Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeigų vadovėlyje „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w diecezji Wileńskiej“. 1848 m. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius „Žemaičių vysku-

pystėje“ kalba apie Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apeiginius papročius. Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus 1856 m. aprašė lietuvių poetė Karolina Praniauskaitė savo eiliuotame darbe „Festyna Wielkiej Kalwarii na Żmudzi“. 1926 m. pasirodė kun. J. K. Bortnikovskio vadovėlis „Jėzaus Kristaus kančios kelias, arba Kalvarijų vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti“; 1940 m. kun. Stanislovo Kiškio vadovėlis „Vilniaus kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“; 1940 m. kun. Vinco Taškūno vadovėlis „Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus kelias“; 2001 m. lietuvių kun. Eduardo Kirstuko vadovėlis lenkų kalba „Kalwaria Wileńska“. Šios monografijos autorius 1993 m. aptariamąją temą yra paskelbęs giesmių antologiją „Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės“; 1993 m. studiją „Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias“; 1991–1999 m. mokslinius straipsnius: „Tautiniai instrumentai ir Kalnų giesmės Žemaičių Kalvarijoje“; „Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė“; „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir šermenų apeigose giedamų Kalnų giesmių kilmė: sąsajos ir skirtumai“; „Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai“; „Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika“; 2001 m. apgintas habilitacinis darbas „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“.

Svarbių duomenų apie XVII–XVIII a. kalvarijas Lietuvoje yra paskelbę ir lenkų mokslininkai: 1984 m. kun. Augustin Chadam giesmyne/studijoje „Śpiewnik Kalwaryjski“; 1987 m. kun. Jerzy Kopeć studijoje „Droga Krzyżowa“; kun. Romuald Rak straipsnyje „Śpiewy w czsie Drogi Krzyżowej“ bei 1998 m. kun. L. S. straipsnyje „Kalwarya Zebrzydowska“.

Žinių apie kitų tautų kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginius papročius yra pateikę Prancūzijos, Italijos, Vokietijos bei Lenkijos mokslininkai: 1907 m. prancūzų mokslininkas Henrik Thurston-A. Boudinhon studijoje „Etude historique sur le Chemin de la Croix“, 1972 m. italas M. Petrozzi darbe „Dal Calvario al S. Sepolcro. Gerusalem. Franciscan printing press Jerusalem“, 1992 m. vokiečių istorikas Friedhelm Jurgensmejer kartu su bendraautorių grupe studijoje „Archiv für mittelrheinische kirchengeschichte nebst berichten zur kirchlichen denkmalpflege“ ir kiti.

Atskirai reikėtų išskirti Romos Katalikų Bažnyčios mokslininkų publikuotus mokslinius liturginius ir etnologinius darbus. Tai lenkų mokslininko P. Kowalski monografija „Prośba do Pana Boga“, išleista Wroclawe 1994 metais, vyskupo Jono Borutos SJ straipsnis „Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose“, 1996 m. išspausdintas prestižiniame žurnale „Liaudies kultūra“, kun. Algimanto Kajacko vadovėlis „Bažnyčia liturgijoje“, išleistas Kaune 1997 metais, Donato Vilko iš prancūzų kalbos išversta ir 1998 m. Kaune išleista Jean Lebon monografija „Kaip suprasti liturgiją“ bei 2001 metais paskelbti Vatikano dokumentai „Dėl kultūros pastoracijos“.

Svarbių žinių pateikta Rusijoje, Italijoje bei Lietuvoje išleistuose etnologijos mokslo darbuose. Paminėtini būtų šie: „Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы“ (отв. редактор С. А. Токарев. Москва, 1977); В. К. Соколова „Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов“ (Москва, 1979); Konstantino Avižonio darbas „Rinktiniai raštai“, t. 3, išleistas 1982 m. Romoje; Zenono Ivinskio „Rinktiniai raštai“, t. 4, išleistas Romoje; Norberto Vėliaus sudaryti „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos“, išleisti 1996 metais, bei „Lietuvių mitologija“, t. 1 – 1995 m. ir t. 2 – 1997 m.; 1997 m. Petro Račiaus iš prancūzų kalbos versta Mircba Eliades monografija „Šventybė ir pasaulietiskumas“ bei Vykinto Vaitkevičiaus 1998 m. išleistas darbas „Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija“.

Siekiant kuo išsamiau aprašyti kalvarių Kryžiaus keliuose atliekamus apeiginius papročius, teko pasitelkti spausdintinius Vatikano, Lenkijos ir Lietuvos valstybės bei Kauno arkivyskupijos kurijos archyvinius šaltinius. Iš viso darbe panaudoti 4-ių archyvinių šaltinių duomenys.

Atliekant muzikologinius tyrimus, pasitelkti įvairūs italų, austrų-vokiečių, lenkų ir lietuvių katalikiškieji giesmynai. Tai 1975 m. išleistas austrų-vokiečių giesmynas „Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch Erzdiözese Wien“ ir jau minėta 1984 m. išleista kun. Augustin Chadam studija-giesmynas „Śpiewnik Kalwaryjski“, 1987 m. išleistas italų giesmynas „La Famiglia Christiana nella casa del Padre editrice elle dici“, 1991 m. lenkų liturginis giesmynas „Śpiewnik Liturgiczny“, 1994 m. bažnytinis giesmynas „Śpiewnik Kościelny“, 1993 m. Lietuvoje išleistas „Liturginis giesmynas“ bei monografijos autoriaus antologija „Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės“ (iš viso septyni giesmynai, kuriuose sudėta maždaug 300 giesmių). Taip pat remtasi moksliniuose straipsniuose paskelbtais religinių giesmių tyrinėjimais (pateikta beveik 200 faktų, iš jų daugiau kaip 150 surinko pats autorius).

Atliktiems tyrimams apibendrinti buvo sudaryta 11 kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo kartografinių žemėlapių/schemų (Kalvarių Kryžiaus keliai Europoje ir Lietuvoje; Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelio stotys ir jų aplankymo planas; Vilniaus Šventųjų laiptų koplyčios išilginis pjūvis; Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčių, arba vietų (stočių), apvaikščiojimo žemėlapis; Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio stotys; Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas; Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių apvaikščiojimo schema; Šventųjų laiptų koplyčia Tytuvėnuose; Šiluvos Apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos kelio 7-ių stočių apvaikščiojimo schema; Mosėdžio bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelių apvaikščiojimo schema; Veprių kalvarių Kryžiaus kelio stotys ir Marijos takeliai), 23 lentelės (Kalvarių Kryžiaus kelių tipai ir jų populiacija Europoje; Lietuvos kalvarių

Kryžiaus kelių ištakos; Tytuvėnų ir Vilniaus bernardinų vienuolynų kluatų Kryžiaus kelių pamaldumo tradicija; Apeiginių papročių atlikimo laikas; Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių ypatumai; Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių ištakos), 2 paveikslai (Kristaus kančios paveikslai „stacijos“, Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios Šventųjų laiptų koplyčia) bei pateikta 51-os giesmės 118 natų pavyzdžių.

Į kalvarių Kryžiaus kelių istoriją pateko ir piligrimas Karolis Voityla, dabartinis popiežius Jonas Paulius II, kuris 1979 m. birželio 7 d. lankydamas Kalwaria Zebrzydowska skyrė jai šiuos žodžius: „Paprasčiausiai net nežinau, kaip dėkoti Dievo Apvaizdai už tai, kad leido man dar kartą aplankyti šią šventovę ir jos Kryžiaus kelius. <...>. Kalvarių Kryžiaus kelio paslaptį ir jėgą Kalwaria Zebrzydowska slepia savyje, kurią galime pajusti tik lankydami ją ir atsiduodami jai. <...> puoselėkite tradicines maldas ir giesmes, kurias aš nuo vaikystės kalbėdavau ir stebėdavau, iš kur jose tokia jėga ir galybė. <...>. Šios maldos ir giesmės buvo perduodamos iš kartos į kartą. Čia slypi kalvarių Kryžiaus kelio galybė – prisirišimas prie tėvų žemės, tautos šaknų, religijos ir meilės jai. <...>. Ir už tai prašau, kad už mane čia pasimelstumėte, man gyvenant ir man mirus, nes man kalvarijos yra šventa. Amen“³.

Minėtos publikacijos bei archyvų medžiaga padėjo darbo autoriui ieškoti atsakymų į Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių kilmės, jų vietinio savitumo ir sąsajų bei dėsningumą su kitų tautų kalvarijomis klausimus.

Monografijos pagrindas – mokslinis tyrimas, kurio objektas – Lietuvos ir Europos kalvarių Kryžiaus keliai.

Darbe iškeliama katalikų pamaldumo formų ir vietinių etninės kultūros savitumų persipynimo problema.

Darbo tikslas – išanalizuoti Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginius papročius, atsižvelgiant į jų atitikmenis kitų tautų analoguose.

Darbo tikslui pasiekti buvo išsikelti šie uždaviniai:

Pirma, remiantis publikuota istorine, etnologine, etnomuzikologine bei etnografinių tyrimų ekspedicine medžiaga atskleisti Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių ir jų apeiginių papročių genezę.

Antra, lyginant su kitų kraštų analogiškais reiškiniiais, nustatyti kalvarių istoriografines bei apeiginių papročių sąsajas ir skirtumus.

Trečia, parodyti Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių savitumą, atskleisti, kaip sąveikauja liturginiai ir etniniai papročiai.

Darbas yra originalus ne tik dėl pasirinktos temos, kuri nagrinėjama pirmą kartą, bet ir dėl pačios darbo koncepcijos. Ji apima ne tik kalvarių Kryžiaus kelių ir jų apeiginių papročių Lietuvoje istoriją, muziką, bet ir atskleidžia jų atsiradimo priežastis bei motyvus.

³ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 26–28.

Darbe Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorinė ir apeiginių papročių raida pristatoma istoriografiškai, t.y. atsižvelgiant į geopolitinį kontekstą.

Atliekant tyrimus taikyti geografinio kartografavimo, analizės, sintezės, tipologinis bei retrospekcijos metodai.

Siekiant kuo išsamiau atskleisti apibrėžtąją temą, laikytasi nuoseklios Lietuvos Katalikų Bažnyčios kalvarių Kryžiaus kelių istorinės atsiradimo sekos. Tyrimai atlikti pagal šią schemą:

- a) nustatytas Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos paplitimo Europoje arealas;
- b) sudaryta kalvarių Kryžiaus kelių tipologija;
- c) parodytos kalvarių atsiradimo Lietuvoje ištakos;
- d) atskleisti pagrindiniai Lietuvos kalvarių apeiginiai papročiai;
- e) atlikta Lietuvos ir kitų tautų kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių lyginamoji analizė;
- f) parodytas Lietuvos Kryžiaus kelių apeigų savitumas;
- g) išanalizuota Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių muzika, lyginant su kaimyninių šalių analogais.

Rezultatai – iškelta ir pagrįsta hipotezė, kad Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliai yra katalikiškosios Europos kultūros siena – forpostas prieš protestantizmą, stačiatikybę, musulmonybę, o vėliau ir ateizmą. Tam įtakos turėjo kontrreformacija bei sudėtingi XVII–XX amžiaus istoriniai geopolitiniai įvykiai. Tuo metu Lietuva užėmė svarbią vietą Europos Katalikų Bažnyčios istorijoje.

Pagrindines monografijoje sprendžiamos problemos idėjas pastarąjį penkmetį autorius propagavo užsienyje ir Lietuvoje pripažintuose mokslo leidiniuose bei mokslo darbuose:

2000–2001 m. Lenkijoje: „The reflection of the Additional service of the Polish origin in Lithuania”⁴, „Muzyka Kalwarii Żmudzkiej w Gordach (Samogitia) i Kalwarii Zebrzydowskiej: zbieżności i różnice”⁵.

2001 m. Ukrainoje: „Музыкальные инструменты в обрядах Крестового пути Литовских кальварий”⁶.

2000–2002 m. Rusijoje: „Панямунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-

⁴ Motuzas A. The reflection of the Additional service of the Polish origin in Lithuania// *Analecta Cracoviesia*. T. 32. Wydawnictwo naukowe Papieskiej akademii teologicznej w Krakowie, 2000, s. 339–351.

⁵ Motuzas A. Muzyka Kalwarii Żmudzkiej w Gordach (Samogitia) i Kalwarii Zebrzydowskiej: zbieżności i różnice // *LUD. Organ Polskiego etnologicznego*. T. 85. Poznań, 2001, s. 83–105.

⁶ Мотузас А. Музыкальные инструменты в обрядах Крестового пути Литовских кальварий // *Музыка та дія в традиційному фольклорі. Львівська державна музична академія ім. М. Лисенка*. Львів, 2001, с. 94–113.

западной Литвы“⁷, „Некоторые особенности Литовской народной обрядности“⁸, „Этнологический и этноинструментологический подход к практике сакрального мелоса“⁹.

1997–2002 m. Lietuvoje: „Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė“¹⁰, „Švč. Mergelės Marijos valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai“¹¹, „Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika“¹², „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai“¹³, „Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje“¹⁴, „Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje“¹⁵, „Švč. M. Marijos valandų ir giesmių lietuviškieji ypatumai“¹⁶, „Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai“¹⁷, „Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai“¹⁸, „Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje“¹⁹, „Mosėdžio ir

⁷ *Motuzas A.* Панямунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-западной Литвы // Проблемы межрегиональных связей. Научные труды. Москва-Советск, 2000, с. 15–33.

⁸ *Motuzas A.* Некоторые особенности Литовской народной обрядности // Проблемы этнокультуры. Москва-Калининград, 2001.

⁹ *Motuzas A.* Этнологический и этноинструментологический подход к практике сакрального мелоса // Проблемы межрегиональных связей. Сборник научных трудов. (The problems of connections between regions Nr. 3). Министерство культуры Российской Федерации. Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма (Москва). Санкт-Петербургский Государственный Университет культуры и искусства. Москва – Санкт-Петербург – Советск, 2002, с. 27–32.

¹⁰ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 47–58.

¹¹ *Motuzas A.* „Švč. Mergelės Marijos valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai // *Metraštis*. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 144–160.

¹² *Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // *Metraštis*. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 161–198.

¹³ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1(3), p. 53–80.

¹⁴ *Motuzas A.* Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // *Metraštis*. T. 13. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1998, p. 126–197.

¹⁵ *Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // *Metraštis*. T. 13. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1998, p. 200–227.

¹⁶ *Motuzas A.* Švč. M. Marijos valandų ir giesmių lietuviškieji ypatumai // *Liaudies kultūra*, 1998. Nr. 2, p. 12–19.

¹⁷ *Motuzas A.* Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 2(7), p. 41–58.

¹⁸ *Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4(8–9), p. 99–128.

¹⁹ *Motuzas A.* Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje // *Liaudies kultūra*, 1999. Nr. 6, p. 44–47; 2000. Nr. 2, p. 14–19; 2000. Nr. 3, p. 20–29; 2000. Nr. 5, p. 7–17.

Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelių religinis bei kultūrinis tapatumas (etnologinis ir etnomuzikologinis aspektai)²⁰, „Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai“²¹, „Dėl Barboros Žagarietės šventumo (etnologinis ir etnomuzikologinis tyrimas)“²², „Lietuvos katalikiškų pridedamųjų pamaldų apeiginių papročių nacionalinio savitumo, kaip vieno aukštesnės pakopos švietimo objektų žengiant į trečiąjį tūkstantmetį, svarba“²³, „Latvių ir lietuvių katalikų Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginių papročių ypatumai“²⁴, „Vysk. M. Valančius *Žemaičių vyskupystėje* apie kalvarių Kryžiaus kelių garbinimą Lietuvoje“²⁵, „Marijos kultas Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose“²⁶. Dalį monografijos sudaro 2001 m. gruodžio 20 d. autoriaus apgintas habilitacinis darbas „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“²⁷.

Monografija atveria naujus istorijos, religijos etnologijos ir giesmių etnomuzikologijos tyrinėjimo barus ir savo ruožtu leidžia testuoti autorius pradėtus tyrinėjimus, ieškant naujų sąsajų tarp Europos ir Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorijos, apeiginių papročių bei muzikos. Autorius tikisi, kad šis darbas yra tik pradžia ir kartu raktas naujiems moksliniams ieškojimams. Monografiją sudaro šeši pagrindiniai skyriai. Ji pradeda įvadu ir baigiama išvadomis, literatūros sąrašu, asmenvardžių rodykle bei santraukomis užsienio kalbomis.

Monografijos autorius nuoširdžiai dėkoja recenzentams: prof. habil dr. Vaciuui Miliui, mons. habil. dr. Petrui Puzarui, prof. habil. dr. Romualdui Apanavičiui, redaktorei Vilmai Urbonavičiūtei, maketuotojai Danguolei Stepukonienei bei viršelio dailininkui A. Kliševičiui.

²⁰ Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelių religinis bei kultūrinis tapatumas (etnologinis ir etnomuzikologinis aspektai) // Metraštis. T. 15. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1999, p. 345–403.

²¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Metraštis. T. 15. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1999, p. 405–535.

²² Motuzas A. Dėl Barboros Žagarietės šventumo (etnologinis ir etnomuzikologinis tyrimas) // Metraštis. T. 16. Vilnius, 2000, p. 79–116.

²³ Motuzas A. Lietuvos katalikiškų pridedamųjų pamaldų apeiginių papročių nacionalinio savitumo, kaip vieno aukštesnės pakopos švietimo objektų žengiant į trečiąjį tūkstantmetį, svarba // SOTER. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. Kaunas, 2000. Nr. 3(31), p. 55–62.

²⁴ Motuzas A. Latvių ir lietuvių katalikų Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginių papročių ypatumai // Metraštis. T. 17. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 2000, p. 247–282.

²⁵ Motuzas A. Vysk. M. Valančius *Žemaičių vyskupystėje* apie kalvarių Kryžiaus kelių garbinimą Lietuvoje // SOTER. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001. Nr. 5 (33), p. 57–71.

²⁶ Motuzas A. Marijos kultas Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose // SOTER. Kaunas, 2002. Nr. 7 (35), p. 24–31.

²⁷ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės. Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.

Literatūra

- Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 26–28.
- Motuzas A. Dėl Barboros Žagarietės šventumo (etnologinis ir etnomuzikologinis tyrimas) // Metraštis. T. 16. Vilnius, 2000, p. 79–116.
- Motuzas A. Katalikiškos priedamosios pamaldos Lietuvoje // Liaudies kultūra, 1999. Nr. 6, p. 44–47; 2000. Nr. 2, p. 14–19; 2000. Nr. 3, p. 20–29; 2000. Nr. 5, p. 7–17.
- Motuzas A. Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 2(7), p. 41–58.
- Motuzas A. Latvių ir lietuvių katalikų Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginių papročių ypatumai // Metraštis. T. 17. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 2000, p. 247–282.
- Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės. Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.
- Motuzas A. Lietuvos katalikiškų priedamųjų pamaldų apeiginių papročių nacionalinio savitumo, kaip vieno aukštesnės pakopos švietimo objektų žengiant į trečiąjį tūkstantmetį, svarba // SOTER. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. Kaunas, 2000. Nr. 3(31), p. 55–62.
- Motuzas A. Marijos kultas Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose // SOTER. Kaunas, 2002. Nr. 7 (35), p. 24–31.
- Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelių religinis bei kultūrinis tapatumas (etnologinis ir etnomuzikologinis aspektai) // Metraštis. T. 13. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1999, p. 345–403.
- Motuzas A. Muzyka Kalwarii Żmudzkiej w Gordach (Samogitia) i Kalwarii Zebrzydowskiej: zbieżności i różnice // LUD. Organ Polskiego etnologicznych. T. 85. Poznań, 2001, s. 83–105.
- Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Metraštis. T. 13. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1998, p. 126–197.
- Motuzas A. Švč. M. Marijos valandų ir giesmių lietuviškieji ypatumai // Liaudies kultūra, 1998. Nr. 2, p. 12–19.
- Motuzas A. „Švč. Mergelės Marijos valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai // Metraštis. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 144–160.
- Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Metraštis. T. 13. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1998, p. 200–227.
- Motuzas A. The reflection of the Additional service of the Polish origin in Lithuania // Analecta Cracoviesia. T. 32. Wydawnictwo naukowe Papieskiej akademii teologicznej w Krakowie, 2000, s. 339–351.
- Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4(8–9), p. 99–128.
- Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Metraštis. T. 15. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1999, p. 405–535.
- Motuzas A. Vysk. M. Valančius Žemaičių vyskupystėje apie kalvarių Kryžiaus kelių garbinimą Lietuvoje // SOTER. Kaunas. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001. Nr. 5 (33), p. 57–71.
- Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Metraštis. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 161–198.
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 47–58.

- Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // *Tiltai*. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1(3), p. 53–80.
- Nunz. Di Polonia, vol. 64, fol. 220 // Vatikano archyvas.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 152.
- Мотузас А.* Панямунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-западной Литвы // Проблемы межрегиональных связей. Научные труды. Министерство культуры Российской Федерации, Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма. Москва-Советск, 2000, с. 15–33.
- Мотузас А.* Музыкальные инструменты в обрядах Крестого пути Литовских кальварий // Музика та дія в традиційному фольклорі. Львівська державна музична академія ім. М. Лисенка. Львів, 2001, с. 94–113.
- Мотузас А.* Некоторые особенности Литовской народной обрядности // Проблемы этнокультуры. Министерство культуры Российской Федерации. Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма. Москва-Калининград, 2001.
- Мотузас А.* Этнологический и этноинструментологический подход к практике сакрального мелоса // Проблемы межрегиональных связей. Сборник научных трудов. (The problems of connections between regions Nr. 3). Министерство культуры Российской Федерации. Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма (Москва). Санкт-Петербургский Государственный Университет культуры и искусства. Москва – Санкт-Петербург – Советск, 2002, с. 27–32.

I SKYRIUS

KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIAI EUROPOJE

Kalvarijų Kryžiaus kelias (lotyniškai *Via Crucis*) – tai pamaldumo praktika, kurią sudaro stočių („stacijų“), arba vietų, kurios įrengtos lauke pastatytose koplyčiose su paveikslais ar skulptūromis, lankymas, apmąstant Kristaus kančią, kalbant tam tikras maldas ir giedant giesmes. Šis Kryžiaus kelias ne iš karto igavo tą katalikiškosios kultūros pamaldumo formą, kuri žinoma šiandien. Jo evoliucija truko keletą amžių, perėjo daugelį pamaldumo etapų, kol igavo dabartinį pavidalą.

Bene išsamiausiai Kryžiaus kelio kulto kilmę yra nušvietę mokslininkai H. Thurston, A. K. Kneler, A. Zedelman, M. J. Pikard bei E. Kramer.

Kalvarijų Kryžiaus kelių pradžia – pirmieji krikščionybės amžiai. Žinoma, kad krikščionys šventąsias vietas (*peregrinatio ad loca sancta*) Jeruzalėje lankydavo jau II amžiuje. Maldininkų kelionės į šias vietas, ypač į Palestiną, išpopuliarėjo IV amžiuje, imperatoriui Konstantinui Didžiajam 313 m. Milano ediktu suteikus teisę krikščionims laisvai išpažinti savo tikėjimą. Pirmoji žinoma maldininkė, 324 m. nukeliavusi į Jeruzalę ir Betliejų buvo Konstantino motina šv. Elena²⁸. Vėliau į Jeruzalę keliauja ir kitų kraštų maldininkai, kurie savaip garbina kalvarijas.

Pirmasis Jėzaus kelio, kuris dar vadinamas Kančios keliu, nuo Piloto rūmų iki Kalvarijos kalno aprašymas randamas 381–384 m. maldininkės Eterijos pranešime „*Peregrinatio ad loca Sancta*“ („Piligriminė kelionė po šventąsias vietas“)²⁹, kuriame aprašomos vietovės, susijusios su Kristaus Kryžiaus kelio įvykiais. Tai lėmė naujų religinio meno formų Europoje atsiradimą. Jau V amžiaus pradžioje Kristaus kančios kelio scenas imta vaizduoti ir kitose šalyse. Sėniausią Kristaus kančias perteikiantį ciklą (420–430 m.), kurį sukūrė ir garbino tikintieji Jeruzalėje, randame keturiose plokštėse („stacijose“) Londono Britų muziejuje. Ciklą sudaro 12 paskutinių Kristaus gyvenimo epizodų³⁰ (žr. 1 pav.).

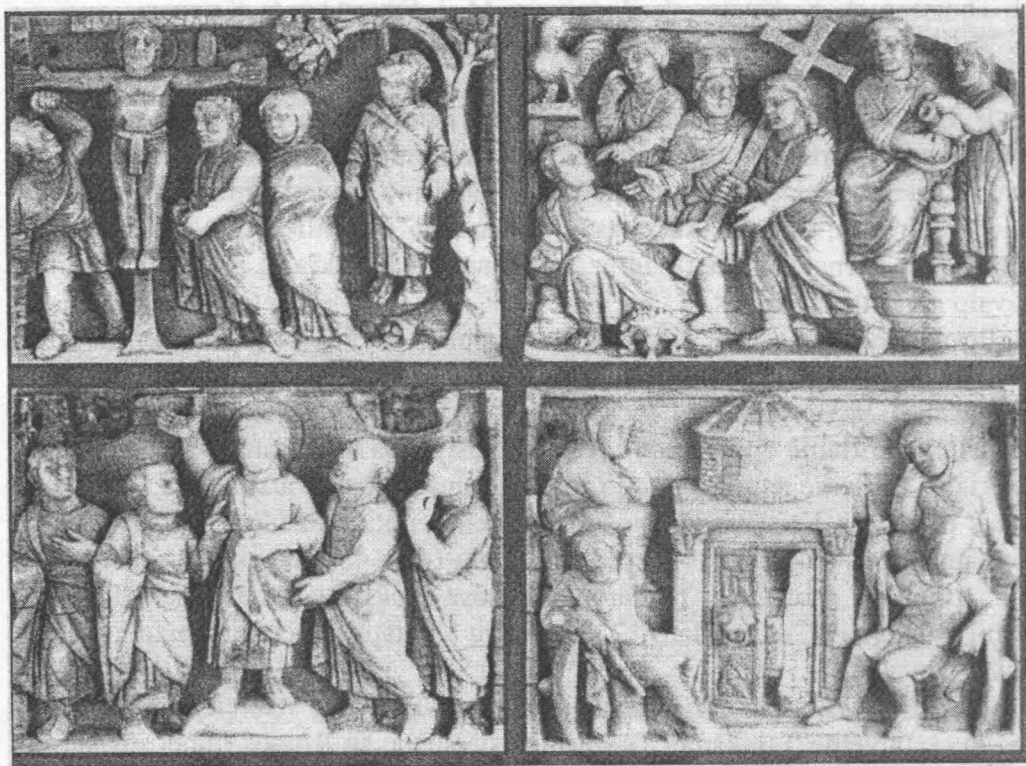
Žodis *stacija*, arba *stotis*, krikščionių tradicijoje turi stabtelėjimo (lotynų k. *statio* – „buveinė“) reikšmę. Tai pirmiausia susiję su Romos imperijos kariuomene. Romėnų kariai po nakties sargybos dienos sargybą vadindavo *statio* – „dienos pamaina“. Pirmieji krikščionys, kaip Dievo kariai, pasisavino šį pava-

²⁸ Ambrasas K. Kryžiaus kelias // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1, p. 14–16.

²⁹ Eteria. Pielgrzymka do miejsc świętych. / Thum. W. Szołdrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. T. 6. Warszawa, 1970, s. 215.

³⁰ Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys. Vilnius, 2000.

dinimą ir susirinkimus dienos metu ėmė vadinti stacijomis (*stationes*)³¹. Vėliau pilgrimai, keliaudami į Jeruzalę, sustodavo ir švęsdavo šventes tose šventovėse (buveinėse), kurios siejosi su Kristaus Kančios kelio paslaptimi. Kristaus kančios kelio lankymas buvo suvokiamas kaip pats intymiausias Kristaus sekimo Jo kančios keliu veiksmas, taip pat savotiška kankinystė. Pilgrimai atgailaudavo už save ir namie pasilikusius, papildydami atgailą malda ir aukomis. Pirmasis šią pamaldumo formą pastebėjo ir jos dalis sujungė į nuoseklų lankymo seką Jonas Beletas (Jan Belet – † 1161)³². Tikintieji ne visada galėjo lankyti šventąsias vietas, ypač Palestiną užėmus musulmonams. Tada stacijos pradėtos rengti Europoje. V amžiuje Italijoje, netoli Bolonijos miesto, Šv. Stepono vienuolyne vyskupo Šv. Petronijaus iniciatyva buvo pastatytos kelios koplyčios, kurios pristatytos kaip Naujoji Jeruzalė. Tai kalvarijos, kurios reprezentuoja svarbiausias Jeruzalės šventoves³³.

I pav. Kristaus kančios paveikslai – „stacijos“

³¹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 121–122.

³² Sczaniecki P. Służba Boża w dawnej Polsce. Poznań, 1963, s. 40.

³³ Thurston H.-Boudinhon A. Etude historique sur le Chemin de la Croix. Paris, 1907, p. 11–13.

XI a. krikščioniškoji Europa nusprendė apginti Jeruzalę nuo musulmonų. Kilęs Šventasis karas buvo traktuojamas kaip savotiška misija, daugiausiai nukreipta į Rytus bei slavų gyvenamąsias teritorijas. Todėl nuo 1219 metų šv. Pranciškaus pageidavimu krikščionims brangiausią Šv. žemės vietą pradėjo saugoti pranciškonai³⁴.

Kryžiuočiams pralaimėjus Šventąjį karą, 1312 metais pop. Klemensas V pranciškonams suteikė privilegiją saugoti ir globoti šventoves bei šventas vietas Palestinoje³⁵. Piligrimams uždraudus lankyti Palestinoje Kristaus kančios kelią XV a. pradžioje Nyderlandų šalyse pranciškonų iniciatyva sukuriamas 5–15 stočių Kristaus Kančios kelio kultas. Populiariausias buvo 7 stočių Kryžiaus kelio ciklas, kuris susiformavo Belgijoje, o vėliau paplito po visą Europą (Roma, Niurnbergas, Krokuva bei Vilnius) [apie tai toliau tekste].

Kristaus Kančios kelio stočių skaičiumi išsiskyrė 1423 m. Ispanijoje, kalvotose Kordobos vietovėse šalia Scala Coeli vienuolyno, dominikono Alvarezo įkurtas Kryžiaus kelias. Popiežius Inocentas I po keturiasdešimties metų, t.y. 1489-aisiais, šias Kryžiaus kelio stotis oficialiai pripažino, suteikdamas joms šventųjų kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo statusą. Nuo tada jos imtos viešai lankyti, prie jų meldžiamasi ir taip minima Kristaus agonija bei mirtis ant Kalvarijos kalno³⁶. Taip gimė dominikoniškoji kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktika. Remdamiesi ja apie 1491 m. ant Varalo kalno (netoli Milano miesto Italijoje) pranciškonai įrengė Šventojo miesto simbolį su pažymėtomis 43 Kristaus Kryžiaus kelio stotimis³⁷. Jų pavyzdžiu pasekė pranciškonai Vokietijoje: XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje prie Liubeko bei Bambergo miestų jie įrengė kalvarijas su Kryžiaus keliu³⁸. 1515 m. Austrijoje (Insbruko ir Tirolio apylinkėse) bei XVI a. pabaigoje Prancūzijos Romanso vietovėse įkuriamos kalvarijos su 37 stočių Kryžiaus keliu³⁹.

Poreformaciniu laikotarpiu Kristaus kančios kulto Kryžiaus kelio forma pasiekė Lenkiją. Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje ir Lenkijos karalystėje apie Kryžiaus kelio maldas XVI a. pabaigoje pirmasis prakalbo Mikalojus Kristupas Radvila, žinomas Našlaitėlio slapyvardžiu. Jis savo kelionę į Jeruzalę aprašė ir

³⁴ Ramanauskas B. Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunk Port. U.S.A., 1953. Nr. 4, p. 262–263.

³⁵ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 108.

³⁶ Ambrasas K. Kryžiaus kelias // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1, p. 14–16.

³⁷ Stacijos // Pranciškonų pasaulis. Kretinga, 1940. Nr. 3, p. 84–86.

³⁸ Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte nebst berichten zur kirchlichen denkmalpflege. 44. Jahrgangh. 1992. Selbstverlag der Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte E. V., S. 5.

³⁹ Mucha Kl. Kreuzweg unseres Herrn Jesus Christus in sieben ausgewählten Stationen // Ölbergandachten – Kreuzwege / Prälat Georg Schneider. München, 1988, S. 38.

prisiminimus apie Kristaus Kančios kelią 1582–1584 metais pateikė laiškų forma⁴⁰.

Reikia manyti, kad šis M. Radvilos aprašymas turėjo įtakos kalvarijoms Lenkijoje steigtis. Pirmoji įsteigta 1594 metais Krokuvoje. Ją sudarė mažos koplytėlės, išsidėsčiusios tarp Šv. Marijos bazilikos ir Šv. Barboros bažnyčios.

1610–1617 m. Lenkijoje, Krokuvos apylinkėse, vietos bernardinai ir grafas Mikalojus Zebrzydovskis įkuria Kalwaria Zebrzydowska su 50-ies stočių Kryžiaus keliu bei Marijos takeliais. Kalwaria Zebrzydowska tapo pavyzdžiu steigiantis kitoms kalvarijoms tiek Lenkijos karalystėje, tiek ir Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje. 1628 metais Lenkijoje buvo įkurta Kalwaria Pakości su 26-iomis Kryžiaus kelio stotimis. 1639–1642 m. Žemaitijoje, Gardų kalvose, įsteigtos kalvarijos su 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus keliu (apie tai toliau tekste). 1648 metais įkurtos Kalwaria Wejherowa/Kaszubska bei 1667 m. Kalwaria Pałacowska su 28-iomis Kryžiaus kelio stotimis. Lietuviai 1664–1669 m. Verkių apylinkėse įsteigia Vilniaus (Verkių) kalvarijų 35-ių stočių Kryžiaus keliu (apie tai toliau tekste). 1672 metais buvo įsteigta 35-ių Kryžiaus kelio stočių Góra Kalwaria. Minėtose Lenkijos karalystės kalvarijose, kaip ir Kalwaria Zebrzydowska, buvo ir Marijos takeliai. Lenkijos kalvarijų Kryžiaus kelių steigimas kuriam laikui sustojo 1681 metais, kada buvo įkurta Kalwaria Wambierzycka. Jos Kryžiaus kelią sudarė 92 stotys⁴¹. Vėliau ši dominikoniškoji kalvarijų Kryžiaus kelių pamaldumo tradicija išplinta Europoje: Pietų Vokietijoje [Augsburgas – 1719 m., Fulda – 1735–1738 m.], Austrijoje [Salzburgas – 1728 m.], Vengrijoje [Budapeštas – 1747 m.], Louvene⁴² ir Lietuvoje [1844 m. – Mosėdyje, 1846 m. – Vepriuose] (apie tai toliau tekste).

Remiantis istoriniais šaltiniais, XVII a. pabaigoje ir XVIII a. pradžioje dominikoniškieji kalvarijų Kryžiaus keliai toliau plinta lenkų pranciškoniskosios kultūrinės veiklos dėka. 1752 m. Ostrołęco bei 1788–1792 m. Świeciu n. Wisłą vietovėse bernardinų vienuolynų bažnyčių kluatų arkadose bei arkose, kurios yra koplyčiose, buvo įrengti kalvarijų tipo Kryžiaus keliai, kuriuos sudarė 5–50 Kryžiaus kelių stočių ciklai. Tokio kalvarijų tipo Kryžiaus keliai 1771–1775 m. įkurti ir Lietuvoje, Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre (apie tai toliau tekste). Šio fenomeno ypatumas – uždaros patalpos: bažnyčių sienose, kapinėse sukurta šventa (*sacrum*) erdvė, kur sklando amžinybės vizija, apima

⁴⁰ Radziwil M. K. Sierotka. Podróż do Świętej Syrii i Egiptu 1582–84 / Opr. L. Kukulski. Warszawa, 1962 // Kopeć J. Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa I antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 71.

⁴¹ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 47, 48–49, 54–56.

⁴² Kalvarienberg // Lexikon der Christliche ikonographie. Herder: Rom, Freiburg, Basel, Wien. Sine anno, S. 489–492.

ypatinga būseną⁴³. Paminėtų dominikoniškųjų kalvarių Kryžiaus keliai skyrėsi stočių skaičiumi ir tematika: stočių skaičius svyravo nuo 15-os iki 200.

Šiandien turimais duomenimis paskutinės dominikoniškosios kalvarijos Europoje buvo įkurtos 1936 m. Lenkijoje, šventovėje Obornikach Wielkopolskich⁴⁴.

Katalikų Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad šalia popiežiaus Inocento I palaimintos dominikoniškosios kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos gyvavo ir nedaug stočių turintys Kryžiaus keliai, kuriuos steigė pranciškonų vienuoliai. Ispanijos pranciškonai 1456 m. Sicilijos saloje įkuria 7-ių stočių kalvarių tipo Kryžiaus kelius. Jų pavyzdžiu paseka ir kitų šalių pranciškonai: XVI a. Vokietijoje, Maino upės kalvose, įkuriamos Folbacho stacijos⁴⁵, 1505 m. tokios pat stacijos įsteigiamos ir Niurnbergo mieste⁴⁶. Vokiečių pavyzdžiu 1520 metais Nyderlanduose, Antverpeno mieste, pranciškonai savo kapinėse įrengė Septynių Dievo Motinos skausmų kelią, kurį popiežius Leonas X palaimino ir suteikė 100 dienų atlydus tiems, kas juos populiarius maldomis ir giesmėmis⁴⁷.

1607 m. ir Krokuvos mieste (Lenkija) atsiranda tradicija gavėnios metu lankyti 7-ias bažnyčias. Ši praktika žinoma tik tuose miestuose, kuriems Šventasis Sostas suteikė 7-ių Romos bažnyčių aplankymo atlydus. Lenkijoje tokiu miestu buvo Krokuva⁴⁸. Lietuvoje 7-ių stočių Kryžiaus kelius 1610–1617 m. savo vienuolyno bažnyčios kluatre įsteigė Vilniaus bernardinai (apie tai toliau tekste).

XVI–XVII a. svarbiausiu veikalu, kuriuo rėmėsi daugelis kalvarių Kryžiaus kelių steigėjų Europoje, buvo puikaus Palestinos geografijos žinovo kunigo Christiano van Adrichemo (vadinamo Adrichomijumi) Kelne 1584 metais išleista, o vėliau keletą kartų perleista knyga „Theatrum Terrae Sactae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis: Jerusalem sicut Christi tempore floruit“ („Šventosios Žemės ir Biblijos istorijos atvaizdas su geografinėmis lentelėmis: kaip klestėjo Jeruzalė Kristaus laikais“), kurioje pateikta Kristaus laikų Jeruzalės topografija, to meto miesto planai, nurodyti atstumai tarp vietų, susi-

⁴³ Kowalski P. Prośba do Pana Boga rzecz o gestach wotywnych. Wrocław, 1994, s. 121.

⁴⁴ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 47.

⁴⁵ Stacijos // Pranciškonų pasaulis. Kretina, 1940. Nr. 3, p. 85–86.

⁴⁶ Mucha Kl. Kreuzweg unseres Herrn Jesus Christus in sieben ausgewählten Stationen // Ölbegandachten – Kreuzwege / Prälat Georg Schneider. München, 1988, S. 38.

⁴⁷ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 109.

⁴⁸ Pruszc P. H. Klejnoty stołecznego miasta Krakowa / wyd. Turowski. Kraków, 1861, s. 17, 29, 117–211.

jusių su Kristaus gyvenimo ir kančios istorijos įvykiais⁴⁹. Knygoje autorius aprašo 12-os stočių Kryžiaus kelią. Taip gimsta nauja 14-os stočių Kryžiaus kelio garbinimo forma. Lenkų kunigas Jerzy Kopeć savo knygoje „Droga Krzyżowa” teigia, kad 14-os stočių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicija atsirado flamandų krašte (Nyderlanduose), kurį XVI a. buvo užkariavę ispanai. Nyderlanduose kunigas Kruys (†1585), remdamasis kunigo Chr. Andrichomijaus knyga „Jerusalem sicut Christi tempore floruit“, išleido knygelę, kur pirmą kartą nustatytas Kryžiaus kelio 14-os stočių skaičius ir toks turinys, kuris žinomas šiandien⁵⁰.

Iš Nyderlandų 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicija pasiekė Ispaniją, kur tuo metu vyravo dominikoniškoji Kryžiaus kelio tradicija. Ispanų pranciškonai Sardinijos salos Varverdo kalne įrengė pirmąjį 14-os stočių Kryžiaus kelią. 1628 m. šį Kryžiaus kelią lankantiems maldininkams pop. Benediktas XVI dovanojo visuotinius atlaidus. 1628 metų lapkričio 14 dieną pranciškonas Salvadoras Vitale 14-os stočių Kryžiaus kelią įkūrė prie kelio iš Florencijos į San Miniato kalną, kurį maldininkai apvaikščiodavo kiekvieną penktadienį. Panašų Kryžiaus kelią ant to paties kalno įkūrė kitas pranciškonas Bonaventūra Pačini.

Pirmasis pradėjęs Lenkijoje tapyti 14-os stočių Kryžiaus kelio paveikslus buvo pranciškonas Franciszek Lekszycki († 1668). Apie 1666–1668 metus jo nutapytas 14-os stočių Kryžiaus kelio paveikslų ciklas jau randamas Krokuvoje ir Lvove⁵¹. 1686 metais pop. Inocentas XI ypatingu raštu suteikė teisę pranciškonų ordinui įvesti stacijas visose jų bažnyčiose. Šią privilegiją pop. Inocentas XII 1695 metais dar kartą patvirtino ir paaiškino, kad viso pasaulio pranciškonai turi teisę steigti stacijas ir skatinti tikinčiuosius pamėgti Kryžiaus kelius. Pop. Benediktas XIII 1726 metais suteikė Kryžiaus kelio atlaidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas (t.y. už mirusiuosius). Pop. Klemensas XII 1731 metais leidžia plisti kartu su atlaidais stacijoms visose bažnyčiose, tačiau su sąlyga, kad jas įves pranciškonai ir patvirtins vietos ordinaras (vyskupas). Tada griežtai nustatomas stacijų skaičius – 14. 1741 m. pop. Benediktas XII ragina visus kunigus įrengti savose bažnyčiose stacijas, nes dauguma jų dar neturėjo. Šv. Leonardo rūpesčiu 14-os stočių Kryžiaus kelias pirmiausia įsteigiamas Romoje⁵². Šv. Benedikto XIV rūpesčiu ir Šv. Leonardo pastangomis 1750 m. gruodžio 27 d. Koliziejaus arenos viduryje buvo pastaty-

⁴⁹ Janonienė J. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus Kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002, p. 20.

⁵⁰ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 62–63.

⁵¹ Ten pat, s. 62.

⁵² Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 110.

tas milžiniškas medžio kryžius ir aplink jį įrengta 14 Kryžiaus kelio stočių, kurias pašventino popiežiaus delegatas⁵³.

Vienuolynuose taip pat ne visur buvo įsteigtas 14-os stočių Kryžiaus kelias. Jo įsitvirtinimas glaudžiai susijęs su atlaisdais, kuriais popiežiai apdovanojo pranciškonų ordiną, kaip šio kulto saugotoją ir propaguotoją. Atsižvelgdami į popiežių leidimus Kryžiaus kelius steigti ne tik bažnyčiose, pranciškonai pradėjo statyti Kryžiaus kelio koplyčias prie vienuolynų sienų, kapinėse, bažnyčių kiemuose ar netoliese esančiose kalvose. Taip galutinai susiformuoja pranciškoniškojo Kryžiaus kelio pamaldumo praktika.

14-os stočių Kryžiaus kelius kalvose pirmieji Rytų Europoje 1736 m. įsteigia Krokuvos pranciškonai. Tokio tipo Kryžiaus keliai 1759–1760 m. įkurti Žemaitijoje, Beržoro apylinkėse (apie tai toliau tekste). Laikydami tradicijos, bernardinai Kryžiaus kelio pamaldas vasarą atlikdavo prie koplyčių, o žiemą – bažnyčiose⁵⁴. Ši pranciškoniškoji 14-os stočių Kryžiaus kelio tradicija, įvesta visose pasaulio katalikų bažnyčiose XVIII a., tebegyvuoja ir šiandien.

Yra žinoma, kad ir dabartinė Jeruzalėje gyvuojanti Kryžiaus kelio tradicija remiasi Vakaruose išpopuliarėjusiu pamaldumo pavyzdžiu⁵⁵.

Remiantis istoriniais kalvarijų Kryžiaus kelių atsiradimo duomenimis bei laikantis lenkų mokslininkų kalvarijų Kryžiaus kelių skirstymo tipologijos⁵⁶, sudaryta lentelė, atskleidžianti kalvarijų Kryžiaus kelių paplitimą, arealą bei tipus.

1 lentelė

Kalvarijų Kryžiaus kelių tipai ir jų populiacija Europoje

Eil. Nr.	Amžius/metai	Vieta	Šalis	Tipas
1.	IV a.	Jeruzalė	Palestina	Kryžiaus kelias
2.	V a.	Bolonija	Italija	Kryžiaus kelias
3.	1423 m.	Kordoba	Ispanija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
4.	1456 m.	Sicilija	Italija	Kryžiaus kelias
5.	1491 m.	Varalo kalnas/Milanas	Italija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
6.	XV a. pab.	Liubekas	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarijų Kryžiaus kelias
7.	XV a. pab.	Folbachas/Mainas	Vokietija	Kryžiaus kelias

⁵³ Ramanauskas B. Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunk Port. U.S.A., 1953. Nr. 4, p. 262–263.

⁵⁴ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 67.

⁵⁵ Šiuolaikinis Kryžiaus kelias Jeruzalėje / parengta pagal CRTN ir VR pranešimus, 1998.

⁵⁶ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 15–95.

8.	1505 m.	Niurnbergas	Vokietija	Kryžiaus kelias
9.	1515 m.	Insbrukas	Austrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
10.	1515 m.	Tirolis	Austrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
11.	1520 m.	Antverpenas	Belgija	Kryžiaus kelias
12.	XVI a. pab.	Romansas	Prancūzija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
13.	1594 m.	Krokuva	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
14.	1607 m.	Krokuva	Lenkija	Kryžiaus kelias
15.	1610–1617 m.	Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatras	Lietuva	Kryžiaus kelias
16.	1617 m.	Kalwaria Zebrzydowska	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
17.	1628 m.	Sardinijos sala	Italija	Pranciškoniskasis Kryžiaus kelias
18.	1628 m.	Florencija	Italija	Pranciškoniskasis Kryžiaus kelias
19.	1628 m.	Kalwaria Pkościa	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
20.	1639–1642 m.	Žemaičių Kalvarija	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
21.	1648 m.	Kalwaria Wejherowa/Kasubaska	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
22.	1667 m.	Kalwaria Paclawska	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
23.	1664–1669 m.	Vilnius	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
24.	1666–1668 m.	Lvovas	Lenkija	Pranciškoniskasis Kryžiaus kelias
25.	1672 m.	Góra Kalwaria	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
26.	1681 m.	Kalwaria Wambierzyska	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
27.	1714 m.	Krokuva	Lenkija	Pranciškoniskasis Kryžiaus kelias
28.	1719 m.	Augsburgas	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
29.	1728 m.	Zalzburgas	Austrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
30.	1735–1738 m.	Fulda	Vokietija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
31.	1747 m.	Budapeštas	Vengrija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
32.	1750 m.	Roma (Koliziejus)	Italija	Pranciškoniskasis Kryžiaus kelias

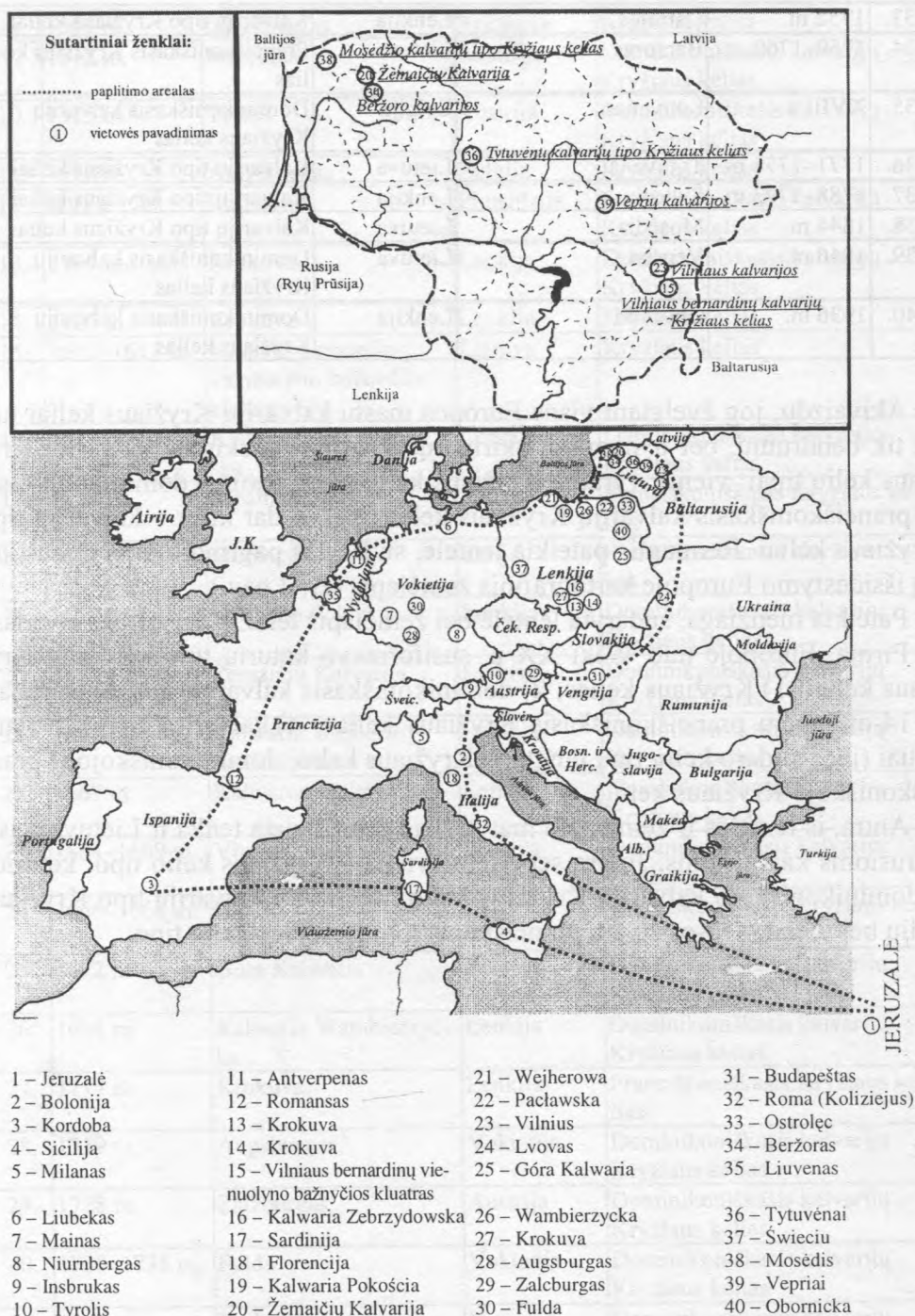
33.	1752 m.	Ostrołęc	Lenkija	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
34.	1759–1760 m.	Beržoras	Lietuva	Pranciškoniškasis Kryžiaus kelias
35.	XVIII a.	Louvenas	Belgija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
36.	1771–1778 m.	Tytuvėnai	Lietuva	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
37.	1788–1792 m.	Świeciu	Lenkija	Kalvarių tipo Kryžiaus keliai
38.	1844 m.	Mosėdis	Lietuva	Kalvarių tipo Kryžiaus kelias
39.	1846 m.	Vepriai	Lietuva	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias
40.	1936 m.	Oborniki	Lenkija	Dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias

Akivaizdu, jog žvelgiant visos Europos mastu kalvarių Kryžiaus keliai turi ne tik bendrumų, bet ir nemažai skirtumų. Visų pirma skiriasi kalvarių Kryžiaus kelių tipai: vienur vyrauja Kryžiaus kelio tipas, kitur – dominikoniškasis ar pranciškoniškasis kalvarių Kryžiaus kelio tipai, o dar kitur – kalvarių tipo Kryžiaus keliai. Remiantis pateikta lentele, sudarytas pagrindinių Kryžiaus kelių išsidėstymo Europoje kartografinis žemėlapis (žr. 2 pav.).

Pateikta medžiaga, sudaryta lentelė bei žemėlapis leidžia daryti šias išvadas:

Pirma, Europoje nuo V iki XX a. susiformavo keturių tipų kalvarių Kryžiaus keliai: 1) Kryžiaus kelias; 2) dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias; 3) 14-os stočių pranciškoniškasis Kryžiaus kelias; 4) kalvarių tipo Kryžiaus keliai (juos sudaro kelių tipų jungtis – Kryžiaus kelio, dominikoniškojo ir pranciškoniškojo Kryžiaus kelių).

Antra, iš lentelės ir žemėlapio matyti, kad svarbi vieta tenka ir Lietuvoje įsikūrusioms kalvarijoms. Jų yra septynios: viena – Kryžiaus kelio tipo; keturios – dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio tipo; dvi – kalvarių tipo Kryžiaus kelių bei viena – 14-os stočių pranciškoniškojo Kryžiaus kelio tipo.

2 pav. Kalvarių Kryžiaus keliai Europoje ir Lietuvoje

Literatūra

- Ambrasas K.* Kryžiaus kelias // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1.
- Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte nebst berichten zur kirchlichen denkmalpflege. 44. Jahrganh, 1992. Selbstverlag der Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte E. V.
- Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych. / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. T. 6. Warszawa, 1970.
- Janonienė R.* Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997.
- Kalvarienberg // Lexikon der Christliche ikonographie. Herder: Rom, Freiburg, Basel, Wien. Sine anno.
- Kowalski P.* Prośba do Pana Boga rzecz o gestach wotywnych. Wrocław, 1994.
- Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys. Vilnius, 2000.
- Mucha Kl.* Kreuzweg unseres Herrn Jesus Christus in sieben ausgewählten Stationen // Ölbergandachten – Kreuzwege / Prälat Georg Schneider. München, 1988.
- Pruszc P. H.* Klejnoty stołecznego miasta Krakowa / wyd. Turowski. Kraków, 1861.
- Radziwil M. K.* Sierotka. Podróż do Świętej Syrii I Egiptu 1582–84 / Opr. L. Kukulski. Warszawa. 1962 // Kopeć J. Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa I antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983.
- Ramanauskas B.* Kryžiaus keliai ir jų istorija // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunk Port. U.S.A., 1953. Nr. 4.
- Szczaniecki P.* Służba Boża w dawnej Polsce. Poznań, 1963.
- Stacijos // Pranciškonų pasaulis. Kretinga, 1940. Nr. 3.
- Šiuolaikinis Kryžiaus kelias Jeruzalėje / parengta pagal CRTN ir VR pranešimus. 1998.
- Thurston H.-Boudinhon A.* Etude historique sur le Chemin de la Croix. Paris, 1907.

II SKYRIUS

LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ ISTORIOGRAFIJA

Tyrimai parodė, kad Europoje kalvarijų Kryžiaus kelių pamaldumo tradicija įsigali plintant kontrereformacijai. Lietuvoje – 1569 metais, kada su Lenkija buvo pasirašyta Liublino unija ir Lietuvos kultūra, tapus jai Lenkijos kunigaikštyste, integravosi į katalikiškąją Lenkijos karalystės kultūrą. Tai buvo Lietuvos ir Lenkijos Bažnyčių bei bajorijos sutarimo laikotarpis. Lietuvoje jėzuitai skleidė katalikiškąją mokslą, pranciškonai, bernardinai ir dominikonai apaštalo liaudžiai. Viena jų apaštalavimo formų buvo kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos skleidimas. Pirmosios kalvarijos įsteigtos 1610–1617 m., kada Vilniaus bernardinai savo vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje įsteigė 7-ių stočių Kryžiaus kelią, o kiek vėliau – ir Šventųjų laiptų koplyčią (žr. 3 ir 4 pav.).

1. Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias

Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje 1610–1617 m. įkurto 7-ių stočių Kryžiaus kelio kilmės versijos yra kelios. Pirmoji – religinė.

Europoje didėjant kalvarijų populiarumui susiklostė gana sudėtinga, dabar tik fragmentiškai Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje išlikusi Kryžiaus kelio koplyčių sistema.

Bene anksčiausiai (1610 m.) Roberto Boreikos lėšomis buvo pastatyta koplyčia, vadinta Kristaus kalėjimu (*Carcer Christi*)⁵⁷. Ji stovėjo netoli Šv. Onos bažnyčios, toje vietoje, kur 1802 m. jos įsteigėjas M. Šulcas pastatė varpinę (XIX a. ji nugriauta)⁵⁸.

1617 m. bažnyčios šventoriaus koridoriaus/kluatro sienoje įrengta Kristaus kančios Šventųjų laiptų koplyčia, kurios steigėjas – Juozapas Mitkevičius⁵⁹. 1745 m. koplyčios laiptai perstatyti Lydos arklininko Jono Kazimiero Mitkevi-

⁵⁷ Kirkoras A. Pasivaikščiojimai po Vilnį ir jo apylinkes. Vilnius, 1990, p. 90.

⁵⁸ Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. T. 7. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius, 1996, p. 188.

⁵⁹ Kirkoras A. Pasivaikščiojimai po Vilnį ir jo apylinkes. Vilnius, 1990, p. 90.

čiaus ir jo žmonos Marijanos lėšomis⁶⁰. Koplyčios laiptai buvo dviejų pakopų, apie 1752 m. tėvas Pranciškus Pžylenckis pastatė trečią laiptų eilę su rūsiu po jais⁶¹. Istorikas Bronius Kviklys savo enciklopediniame darbe „Vilniaus arkivyskupija“ akcentuoja, kad „Šventieji laiptai buvo su relikvijomis“⁶². Tuo metu statinys, kaip teigia menotyrininkė G. Janonienė, buvo perdengtas skliautais, kurie ištapyti Kristaus kelio į Golgotą scenomis, ir per dvejus metus galutinai įrengta koplyčia⁶³. Laiptų pakopose (kaip ir originale jų yra 28) įmontuotos įvairios relikvijos ir iš Jeruzalės atvežta šventa žemė, suteikusi Vilniaus bernardinų statiniui Viešpaties kančios liudytojo prasmę. Nuo 1774 m. čia buvo švenčiami Kristaus laiptų atlydai⁶⁴. Šventųjų laiptų koplyčia turėjo savo apvaikščiojimo tradiciją, kuri bus aptarta vėliau.

Remdamiesi pranciškonų observantų Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino konvento dokumentais ir naujausiais moksliniais tyrimais, kurie atskleidžia Vilniaus bernardinų vienuolyno šventoriaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tvarką, sudarėme apvaikščiojimo planą (žr. 3 pav.). Procesija prasidėdavo nuo bažnyčios didžiojo altoriaus, eidavo iki pirmosios stoties, kuri buvo įrengta prie pat didžiųjų šventoriaus vartų (vartai buvo toje vietoje, kur uždarius vienuolyną įsikūrė klebonija), po to lankydavo stotis koridoriuje, esančiame prie šventoriaus tvoros. Koridorius buvo medinis, mediniu stogu, ištapytomis lubomis. Ant šventoriaus sienos, nišose, buvo nutapytos stotys (*Mysteria Passionis*). Išėjus iš koridoriaus, reikėjo leisti į Kristaus kalėjimo koplyčios rūšį, po to užsukti prie Didžiojo Kryžiaus, įrengto šventoriuje, tada eiti į Šv. Onos bažnyčią, kur buvo Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus altorius, iš jos vėl grįžti į Kristaus kalėjimą (ši kartą į viršų), pagaliau dar kartą eiti prie Didžiojo Kryžiaus šventoriuje, po kuriuo įrengtas Kristaus kapas. Viena medinio koridoriaus kampe buvo įrengta medinė drožinėta stotis, skirta Sopus-

⁶⁰ Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. T. 7. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius, 1996, p. 196.

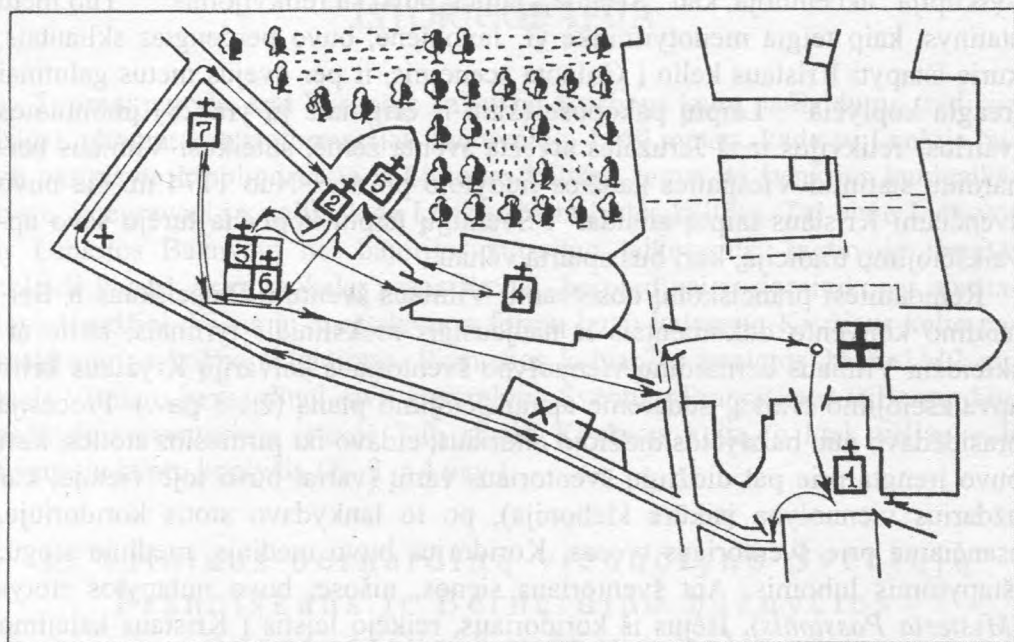
⁶¹ Chronologia erectionis et foundationis conventus et custodiae Vilnensis ADS: Franciscum ordinis minorum de observantia ex varia vetustissimis codicibus ac monumentis Patrum Nostorum diligenter collecta conscripta que per A. R. P. Thomam Digon praedivatorem generalem Patrem provinciae ac chronologum sub officio A. V. P. Stephani Romanowicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno. Dni 1668 // Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus archyvas. L. 181.

⁶² Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. T. 5. D. 1. Chicago, 1985, p. 305.

⁶³ Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. T. 7. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius, 1996, p. 191.

⁶⁴ Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis F.F. Minorum Observantium sub titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 (Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino konvento dokumentų santrumpa) // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas. L. 270.

lingajai Dievo Motinai⁶⁵. Kitame šventoriaus kampe, Kryžiaus kelio posūkyje, buvo įrengta Kaulinė, skirta šventoriuje palaidotų žmonių palaikams sudėti. Be to, po kiekviena koplyčia esančiose kriptose laidoti jų steigėjai.

☩ – Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčia;

☩
1 – Numanomos pirmosios stoties vieta;

☩
2 – Antroji stotis „Rūsyje“;

☩
3 – Trečioji stotis „Pirmasis sustojimas“;

☩
4 – Ketvirtoji stotis „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus“;

☩
5 – Penktoji stotis „Kristaus kalėjimas“;

☩
6 – Šeštoji stotis „Kristaus kapas“;

☩
7 – Septintoji stotis „Sopulingoji Dievo Motina“;

☩ – „Kaulinė“;

☩
3
6 – „Didysis Kryžius“;

X – „Šventieji laiptai“;

— – Šventoriaus siena/koridorius;

➔ – Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo kryptis;

↘ ↗ – Įėjimai

3 pav. Vilniaus Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Šventųjų laiptų koplyčia

⁶⁵ Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis F.F. Minorum Observantium sub titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 (Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardinų konvento dokumentų santrumpa) // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas. L. 180.

Šiandien, deja, nėra išlikę duomenų, koks buvo šventoriaus kalvarijų Kryžiaus kelio stočių skaičius. Detaliau patyrinėję pastebime, kad pagrindinius akcentus atspindi 7 stotys.

Pirmoji stotis – prie šventoriaus vartų; antroji stotis „Rūsyje“ yra Kristaus kalėjimo koplyčioje; trečioji – „Pirmasis sustojimas prie Didžiojo Kryžiaus“; ketvirtoji „Kristaus nuėmimas nuo kryžiaus“ yra Šv. Onos bažnyčioje; penktoji „Kristaus kalėjimas“ yra Kristaus kalėjimo koplyčios viršuje; šeštoji – „Kristaus kapas“ yra prie Didžiojo Kryžiaus, einant prie jo antrą kartą ir septintoji – „Sopulingosios Dievo Motinos“ stotis (žr. 3 ir 4 pav.).

Vilniaus bernardinų šventoriaus Kryžiaus kelias buvo lankomas iki 1749 m., o nuo 1752 m. Kryžiaus kelio stotys jau buvo įrengtos pačioje bažnyčioje (1734 m. Ordino vadovybė įpareigojo Mažesniusius brolius [vienuolius bernardinus – aut. past.] įrengti Kryžiaus kelius visose savo bažnyčiose)⁶⁶.

Bernardinų vienuolyno šventoriaus Kryžiaus kelio plane matyti, kad stotis jungia uždara šventoriaus erdvė ir koridorius/kluatras.

Pranciškonų observantų kronikoje rašoma, kad koridorius/kluatras buvęs jau senas ir apgriuvęs, todėl išardytas, be to, nebeatitkęs tuo metu nusistovėjusios Kryžiaus kelio apeigų tvarkos⁶⁷.

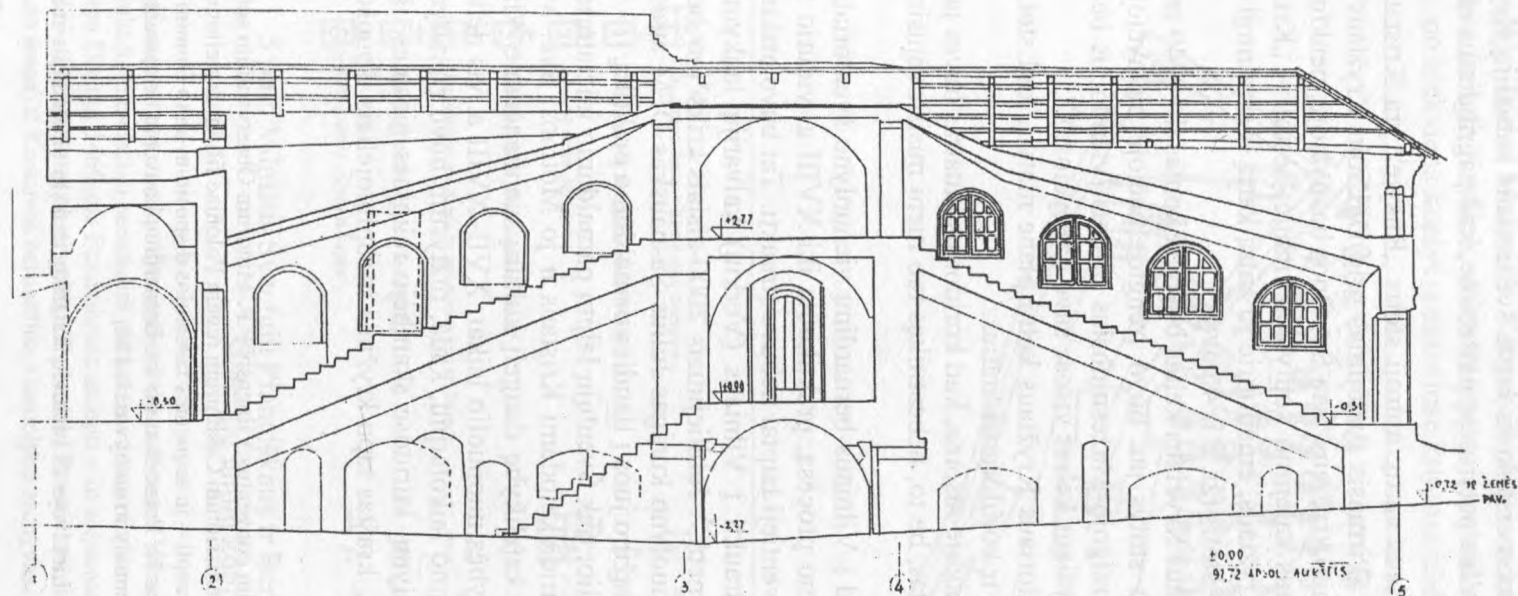
Surinkti duomenys rodo, kad į Vilniaus bernardinų vienuolyno šventoriaus kalvarijų Kryžiaus kelio lankymo procesą, praktikuotą iki XVIII a. vidurio ir aprašytą konvento kronikoje, Šventieji laiptai nebuvo įtraukti. Tai buvo atskira kulto vieta. Šventieji laiptai įtraukti į Vilniaus (Verkių) kalvarijų lankymo apeigas, praktikuotas iki 1964 metų⁶⁸. Jubiliejiniais 2000-aisiais krikščionybės metais Vilniaus bernardinų vienuolyno kunigas Julius Sasnauskas OFM atrestauravo Šventuosius laiptus ir grąžino juos į liaudies pamaldumo praktiką.

Tiek 7-ių stočių Kryžiaus kelio, tiek Šventųjų laiptų pamaldumo iniciatoriai buvo vienuoliai bernardinai, kurie skelbdami Kristaus ir jo Motinos, Švč. M. Marijos, kančios kultą, skleidė katalikybę daugelį kultūrų vienijančiame Vilniuje. Nors buvo neramūs valstybės nuopuolio laikai, XVII–XVIII a. vis dėlto galime vadinti religinio klestėjimo laikotarpiu, kada, matysim, buvo pastatyta daug gražių bažnyčių ir vienuolynų, kuriuose skambėjo religinės giesmės, išleista giesmynų ir maldaknygių, kraštas tapo kryžiais ir rūpintojėliais išpuošta Marijos žeme (*Terra Mariana*).

⁶⁶ Compendium omnium documentorum conventus Vilmensis F.F. Minorum Observantium sub titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 (Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardinų konvento dokumentų santrumpa) // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas. I. 180.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Motužas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. 1998, p. 200–201.

4 pav. Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelio stočių lankymo planas

Antroji prielaida yra geopolitinė.

Istorija liudija, kad užpuolikai visada naikindavo ne tik gynybos postus, bet ir tikėjimo simbolius, šventoves, kurias taip pat galima vadinti savotiškais vietos tradicijų ir papročių gynybos postais. 1600 metais Lietuva pradėjo karą su Švedija, kuris truko beveik trisdešimt metų. Lietuvai teko kariauti vienai, nes Lenkija tuo metu kariavo su stačiatikiškąja Maskva ir islamą išpažįstančiais totoriais, todėl lietuviai dar ir lenkams turėjo padėti. Katalikiškajai Lenkijai islamo baimė buvo žinoma jau nuo 1253 metų. Tuo metu Lenkija savo karaliaus neturėjo (karalystės statusą atgavo tik 1295 m). Popiežius Inocentas IV įsakė Kulmo vyskupui Henrikui karūnuoti Mindaugą ir popiežiaus vardu priimti paklusnumo priesaiką. Tais pačiais 1253 metais popiežiaus nurodymu buvo karūnuotas ir Haličo-Voluinės kunigaikštis Danielius (Danijilas), taip siekiant atsispirti totoriams⁶⁹. Istoriografiniai šaltiniai liudija, kad 1611 m. rugsėjo 26 – lapkričio 9 d. Varšuvos seime svarstytas karo su Rusija klausimas ir religinės problemos⁷⁰.

Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventorius su įsteigta 7-ių stočių Kryžiaus kelio šventove buvo pirmoji katalikų tikėjimo gynybinė tvirtovė prieš stačiatikių ir musulmonų tikėjimus. Ji išstovėjo iki 1794 metų, kai carinės Rusijos kariuomenės antpuolio metu buvo sugriauta, išliko tik Šventieji laiptai⁷¹. 1812 m. Napoleono kariai Šventųjų laiptų koplyčią šiek tiek apgadino. 1874 m. Šventieji laiptai buvo įkomponuoti į varpinės bokšto ansamblį⁷², kaip yra ir šiandien (žr. 5 pav.). Išlikusi Šventųjų laiptų koplyčia tapo viena iš Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo komplekso stočių, glaudžiai susijusi su Jeruzalės lankymo tradicija. Ji suteikė galimybę detaliau atkurti Biblijos įvykių eigą. Į Vilniaus kalvarijas atvykę maldininkai būtinai apvaikščiavo Šventuosius laiptus, nes buvo manoma, kad jų neaplankius bus apvaikščiotos ne visos Vilniaus kalvarijos ir nebus užskaityti Sekminių atlydai⁷³ (apie tai plačiau – toliau tekste).

Taigi galime daryti išvadą, kad pirmasis Lietuvoje Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Kryžiaus kelias, įkurtas Lenkijos analogų pavyzdžiu, buvo dvasinė bei gynybinė tvirtovė prieš kitatikių skleidžiamą religiją.

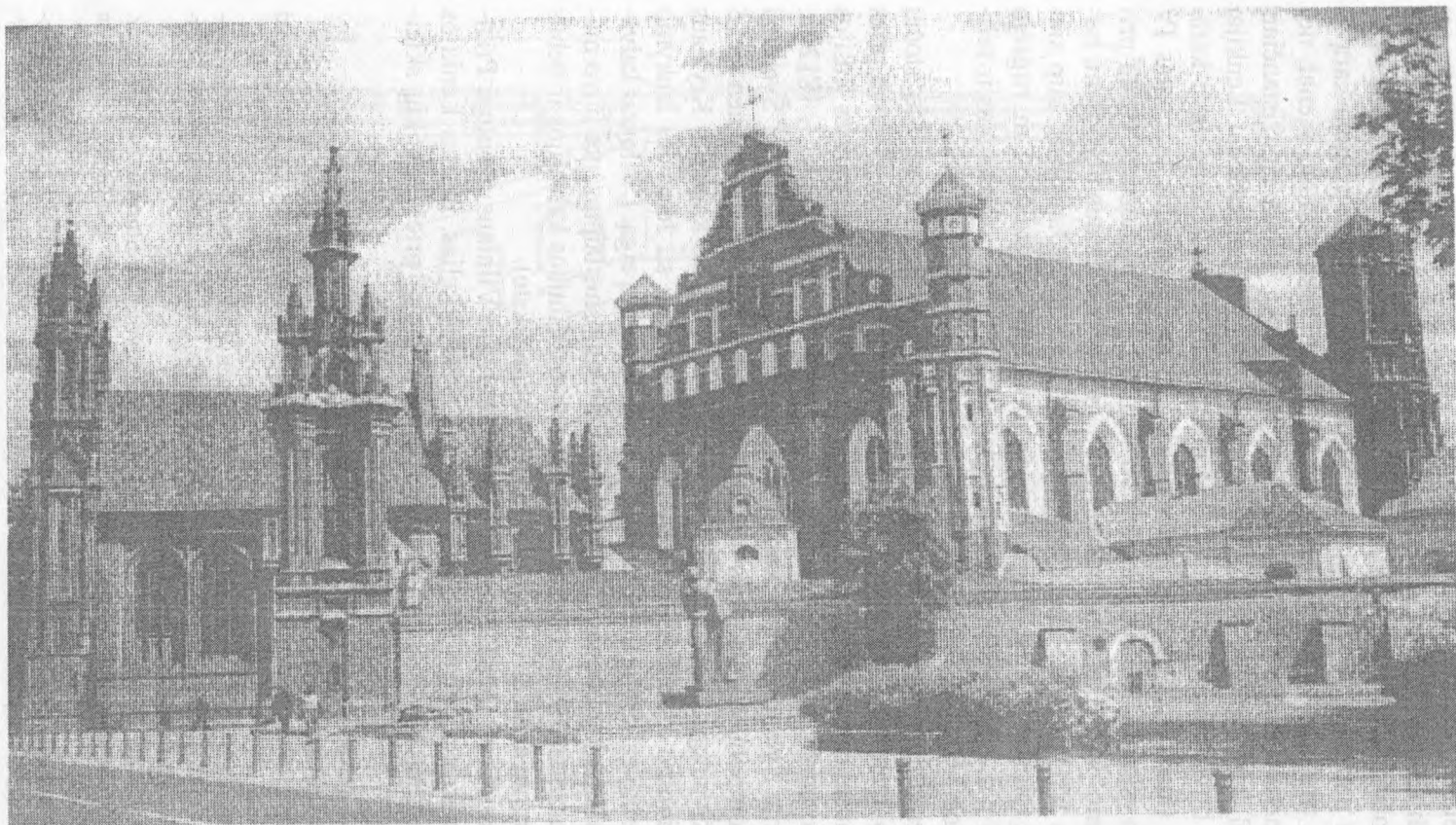
⁶⁹ Zinkevičius Z. Lietuvių poteriai. Vilnius, 2000, p. 19.

⁷⁰ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 127.

⁷¹ Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoro ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. Vilniaus dailės akademijos darbai. T. 7. Vilnius, 1996.

⁷² Herausgegeben von der Verlag „Der 10 Armee“, bearbeitet von Lan Sturman, Walter Jager. Die Santa Anen Kirche und die Kloster, Kirche von Sante Bernardin und Sante Michael in Vilnia, 1918, S. 30–32.

⁷³ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 206.

5 pav. Vilniaus šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios Šventųjų laiptų koplyčia

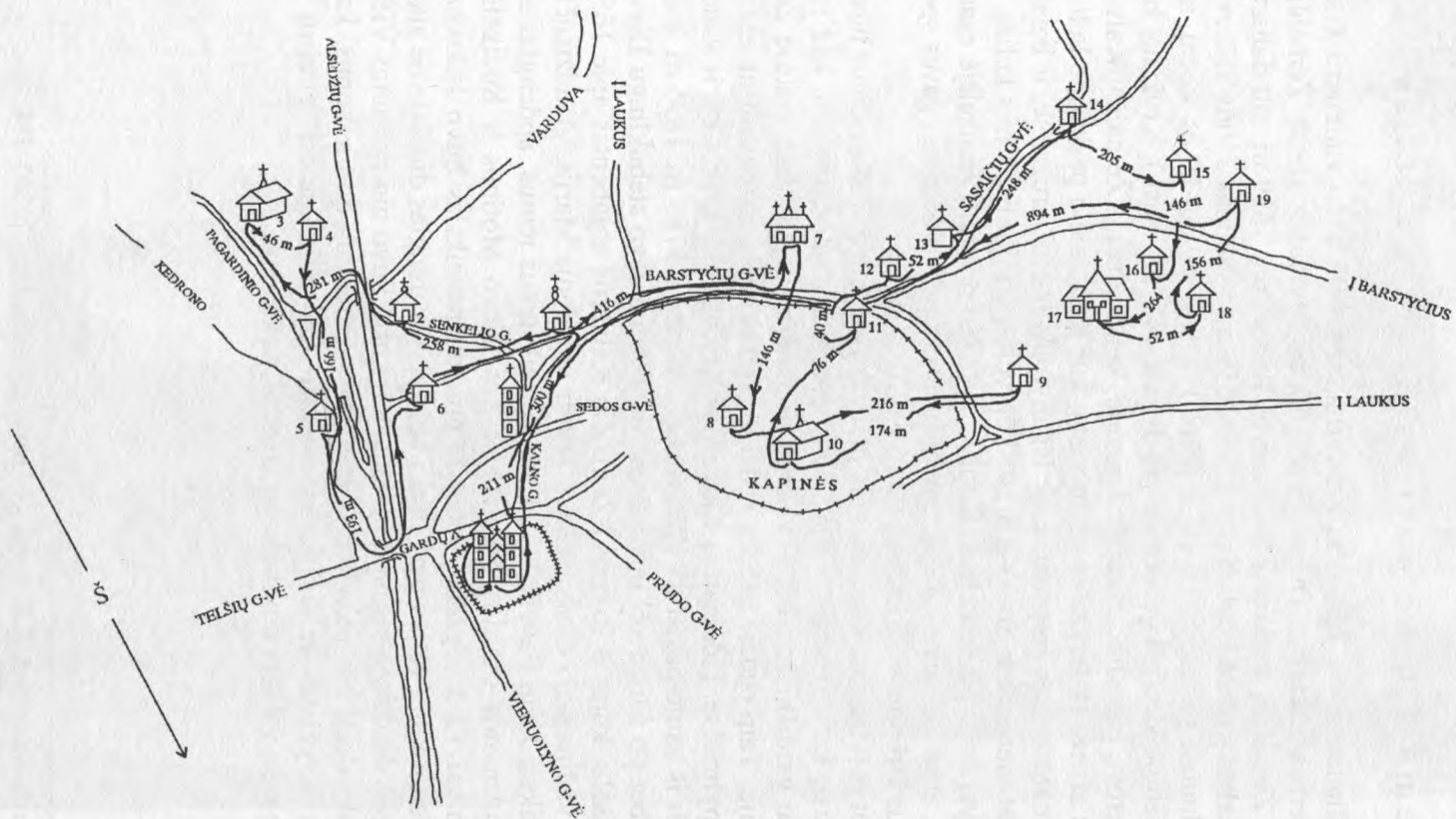
2. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias

Vieta, kur šiandien yra Žemaičių Kalvarija, senovėje buvo vadinama Gardais. Gardų žemes Lietuvos Didysis kunigaikštis Vytautas užrašė Žemaičių vyskupui. Čia Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška apie 1619 m. ant dabartinio Šv. Jono kalno pastatė koplyčią, o 1637–1639 m. vyskupas Jurgis Tiškevičius Gardų kalnuose pastatė bažnyčią ir įkūrė 19-oje koplyčių 19-os stočių, arba 20 vietų (vienoje koplyčioje/stotyje yra dvi vietos – aut. past.), Kryžiaus kelią, o pačią vietovę pavadino Naująja Jeruzale, kiek vėliau – Žemaičių Kalvarija. Vyskupas atvežė iš Jeruzalės (iš tų vietų, kur Kristus ėjo paskutinę kelionę) smėlio, atmatavo tiek žingsnių, kiek Išganytojas nuėjo Jeruzalėje, ir barstė šį kelią, taip pat vietas, kur turėjo atsirasti koplyčios, smiltimis. Visas kelias, jį ištiesus, sudarytų apie 7 kilometrus. Koplyčios turėjo priminti Jeruzalėje esančios Golgotos, arba kalvarijos, kelią. Jas pašventino pats vyskupas, gavęs specialų popiežiaus Urbono VIII leidimą (žr. 6 pav.).

Įsteigtos stotys (stacijos, koplyčios) iš pradžių vyskupo J. Tiškevičiaus buvo vadinamos Gardų kalvarijomis. Vėliau vyskupas, norėdamas pabrėžti, kad jos skirtos ne tiktai gardiškiams, bet ir visiems žemaičiams, pavadino vietovę Žemaičių Kalvarija. Taip padarė gal dar ir dėl to, kad skirtąsi nuo kalvarių, esančių Vilniaus apylinkėse. Į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią įtraukta ir vietovės bažnyčia. Ji iš naujo pastatyta 1750 metais, mūrinė – 1783 m. 1896 m. bažnyčia sudegė, bet po gaisro vėl buvo atstatyta. Ji garsi savo stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, kuris iš Romos į Žemaičių Kalvariją atgabentas apie 1650 metus. Jis yra vadinamojo *Glykophylusa* tipo ir vaizduoja Mariją, glaudžiančią prie savęs kūdikėlį Jėzų. Paveikslas įdėtas į paausiuotus rėmus, apdengtas sidabriniais paausiuotos skardos drabužiais. Ant Dievo Motinos ir Kūdikėlio galvų yra vainikai 12 žvaigždžių fone. Iš pradžių paveikslas buvo laikomas dominikonų vienuolyne, vėliau perkeltas į bažnyčią ir įrengtas didžiajame altoriuje⁷⁴. Vyskupas dovanojo švento kryžiaus, ant kurio buvo nukryžiuotas Višpats, medžio skiedrelę bei pakvietė iš Lenkijos vienuolius dominikonus, kad lankantiesiems Kryžiaus kelius jie atpasakotų Atpirkėjo kančią ir mirtį⁷⁵. 1889 m. carinė rusų valdžia dominikonų vienuolyną uždarė.

⁷⁴ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 1. Telšių vyskupija. Chicago, 1980, p. 367–368.

⁷⁵ Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 299.

6 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias

Nuo 1927 m. iki 1940 m. Žemaičių Kalvarijoje Telšių vyskupo Justino Staugaičio pakviesti veikė marijonai, kurie tęsė dominikonų tradicijas ir toliau garbino Švč. M. Mariją šioje Jai ir Sūnaus kančiai pašvęstoje vietoje⁷⁶.

Net sunkiu sovietmečio (1944–1990 m.) laikotarpiu šių kalvarių Kryžiaus kelias nebuvo sugriautas, nes jį dieną naktį saugojo tikintieji žemaičiai.

Kalvarių šioje vietoje atsiradimas, reikia manyti, buvo neatsitiktinis reiškinys. Dar XX a. pradžioje Žemaitijoje buvo išlikę padavimų, kur pasakojama, kad senovėje Gardų gyvenvietėje (rašytiniuose šaltiniuose minimi 1253 m.), ant kalno, Varduvos ir Kedrono upių santakoje, buvo krikštijami žemaičiai. Krikštijant jie gaudavo naujus vardus, todėl ir upė pavadinta Varduva, o kalnas – šv. Jono Krikštytojo vardu⁷⁷. Remiantis vietos gyventojų pasakojimais, aplink šį kaimą augę miškai, kuriuose žaliavę ąžuolai, drevėse bitės nešusios medų, o meškos jį valgiusios, taip pat tekėjęs upelis. Ant Šv. Jono kalno stovėjusi pilis, kur gyvenęs stipruolis „dvarions Gardiens“, turėjęs stebuklingą kardą, kuriuo kaimą saugodavo nuo priešių. Galbūt šio „dvariono“ garbei ilgą laiką vietovė ir buvo vadinama Gardais⁷⁸.

Taip pat yra žinoma, jog pirmosios Lietuvoje bažnyčios ir koplyčios dažniausiai buvo statomos stabmeldžių „šventyklų“ vietose, aukštesnėse vietovėse. To meto vyskupo Jurgio Tiškevičiaus planuose buvo numatyta viskas: parinkta visais atžvilgiais tinkama vieta (kalnuota, panaši į Jeruzalę vietovė, kuršių ir žemaičių pagoniškojo tikėjimo žemė), gyvenimo verpetuose išmėginti vykdytojai (energinga dominikonų vienuolija, mokanti šviesti žmones, kovoti su pagonybe ir protestantizmu), tinkamos sąlygos sumanymą realizuoti (vyskupo dvaras, žemė, didikų bei karaliaus parama), apsirūpinta sakralinėmis vertybėmis (stebuklingas Švč. M. Marijos paveikslas, švento Kryžiaus relikvija) ir, svarbiausia, patys mistinio akto dalyviai (dvasinio peno ir ėjimo dievop visą laiką ištroškusi žemaičių liaudis, bajorai, ūkininkai, baudžiauninkai). Taip buvo užgesinta pagonių ugnis, o senosios jų tradicijos susimaišė su naujosiomis – krikščioniškomis. Tai viena.

Antra, šios kalvarijos, kaip ir Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios Kryžiaus kelias, buvo įkurtos Lietuvai sunkiais laikais. Nors 1629 m. su švedais ir buvo sudaryta laikina šešerių metų paliaubų sutartis, neramumai nesiėmė. Visa Livonija (Latvija ir Estija – aut. past.), anapus Dauguvos, su Ryga bei Lietuvos uostu Klaipėda, kitaip tariant Šiaurės Rytų Europa, buvo palikta protestantiškajai Švedijai. Vakarinė Lietuvos dalis, kartu ir Žemaitija, liko protestantų religinės kultūros apsuptyje. Lietuvos ir Lenkijos valstybių rytuose

⁷⁶ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 375.

⁷⁷ *K. M.* Žemaičių kalvarijoms 350 metų // *Katalikų kalendorius/žinynas*. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas – Vilnius, 1989, p. 38 – 39.

⁷⁸ *Balkutė R.* Žemaičių Kalvarijos atlidai // *Liaudies kultūra*. Vilnius, 2002. Nr. 4, p. 34.

ir pietryčiuose 1634 m. birželio 14 d. pasibaigė 1632 m. prasidėjęs karas su Rusija⁷⁹.

Susidariusi geopolitinė situacija, matyt, ir paskatino vyskupą Jurgį Tiškevičių, siekiantį apsaugoti ir stiprinti tikėjimą savo vyskupijoje, pasikviesti dominikonus ir įsteigti katalikiškosios kultūros tvirtovę – Žemaičių Kalvariją su 19-os koplyčių, arba 20-ties stočių, Kryžiaus keliu. Ši religinė kultūra siekė ir pietvakarinę Žemaitijos dalį – Panemunę⁸⁰.

Trečia priežastis galėtų būti ta, kad vyskupas Jurgis Tiškevičius dominikonus kvietėsi, nes šie yra kalvarijų Kryžiaus kelių kulto Europoje pradininkai (pirmosios dominikoniškosios kalvarijos buvo įsteigtos 1423 m. Kordobos [Ispanija] apylinkėse – aut. past.), be to, dominikonai savo pastoracinėje veikloje kėlė Švč. M. Marijos kultą, nes Ji pirmoji pradėjusi lankyti Kristaus Kryžiaus kelio vietas, šitaip minėdama jo kančią⁸¹.

Ketvirta, remiantis istoriniais šaltiniais, tuo metu Žemaitijoje veikė įvairių ordinų vienuolijos, išskyrus dominikonus.

Pirmosios trys prielaidos leidžia teigti, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias, atsižvelgiant į religinę ir geopolitinę situaciją, yra pirmasis katalikiškosios Europos šiaurės rytų forpostas ginantis nuo iš šiaurės į Lietuvą sklindančio protestantizmo, iš šiaurės rytų – stačiatikybės. Rytinės „sienos“ apsaugos funkciją Lietuvoje tuo metu atliko Vilniaus bernardinų vienuolyno Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus Šventųjų laiptų koplyčia bei 7-ių stočių Kryžiaus kelias.

3. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio kilmė yra susijusi su istoriniais-geopolitiniais įvykiais.

Vyskupas Jurgis Tiškevičius už nuopelnus Žemaitijos vyskupijai (už Žemaičių Kalvarijos įkūrimą – aut. past.) dar 1650 m. buvo paaukštintas ir paskirtas Vilniaus vyskupu. Būdamas Vilniaus vyskupu jis ne kartą kėlęs idėją steigti Vilniaus apylinkėse kalvarijas. Tam įtakos galėjo turėti jo įkurta Žemaičių Kalvarija bei to meto geopolitiniai įvykiai. Kaip kalba istoriografiniai šaltiniai, „1653 m. pabaigoje prasidėjo derybos dėl Lietuvos ir Lenkijos valstybės ir

⁷⁹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 249.

⁸⁰ Момузас А. Памямунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-западной Литвы // Проблемы межрегиональных связей. Научные труды. Министерство культуры Российской Федерации, Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма. Москва–Советск, 2000, выпуск первый, с. 17.

⁸¹ Ragaišis A. Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius, 1906, p. 4.

Nyderlandų suartėjimo, saugant bendrus interesus Baltijos regione. 1654 metų kovo 14 d. Nyderlandai patvirtino gynybinio susitarimo su Lietuvos ir Lenkijos valstybe projektą⁸². 1654 metais carinė Rusijos kariuomenė užpuolė Lietuvą, užėmė Vilnių bei Kauną ir taip sugriovė visus vyskupo planus. 1655 m. vysk. J. Tiškevičius pasitraukė į Prūsiją, kur neužilgo mirė. Laisva liko tik Žemaitija. 1655 m. vasarą neužimtąsias Lietuvos sritis ėmė okupuoti švedai. Prasidėjo antrasis Lietuvos ir Švedijos karas.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad nuo 1660 metų tiek švedams, tiek ir caro kariuomenei pradėjo nebesisekti. Tais pačiais metais su švedais sudaryta abipusė amžinosios taikos sutartis, o Maskvos kariuomenė buvo sumušta⁸³. Karui pasibaigus, imta gaivinti Vilniaus kalvarijų įkūrimo idėją. Ypač tam pritarė tuometinis Vilniaus vyskupas Jurgis Bialozaras, artimas vysk. J. Tiškevičiaus bičiulis. 1661 m. vysk. J. Bialozaras išsivadavimui iš rusų okupacijos atminti pavedė kapitulai nedelsiant pasirūpinti kalvarijos steigimu ir pakvietė iš Liublino dominikonus, kurie pastatė pirmąsias Vilniuje Kryžiaus kelio koplyčias⁸⁴. Įtakos galbūt turėjo ir tai, kad kaip tik netoli Verkių nesėkmingame lietuviams mūšyje 1659 m. nuo kazokų rankos žuvo daugybė savo krašto ir tikėjimo gynejų⁸⁵.

Pirmoji medinė bažnyčia bei koplyčios buvo pastatytos iki 1669 m., tačiau kalvarijos buvo lankomos anksčiau: į Romą siųstose jėzuitų metinėse ataskaitose yra aprašytas faktas, kad 1664 m. balandžio 11 d., Didįjį penktadienį, pats vyskupas J. Bialozaras vadovavo procesijai iš Vilniaus į Verkius ir pageidavo, kad visose miesto bažnyčiose susirinkę tikintieji po rytinių pamaldų prisijungtų prie eisenos⁸⁶. Manoma, kad tą dieną pirmą kartą iškilmingai buvo apvaikščiotas kalvarijų Kryžiaus kelias Verkiuose. Literatūroje nurodoma, kad steigėjas vysk. J. Bialozaras buvo parengęs bei išleidęs ir pirmąjį vadovą po savo įsteigtas kalvarijas⁸⁷. Greičiausiai jis buvo vieną kartą perspausdintas 1826 m., nes įvade autorius prisistato kaip „nevertas ganytojas“, kuris, „nematydamas jokio veiksmingesnio būdo mūsų išganymui už pamaldas, primenančias Jėzaus kančią, ir norėdamas jas įdiegti mūsų Vilniaus diecezijoje, apžiūrėjęs ir suradęs

⁸² Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 264, 266.

⁸³ Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas, 1936, p. 328–331.

⁸⁴ Meškuotytė-Laužikienė A. Vilniaus Kalvarijos // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1, p. 9.

⁸⁵ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002, p. 19.

⁸⁶ Jėzuitų archyvas Romoje. ARSI, lith. 40, f. 278v–279v.

⁸⁷ Encyklopedia katolicka. T. 7. Lublin, 1998, s. 416.

tinkamą vietą, kurios pavadinimas lietuviškai reiškia 'Verksmo kalnus', pats išmatavo ir išdėstė Kristaus kančios kelius"⁸⁸.

Po vyskupo J. Bialozaro mirties (1665 m.) kalvarių Kryžiaus keliu rūpinosi jo įpėdinis Aleksandras Sapiega, kuris prieš tapdamas Vilniaus vyskupu buvo vysk. Jurgio Tiškevičiaus sufraganu [pagalbininku – aut. past.] (apie 1655 metus), o nuo 1659 iki 1667 metų – Žemaičių vyskupu. Jis tęsė kalvarių steigimo Vilniuje darbą. 1667–1671 metais vyskupaudamas Vilniaus vyskupijoje, buvo žinomas kaip Kristaus kančios garbintojas. Vyskupas buvo gerai susipažinęs su Žemaičių Kalvarijoje jau gyvuojančiu Kryžiaus kelio kultu, skaitęs 1643 m. vyskupui Jurgiui Tiškevičiui dedikuotas Mykalojaus Bardovskio knygas „Nowe Hierusalem Fax nova per III. Georgium Tyszkiewicz, 1643“, „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawie X. Jerzego Tyszkewicza“ bei nežinomo autoriaus knygą „Calwaria Samogitiae“, išspausdintą Vilniuje 1648 metais⁸⁹. Be to, vyskupas A. Sapiega 1666–1671 m. vyskupaudamas Vilniaus vyskupijoje buvo susipažinęs ir su kaimyninėje Lenkijoje jau veikusiais kalvarių analogais Kalwaria Zebrzydowska (1617), Kalwaria Pokościa (1628) ir Kalwaria Wejherowa/Kaszubska (1648). Kalvarių švento kryžiaus atradimo bažnyčios bei 35-ių stočių Kryžiaus kelio atidarymas įvyko 1669 m. per Sekmines⁹⁰.

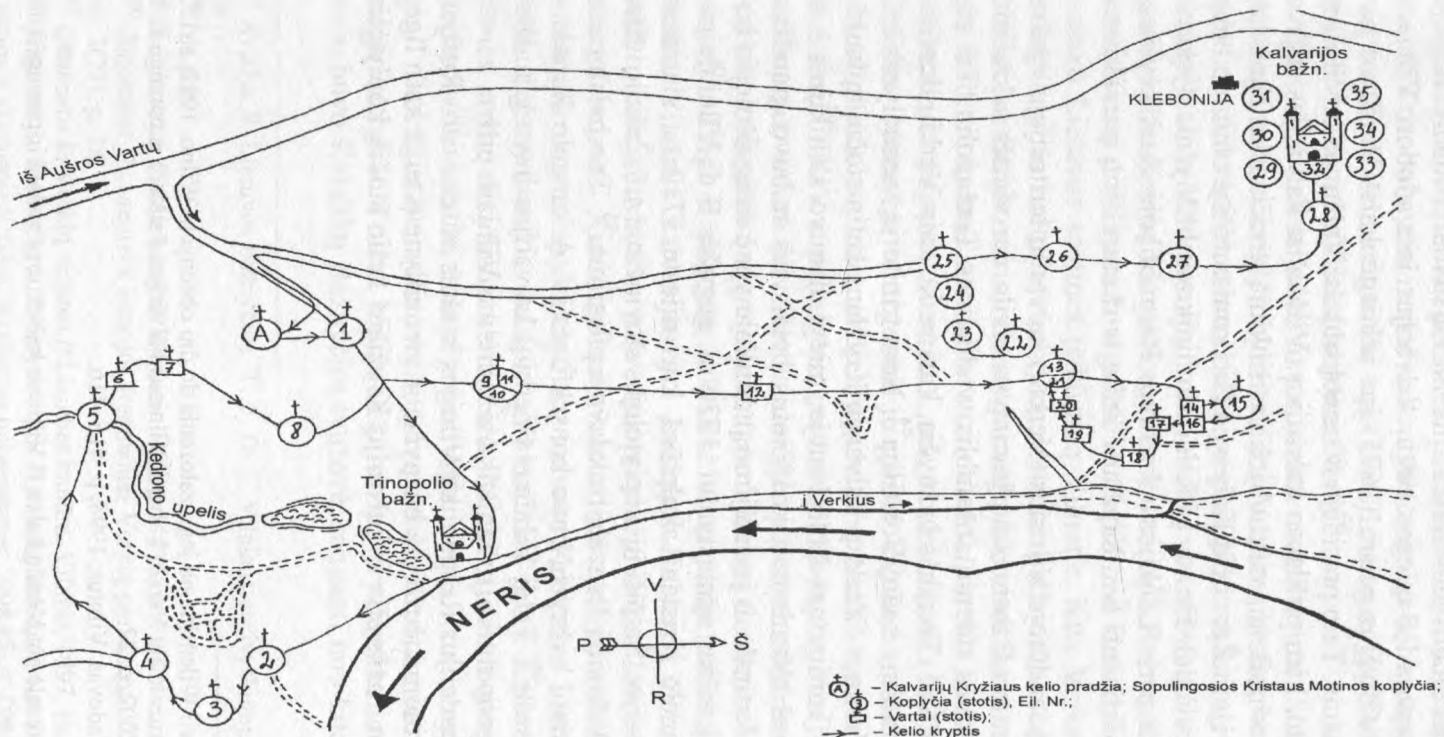
Vyskupas A. Sapiega kalvarių Kryžiaus kelio steigimo darbus spartino ir dėl 1669 m. prasidėjusio Lenkijos karo su Turkija. Šiuo sunkiu Lenkijai metu Lietuva laukė kitatikių antplūdžio iš pietų ir ruošėsi ginti savo kraštą. 1673 m. lapkričio mėn. Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė prie Chotino (Besarabija) sumušė Turkijos kariuomenę. Su turkais Lietuvos ir Lenkijos taikos sutartis pasirašyta tik 1699 metais sausio 16 d.⁹¹. Taigi įkurtas Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio kompleksas buvo Katalikų Bažnyčios tvirtovė, sauganti nuo kitatikių (žr. 7 pav.).

⁸⁸ Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płaczu, założonych, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany, w Wilne, 1826, s. 3.

⁸⁹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 377.

⁹⁰ *Meškuotytė-Laužikienė A.* Vilniaus kalvarijos // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1, p. 9–10.

⁹¹ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 284, 293.

7 pav. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias

Pirmumo teisė globoti ir organizuoti maldininkų eitynes į Vilniaus kalvarijas buvo suteikta vienuoliams dominikonams iš Varšuvos. 1669 m. rugsėjo 30 d., remiantis vyskupo A. Sapiegos raštu, kalvarijas ima globoti Vilniaus dominikonai, bet po bažnyčios gaisro (1675) jos vėl atitenka iš Varšuvos pakviestiems dominikonams. Taip prasidėjo 80 metų trukusi Varšuvos ir Vilniaus dominikonų byla dėl to, kam priklauso kalvarijos. Vilniečiai kalvarijas atgavo apie 1755 metus⁹². Dominikonų vienuolijos pasirinkimą greičiausiai lėmė tai, kad šis ordinas prižiūrėjo ir Žemaičių Kalvariją (šio konvento vyresniuojų buvo dominikonas A. Tiškevičius). Be to, Liublino dominikonų bažnyčios Tiškevičių koplyčioje buvo saugoma Lenkijos – Lietuvos Respublikoje garsi Kryžiaus medžio relikvija, patvirtinanti Šv. Kryžiaus kultą ir dominikonų pamaldumą Nukryžiuotajam⁹³.

XVII–XVIII amžių sandūroje Vilniaus (Verkių) kalvarių teritorijoje vyskupo Kazimiero Konstantino Bžostovskio iniciatyva iškilo dar vienas sakralinių katalikų tikėjimo tvirtovės statinių ansamblis, vadinamas Tranapoliu. Tai trinitorių vienuolynas su Švč. Trejybės bažnyčia, kuri veikė kaip Verkių dominikonų Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios filija⁹⁴. Nors trinitorių vienuolynas tiesiogiai neįtrauktas į Vilniaus (Verkių) kalvarių Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimo programą, jų įkurdinimas šioje vietoje, matyt, nebuvo atsitiktinis – ši vienuolija išpirkinėjo iš musulmonų krikščionis belaisvius ir buvo glaudžiai susijusi su žemiškąja Jeruzale, o jų tikėjimo praktikoje ypač daug dėmesio buvo skiriama Kristaus kančios apmąstymui. 1720 m. gegužės 9 d. Vilniuje pašventinta Kryžių nešančio Kristaus skulptūra, kuri mieste 1710 m. siautusio maro metu buvo pastatyta Šnipiškių koplytėlėje, stovinčioje už Žaliojo tilto, toje vietoje, kur prieš kelionę į Jeruzalę rinkdavosi piligrimai⁹⁵. Tuo pačiu metu netoliese pastatyta jėzuitų bažnyčia buvo konsekruota šv. Arkangelo Rapolo – piligrimų globėjo – vardu⁹⁶. Taigi Vilniaus (Verkių) kalvarijos buvo glaudžiai susijusios su to meto geopolitika, urbanistika ir sakraline Vilniaus erdve.

1793 m. antrą kartą padalijus Respubliką Vilnijos kraštas atiteko caro Rusijai. 1812 m. prancūzų kariuomenė užėmė bažnyčią ir vienuolyne įsteigė karo ligoninę. Po karo, 1839 m., bažnyčia ir kalvarių Kryžiaus kelio stočių koplytėlės

⁹² Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie od jego założenia do dni obecnych. Wilno. 1912, s. 15.

⁹³ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002, p. 22.

⁹⁴ Lietuvos vienuolynai. Vadovas. Vilnius, 1998, p. 415–416.

⁹⁵ Ten pat, p. 349–350.

⁹⁶ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002, p. 24.

buvo atnaujintos. 1850 m. dominikonų vienuolynas caro valdžios įsakymu buvo uždarytas, vienuoliai persikėlė į Trakus, o bažnyčia tapo parapinė⁹⁷.

1859 m. bažnyčia ir stočių koplytėlės buvo vėl atnaujintos. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias ilgainiui tapo visos Lietuvos, ypač Vilniaus krašto lietuvių, gudų ir lenkų maldininkų lankymo vieta⁹⁸.

Vieta šiai kalvarijai buvo pasirinkta neatsitiktinai. Šios vietos istorija ne tik neatsiejama nuo krikščionybės raidos Vilniaus krašte, bet ir asocijuojasi su legendine ikikrikščioniškos Lietuvos praeitimi. Ažuolais bei tankiais krūmais apaugę kalnai Vilniaus apylinkių Verkių vietovėse buvo vyriausio lietuvių pagonių žynio Krivių Krivaičio gyvenimo vieta⁹⁹. Krivių Krivaičio sūnus Lizdeika išaiškino didžiajam kunigaikščiui Gediminui Geležinio Vilko sapną ir išprašavo Lietuvos sostinės įsikūrimą Vilniuje. Kita Verkių istorija siekia pačią krikščionybės Lietuvoje pradžią, vietiniai padavimai – dar ankstesnius laikus. Mikalojus Strijkovskis, vienas pirmųjų Lietuvos istorikų, savo Kronikoje teigia, kad ant kalno, kur dabar stovi Verkiai, erelio lizde buvo rastas Lizdeika, vyriausiasis pagonių šventikas, tas, kurio laikais (1387 m.) Jogaila sugriovė Perkūno šventyklą ir užgesino jo garbei Vilniuje nuolat degusią ugnį. Verkių pavadinimas esą kilęs iš lietuvių kalbos žodžio „verkt“, kuris reiškia vaiko verksmą¹⁰⁰. XIV a. pabaigoje, įvedus krikščionybę, šios žemės atiteko Vilniaus vyskupijai, vėliau čia, Neries slėnyje, pastatytas Vilniaus vyskupų dvaras, o Verkių dominikonų vienuolynas tapo Vilniaus dominikonų mokslininkų poilsio vieta¹⁰¹. Taigi ši pagonių sakralinė vieta virto katalikų šventove. Tai viena. Antra, Vilniaus kalvarijos yra Lenkijos Kalwaria Zebrzydowska kopija. Po sunkių karų su Maskva ir švedais prasidėjo taikus Lietuvos ir Lenkijos valstybių gyvenimas. Anksčiau autoriaus atlikti tyrimai atskleidė, kad 1600–1617 metais Krokuvos apylinkių Žarų kalvose Krokuvos kariuomenės vadas Mikalojus Zebrzydowskis su savo giminaičiais įkūrė Kalwaria Zebrzydowska su 50-ies stočių Kryžiaus keliu, Švč. M. Marijos takeliais bei Šventųjų laiptų koplyčia¹⁰². Apie tai žinojo ir jaunystės metais Krokuvoje studijavęs vysk. Jurgis Tiškevičius bei vėliau vyskupavę dvasininkai, kuriuos su Lenkija siejo tiesioginiai ryšiai. Trečia, Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio kompleksas, kaip minėta, buvo Katalikų Bažnyčios tvirtovė, sauganti nuo kitatikių. Vilniaus kalva-

⁹⁷ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. T. 5. D. 1. Vilniaus arkivyskupija. Chicago, 1986, p. 386–387.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ *Danilevičius E.* Maršrutai iš Vilniaus. Vilnius, 1975, p. 9–10.

¹⁰⁰ *Janonienė R.* Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose // *Menotyra*. Vilnius, 2002. Nr. 2(27), p. 38.

¹⁰¹ *Giedraitis L.* Verkių virsmai // *Liaudies kultūra*. Vilnius, 1997. Nr. 6, p. 1–6.

¹⁰² *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // *Tiltai*. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 45–71.

rijų Kryžiaus kelias buvo antras Lietuvos Didžiojoje Kunigakštystėje (pirmąją 1637–1642 m. Garduose, Žemaitijoje, buvo įkūręs žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius). Tuo metu Europoje piligrimų kelionės į šventąsias vietas, kuriose aplankius relikvijas buvo nusipelnoma atlaidų, vis dažnėjo. Protestantų teologai kritikavo, tačiau tai dar labiau skatino šią katalikų pamaldumo tradiciją.

Kiek vėliau, po Pirmojo Lenkijos – Lietuvos Respublikos padalijimo (1772 08 05), Lietuvoje kitatikių, t.y. stačiatikių ir protestantų, teisės sulygintos su katalikų teisėmis. Antruoju Respublikos padalijimu (1793 01 23) Vilnijos kraštas atiteko carinei Rusijai. Nuo tada ir iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo (1918 02 16) pagrindine problema tapo rusų ir lenkų konfliktas, kuriame Vilniaus kalvarijos suvaidino savo vaidmenį. Konfliktas paaštrėjo po 1831 m. sukilimo. Lenkų nuomone, Lietuva buvo neteisėtai atplėšta nuo Lenkijos, todėl jos susigrąžinimas buvo vienas pagrindinių nacionalinio Lenkijos sąjūdžio siekių. Tai buvo Lenkijos *irredento*, kurio ji neatsisakė visą XIX amžių, nes Rusija trimis padalijimais okupavo beveik visą buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją. Buvo patogiau manyti, kad Lietuva niekada nebuvo Lenkijos dalis ir kad Lenkijos iredentizmas neturi jokio istorinio pagrindo. Iš esmės tai buvo teisinga. Tačiau kodėl Lietuva, jei niekada nebuvo Lenkijos dalis, turėjo būti tapti Rusijos dalimi? Juk būtent toks ir buvo carinės Rusijos siekis nuo Jekaterinos II iki Muravjovo laikų. Carinė Rusijos valdžia tikėjosi, kad sunaikinus Lietuvoje lenkiškumą, žlugęs ir katalikybė, kurios vietą galės užimti stačiatikių tikėjimas, rusų kalba ir rusų tauta. Iš katalikų kunigo Antano Petkevičiaus, tapusio stačiatikiu, 1866 m. spalio mėn. pranešimo Vilniaus cenzūros komitetui sužinome, kad „Vilniaus ‘Aušros Vartai’ su stebuklingu Dievo Motinos paveikslu nuo 1831 metų pasižymėjo grynai lenkiškos politikos vietove. Todėl ir 1863 revoliuciniais metais čia labiau kaip kitur maištininkai rinkdavosi giedoti papiktinimą keliančius himnus; susirinkę gatvėje drauge su miniomis žmonių, jie darė įvairias demonstracijas prieš stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą. Prie tokios pat kategorijos reikia priskirti ir Vilniaus kalvarijas, kurios neatjungiamos nuo lenkų politikos“¹⁰³.

Iš carinės Rusijos atgavus laisvę visi, kas tik galėjo, traukė į Vilniaus kalvarijas. Eidavo ir važiuodavo iš arti ir toli: iš Latvijos, Žemaitijos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos. Lenkų ir lietuvių kalbomis buvo išleisti vadovai Vilniaus kalvarijų Kryžiaus keliams apvaikščioti: 1926 m. pasirodo kun. J. K. Bortnikovskio vadovėlis „Jėzaus Kristaus kančios kelias, arba Kalvarijų vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti“, 1937 m. – „Przewodnik Drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem. Ułożony przez X. Wiktora Kochońskiego. Wilno. 1937 r.“, 1940 m. – kun. Stasio Kiškio vadovė-

¹⁰³ Pranešimas kun. Antano Petkevičiaus iš 1866 m. spalio mėn. // Lietuvos valstybės archyvas. F. 378.

lis „Vilniaus kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti. 1940“, kun. Vinco Taškūno vadovėlis „Vilniaus kalvarijos arba Kryžiaus keliai. Vilnius. 1940“.

1941 m. bolševikai uždraudė Vilniaus kalvarių kryžiaus kelio lankymą. Ši vieta panaudota priešlėktuvinei apsaugai¹⁰⁴. 1962 m. sovietų valdžia beveik visas Kryžiaus kelio koplyčias išsprogdino (liko tik 4 šalia bažnyčios esančios koplyčios)¹⁰⁵, o 1963 m. – galutinai sugriovė¹⁰⁶. Kiek anksčiau buvo sugriauta ir už Žaliojo tilto stovėjusi koplytėlė su kryžių nešančio Kristaus figūra, ilgą laiką rodžiusi maldininkams kelią į Vilniaus kalvarijas.

Atgavus nepriklausomybę, nuo 1990 m. šių kalvarių Kryžiaus kelio stotys kun. J. Baltušio iniciatyva pradėtos restauruoti. Archeologinius darbus atliko archeologas S. Parkauskas bei architektė B. Radavičiūtė.

2002 m. gegužės 19-ąją, Sekminių dieną, lygiai po 40 metų kardinolas A. J. Bačkis pašventino atstatytas kalvarių Kryžiaus kelio stotis. Po šv. Mišių, kurias aukojė kardinolas A. J. Bačkis, koncelebravo vysk. J. Tunaitis, kunigai G. Grušas, H. F. Fischeris, K. Latoža, kardinolas iškilmingai paskelbė Vilniaus kalvarių atstatymo darbų užbaigimo aktą, po to kartu su Pavilnio ir Verkių parko direktore Vida Lauminskiene, kitais atsakingais asmenimis pasirašė Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio stočių atstatymo darbų užbaigimo aktą, kuriame lotynų kalba aprašyta šių kalvarių atsiradimo bei atstatymo istorija¹⁰⁷.

Remiantis pateikta medžiaga, galima daryti išvadą, kad tiek carinės Rusijos, tiek Sovietų sąjungos viešpatavimo laikotarpiu Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias buvo dvasinė ir gynybinė Katalikų Bažnyčios tvirtovė.

4. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias

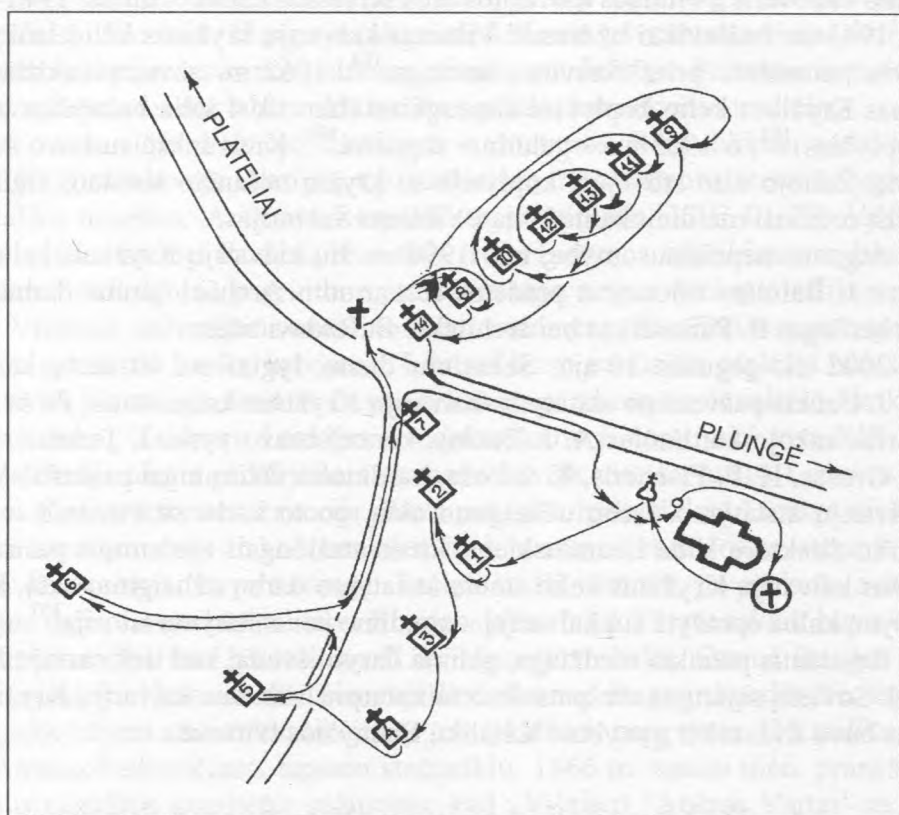
Beržoro kalvarijos ypatingos tuo, kad jas sudaro 14-os stočių Kryžiaus kelias (žr. 8 pav.).

¹⁰⁴ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. T. 5. D. 1. Vilniaus arkivyskupija. Chicago, 1986, p. 393–394.

¹⁰⁵ *Kirstukas E.* Kalwaria Wileńska. Wilno, 2001, s. 19.

¹⁰⁶ *Venclova T.* Vilnius. Vadovas po miestą. Vilnius, 2001, p. 196.

¹⁰⁷ *S. M.* Pašventintos atstatytos Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio stotys // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2002 m. gegužės 31 d. Nr. 10, p. 12–13.

- – Bažnyčia;
- – Pirmoji Beržoro bažnyčia – kapinių koplyčia;
- – Varpinė;
- – Kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios ir stotys su numeriais;
- – Bevardė koplytėlė;
- – Magistralė;
- – Kelio (Kryžiaus kelio) kryptis

8 pav. Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas

Beržoras – tai nedidelis kaimelis prie Platelių miestelio, apsuptas miškų ir ežerėlių. Senovėje, kur dabar yra Beržoras, augę vieni beržai. Vietiniai gyventojai mano, kad nuo to ir kilęs kaimelio pavadinimas. Gražią Beržoro apylinkę

puošia trys ežerai – Beržoro, Ilgio ir Žiedelio – bei du šventieji piliakalniai – Kepių ir Šventorkalnio. Sklinda legenda, kad viename iš čia augusių beržų pasirodžiusi Švč. M. Marija. Toje vietoje ir buvo pastatyta pirmoji koplyčia. Sakoma, kad ir dabar po jos grindimis tebesąs tas beržo kelmas, ant kurio pasirodžiusi Švč. M. Marija. Koplyčia buvo pavadinta Švč. M. Marijos vardu. 1746 m. Platelių klebono Juozapo Vaitkevičiaus rūpesčiu buvo pastatyta nauja bažnyčia, kuriai suteiktas Šv. Stanislovo vardas, ir varpinė, o senoji bažnyčia tapo kapinių koplyčia. Ta vieta, kur pasirodė Švč. M. Marija, imta laikyti šventa, todėl nenuostabu, kad vietiniai ir aplinkinių kaimų gyventojai, norėdami palengvinti savo sunkią valstiečio dalį, duodavo čia įžadus ir statė koplyčias. Senieji kaimo gyventojai mena, kad tik paskutinės 7-ios Kryžiaus kelio koplyčios stovėjo pakeliui, o pirmosios 7-ios – išbarstytos po visą vietovę. Kai eidavę Kryžiaus kelią, darydavę lankus, vėl grįždavę atgal bei aplenkdam į naują lanką koplyčią eidavę į kitą¹⁰⁸. Tai informatoriai aiškino pranciškonų valia: „Kiekvienas kaimas statė savo koplyčią ten, kur buvo nurodyta pranciškonų viršesnio“¹⁰⁹. Taip kalvose atsirado 14-os stočių Kryžiaus kelias, kuriam tuometinis Platelių klebonas Juozapas Vaitkevičius 1759 m. liepos 22 d. gavo iš Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaičio, leidimą su atlaisdais juos apvaikščioti¹¹⁰. Po metų (1760) Beržoro kaimo koplyčios, bernardinų provincijolui Pranciškui Samovyčiui leidus, buvo pašventintos. Stacijų lankytojams tas pats provincijolas suteikė ir daug atlaidų¹¹¹. Nuo tada Beržorą ėmė lankyti gausūs maldininkų būriai, nors Žemaičių Kalvarijos savo gausumu vis dėlto neaplenkė.

Paminėti faktai leidžia daryti prielaidą, kad Beržore pasirodžius Švč. M. Marijai liaudis, siekdama iškelti jos kultą, statė koplyčias bei vietas Bažnyčios iniciatyva įkūrė Beržore 14-os stočių Kryžiaus kelius, arba kalvarijas. Antra prielaida galėtų būti ta, kad Beržoro pranciškoniškojo tipo kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelias buvo savotiška Telšių bernardinų vienuolyno kultūros priešprieša dominikoniškajam Žemaičių Kalvarijos 19-os koplyčių, arba 20-ies stočių, Kryžiaus keliui. Trečia prielaida – geopolitinė. To meto Lietuva – tai karalių Augusto III (1733–1763) ir Stanislovo Augusto Poniatovskio laikų valstybė. Tai didžiausio šalies vidaus gyvenimo pakrikimo metas: krašte dėl valdžios tarp didikų virė nuolatinės kovos, o kaimynystėje vyko karai. Iš pradžių Rusija ir Austrija kariavo su Turkais, paskui Austrija kariavo su Prūsais, o vėliau prieš tuos pačius Prūsus kariavo Austrija, Rusija, Prancūzija ir Saksonija. Šie įvykiai galėjo

¹⁰⁸ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Liber Confr. Sacratin Skapularia anno 1760 // Michevičius J. Plateliai ir jų apylinkės. Diplomatinis darbas. Kaunas, 1937, p. 12.

¹¹¹ Giniūnienė A. Beržoro stacijos // Krantai. Vilnius, 1997, p. 6–7.

lemti ir Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių atsiradimą. Viena ryškiausių stočių savo architektūra yra pilį primenanti bažnyčios varpinė.

Menotyrininko Pauliaus Galaunės teigimu, „dažniausiai stovėdamos visai skyrium nuo bažnyčios, tas sutinka ir su senovės krikščioniškomis tradicijoms, varpinės nėra vienokio su bažnyčia stiliaus, nesudaro su ja vienos bendros harmoningos visumos, antraip, varpinės pagrindinės architektūrinės formos labai dažnai skiriasi nuo bažnyčių formų. <...>. Niekuomet nesutiksime mūsų varpinėse nei gotinių stogų, kaip Galicijos varpinėse, nei barokinių bonių. Iš to, kas pasakyta, galime spręsti, kad varpinių architektūrinės formos daug lėčiau kito, negu bažnyčių; jos išlaikė savo senovinę, iš dalies, gal, ir buvusių pilių pilietišką pobūdį“¹¹². Kai kurios varpinių formos yra atkeliavusios iš svetur – iš Ukrainos ir Lenkijos. Apie varpines, kaip gynybos bokštus, Ukrainos prof. G. Pavlucki sako, kad „Ukrainoje varpinės iš senovės, o ypač iš totorių užpuldinėjimo metų, be savo tiesioginio tikslo dar turėjo ir kitą, būtent, buvo sargybos bokštai“¹¹³.

1964 metais sovietų valdžia Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėles nugriovė. Šiandien Beržoro kalvarijos vėl atstatytos ir maldininkų gausiai lankomos.

Pateikta medžiaga leidžia daryti tokias išvadas:

Pirma, kaimyninėje Lenkijoje vykstantys neramumai paskatino Lietuvos Katalikų Bažnyčią apsidrausti, todėl Beržore ir įsteigtas pranciškoniškojo tipo kalvarijų Kryžiaus kelias.

Antra, Beržoro kalvarijos Kryžiaus kelias nuo XVIII a. buvo viena iš Katalikų Bažnyčios Kristaus kančios kelio pamaldumo praktikos vietų bei dvasinumo tvirtovių Lietuvoje.

5. Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus keliai

XVII–XVIII a. girių, šilų bei Bridvaičio, Giliaus ir Varlynės ežerų apsuptame Tytuvėnų miestelyje buvo pastatytas unikalus gotikos, renesanso ir baroko architektūros, dailės bei dvasinės kultūros ansamblis. Pietinėje skardingo šlaito papėdėje būta ežeriuko, pro kurį tekėjo Tytuvos upelis. Iš šio vandenvardžio kilęs ir gyvenvietės pavadinimas. Istoriografiniai šaltiniai mini, kad šioje pagonių garbinamoje šventų miškų ir šilų vietoje pirmoji katalikų bažnyčia pastatyta 1555 metais¹¹⁴. Jau 1581 m. Tytuvėnuose stovėjo Šv. Jurgio bažnyčia ir koplyčia. 1609–1616 m. Tytuvėnus valdė Andriejus Valavičius, pasižymėjęs mūšiuose su švedais. Jis 1613 m. pasikvietė iš Vilniaus vienuolius bernardinus, kurie 1614–1633 m.

¹¹² Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930, p. 91.

¹¹³ Грабарь И. История русского искусства. История архитектуры. Т. 2. Львів, 1925, с. 112.

¹¹⁴ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 178.

Tytuvėnuose pastatė bažnyčią ir vienuolyną. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius, Andriejaus Valavičiaus brolis, buvo Trakų bernardinų vienuolyno steigėjas, taip pat bažnyčios ir vienuolyno statybos rėmėjas. Ar tik ne jis bus atsiuntęs iš Vilniaus mūrininkų grupę, kuri 1614–1639 m. pastatė vienuolyną ir didelę trinavę bažnyčią¹¹⁵. Didžiajame altoriuje buvo įtaisytas Švč. M. Marijos paveikslas. Tikėta, jog paveikslas turėjo stebuklingos galios. 1697–1733 m., kovų su švedais metu, bažnyčia labai nukentėjo. 1708 m. ją apiplėšė į Tytuvėnus įsiveržę rusai. Tarp kareivių buvę baškirai ir kalmukai užmušę keletą vienuolių, sunaikino bažnyčios ir jos altorių įrengimus¹¹⁶. 1759 metais pradėta bažnyčios ir vienuolyno rekonstrukcija, kuri truko iki 1783 metų.

Istoriniai šaltiniai kalba, kad 1771 – 1778 metais pamaldūs Tytuvėnų vienuoliai, norėdami atvaizduoti Viešpaties Jėzaus kančią ir padėti tikintiesiems ją apmąstyti, padedant Žemaičių seniūnui Jurgiui Gaižauskui, pastatydino Kryžiaus kelių arkadas ir balto mūro koplyčią, kurioje Šv. Jono Laterano bazilikos koplyčioje ir Vilniaus bernardinų koplyčioje esančių laiptų pavyzdžiu įrengė Kristaus kančią primenančius laiptus, t.y. 31 marmurinį laiptą. Į trisdešimtį laiptų Šiluvos infulatas kanauninkas Juozas Bukantas 1778 m., eidamas keliais, sudėjo bernardino Antano Burnicko iš Jeruzalės parvežtas Šventosios žemės relikvijas, kurias apdengė stiklu. Jos ir dabar dar matomos. Popiežius Klemen-sas XIV 1774 metais, vėliau ir popiežius Pijus VI 1784 m. pamaldžiai lankan-tiesiems šiuos laiptus ir apmąstantiems Viešpaties Jėzaus kančią suteikė atlai-dus¹¹⁷.

Arkadose įtaisytus Kryžiaus kelius sudarė 14-os pranciškoniškujų ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, dominikoniškujų bei Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių bareljefai¹¹⁸. Taip buvo sukurtas Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelias. Pasiektas architektūros vientisumas labiau atitinka baroko stiliaus dėsnius, bet maldininkų kiemas čia nėra išdėstytas simetriškai prieš bažnyčios fasadą, jis yra šone nuo bažnyčios ašies (žr. 9 – 10 pav.).

Taip XVII a. pirmąjį – XVIII a. paskutinįjį ketvirtį Tytuvėnuose, atkampioje Žemaitijos vietoje, buvo pastatytas didingas ir harmoningas kalvarių tipo Kryžiaus kelio kulto ansamblis, neturintis analogų visoje Šiaurės Rytų Europoje. Popiežius Klemen-sas XIV tiems, kurie apvaikščioja šią šventovę, suteikė daug atlaidų¹¹⁹.

Kokia šio kalvarių tipo Kryžiaus kelio kilmė?

¹¹⁵ Reklaitis P. Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius, 1999, p. 271–272.

¹¹⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. Kauno arkivyskupija. Chicago, 1983, p. 418.

¹¹⁷ Valančius M. Raštai. D. 2. Vilnius. 1972, p. 293–294.

¹¹⁸ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983, p. 418.

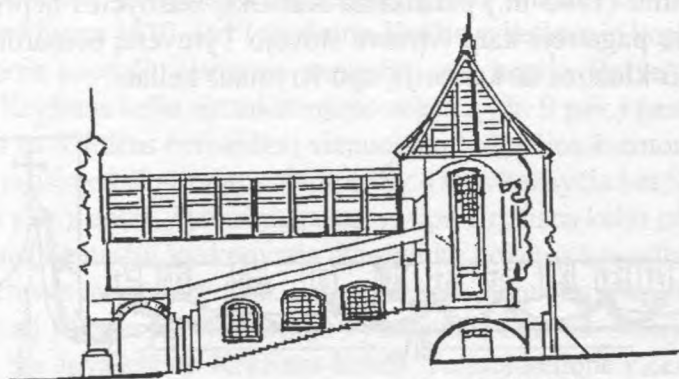
¹¹⁹ Valančius M. Raštai. D. 2. Vilnius. 1972, p. 293–294.

Yra trys prielaidos: pirma, šis kluatras galėjo būti Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre 1610–1617 m. įkurto Kryžiaus kelio ir jo koplyčių apvaikščiojimo apeiginių papročių sistemos atspindys arba kopija. Pažvelgę į Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schemą (žr. 9 pav.) pastebime, kad ją galima gretinti su Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventoriaus Kryžiaus keliu ir priekyje asimetriškai sugrupuotomis Šv. Onos bažnyčia bei Šventųjų laiptų koplyčia (žr. 3 pav.); antra, Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio įsteigimą galėjo lemti tuometinės Žemaičių vyskupystės dvasininkų požiūris į maldininkų keliones po įvairias Lietuvos šventoves. Reikia manyti, kad Tytuvėnų ir aplinkinės parapijos mėjo keliauti į Žemaičių Kalvarijoje vykstančius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus ir ten apvaikščioti Kryžiaus kelius. Tolima kelionė į Žemaičių Kalvariją ir įvairūs nutikimai kelyje atkreipė Žemaičių vyskupijos dvasininkų dėmesį ir vertė imtis priemonių, kad tokio tipo pamaldumo formą būtų galima sukurti vietoje. Reikia manyti, kad Kryžiaus kelio fenomeno susijungimu į vieną kluatrą be bernardinų vietinės valdžios turėjo rūpintis ir vietos vyskupas. Tuo metu Žemaičių vyskupijai vadovavo vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (1762–1778). Dėl keliuose atsitinkančių nelaimių jis užgynė klebonams vaikščioti su parapijomis į Žemaičių Kalvariją ir Šiluvą per didžiąsias šventes¹²⁰. Tai ir galėjo būti vienas iš motyvų, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kopija – 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias buvo įtrauktas į 14-os ir 7-ių skausmų stočių Kryžiaus kelių bei Šventųjų laiptų apvaikščiojimo kompleksą.

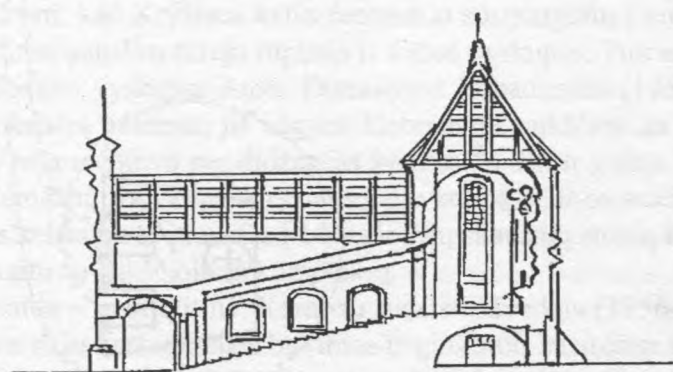
Trečia prielaida – geopolitinė. Karai su rusais ir švedais (1756–1763), praktiškai nuolatinis rusų kariuomenės buvimas ir ginkluoti susirėminai, kurių metu išmirė trečdalis gyventojų, bei Rusijos carienės Jekaterinos II (1762–1796 m.) kišimasis į Respublikos vidaus reikalus (ji vertė pripažinti lygias teises kitatikiams, t.y. kad stačiatikiai ir protestantai turi tokias pat teises kaip ir katalikai), reikia manyti, vertė Lietuvos Katalikų Bažnyčią imtis priemonių, kad išlaikytų savąją religijos doktriną. Tytuvėnų vienuolyno bažnyčios kalvarių tipo Kryžiaus kelių sujungimas į vieną kluatrą galėjo būti viena tokių priemonių. Jis tapo katalikiškosios dvasinės kultūros tvirtove. Tai, matyt, pasiteisino atėjus dar sunkesniems laikams: 1772 m. balandžio mėnesį Prūsija ir Austrija pasiuntė savo kariuomenę okupuoti Lenkijos žemių, o Rusijos kariuomenės korpusas, vadovaujamas generolo Tottlebono, užėmė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę¹²¹. Tais pačiais metais pirmuoju Respublikos padalijimu Lietuvoje buvo panaikintas jėzuitų ordinas ir įkurta Edukacinė komisija. Antruoju padalijimu (1793 m.) Rusijai atiduota visa Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos Minsko vaivadija ir dalis Vilniaus, Naugarduko bei Brastos vaivadijų. Tre-

¹²⁰ Valančius Gr. Žemaičių Didysis. D. 2. Los Angeles, 1978, p. 100–101.

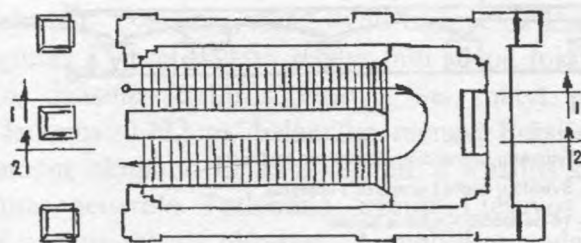
¹²¹ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 324.

PJŪVIS 1-1

PJŪVIS 2-2

PLANAS

10 pav. Šventųjų laiptų koplyčia Tytuvėnuose

1832 m. rusų valdžiai naikinant vienuolynus, Tytuvėnai išliko. Bet po 1863 m. sukilimo vienuolynas nebeišsilaikė. Rusų valdžia apkaltino vienuolius

palaikius sukilėlius ir juos vienuolyne priėmus¹²². 1863 metų įvykiai Lietuvos Katalikų Bažnyčiai sudavė dar didesnę smūgį. Remdamiesi istoriko Kazio Misiiaus tyrimais, kurie atlikti naudojantis Lietuvos istorijos archyve saugomų bylų medžiaga, žvilgtelėkime į mažiau žinomą Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kluatro praieities puslapį.

1863 m. lapkritį Muravjovas-Korikas įsakė uždaryti Tytuvėnų bernardinų vienuolyną. Ilgai buvo sprendžiama, kam panaudoti ansamblio pastatus. Rusų valdžia nusprendė bažnyčią paversti stačiatikių cerkve. Kitų metų gegužės 13 d. Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas Lvovas su kariuomenės daliniu atvyko į Tytuvėnus ir pamatė bažnyčioje bei šventoriuje tūkstančius klūpančių bei verkiančių žmonių (ypač Kristaus kančios, arba Laiptų, koplyčioje), kurie prašė neuždaryti bažnyčios. Jis uždraudė klebonui kun. Dargevičiui laikyti bažnyčioje pamaldas ir išvyko į Kauną, neuždaręs nei bažnyčios, nei Kristaus kančios koplyčios. Vis dėlto 1868 m. gegužės 20 d. bažnyčia bei Kristaus kančios koplyčia buvo užrakintos. Netrukus Tytuvėnų parapijiečiai pateikė prašymą vidaus reikalų ministrui grąžinti bažnyčią. Net ir generalgubernatorius Potapovas nusiuntė vidaus reikalų ministrui pasiūlymą grąžinti Tytuvėnų bažnyčią katalikams. Jis rašė, kad dėl vietos valdžios aplaidumo visiškai nebuvo atsižvelgta į šventoriuje (kluatro arkadose – aut. past.) esančias 14 stacijų ir Šventųjų laiptų koplyčią. Dėl šios koplyčios bažnyčia žmonių buvo ypač gerbiama. Jis pats tuo įsitikinęs, lankydamasis Kauno gubernijoje. 1868 m. liepos 16 d. (penktadienio vakarą) Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas atvežė Tytuvėnų klebonui kun. Dargevičiui raktus. Kitą dieną jau vyko pamaldos¹²³.

Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelių komplekso gynimas – vienintelė pergalinga žemaičių kova už katalikų šventovę. Kaip žinia, 1886 m. buvo nusiaubta ir sugriauta Kęstaičių bažnyčia, o 1893 m. uždaryta Kražių mūrinė bažnyčia, kuri katalikams grąžinta tik 1908 metais.

Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad iš vienuolyno pasitraukus bernardinams išnyko ir kai kurios apeigos, pavyzdžiui, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ųjų skausmų stočių kelio apvaikščiojimas. Liko tik Šventųjų laiptų bei 14-os ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, kelių apvaikščiojimo apeigos¹²⁴.

1933 m. Tytuvėnuose sunykusį Sopulingosios Dievo Motinos 7-ųjų skausmų stočių kelio kultą atnaujino kaimyninės Šiluvos bažnyčios klebonas P. Katela

¹²² *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. T. 3. Kauno arkivyskupija. Chicago, 1983, p. 418.

¹²³ *Misius K.* Kova už Tytuvėnų bažnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius, 1989, spalio, p. 6–7.

¹²⁴ *Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9), p. 99–120.

Apsireiškimo koplyčioje (žr. 11 pav.). Šių stočių Šiluvoje atsiradimas turi ilgą priešistoriją.

1609 m., sunkiais poreformaciniais laikais, Šiluvoje piemenims beganant bandą netikėtai ant didelio akmens pasirodė Švč. M. Marija. Šis stebuklas buvo išaiškintas kaip paskata vietos gyventojams atstatyti prieš aštuoniasdešimt metų kalvinistų nugriautą katalikų bažnyčią. Atgauti iš kalvinistų Šiluvos bažnyčios žemes katalikams nesisekė, nes nebuvo reikiamų įrodymų – dokumentų, kad bažnyčia ir jos žemės priklauso katalikams. 1612 m. Šiluvoje įvyko antras stebuklas. Čia gyvenęs šimtametis aklas senelis, išgirdęs apie bylos nesėkmę, tarė: „Aš žinau, kurioje vietoje yra šios bažnyčios dokumentai“, ir nurodė, kur jie turėtų būti. Atvedus senelį ieškoti buvusios bažnyčios vietos, jis praregėjo. Kasant rasta geležinė skrynia su brangiu arnotu, stebuklingu Švč. M. Marijos paveikslu ir bažnyčios įsteigimo pergamentiniu dokumentu. 1622 m. liepos 22 d. bylą katalikai laimėjo. 1625 m. šalia pagarsėjusio akmens buvo įsteigta altarija, 1663 m. vyskupas Aleksandras Sapiega čia pastatė medinę koplyčią, o ant Apsireiškimo akmens įrengė altorių¹²⁵. 1770 m. kun. Tadas Bukota iš Londono parvežė marmurinę Marijos su Kūdikiu statulą ir pastatė ją koplyčios altoriuje¹²⁶. Kai koplyčia ant akmens paseno ir supuvo, kun. Simonas Giedraitis „1818 m. pastatė naują, didesnę, savo stiliumi panašią į Vilniaus katedrą medinę koplyčią, kuri čia išstovėjo ligi XX a. pradžios“¹²⁷. Naujos mūrinės koplyčios projektą jau 1903 m. buvo parengęs Paryžiuje gyvenęs lietuvis architektas Antanas Vivulskis. Koplyčią klebono Povilo Jurgaičio rūpesčiu norėta pastatyti Marijos Apsireiškimo 300 m. jubiliejui¹²⁸. 1912 m., minint Švč. M. Marijos Apsireiškimo 300 m. sukaktį, kun. Jonas Mačiulis-Maironis pašventino kertinį akmenį. Sparčiai statyti pradėta tik 1922–1924 metais pagal jau minėtą A. Vivulskio projektą. Nugriovus medinę koplyčią, jos altorius su iš Londono parvežtos Marijos statula buvo perneštas į bažnyčioje įrengtą Brangenybių koplytėlę. Pati koplyčia pašventinta 1924 m. rugsėjo 8 d.¹²⁹. Sudėtingas ir puošnus naujosios koplyčios interjeras, be didžiojo altoriaus su aukštai iškelta Marijos statula ir balkonu chorui su vargonėliais, čia įrengtos Sopulingosios Dievo Motinos Septynių skausmų stotys, arba keliai. Šių stočių Šiluvoje atsiradimą nulėmė tai, kaip savo pranešime Kauno arkivyskupijos metropolitui vyskupui Juozapui Skvireckui rašė Šiluvos klebonas Petras Katela, „kad atsirado asmenys, kurie yra pasiryžę paaukoti keletą tūkstančių litų, kad Šiluvoje kapi-nėse, prie koplyčios, būtų įrengtos Sopulingosios Dievo Motinos stacijos. Jie

¹²⁵ Skrinskas R. G. Piligrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas, 1999, p. 29–30.

¹²⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 403.

¹²⁷ Vaišnora V. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 355.

¹²⁸ Lietuvių Enciklopedija. T. 29. Boston, 1963, p. 519.

¹²⁹ Our Lady of Siluva / by Rev. John C. Jutt. Boston, 1959, p. 20.

prašo vyskupo leidimo priimti šią pinigų sumą ir minėtas stacijas įrengti“.¹³⁰ Kauno arkivyskupijos generalvikaras 1933 m. rugsėjo 9 dienos laiške Šiluvos parapijos klebonui P. Katelai rašė, kad „kunigas praneštų ordinaristui, kokios yra tos stotys – ar jos aprobuotos ir kas turėtų teisę jas įvesti?“¹³¹. Šiluvos klebonas 1933 metų rudenį išrūpino iš Romos Marijos tarnų (Servitų) leidimą šioms stacijoms įsteigti.¹³² Kitame savo pranešime Kauno arkivyskupui jis rašė: „Šv. Tėvas Leonas XIII savo rašte, datuotame 1883 metais gegužės 8 dieną, ir kitame – 1890 metais sausio 22 dieną, yra suteikęs šv. Marcelijaus Servitų ordino generaliniam priorui Romoje galią šventinti ir įsteigti Kryžiaus kelius bažnyčiose, koplyčiose, tiek viešuose keliuose, kurie veda į kapines ar šventoves“.¹³³ Netrukus Šiluvos bažnyčia gavo iš generalvikaro raštą, kuriame vietos ordinaras, remdamasis Apeigyne aprobuotu ritualu Lenkijai ir Lietuvai, patenkino kun. Petro Katelos prašymą steigti prie Koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos stacijas.¹³⁴

1933 metus Apaštalinis Sostas paskelbė Šventaisiais metais. Istorinės su-kakties proga kun. P. Katela apie šio pamaldumo garbinimo reikalingumą taip kalba: „1933 metais sueina lygiai devyniolika šimtmečių nuo tos dienos, kai Viešpats Jėzus mirė ant kryžiaus dėl žmonijos išganymo. Todėl šie jubiliejiniai metai turi būti skirti ne tik Viešpaties Jėzaus Kristaus kančių paminėjimui, bet ir Švč. M. Marijos Skausmų apmąstymui. Jau Lietuvoje nuo seno yra įvestas gražus paprotys prisiminti Viešpaties Jėzaus kristaus kančias, lankyti Kryžiaus kelius, o tuo tarpu Marijos Skausmų prisiminimui be kelių giesmių ar maldų nieko nėra. Todėl šventėje Metų proga kilo mintis įsteigti Šiluvoje Sopulingosios Dievo Motinos takus, arba stacijas. Kad žmonės, džiaugdamiesi jos Apsireiškimu ir Jos teikiamomis malonėmis, galėtų savo maldose prisiminti Jos Skausmus“.¹³⁵

Baigiantis Šventiesiems metams (1933), minėtus stočių grafitinius atvaizdus Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas pašventino ir iškabino Apsireiškimą koplyčioje (žr. 11 pav.)¹³⁶.

Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio garbinimo tradicija neišnyko ir sunkiu sovietmečio laikotarpiu. Šiluvos bažnyčioje esančioje Bran-genybių koplytėlėje šalia Švč. M. Marijos su Kūdikiu statulos, kurią žmonės vadina „Ligonių sveikata“, kaip ir Apsireiškimą koplyčioje, yra 7 grafitiniai

¹³⁰ Byla 89 – Nr. 1544 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.

¹³¹ Byla 89 – Nr. 2684 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.

¹³² *Katela P.* Septynių Dievo Motinos Skausmų stacijas // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys, 1935.

¹³³ Byla 89 – Nr. 1755 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.

¹³⁴ Byla 89 – Nr. 2357 // Ten pat.

¹³⁵ *Katela P.* Karunka ir Skausmų keliai. Kaunas, 1934, p. 6.

¹³⁶ Byla 89 – Nr. 2357 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.

atvaizdai, simbolizuojantys Septynių Dievo Motinos skausmų „Karunką“ (žr. toliau tekste). Kaip mini istoriniai Bažnyčios šaltiniai, juos padarė dailininkė V. Šmigelskaitė apie 1958 metus. Anot Šiluvos bažnyčios altaristos Edvardo Semaškos, „šios stacijos buvo darytos pagal seniau Apsireiškimo koplyčioje kabėjusias stacijas, kad Brangenybių koplytelė viskuo būtų panaši į Apsireiškimo koplyčią“¹³⁷. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Brangenybių koplytelė prie bažnyčios įrengta apie 1843 metus¹³⁸. Vėliau ši erdvi patalpa ilgą laiką buvo bažnytinių daiktų sandėlis¹³⁹. Apie 1908 m. koplytelė buvo atnaujinta. Altoriuje įstatyta Švč. M. Marijos su Kūdikiu statula, žmonių vadinama „Ligonių sveikata“, bei priešais altorių sudėta istorinių daiktų, susijusių su Marijos apsi-reiškimu Šiluvoje: a) geležinė skrynja, kuri apie 80 metų prabuvo įkasta žemėje, su bažnytiniais daiktais; ji padėta aukštai, ant lentynos, be dangčio, kad kiekvienas apsilankęs galėtų ją apžiūrėti; b) senas baltos spalvos arnotas, skrynioje rastas drauge su kitais daiktais; jis padėtas po stiklu; c) infulato insignijos – liturginiai vyskupo rūbai, mitros, pirštinės, sandalai, pastoralas ir kiti daiktai, kuriuos Šiluvos klebonai, popiežiui Pijui VI leidus, naudojo laikydami šv. Mišias; d) šalia skrynios yra Nukryžiuotojo Kristaus paveikslas – lentoje pieštas kryžius; jį Šiluvos koplyčiai dovanavo Žemaičių vyskupas Antanas Sapiega. Paveiksle matyti protestantų paleisto šūvio žymė¹⁴⁰.

Dievo Motinos Septynių skausmų stotys Šiluvoje lankomos per Marijos Gimimo bei Sopulingosios atlaidus¹⁴¹.

Vis dėlto pagrindinė šventė, jungianti Tytuvėnus su Šiluva bei Švč. M. Marijos Gimimo ir Sopulingosios Dievo Motinos šventės, yra Šilinės, arba Šiluvos atlaidai, kurie buvo plačiai žinomi dar prieš protestantizmą. Tai liudija Martyno Mažvydo laiškas, rašytas 1551 m. prūsų hercogui Albrechtui¹⁴². Taigi dar iki 1550 m. Šiluvoje buvo švenčiama Švč. M. Marijos Gimimo šventė, į kurią vykdavo ir Prūsų lietuviai. Šiluvos atlaidai buvo plačiai išgarsėję ir sutraukdavo dideles maldininkų minias net iš toliausių vietų.

Po reformacijos uždrausti Švč. M. Marijos Gimimo atlaidai, 1623 m. birželio 6 dieną katalikams atgavus Šiluvą, vėl atgijo. Nuo 1775 m. rugpjūčio 18

¹³⁷ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997, p.161–198.

¹³⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 355.

¹³⁹ Katela P. Kas įsidėmėtina Šiluvoje // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys. Šiluva, 1935. Nr. 2.

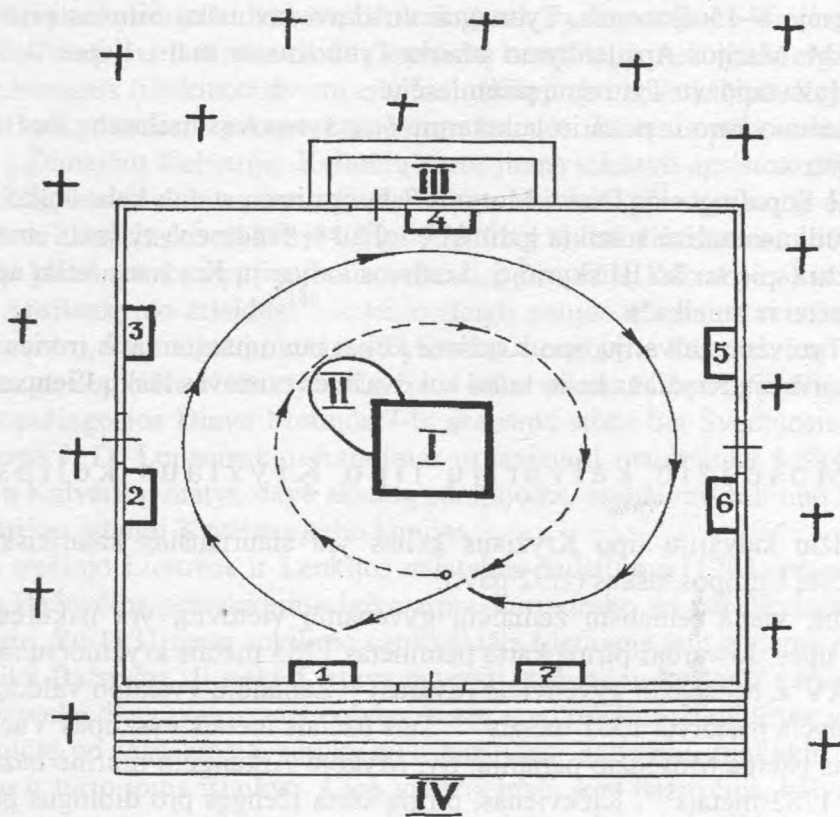
¹⁴⁰ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997, p. 189.

¹⁴¹ „Stabat Mater Dolorosa“ arba maldos į Sopulingąją Dievo Motiną / surinko kun. Pr. Inras. Liet. R. K. Tiesos draugijos leidinys, 1919, p. 20–21.

¹⁴² Gerulis J. Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje // Tauta ir žodis. T. 4. Sine anno, p. 426–438.

dienos popiežiaus Pijaus VI bule buvo leista Šiluvos atlaidus švęsti oktavą, t.y. 8 dienas¹⁴³. Taip jie švenčiami iki šiol.

Kita šventė, kurios metu apvaikštos mūsų nagrinėjamos stotys, yra rug-sėjo 15 dieną. Ji skirta pagerbti Sopulingąją Dievo Motiną.

- I – Altorius;
- II – Švč. M. Marijos Apsireiškimo akmuo;
- III – Zakristija;
- IV – Laiptai;
- 1–7 – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių atvaizdai;
- + – Kapinės;
- – Kelias aplink Apsireiškimo akmenį ir altorių;
- <--- – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių apvaikščiojimo kelias

11 pav. Šiluvos Apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio schema

¹⁴³ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 354.

Nuo 1933 metų liaudis laikėsi nuomonės, kad Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kalvarijos tipo Kryžiaus kelių Šventųjų laiptų koplyčios apvaikščiojimas be 7-ių Sopulingosios Dievo Motinos skausmų kelio stočių Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje yra nebaigtas ir atvirkščiai, Šiluva be Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčios apvaikščiojimo – ne Šiluva. Taigi Didžiųjų Šiluvos atlaidų metu, rugsėjo 8–15 dienomis, Tytuvėnai virsdavo savotišku Šiluvos priemiesčiu, Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų Tytuvėnuose metu, liepos 2–8 dienomis, Šiluva tapdavo Tytuvėnų priemiesčiu.

II pasaulinio karo ir pokario laikotarpiu šios šventovės naikintos, bet taip ir nesunaikintos.

Istorinė Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio kulto Šiluvoje atsiradimo analizė suteikia galimybę toliau šį fenomeną tyrinėti etnologiniu aspektu (apie tai žr. III skyriuje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai ir muzika“).

Taigi Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai buvo jungiamasis ir vienas atraminių kalvarių Kryžiaus kelio kulto bei dvasinės tvirtovės taškų Lietuvoje.

6. Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias

Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias yra šiauriausias katalikiškosios Šiaurės Rytų Europos taškas (žr. 2 pav.).

Mosėdis, viena seniausių žemaičių gyvenamų vietovių, yra įsikūręs prie Bartuvos upės. Jo vardas pirmą kartą paminėtas 1253 metais kryžiuočių raštuose. Nuo XV a. Mosėdžio gyvenvietė (dvaras) – Žemaičių vyskupo valdos. Pirmoji bažnyčia pastatyta 1551 metais¹⁴⁴. Tais pačiais metais vyskupas Vaclovas Viežbickis įsteigė Mosėdžio parapiją. Šv. Mykolo Arkangelo mūrinė bažnyčia pastatyta 1783 metais¹⁴⁵. Kiekvienas, pirmą kartą įžengęs pro didingus bažnyčios šventoriaus vartus, pamato gana neįprastą reginį: aplink šventorių išdėstytos koplyčios, kurios simbolizuoja Žemaičių Kalvarijos 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelią (žr. 12 pav.).

Kyla klausimas, iš kur šis fenomenas atėjo į Mosėdį? Remdamiesi Lietuvos Bažnyčios istorine medžiaga bei vysk. Motiejaus Valančiaus istoriniu veikalu „Žemaičių vyskupystė“, pabandysime į šį klausimą atsakyti.

Manome, kad šios pamaldumo tradicijos Mosėdyje ištakos siekia ankstesnius laikus nei įsteigtas kalvarių tipo Kryžiaus kelias. Istoriniai šaltiniai mini, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio įkūrėjo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaitis vyskupas Antanas Tiškevičius palankiai vertino Žemaičių Kalvarijos

¹⁴⁴ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 176.

¹⁴⁵ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. T. 1. Chicago, 1980, p. 222–223.

Kryžiaus kelio apvaikšiojimo tradicijas: 1742 m. Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų bažnyčių klebonams ir visiems arčiau Žemaičių Kalvarijos gyvenantiesiems, liepė kasmet su visa parapija lankyti Žemaičių Kalvariją (liepos 2–9 d. – aut. past.). Kiek vėliau, 1753 m., norėdamas, kad Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlidai būtų iškilmingesni, vyskupas įsakė kiekvienai parapijai atsivesti dvi dešimtis dailiai aprengtų berniukų ir tiek pat mergaičių, kad tie su kunigais (išrikiuoti dviem eilėmis) iškilmingai apvaikščiotų Kryžiaus kelią¹⁴⁶. Laikydami visi vyskupo nurodymų, žmonės ištisomis parapijomis keliaudavo į Žemaičių Kalvariją. Kelionių metu jiems tekdavo apsistoti miškuose ir smuklėse, kur įvykdavo įvairių nelaimingų atsitikimų¹⁴⁷. Vyskupas Jonas Dominikas Lopacinskis (1762 04 19–1778 01 11), tai žinodamas, 1765 m. uždraudė klebonams su parapijomis keliauti į Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlidus¹⁴⁸ ir leido steigti naujus religinius centrus. Vienas tokių centrų, kaip minėta, ir buvo Tytuvėnų vienuolyno kluatras, kur bernardinai įrengė Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stotį, 14-os stočių Kryžiaus kelią, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ųjų skausmų stotį bei Šventuosius laiptus. Vyskupo J. D. Lopacinskio draudimas organizuoti maldininkų keliones į Žemaičių Kalvariją, matyt, davė akstiną parapijoms, esančioms toli nuo Žemaičių Kalvarijos, įsteigti Kryžiaus kelio kopijas.

Po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo (1795) prasidėjo Katalikų Bažnyčios persekiojimo laikotarpis, kuris truko iki pat Pirmojo pasaulinio karo. Po 1831 metų sukilimo caro valdžia Lietuvoje taip pat ėmė persekioti Katalikų Bažnyčią. Ji siekė Lietuvą paversti stačiatikių kraštu ir surusinti. Lietuvoje veikė daug įvairių vienuolynų, kurie savo religinę ir kultūrinę veiklą buvo išplėtę po visą kraštą: turėjo savo bažnyčių, kalvarių, mokyklų, labdaros įstaigų ir turto joms išlaikyti. Caro valdžia matė, kad bažnyčios, kalvarijos bei parapijos yra tvirti religiniai centrai ir rusinimo bei stačiatikinimo politikos kliūtys, todėl pradėjo juos uždarinėti¹⁴⁹. 1841–42 m. pradėtas konfiskuoti bažnytinis turtas – vyskupų, kapitulų, seminarijų, parapijų bei labdaros įstaigų žemes ir kapitalą perėmė valstybės išdas. Dvasininkams buvo nustatytos algos. Tuo juos norėta padaryti priklausomus nuo valdžios. Žemaičių vyskupijos bažnyčių vizitacijų knygos liudija, kad tada iniciatyvos ėmėsi turtingi dvarininkai ir ūkininkai. Bažnyčių remonto ar naujų bažnyčių statybos reikalus jie aptardavo su vietos policija bei gubernatoriumi. Turtingų parapijos ūkininkų dėka 1844 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje buvo pastatyta 19 medinių koply-

¹⁴⁶ Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 358–360.

¹⁴⁷ Matusas J. Motiejus Valančius kaip istorikas. Atspausda iš „Senovės“ III tomo. Kaunas, 1938, p. 10.

¹⁴⁸ Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 168.

¹⁴⁹ Lietuvių enciklopedija. T. 15. Boston, 1968, p. 143–144.

čių¹⁵⁰. Taip atsirado vienerios paskutiniųjų Lietuvos kalvarių (paskutinės yra Veprių kalvarijos, įkurtos 1846 m. Apie tai toliau tekste – aut. past.). Vieningas katalikų priešinimasis priverė caro valdžią 1897 m. atšaukti draudimą statyti bažnyčias ir kitas kulto vietas¹⁵¹. 1901 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje kalvarių tipo Kryžiaus kelio medinės koplytėlės buvo perstatytos į mūrines koplytėles, jų viduje vietoj paveikslų po stiklu įmontuotos gražios bareljefinės Kristaus Kryžiaus kelio figūrų grupės iš gipso. Žmonių teigimu, jos pagamintos Italijoje ir arkliais pargabentos iš Rygos. Čia daug prisidėjo parapijos žmonės, aukoję tam pinigų¹⁵².

Apžvelgus Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio istorinę medžiagą, galima tvirtinti, kad pirmoji šio fenomeno atsiradimo priežastis – Lietuvos Katalikų Bažnyčios, Mosėdžio ir apylinkių turtingų žmonių diplomatinių santykių su carinės Rusijos vietos administracija rezultatas.

Vieningas žemaičių katalikų priešinimasis rusifikacijai buvo antroji priežastis.

Trečiaja priežastimi galėtume laikyti galimybę Mosėdžio maldininkams gauti Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus savo kalvarijoje, o ne keliaujant į kaimyninę Žemaičių Kalvariją.

Viena iš priežasčių galėtų būti ir pakankamai aukštas bažnyčios vadovų susipratimo/išprusimo lygis, kurį rodo ir tas faktas, kad XX a. pradžioje medinės stočių koplyčios keičiamos mūrinėmis.

Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad Mosėdžio bažnyčios kalvarių tipo Kryžiaus kelias savo apeigine kultūra yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio „kūdikis“¹⁵³.

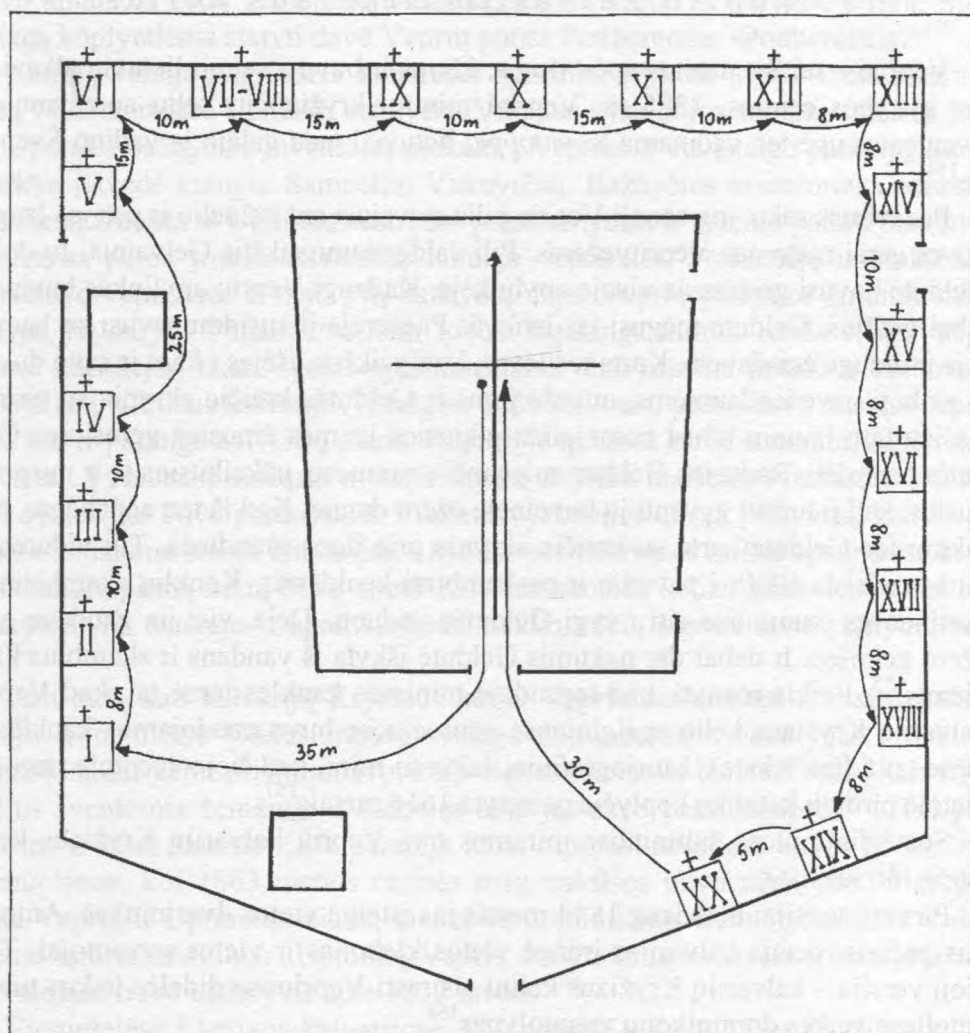
Taigi Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio atsiradimo apžvalga rodo, kad jis paskutinis Žemaitijoje ir priešpaskutinis visoje Lietuvoje.

¹⁵⁰ Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis, 1922.

¹⁵¹ Lietuva. Lietuvių enciklopedija. / Red. Vincas Macūnas. Lietuvių enciklopedijos leidykla. T. 15. Boston, 1968, p. 145.

¹⁵² Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarijos kalvarių Kryžiaus kelio religinis ir kultūrinis tapatumas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 345–403.

¹⁵³ Ten pat.

- † – Bažnyčia/centrinis altorius;
- ⊕ – Koplyčios stotis;
- – Sandėliai;
- ↪ – Kryžiaus kelio apvaikščiojimo kelias

12 pav. Mosėdžio bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schema

7. Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias

Vepriai – tai Šventosios upės vingis, ežeras ir buvusi senoji lietuvių alkavių bei gynybos centras. 1385 m. Vepriai minimi kryžiuočių kelių aprašymuose. Šventosios upė ten vadinama *Swyntoppe*; lietuviai tada galėjo ją vadinti Šventupe¹⁵⁴.

Padavimas sako, jog senoji Veprių pilis stovėjusi ant kalnelio ir pro jos langus buvęs gerai matomas Veprių ežeras. Pilį valdęs kunigaikštis Gelvainis. Jo duktė Geldutė buvusi gražiausia visoje apylinkėje. Kadangi Veprių apylinkės buvusios labai gražios, Geldutė mėgusi jas lankyti. Paežerėje ji susidraugavusi su laumėmis ir drauge žaisdavusi. Kartą jos tėvas, kunigaikštis, išėjęs į karą ir savo dukterį globoti pavedęs laumėms, nuvežė joms ir Geldutės kraičio skrynį su turtais. Tačiau tarp laumių kilusi nesantaika: piktosios laumės ėmusios gerosioms Geldutės pavydėti. Radusios Geldutę miegančią namuose, užkeikusios ją ir nusprendusios, kad ji turinti gyventi jų buveinėje ežero dugne. Kad iš ten nepabėgtų, prikabinusios Geldutę kartu su kraičio skrynja prie ilgos grandinės. Tik vidurnaktį jai buvę leista iškilti į paviršių ir paskambinti kanklėmis. Kanklių skambėjimas skatindavęs jaunuolius eiti į žygį Geldutės vaduoti. Deja, visi jie gaudavę galą ežero gelmėse. Ir dabar dar naktimis Geldutė iškyla iš vandens ir skambina kanklėmis¹⁵⁵. Reikia manyti, kad legendoje minimos kanklės lėmė tai, kad Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginiuose papročiuose buvo naudojamos kanklės¹⁵⁶ (apie tai toliau tekste). Istoriografiniai šaltiniai mini, kad šioje šventoje pagonių vietoje pirmoji katalikų koplyčia pastatyta 1616 metais¹⁵⁷.

Spausdintiniuose šaltiniuose minimos trys Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio įsteigimo versijos.

Pirmoji versija: maždaug 1844 metais jas įsteigė vietos dvarininkas. Antroji: tais pačiais metais kalvarijas įrengė vietos klebonas ir vietos gyventojai. Trečioji versija – kalvarijų Kryžiaus keliui atsirasti Vepriuose didelės įtakos turėjo netoliese veikęs dominikonų vienuolynas¹⁵⁸.

Kyla klausimas, kokie šių versijų atsiradimo motyvai?

Pirmąją versiją patvirtina istorinis šaltinis: „Klebonaujant Vepriuose kunigui Samueliui Vitkevičiui (apie 1844 m.), jo zakristijonu buvo Juozas Sinickas. Jis

¹⁵⁴ *Kviklys B.* Mūsų Lietuva T. 2. Chicago, 1980, p. 544.

¹⁵⁵ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 547.

¹⁵⁶ *Motuzas A.* Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 524.

¹⁵⁷ *Šileikis G., Visockis.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 231.

¹⁵⁸ *Motuzas A.* Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

buvo aplankęs žydų žemėje Kristaus kentėjimų vietas ir parvežė žemių. Medžiagą koplytėlėms statyti davė Veprių ponas Podbereckas (Podbereckis)¹⁵⁹.

Antrąją versiją pagrindžia konkretūs istoriniai įvykiai: „1844 metais carinė rusų valdžia uždarė Upninkų bažnyčią, Vilniaus vyskupijos administratorius įsakė Upninkų bažnyčios inventorių perkelti į Veprius ir čia įsteigti parapiją, kurią tvarkyti pavedė kunigui Samueliui Vitkevičiui. Bažnyčios inventoriaus perėmimo dieną žmonės iš Upninkų susirinko prie bažnyčios ir neleido paimiti jos turto. Pusantros paros trukusias riaušes laimėjo vepriškiai. Pralaimėję upninkiečiai boikotavo vepriškius ir nėjo į jų bažnyčią. Ilgai Veprių parapijos žmonės suko galvas, ką daryti? Pagaliau vienam šovusi išganinga mintis: reikia steigti Vepriuose kalvarijas, tada – galas upninkiečiams. Šiai minčiai pritarė ir klebonas. Netrukus į Vilniaus kalvarijas (įsteigtas 1669 m. – aut. past.) buvo nusiųsti žmonės, kur ir parengė kalvarijų planą. Pagal jį Vepriuose buvo statomos koplytėlės ir vartai. Į Jeruzalę nusiųsta moteris atvežė dvylika maišelių šventosios žemės. Kai viskas jau buvo paruošta, iš Vilniaus vyskupijos atėjęs įsakymas, kad Vepriuose leidžiama steigti kalvarijas. 1846 m. per Sekmines miškų apsuptame bažnytkaimyje pirmą kartą buvo apeiti Kristaus kančios keliai. Kiekvienais metais lankytojų vis daugėjo ir upninkiečiams neliko vilčių atgauti savo bažnytinį turą“¹⁶⁰.

Gali būti, kad kalvarijų Kryžiaus keliui Vepriuose atsirasti nemažai įtakos turėjo ir netoliese (Milašiūnuose) veikęs dominikonų vienuolynas: „Senieji vepriškiai dar gerai prisimindavo, kaip vienas vienuolis barstė Veprių kalvarijų kelius šventomis žemėmis ir kalbėjęs apie jas savo pamoksluose“¹⁶¹. Tai patvirtina ir kitas šaltinis: „Šia parapija labai rūpinosi netoliese buvęs Milašiūnų vienuolynas, kol 1863 metais carinės rusų valdžios buvo uždarytas“¹⁶². Apie šalia Veprių ir Upninkų veikusį vienuolių dominikonų vienuolyną kalba ir dar vienas istorinis šaltinis: „Upninkų-Veprių dominikonų bažnyčia ir koplyčia caro valdžios buvo uždarytos apie 1832 metus“¹⁶³.

Vienintelėse Lietuvos kalvarijose – Vepriuose – šalia 35-ių Kryžiaus kelio stočių yra 12-os stočių Marijos takeliai (apie tai toliau tekste – aut. past.) [žr. 13 pav.].

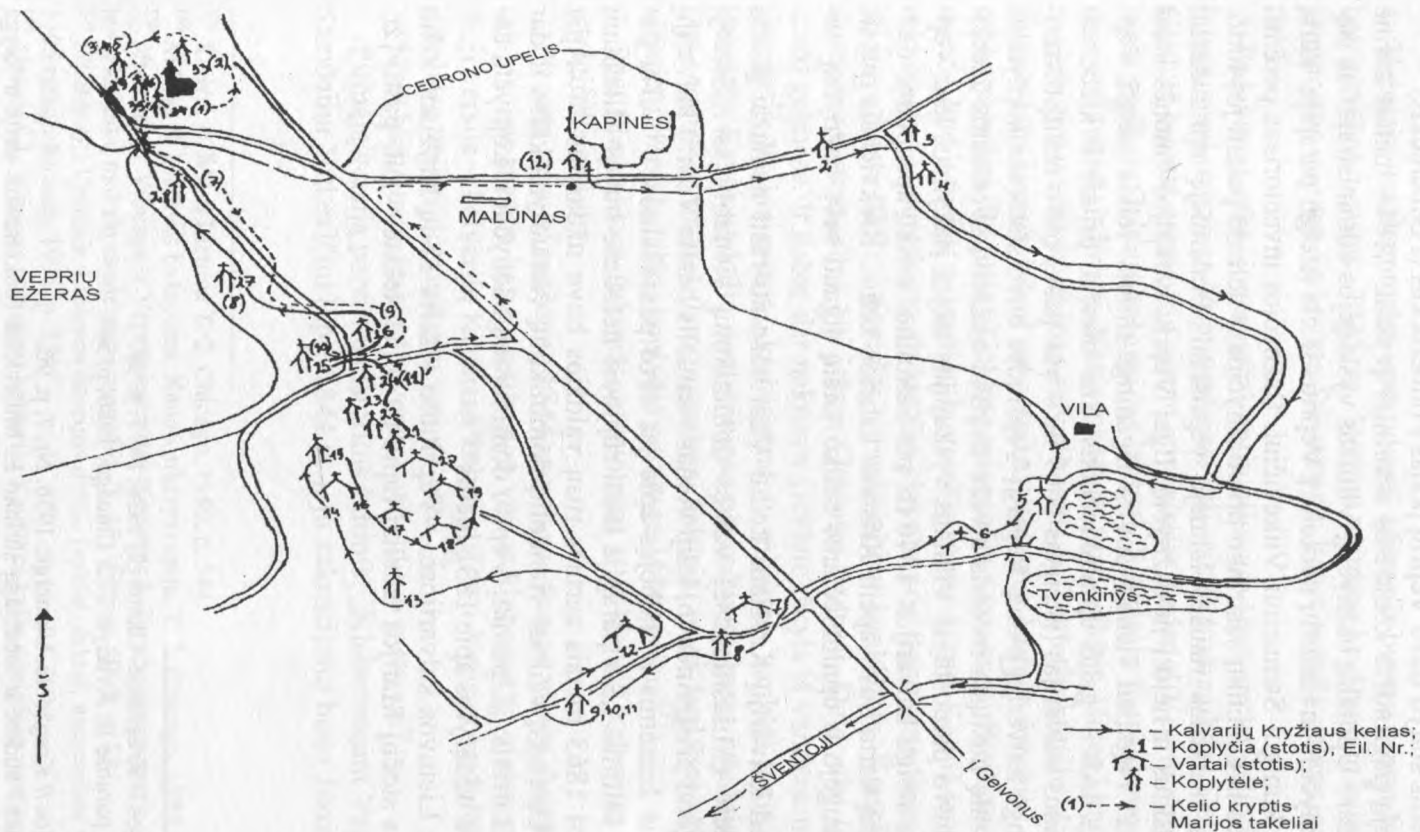
¹⁵⁹ Veprių Kalvarijos // Kregždutė. Ukmergė, 1936. Nr. 7, p. 97.

¹⁶⁰ Mūsų Lietuva / paruošė B. Kviklys. T. 2. Chicago, 1980, p. 544.

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Veprių Kalvarijos // Kregždutė. Ukmergė, 1936. Nr. 7, p. 96.

¹⁶³ Kražių skerdynės / sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius (dokumentus vertė ir knygą baigė rengti spaudai R. Strazdūnaitė). Vilnius, 1993, p. 12.

13 pav. Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias

Istoriniai šaltiniai liudija, kad 1847 metais carinei Rusijai pasirašius konkordatą su Vatikanu, buvo pertvarkyta Žemaičių vyskupija. Ji padidinta, priiskyrus Vilniaus vyskupijos dalį, kuri priklausė Kauno gubernijai (94 parapijos, esančios Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų, Obelių, Kuršo, Žiemgalių dekanatuose)¹⁶⁴. Taip Vilniaus vyskupijai priklausiusios ir su Vilniaus vyskupo palaiminimu įsteigtos Veprių kalvarijos 1848 metais perėjo Žemaičių vyskupijos jurisdikcijon. Tai byloja vienas archyvinis dokumentas. Nepaprastų Bažnyčios reikalų kongregacijos archyvo XVI tome yra skundo prieš vysk. M. Valančių vertimas į italų kalbą. Upninkų dvarininkė grafienė Paulina Paškevičienė pasiuntė jį popiežiui Pijui IX. Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Antonelli 1857 m. gegužės 6 d. tą skundą persiuntė į Miuncheną arkivyskupui Flavijui Chidi, Prancūzijos ir Bavarijos nuncijui, o šis skundą parsuntė vysk. M. Valančiui į Varnius. Upninkų dvarininkė skundėsi, kad Žemaičių vyskupas nesirūpinąs jos vietai skirti nuolatinį kleboną, nors ten seniau buvusi parapija, kuri vėliau prijungta prie Veprių. Yra ir ilgokas vysk. M. Valančiaus atsakymas-pasiaiškinimas dėl grafienės P. Paškevičienės skundo. Čia aprašoma Upninkų parapijos istorija ir aiškinama, kokiomis sąlygomis ten galėtų būti grąžintas nuolatinis kunigas. Laiškas, adresuotas nuncijui F. Chidi, matyt, surašytas sekretoriaus (tuo metu sekretoriumi buvo, rodos, Otonas Praniauskis), pasirašytas vysk. M. Valančiaus ir jo paties ranka virš parašo prirašyta: *addictissimus servus* – „nuolankiausias tarnas“¹⁶⁵. Šios laiškų santraukos rodo, kad Vepriai ir Upninkai jau 1848 m. buvo vieninga parapija, o vyskupas M. Valančius, išlaikęs ją nepadalintą, prisidėjo prie kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos populiarinimo savo vyskupijoje bei visoje Lietuvoje.

Pažvelgę į to meto geopolitinę situaciją, pastebime, kad po 1831 metų sukilimo Rusija Katalikų Bažnyčiai „paskelbė karą“. Sekuliarizacijos principu buvo vykdoma rusifikacija.

Tai leidžia spėti, kodėl Vilniaus vyskupijos administracija, Veprių klebonas bei Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius išlaikė parapiją nepadalintą: dviems miesteliams vienoje parapijoje buvo daug lengviau atsilaikyti prieš vykdomą rusifikaciją. Kadangi trūko lietuvių kalba vadovėlių Veprių kalvarijoms apvaikščioti, 1927 m. kunigas J. K. išleido knygelę, skirtą Veprių ir Vilniaus kalvarijoms apvaikščioti¹⁶⁶.

1962 metais tuometinės Lietuvos valdžios įsakymu Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio stotys buvo nugriautos. Tačiau tikintieji buvusių stočių vietas pa-

¹⁶⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

¹⁶⁵ AA/EE/SS. Carte de Russia, Polonia // Vatikano archyvas. Vol. 11.

¹⁶⁶ Jėzaus Kristaus Kančios kelių arba kalvarijų vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlį. Ukmergė, 1927, p. 39.

žymėjo kryželiais ir toliau per Sekmines jas lankė. Nepriklausomybės laikotarpiu jos atstatytos ir šiandien vėl gausiai maldininkų lankomos.

Remiantis šaltiniais, kuriuose rašoma apie Veprių kalvarių įsteigimą, būtų galima teigti, kad kalvarių Kryžiaus kelius Vepriuose įsteigė Veprių parapija, tarpininkaujant vietos (Upninkų–Veprių–Milašiūnų) dominikonams bei vietos ordinarui. Tai buvo dominikoniškojo tipo Vilniaus kalvarių kopija, taip pat kaip ir Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai – jungiamoji grandis tarp Vilniaus bei Žemaičių vyskupijų bei vienas atraminių šio kulto kultūros Lietuvoje taškų.

Remdamiesi pateikta medžiaga, sudarėme „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių ištakų“ lentelę.

2 lentelė

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių ištakos

Sutartiniai ženklai: (+) – taip;
(-) – ne

Eil. Nr.	Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių ištakos ar atsiradimo priežastys	Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios Šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelias	Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias	Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias	Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias	Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai	Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus keliai	Veprių kalvarių Kryžiaus kelias
1.	Ikikrikščioniškos	-	+	+	+	-	+	+
2.	Krikščioniškos	+	+	+	+	+	+	+
3.	Geopolitinės	+	+	+	+	+	+	+
4.	Italija	+	-	-	-	-	-	-
5.	Nyderlandų šalys	-	-	-	+	-	-	-
6.	Lenkija	+	+	+	-	+	-	+
7.	Vietinės	-	-	-	-	+	+	+

Iš lentelės matome, kad iš septynių nagrinėtų kalvarių šešių kilmė susijusi su ikikrikščioniškomis šventosiomis vietomis. Antras momentas – visos jos

buvo aprobuotos vietos ordinarų arba įvairių vienuolių provincijų. Trečia – šių kalvarių kūrimuisi įtakos turėjo ir vyravusi geopolitinė situacija. Katalikiškajai Lietuvai, kaip ir Lenkijai, reikėjo atsilaikyti prieš totorius, turkus, vėliau – prieš protestantiškąją Vokietiją, dar vėliau – prieš Maskvą. Iš Pietryčių veržėsi musulmonų tikėjimas (totoriai, turkai), iš Šiaurės – protestantizmas, iš Rytų – stačiatikybė.

Išvados

Šiame skyriuje pateikta medžiaga leidžia daryti šias išvadas:

1. Sudarytas pagrindinių Kryžiaus kelių išsidėstymo Europoje kartografinis žemėlapis atskleidžia, kad Kryžiaus keliai skyrėsi savo išsidėstymu ir gausa, geografinė padėtimi: dvylika kalvarių turėjo Lenkija; septynerias – Lietuva; šešerias – Italija; penkerias – Vokietija; po dvi – Nyderlandai ir Austrija; po vienerias – Ispanija, Prancūzija, Šveicarija, Ukraina, Vengrija. Kalvarių ištakos – Jeruzalėje.
2. Kalvarijos skyrėsi ir savo tipologija: vienur vyravo Kryžiaus kelio tipas, kitur – dominikoniškasis kalvarių Kryžiaus kelias, dar kitur – pranciškoniskasis bei kalvarių tipo Kryžiaus keliai. Iš 40-ies Europoje užfiksuotų Kryžiaus kelių šventovių 8 priklauso Kryžiaus kelio tipui; 22 – dominikoniškajam kalvarių Kryžiaus kelio tipui; 6 – pranciškoniskajam Kryžiaus kelio tipui bei 4 – kalvarių tipo Kryžiaus keliams.
3. Tarp Europoje veikiančių įvairių tipų kalvarių Kryžiaus kelių svarbios ir Lietuvoje įsikūrusios kalvarijos. Jos yra septynerios: 1 – Kryžiaus kelio (Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriaus); 3 – dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio tipo (Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus [Verkių] ir Veprių); 2 – kalvarių tipo Kryžiaus kelių (Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro ir Mosėdžio bažnyčios šventoriaus) bei 1 – pranciškoniškojo Kryžiaus kelio tipo (Beržoro).
4. Tiek žemėlapis, tiek ir lentelė rodo, kad kalvarių Kryžiaus kelių kultas į Lietuvą atkeliavo iš XVI–XIX a. Ispanijos, Nyderlandų, Italijos, Vokietijos bei Lenkijos. Jas vienija teologija, geografinė vietovių padėtis bei landšaftas. Kalvarių Kryžiaus keliuose susikerta religiniai, politiniai, ekonominiai įvairių kraštų keliai.
5. Sugretinus turimus etnografinius, geografinius ir geopolitinius duomenis, aiškėja, kad iš visų septynių Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių penki – Žemaičių, Vilniaus, Beržoro, Mosėdžio ir Veprių – buvo įrengti šventose pagonių vietose, kas suteikia jiems sakralumo. Vilniaus kalvarių Kryžiaus

kelias ir Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai – yra grynai vienuoliškosios kultūros atspindžiai.

6. Vėlyvas krikštas, sekinantys totorių ir turkų anpuoliai, nuolatiniai karai su Rytų kaimynais bei protestantų spaudimas iš Šiaurės nulėmė kalvarių Kryžiaus kelių atsiradimą Lietuvoje. Žemėlapyje „Kalvarių Kryžiaus keliai Europoje ir Lietuvoje“ (žr. 2 pav.) aiškiai matyti, kaip nuo Šiaurės Vakarų Lietuvos, t.y. Mosėdžio kalvarių, iki Pietryčių Lietuvoje esančių Vilniaus kalvarių žemyn slenkanti kalvarių išsidėstymo linija atskiria kaimynines šalis bei jų religijas: protestantiškąją Latviją, stačiatikiškąsias Rusiją ir Gudiją bei tokius musulmonų tikėjimą nuo Vytauto Didžiojo laikų išpažįstančius kraštus kaip Rytų Lietuva, Gudija ir Ukraina. Bažnyčios istorija liudija, kad toliau į šiaurę ar rytus kalvarių nebebuvo, o paminėtosios – savotiškas Šiaurės Rytų Europos katalikiškosios kultūros forpostas, saugantis nuo kitatikių.

Senovės lietuviai kalvas rinkdavosi ypatingiems gyvenimo ir tikybos reikams. Jų tikybos vietos – ant šventkalnių ir prie šventupių įkurtos alkvietės (tai galėjo būti ir miškeliai, „gojeliai“ arba kitos išskirtinės vietos)¹⁶⁷. Tikybos vietos buvo pritaikytos gintis nuo priešų, todėl dažniausiai rengiamos strateginiu požiūriu palankiose vietose: šalia Rambyno, Birutės, Šventežerio, Šventupės, Šilų ir kitų didžiųjų kalnų, miškų bei vandens telkinių. Kai kuriose alkvietėse galima aptikti didelių akmenų, alkakmeniais vadinamų. Senovėje tai galėjo būti aukurai arba garbinami kūnai bei ginklai. Yra vietų, kur žmonės dar ir dabar alkakmenius laiko šventais (Mosėdis ir pan.).

Kas dar galėjo turėti įtakos kalvarių Kryžiaus keliams Lietuvoje įsitvirtinti? Manome, kad tai galėjo būti kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir šventimo kalendorinis laikas, apeiginiai papročiai bei garsinė aplinka – muzika.

Krikščioniškasis religinis kultas neapsiriboja vien liturginėmis vietomis ir formomis. Šalia pagrindinių tradicijų – Dievo šlovinimo oficialia Bažnyčios malda – visada buvo praktikuojamos asmeninės pamaldumo praktikos, nepriklausančios oficialiajai Bažnyčios liturgijai. Popiežius Pijus XII enciklikoje „Mediator Dei“ pažymi, kad „visi pamaldumai yra žinomi per Bažnyčią ir priklauso jos turtų lobynui, iš kurio išimti jų neįmanoma. Iš visų pamaldumų du yra visuotinai pripažinti, išplatinti ir žinomi tikinčiųjų viso pasaulio – tai Roži-

¹⁶⁷ Avižonis K. Rinktiniai raštai / red. A. Avižonienė. T. 3. Roma, 1982, p. 162.

nis ir Kryžiaus kelias“¹⁶⁸. Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos pagrindą sudaro saviti apeiginiai papročiai, muzika bei kentėjimo ir atpirkimo kontempliavimas.

Literatūra

- AA/EE/SS. Carte de Russia, Polonia // Vatikano archyvas. Vol. 11.
- Avižonis K. Rinkiniai raštai / red. A. Avižonienė. T. 3. Roma, 1982.
- Balkutė R. Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius, 2002. Nr. 4.
- Byla 89 – Nr. 1544 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.
- Byla 89 – Nr. 1755 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.
- Byla 89 – Nr. 2357 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.
- Byla 89 – Nr. 2684 // Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas.
- Chronologia erectionis et fundationis conventus et custodiæ Vilmensis ADS: Franciscum ordinis minorum de observantia ox varia vetustissimis codicibus ac monumentis Patrum Nostrorum diligenter collecta conscripta que per A. R. P. Thomam Digon praedicatorem generalem Patrem provinciae ac chronologum sub officio A. V. P. Stephani Romanowicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno. Dni 1668 // Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus archyvas. L.181.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. T. 5. D. 1. Chicago, 1985.
- Compendium omnium documentorum conventus Vilmensis F. F. Minorum Observantium sub titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 (Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino konvento dokumentų santrumpa) // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas. L.180, 270.
- Danilevičius E. Maršrutai iš Vilniaus. Vilnius, 1975.
- Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Encyklopedia katolicka. T. 7. Lublin, 1998.
- Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.
- Gerulis J. Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsų Lietuvoje // Tauta ir žodis. T. 4. Sine anno.
- Giedraitis L. Verkių virsmai // Liaudies kultūra. Vilnius, 1997. Nr. 6.
- Giniūnienė A. Beržoro stacijos // Krantai. Vilnius, 1997.
- Herausgegeben von der Verlag „Der 10 Armee“, bearbeitet von Lan Sturman, Walter Jager. Die Santa Anen Kirche und die Kloster, Kirche von Sante Bernardin und Sante Michael in Vilnia, 1918.
- Janonienė R. Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose // Menotyra. Vilnius, 2002. Nr. 2(27).
- Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002.
- Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje / red. A. Butrimas. T. 7. Vilniaus dailės akademijos darbai. Vilnius, 1996.

¹⁶⁸ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 7.

- Jėzaus Kristaus Kančios kelių arba kalvarių vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėli. Ukmergė, 1927.
- Jėzuitų archyvas Romoje. ARSI, lith. 40, f. 278v–279v.
- Katela P. Karunka ir Skausmų keliai. Kaunas, 1934.
- Katela P. Kas įsidėmėtina Šiluvoje // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys. Šiluva. 1935. Nr. 2.
- Katela P. Septynių Dievo Motinos Skausmų stacijos // Marijos šventovė Šiluvoje. Neperiodinis leidinys, 1935.
- Kirkoras A. Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes. Vilnius, 1990.
- Kirstukas E. Kalwaria Wileńska. Wilno, 2001.
- K. M. Žemaičių kalvarijoms 350 metų // Katalikų kalendorius/žinynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas – Vilnius, 1989.
- Kražių skerdynės / sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius (dokumentus vertė ir knygą baigė rengti spaudai R. Strazdūnaitė). Vilnius, 1993.
- Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie od jego założenia do dni obecnych. Wilno, 1912.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 1. Telšių vyskupija. Chicago, 1980.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 3. Kauno arkivyskupija. Chicago, 1983.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. T. 5. D. 1. Vilniaus arkivyskupija. Chicago, 1986.
- Kviklys B. Mūsų Lietuva T. 2. Chicago, 1980.
- Liber Confr. Sacratin Skapularia anno 1760 // Michevičius J. Plateliai ir jų apylinkės. Diplominis darbas. Kaunas, 1937.
- Lietuva. Lietuvių enciklopedija / red. Vincas Maciūnas. T. 15. Lietuvių enciklopedijos leidykla. Boston, 1968.
- Lietuvių enciklopedija. T. 15. Boston, 1968.
- Lietuvių enciklopedija. T. 29. Boston, 1963.
- Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas, 1936.
- Lietuvos vienuolynai. Vadovas. Vilnius, 1998.
- Matusas J. Motiejus Valančius kaip istorikas. Atspausa iš „Senovės“ III tomo. Kaunas. 1938.
- Meškuotytė-Laužikienė A. Vilniaus kalvarijos // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1994. Nr. 1.
- Misių K. Kova už Tytuvėnų bažnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius, 1989 m. spalio.
- Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis, 1922.
- Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių Kalvarijos kalvarių Kryžiaus kelio religinis ir kultūrinis tapatumas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9).
- Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13, 1998.
- Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997.
- Motuzas A. Žemaičių ir Zebrydovskos (Lenkija) kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Our Lady of Siluva / by Rev. John C. Jutt. Boston, 1959.
- Pranešimas kun. Antano Petkevičiaus iš 1866 m. spalio mėn. // Lietuvos valstybės archyvas. F. 378.

- Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w Dyeceży Wileńskiey zaraz pod stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płacz, założonych, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany, w Wilnie, 1826.
- Ragaišis A. Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius, 1906.
- Reklaitis P. Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėškant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius, 1999, p. 271–272.
- Skrinskas R. G. Piligrimo vadovas. Po stebuklingas Marijos vietas. Kaunas, 1999.
- S. M. Pašventintos atstatytos Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stotys // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2002 m. gegužės 31 d. Nr. 10.
- „Stabat Mater Dolorosa“ arba maldos į Sopulingąją Dievo Motiną / surinko kun. Pr. Inras. Liet. R. K. tiesos draugijos leidinys, 1919.
- Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.
- Valančius Gr. Žemaičių Didysis. D. 2. Los Angeles, 1978.
- Valančius M. Raštai. D. 2. Vilnius, 1972.
- Venclova T. Vilnius. Vadovas po miestą. Vilnius, 2001.
- Veprių Kalvarijos // Kregždutė. Ukmergė, 1936. Nr. 7.
- Zinkevičius Z. Lietuvių poteriai. Vilnius, 2000.
- Грабаръ И. Исторія русскаго искусства. Исторія архитектуры. Т. 2. Львів, 1925.
- Момузас А. Памятунские поминальные псалмы как феномен соприкосновения культур Калининградской области и юго-западной Литвы // Проблемы межрегиональных связей. Научные труды. Министерство культуры Российской Федерации, Академия переподготовки работников искусства, культуры и туризма. Москва–Советск, 2000.

III SKYRIUS

LIETUVOS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ APEIGINIAI PAPROČIAI IR MUZIKA

Apeiginiai papročiai, arba liturginiai veiksmai, yra susiję su liturgijos sąvoka, kuri klasikiniėje graikų kalboje reiškia „viešą veiklą žmonių labui“. Seniau liturgijoje vartotus terminus *ritai*, *ceremonijos*, *liturginės funkcijos* po Vatikano II susirinkimo pakeitė bendras terminas *liturginiai veiksmai*. Jų grupės ir sudaro liturgiją, žodis *veiksmas* remiasi ankstyvosios krikščionybės liturgija ir maldų praktikomis. Kadangi Bažnyčia turėjo teisę tvarkyti kulto apeigas, ji išleido liturginių veiksmų nuostatus, kurie apibrėžė tiek išorinius, tiek ir vidinius liturginių veiksmų dalykus, jų simbolinę prasmę, dėmesingumą, intenciją ir kita¹⁶⁹. Liturgija visų pirmą yra veiksmas. Joks dalykas nėra simboliškas savaime: jis tampa simbolišku, kai yra palaikomas veiksmu, gestu. Gėlės, ugnis, vanduo, vėliava nėra simboliai savaime: simboliškos yra gėlės, kurios dedamos koplyčiose, ugnis, kuri uždegama ir deginama, vanduo, kuriuo yra prausiamasi, vėliava, kuria yra mosuojama. Daiktai visada susiję su veiksmu, skirtu tam tikrai intencijai, garbinimui ir pan. Be to, daugelis simboliinių veiksmų, tokių kaip gestai, giesmės ir tariaimi žodžiai, nesusiję su materialiais dalykais¹⁷⁰. Tam reikalui Bažnyčia naudoja įvairiomis apeigomis ir papročiais.

Bažnyčios kontekste apeigos – tai simbolinis veiksmas (arba simboliinių veiksmų grupė), kuris nuolat kartojamas ir turi nustatytą formą (tikslią ir numatomą). Apeigos neapsiriboja liturgija. Tai yra socialinė praktika. Apeigų sąvoka yra labai susijusi su tradicijos idėja. Tradicija reiškia perteikimą¹⁷¹. Tradicinių apeigų kartojimas tampa ritualu, arba apeiginiais papročiais.

Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai turi panašumų ir skirtumų, kurie nebūtinai susiję su etnografiniu jų išsidėstymu. Aptariant šį klausimą, nebus naudojamos Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventoriaus 7-ųjų skausmų stočių Kryžiaus kelio duomenimis, nes ši šventovė, kaip jau minėta, 1794 m. carinės Rusijos kariuomenės antpuolio metu buvo sugriauta, išliko tik Šventieji laiptai. Taigi šio Kryžiaus kelio liturginių veiksmų (apeiginių papročių) nepavyko užfiksuoti, o vienuolyno Šventųjų laiptų koplyčios lankymas liaudies buvo įtrauktas į Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo ceremonialą (apie tai bus kalbama toliau).

¹⁶⁹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 9, 22.

¹⁷⁰ Lebon J. Kaip suprasti liturgiją // vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 25.

¹⁷¹ Ten pat, p. 30–31.

Kalvarija be tradicinio jos apvaikščiojimo – ne kalvarija. Taigi kokie yra Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo apeiginiai papročiai bei jų ypatumai?

Tikslingiausia būtų pirmiausia nustatyti kiekvieno Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio apeiginius papročius, antra, naudojantis sudaryta lentele, juos palyginti ir nustatyti panašumus bei skirtumus.

1. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje

Medžiaga pateikiama remiantis autoriaus atliktu tyrimu ir publikuotų straipsnių medžiaga¹⁷².

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias yra apvaikštomas procesijomis bei individualiai per tradicinius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus (liepos 2–9 dienomis). Etnografiniai šaltiniai liudija, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias būdavo apvaikštomas ir naktimis su žvakėmis¹⁷³.

Tradiciškai Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias pradedamas eiti nuo Žemaičių Kalvarijos bažnyčios didžiojo altoriaus, kuriame yra Stebuklingasis Dievo Motinos su Kūdikėliu paveikslas. Paprastai šis altorius, pagerbiant Švenčiausiąją Mergelę Mariją, yra apeinamas keliais vieną ar tris kartus. Po to maldininkai laukia vadovo (vedlio – aut. past.). Pagal vietos tradiciją vadovas yra tas žmogus, kuris atsiklaupia ties didžiuoju altoriumi ir kviečia maldininkus garsiai giedodamas giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Taip praneša visai bažnyčiai, kad tuoj bus einama į kalvarių Kryžiaus kelią ir kad jis bus maldų bei giesmių vadovas. Aplink jį susibūrusi grupė maldininkų suklaupia prieš didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą. Atsiranda ir daugiau maldininkų. Toks būrelis, perskaičius skaitinį ir sukalbėjus ižanginę maldą su giesme arba tylėdami pakyla ir išeina iš bažnyčios ar nuo bažnyčios centrinių laiptų (prie kurių buvo suklaupę) vakarinių bažnyčios šventoriaus vartų link, giedodami giesmę „Broliai, atminkim <...>“ (žr. 6 pav.; apie giesmes išsamiau žr. 4 skyrių).

Jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigomis“. Pirmą giesmės posmo dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmo dalį gieda moterys,

¹⁷² Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 47–58; Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1(3), p. 53–80.

¹⁷³ Balkutė R. Žemaičių Kalvarijos atlaidai // Liaudies kultūra. Vilnius, 2002. Nr. 4, p. 37.

o visą kitą posmą pragrajo muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje gan ryški tradicija giedoti arba groti giesmes liaudies dainų melodijomis. Einant procesijose ar individualiai prie koplyčių dedamos gėlės, jomis barstoma koplyčių žemė.

Išėjus pro vakarinius bažnyčios vartus, keliu kopinama į kalną: kairėje pusėje praeinama pro koplyčią „Mūro kryžius“ (einant pro ją bei pro visas kitas koplyčias, nusilenkiama). Palipus į kalną, prieinama pirmoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Paskutinė vakarienė“. Atstumas tarp bažnyčios ir pirmosios koplyčios – apie 220 metrų. Šioje ir visose kitose koplyčiose pagal tradiciją maldininkai turi atsiklaupyti, perskaityti skaitinį (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), sukalbėti tai vietai skirtą maldą bei atitinkamą skaičių poterių: po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“ (giedant už mirusiųsias, vietoj žodžių pasigailėk mūsų sakoma pasigailėk mirusių ir vietoj *Garbė Dievui Tėvui – Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!*). Tada atsistojus pabučiuojamas stacijų kryželis ar relikvija, kuri yra kiekvienoje vietoje (stotyje) ir giedant giesmę einama link kitos koplyčios.

Su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau <...>“ dešine kelio puse leidžiamasi nuo kalno prie antrosios koplyčios. Paėjus apie 240 metrų, pasiekama ant kalvelės stovinti medinė (be langų) antroji koplyčia, arba vieta (stotis), vadinama „Jėzus atsisveikina su savo Motina“. Čia atliekamos tokios pat apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Toliau einama giedant giesmę „Jėzau brangiausias <...>“ ir, perėjus tiltą per Varduvos upelį, lipama į Jono kalną. Čia stovi dvi koplyčios: mūrinė ir medinė. Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ yra medinėje koplyčioje (buvusioje pirmojoje Gardų bažnytelėje). Į ją patenkama pro šalia esančią mūrinę koplyčią. Atstumas tarp antrosios ir trečiosios koplyčių – maždaug 276 metrai. Trečioje koplyčioje yra sakykla, iš kurios kunigai ar procesijų vadovai sako pamokslus, taip pat yra altorėlis, prie kurio kartais laikomos šv. Mišios. Po visų apeigų pagal vietos tradiciją koplyčia apeinama ratu, pagerbiant pirmąją Gardų bažnyčią (šis ritualas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje atliekamas pirmą kartą). Einant link kitos koplyčios giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs <...>“. Su ja pasiekama už 50 metrų esanti anksčiau praeita mūrinė ketvirtoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Viešpats Jėzus suimamas“. Čia pasimeldus, su giesme „Surištas virvėmis Jėzus <...>“ leidžiamasi nuo Jono kalno ir einama dešiniuoju Varduvos upelio krantu iki tilto per Kedrono upelį, kuris čia pat įteka į Varduvą. Nors per Kedrono upelį yra nutiestas tiltelis, bet pagal vietos paprotį maldininkai brenda per vandenį ir plaunasi juo skaudamas kūno vietas. Kitoje upelio pusėje stovi penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – apie 234 metrai. Čia vėl meldžiamasi ir toliau einama per antrąjį Vardu-

vos upės tiltą į Žemaičių Kalvarijos miestelio „Senąjį miestą“. Giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“, einama kairiuoju Varduvo upės krantu, kol pasiekiamas dešinėje stūksantis Žvirgždų kalnas. Ant jo stovi šeštoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“. Atstumas tarp penktosios ir šeštosios koplyčių – apie 232 metrai. Ši koplyčia laikoma stebuklinga, todėl maldininkai renka akmenėlius, trina jais skaudamas vietas ir taip gydo įvairias ligas¹⁷⁴. Atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“, gatve einama išilgai kalno, kol vėl sugrįžtama prie pirmosios koplyčios (pro ją praeinama, neužeinant į vidų, bet trumpam stabtelima, pagerbiant „Paskutinės vakarienos“ koplyčią). Toliau, dešinėje pusėje, yra kapinės. Priėjus kapus, pagal krikščionių paprotį pagerbiami mirusieji: nutraukiama prieš tai giedota malda-giesmė „Jau susirinko taryba“ ir giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Praėjus kapus ir baigus giedoti malda-giesmę, tęsiama nebaigta „Jau susirinko taryba“ giesmė (neišgiedoti posmai). Už kapų sukama į kairę ir įeinama į vietos gyventojų vadinamą Didžiąją daubą (slėnį), kurią praėjus, vėl užlipama ant kalno. Čia stovi septintoji koplyčia su trim kryžiais ant stogo. Atstumas tarp šeštosios ir septintosios koplyčių – 384 metrai. Šioje dvejais duris turinčioje koplyčioje yra dvi Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio vietos (stotys): septintoji vieta (stotis) „Pas Kajafą“ ir aštuntoji – „Kalėjime“. Į septintąją vietą (stotį) įeinama pro pirmas iš kairės koplyčios duris. Čia, kaip ir kitose koplyčiose, pasimeldus bučiuojamas stacijų kryželis, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Toliau pro vidines koplyčios duris einama į toje pačioje patalpoje esančią aštuntąją vietą (stotį) „Kalėjime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Iš šios koplyčios išeinama giedant giesmę „Teismo Taryba“ ir vėl leidžiamasi nuo kalno į Didžiąją daubą. Praėjus ją, kertamas kelias, vėl įeinama į kapines ir lipama į statų Beržų kalną. Kalno viršuje stovi aštuntoji koplyčia, arba devintoji vieta (stotis) „Pas Pilotą“. Atstumas nuo septintosios iki aštuntosios koplyčių yra apie 147 metrai. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama kairiaja kapų puse link devintosios koplyčios su giesme „Kai jau Pilotas“. Už kapų, iš karto perėjus kelią, ant kalvelės stovi devintoji koplyčia, arba dešimtoji vieta (stotis) „Pas Eroda“. Atstumas tarp aštuntosios ir devintosios koplyčių – apie 173 metrai. Prie šios koplyčios atlikus visas apeigas, laikantis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo papročio, ji apeinama (antras kartas). Liaudies pamaldumo tradicija apeiti koplyčią skirta pagerbti vietą, kur Jėzus kentėjo karaliaus Erodo pajuokas ir patyčias. Toliau giedant giesmę „Valandą trečią“, leidžiamasi nuo kalvos ir vėl sugrįžtama į kapines. Kapuose nutraukiama giedoti giesmė „Valandą trečią“ ir tris kartus giedama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Atgiedojus mirusiems pagerbti skirtą giesmę, tęsiama prieš tai giedota giesmė. Taip ateinama prie dešimosios koplyčios, arba

¹⁷⁴ *Balkutė R.* Žemaičių Kalvarijos atlidai // *Liaudies kultūra*. Vilnius, 2002. Nr. 4, p. 44–45.

vienuoliktos vietos (stoties) „Rotušėje“. Atstumas tarp devintosios ir dešimtosios koplyčių – apie 187 metrai. Tai akmeninė koplyčia smailiu bokštu su pamokslams sakyti skirta sakykla ir virš jos esančiame bokštelyje pakabintu varpeliu. Koplyčios viduje yra altorius. Kartais Žemaičių Kalvarijos miestelio gyventojai, kurių artimieji yra palaidoti šiose kapinaitėse, čia klauso už jų sielas aukojamų šv. Mišių bei sakomų pamokslų. Bokštelyje esančiu varpeliu miestelio gyventojai kviečiami į pamaldas. Pasimeldus, t.y. atlikus šiai vietai skirtas maldas, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą koplyčią, turi galimybę pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę, apie 72 metrus leidžiamasi nuo stataus Beržų kalno ir prieinama vienuoliktoji koplyčia, arba dvyliktoji vieta (stotis) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), apie 42 metrus einama iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos (stoties) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Šioje koplyčioje atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai toliau eina apie 40 metrų Barstyčių gatve, kol pasiekia tryliktąją koplyčią, arba keturioliktąją vietą (stotį) „Prie miesto vartų“. Ji turi dvi duris, kurios simbolizuoja vartus, o jos viduryje stovi statula, vaizduojanti kryžių nešantį Kristų. Pagal Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradiciją į šią koplyčią įeinama pro duris, esančias miestelio pusėje. Aplankius statulą, išeinama jau pro antrąsias duris, kurios remiasi į akmeninių laiptų terasą. Nulipus šiais laiptais, atsisukus į koplyčią ir atsiklaupus kalbama jai skirta malda. Po šių apeigų su giesme „Valandą šeštą“ apie 216 metrų einama į keturioliktąją koplyčią, arba penkioliktąją vietą (stotį) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Ji stovi senojo miestelio pakraštyje, prie gražaus vandens telkinio. Pagal senas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicijas šioje vietoje pirmą kartą einantieji Kryžiaus kelius gulasi ant žemės kryžiumi arba kalba maldas išskeltomis į viršų rankomis. Atlikę šį ritualą, maldininkai, pagerbdami Simoną Kirėnietį, apeina aplink koplyčią (tai ketvirtas kartas). Giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ maldininkai eina prie šalia esančio vandens telkinio ir plaunasi jo vandeniu skaudamas kūno vietas. Toliau giedodami apie 208 metrus keliauja į Šv. Elenos kalną, kur yra penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios koplyčios „naujokai“ taip pat gulasi ant žemės kryžiumi arba meldžiasi išskeltomis į viršų rankomis (ši apeiga atliekama jau antrą kartą). Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama į kitą koplyčią. Atstumas tarp penkioliktosios ir šešioliktosios koplyčių – apie 150 metrų. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną iš šių giesmių, dešiniuoju kraštu praei-

namas Šv. Elenos kalnas, kertama Barstyčių gatvė ir įkopiama į aukštą Kalvarijos kalną, kurį žmonės vadina „Ubagų kalnu“. Jis garsus aukų elgetoms aukojimo apeigomis. Čia stovi trys koplyčios. Pirmiausia aplankoma šešioliktoji koplyčia, arba septyniolikta vieta (stotis) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Mažytėje medinėje koplytėlėje atlikus visas šiai vietai skirtas apeigas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“, apie 24 metrus kylama į kalno viršų, kur yra didelė, kryžiaus formos, medinė septynioliktoji koplyčia, arba aštuoniolikta vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši pati didžiausia Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčia žmonių dar vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai bei sakomi pamokslai. Koplyčios viduje trečią kartą gulamasi ant žemės kryžiumi arba meldžiamasi atsiklaupus ir iškeltomis į viršų rankomis. Po visų šiai vietai skirtų maldų apeinama aplink koplyčią. Tai jau penkta taip pagerbiama koplyčia. Šaltiniai byloja, kad taip ji pagerbiama todėl, jog ši vieta simbolizuoja Viešpaties mirties vietą. Kiek žemiau, kalno papėdėje, už 52 metrų ar žingsnių nuo septynioliktosios koplyčios yra aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“. Ji pasiekiamą giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, aplankoma koplyčioje esanti statula bei apeinama aplink koplyčią (šeštą kartą, apvaikštant Kryžiaus kelią). Einant į paskutinę, devynioliktąją koplyčią, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela“. Paskutinė, devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimtoji vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas“, pasiekiamą nusileidus nuo Kalvarijos kalno, dar kartą kirtus Barstyčių gatvę ir užlipus į jau minėto Šv. Elenos kalno viršų. Atstumas tarp aštuonioliktosios ir devynioliktosios koplyčių – apie 133 metrai. Pasimeldus prie šios koplyčios ar jos viduje, pagal vietos tradiciją, t.y. pagerbiant švento Kryžiaus Atradimą, ji apeinama (tai septintas kartas). Einant aplink koplyčią ir leidžiantis nuo Šv. Elenos kalno, giedama „Visų šventųjų litanija“. Ją giedant toliau einama Barstyčių gatve link miestelio centro. Einant pro kapines į jas užsukama takeliu iš kairės pusės. Čia „Visų šventųjų litanija“ pertraukiama: ją keičia giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (giedama tris kartus). Taip maldininkai dar kartą pagerbia Žemaičių Kalvarijos kapinėse palaidotus mirusiuosius. Paėjus kiek toliau už kapinių vartelių vėl giedama „Visų šventųjų litanija“, kuri baigiama ties keturkampe „Mūro Kryžiaus“ koplyčia (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pradžioje, einant į pirmąją koplyčią, pro ją praeinama). Atstumas nuo Šv. Elenos kalno yra 700 metrų. Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bažnyčios centrinių laiptų – 70 metrų, kuriuos einant giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus Motina Švenčiau-

sia“ bei „Mieliausias Jėzau“. Į bažnyčios šventorių įeinama pro tuos pačius varkarinius vartus. Pagal vietos tradiciją einama pro buvusį vienuolyno pastatą (dabar klebonija – aut past.), taip pagerbiant Žemaičių Kalvarijos ikūrėjus vienuolius dominikonus, bei aplenkiamą bažnyčia. Su giesmėmis pasiekus centrinį bažnyčios laiptus, giedama giesmė „Marijos vardas“, pagerbiant šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias baigiamas apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos vietos (stoties), ir bažnyčios centrinių laiptų – 770 metrų.

Pateiktose lentelėse nurodyti visi minėti apeiginiai papročiai ir atliekama muzika.

3 lentelė

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos (stoties) pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Procesijos bei maldininkų kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 10. Gėlių aukojimas bei barstymas. 11. Degančių žvakių einant procesijose nešimas. 12. Naktinės procesijos. 13. Šventų relikvijų arba stacijų kryželio bučiavimas. 14. Galvos, einant pro koplyčias, nulenkimas. 15. Giesmių giedojimas einant. 16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas. 20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas. 21. Ėjimas aplink centrinį bažnyčios altorių keletais vieną ar tris kartus.
4.	Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	22. Pamokslų prie koplyčios sakymas. 23. Koplyčios apėjimas aplink.

5.	Penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“.	24. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį).
6.	Šestoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“.	25. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
7.	Grįžtant, t.y. praeinant pro pirmąją koplyčią „Paskutinė vakarienė“.	26. Akmenėlių rinkimas.
8.	Miestelio kapinėse arba einant pro jas.	27. Sustojimas.
9.	Devintoji koplyčia, arba dešimtoji vieta (stotis) „Pas Erodą“.	28. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
10.	Dešimtoji koplyčia, arba vienuoliktoji vieta (stotis) „Rotušėje“.	Koplyčios apėjimas aplink.
11.	Tryliktoji koplyčia, arba keturioliktoji vieta (stotis) „Prie miesto vartų“.	29. Skambinimas koplyčios varpu. Pamokslų sakymas.
12.	Keturioliktoji koplyčia, arba penkioliktoji vieta (stotis) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	30. Šv. statulų lankymas.
13.	Penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	31. Gulimasis ant žemės kryžiumi.
14.	Septynioliktoji koplyčia, arba aštuonioliktoji vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	32. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis. Koplyčios apėjimas aplink.
15.	Aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“.	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis.
16.	Devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimtoji vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas.“	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis. Pamokslų sakymas. Koplyčios apėjimas aplink.
17.	Žemaičių Kalvarijos bažnyčia.	Šv. statulos lankymas. Koplyčios apėjimas aplink.
18.	Ubagų kalnas.	Koplyčios apėjimas aplink.
		Bažnyčios, kaip vienos iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčių, apėjimas aplink.
		33. Aukų elgetoms aukojimas.

4 lentelė

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus.		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“.	220 m	2. „Broliai atminkim“.
3.	Nuo pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“.	240 m	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.

4.	Nuo antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	276 m	4. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“.	50 m	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“.	234 m	6. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios koplyčios „Pas Aną“.	232 m	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštosios koplyčios „Pas Aną“ iki septintosios koplyčios „Pas Kajafą“.	384 m	8. „Jau susirinko taryba“.
9.	Septintoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintosios vietos „Pas Kajafą“ iki aštuntosios vietos „Kalėjime“.	1 m	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10.	Nuo septintosios koplyčios, arba aštuntosios vietos „Kalėjime“, iki aštuntosios koplyčios, arba devintosios vietos „Pas Pilotą“.	147 m	10. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo aštuntosios koplyčios, arba devintosios vietos „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimtosios vietos „Pas Erodą“.	173 m	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12.	Nuo devintosios koplyčios, arba dešimtosios vietos „Pas Erodą“, iki dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios vietos „Rotušėje“.	187 m	12. „Valandą trečią“.
13.	Nuo dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios vietos „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“.	72 m	13. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14.	Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	42 m	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15.	Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios vietos „Prie miesto vartų“.	36 m	15. „Neša sau kryžių“.
16.	Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios vietos „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	216 m	16. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“.	208 m	17. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“.	150 m	18. „Viešpatie Jėzau miliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.

19.	Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	24 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios vietos „Jėzų laidoja“.	52 m	19. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios vietos „Jėzų laidoja“, iki devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimtosios vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	133 m	20. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimtosios vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki „Mūro Kryžiaus“ koplyčios.	700 m	21. „Visų šventųjų litanija“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23.	Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bažnyčios centrinio altoriaus.	70 m	22. „Karaliene maloninga“. 23. „Dangaus Karaliaus“. 24. „Mieliausias Jėzau“. 25. „Marijos vardas“. 26. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 3857 m	

Iš lentelės matyti, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje iš 23 sakralinių statinių 18-oje atliekami 33 apeiginiai papročiai. Be tradicinių papročių net septynis kartus atliekamas apėjimo aplink apeiginis paprotys, po tris kartus – gulimosi ant žemės kryžiumi, meldimosi iškeltomis į viršų rankomis, pamokslų sakymo ir kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimo apeiginiai papročiai. Einant iš šeštosios į septintąją, iš devintosios į dešimtąją bei iš devynioliktosios koplyčių į bažnyčią praeinama pro kapus. Priėjus kapus pagal tradiciją pagerbiami mirusieji, nutraukiant prieš tai giedotą giesmę. Einant pro kapus, tris kartus giedama malda/giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Praėjus kapus ir baigus giedoti minėtą malda/giesmę, toliau tęsiama nutrauktoji giesmė. Du kartus atliekamas šventos Statulos lankymo apeiginis paprotys. Originalumu išsiskiria ties šeštąją koplyčia, arba vieta (stotimi) „Pas Aną“, atliekama akmenėlių rinkimo apeiga.

Atlikę Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginių papročių analizę darome šias išvadas: pirma, pagrindiniai yraėjimo procesijomis bei individualiai, atsiklaupimo, skaitinio skaitymo, maldų kalbėjimo, maldų giedojimo, giesmių giedojimo einant, giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo, grojimo akademiniiais ir liaudies muzikos instrumentais, gulimosi ant žemės kryžiumi arba meldimosi iškeltomis į viršų rankomis, pamokslų prie koplyčių

sakymo, kapinių ir jose palaidotų mirusiųjų pagerbimo, koplyčių bei bažnyčios apėjimo ratu apeiginiai papročiai. Antra, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias priklauso šventovėms, kurios lankomos švenčių/atlaidų metu. Trečia, prie dvidešimt trijų Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio sakralinių objektų buvo atliekamos 25 skirtingos maldos/giesmės arba giesmės. Tai rodo, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyno sudarytojas (o ne kūrėjas) atkreipė dėmesį į atstumus tarp stočių, kad atsižvelgiant į giesmių bei maldų dydį, laiku būtų galima nueiti nuo vienos stoties prie kitos, išlaikant rimtį ir paslaptingo simboliką. Su šio pamaldumo forma (giedojimu) ypač kovojo carinė valdžia, kuri 1894 m. spalio 14 d. potvarkiu nurodė, kad procesijoms einant „miestelių ir kaimų gatvėmis nebūtų leidžiama giedoti jokios giesmės, galima tik kapinėse“¹⁷⁵. Draudimas giedoti einant procesijomis palietė ne tiek dvasininkus, kiek maldininkus, todėl šio potvarkio nebuvo laikomasi, priešingai – suaktyvėjo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių giedojimas ne tik kalvarijose, bet ir per šermenis, einant laidotuvių procesijomis bei gavėnios metu namuose. Tai buvo savotiškas priešinimasis carinei Rusijos valdžiai, kuri siekė Žemaitijoje sustiprinti stačiatikybę.

2. Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje

Medžiaga pateikiama remiantis autoriaus atliktu tyrimu ir jau publikuoto straipsnio medžiaga¹⁷⁶.

Žemaičiai savo kalvarijose kreipiasi į Švenčiausiąją Motiną. Ji čia svarbiausia, o Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje svarbiausias Nukryžiuotasis.

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelią apvaikščioti tradiciškai pradedama gegužės 3 dieną (Šv. Kryžiaus Atradimo dieną), baigiama – rugsėjo 14 d. (Šv. Kryžiaus Išaukštinimo dieną). Per Žolinę ir Didįjį penktadienį čia susirinkdavo minios tikinčiųjų. Vis dėlto pagrindinis laikas – trys Sekminių dienos (Sekminių tridienis). Pagal liaudies tradiciją Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginą sudaro pridėtinių Aušros Vartų, Šventųjų laiptų, Žaliojo tilto statulų, Šnapiškių kryžiaus stočių ir pagrindinių 21-oje koplyčioje (vienoje – trys stotys, kitoje – dvi) bei 9-iuose vartuose įrengtų 35-ių stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas.

Negalima nepaminėti kažkada praktikuotos 12-os stočių Sopulingosios Dievos Motinos takelių apvaikščiojimo liaudies pamaldumo praktikos. Jos kilmės ištakos yra pačioje kalvarijų Kryžiaus kelio įsteigimo pradžioje: „Vys-

¹⁷⁵ Merkys V. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius, 2002, p. 266.

¹⁷⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–536.

kupas Aleksandras Sapiega kalvarių priežiūrą 1669 m., kaip jau buvo minėta, pavedė Vilniaus Šv. Dvasios konvento dominikonams, įpareigodamas per visas Šv. Kryžiaus šventes Jėzaus Kristaus kančios atminimui organizuoti iškilmingą procesiją iš savo bažnyčios Vilniuje į kalvarijas, taip pat kartą metuose, pasirinktą dieną, apeiti Sopulingosios Dievo Motinos takelius, būtinai dalyvaujant ir prie Šv. Dvasios bažnyčios veikiančiai Šv. Rožinio arkibrolijai¹⁷⁷. Marijos takelius sudaro 12 stočių, kurios prasideda prie „Viešpaties karsto“ koplyčios ir eina priešinga Kryžiaus keliui kryptimi iki „Paskutinės vakarienos kambario“ koplyčios. 1826 m. „Vadove“ minimas ir keturių stočių Švč. M. Marijos laidotuvių kelias, kuris prasidėdavo „Švč. M. Marijos mirties namelyje“ (greičiausiai tai dabar vadinama „Sopulingosios Dievo Motinos“ koplyčia) ir ėjo pro „Vandens vartų“ stotį bei tiltą iki Jos „Palaidojimo“ koplyčios. Šie keliai būdavo apvaikščiojami prašant laimingos mirties ir sielų išvadavimo iš skaitytoklos¹⁷⁸. Tačiau Vilniaus kalvarijose Sopulingosios Dievo Motinos kultas neigavo tokio plataus masto, kaip, pavyzdžiui, Žemaičių kalvarijose (Žemaičių Kalvarijoje, Beržore, Tytuvėnuose, Mosėdyje), Vepriuose (apie tai toliau tekste – aut. past.) ir daugelyje Lenkijos kalvarių. Visas dėmesys čia nukreiptas į Nukryžiuotąjį ir Šv. Kryžių. Toks prasminis kryptingumas, išreikštas puikiai apgalvotais visų statinių tarpusavio santykiais ir meistriškai išnaudotomis kraštovaizdžio ypatybėmis, yra išskirtinis šių kalvarių Kryžiaus kelio bruožas.

2.1. Pridėtinės stotys

Pirmoji Sekminių diena buvo skirta valstiečiams: tą dieną Vilniaus kalvarių bažnyčioje vyskupas aukodavo šv. Mišias ir teikdavo Sutvirtinimo Sakramentą. Antroji Sekminių diena Vilniaus kalvarijose buvo skiriama turtingesniems žmonėms. Šią dieną, ypač po pietų, kelią nuo Žaliojo tilto, jei būdavo giedra, gaubdavo dulkių debesys, nes be kelkraščiais traukiančių pėsčiųjų čia nusitęsdavo ir ilga ekipažų virtinė. Trečiąją dieną rinkdavosi miestiečiai ir amatininkai¹⁷⁹.

Šiandien ši tradicija pakito. Sekminių tridienio pirmoji diena yra kunigų ir vienuolių diena, antroji – vaikų ir jaunimo bei pagrindinė – Sekminių diena¹⁸⁰.

Per Sekminių tridienį Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas pagal vietos tradiciją prasidėdavo nuo Aušros Vartų. Persižegnoje, pagerbę ste-

¹⁷⁷ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB RS), f. 43–19086, I. 1v.

¹⁷⁸ Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002, p. 32.

¹⁷⁹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 406–536.

¹⁸⁰ Sekminės 2002. Vilniaus kalvarijos. Kvietimas / parengė kun. K. Latoža. Vilnius, 2002 m. gegužės 17–19 d.

buklingąjį Dievo Motinos, Švč. Mergelės Marijos, paveikslą, žmonės guldavo kryžiumi ant žemės, kūnais užtvindydami visą gatvę. Po kurio laiko atsistodavo, persižegnodavo ir meldavosi kalbėdami maldas bei poterius, vėliau stovėdami giedodavo maldas-giesmes „Sveika, Karaliene“ bei „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. Orkestrui pritariant, visi giedodavo „Švč. M. Marijos litaniją“¹⁸¹.

Pasimeldę prie Aušros Vartų maldininkai toliau giedodami giesmę „Sveika, Marija, Motina Dievo“ ir „Šv. Juozapo litaniją“, eidavo prie Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų laiptų. Atstumas tarp Aušros Vartų ir Šventųjų laiptų – apie 1500 metrų¹⁸².

Šventaisiais laiptais, kuriuos sudarė 28 laipteliai, maldininkai lipdavo kelias ir ant kiekvieno laiptelio kalbėdavo maldas: po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“. Jeigu maldininkai norėdavo pasimelsti už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbėdavo „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Užlipus laiptais į viršų, prie altoriaus, kurį iš abiejų pusių supo Kristaus statulos, buvo kalbamas arba giedamas „Viešpaties Angelas“ arba „Sveika, Karaliene“¹⁸³. Duomenų, kad instrumentinė muzika skambėjo Šventųjų laiptų koplyčioje, nėra, tačiau yra žinoma, kad ji lydėjo maldininkus einant į koplyčią ir išeinant iš jos bei einant link kitos vietos.

Pasimeldę ant Šventųjų laiptų maldininkai, giedodami „Šventosios Dvasios litaniją“, eidavo link Trijų kolonų su Kristaus skulptūromis, kurios stovėjo prie Žaliojo tilto. Prie jų buvo klaupiamasi ir kalbami poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“¹⁸⁴. Atstumas tarp šių vietų – maždaug 1500 metrų. Šiandien tų skulptūrų jau nėra.

Pasimeldę prie kolonų, giedodami „Švč. Jėzaus Širdies litaniją“, maldininkai eidavo per tiltą. Dešiniajame Neries krante, priešais Šv. Rapolo bažnyčią, ant kalvelės, stovėjo stebuklingoji Kristaus statula, vaizduojanti kryžių nešantį Išganytoją. Ši statula buvo ypatingai pagerbiama – suklaupus asmeniškai kalbamos maldos („Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“). Jei kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Atstumas tarp Trijų kolonų ir Kristaus statulos – apie 150 metrų¹⁸⁵.

¹⁸¹ Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / opr. Ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 56.

¹⁸² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 425.

¹⁸³ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 209.

¹⁸⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 425.

¹⁸⁵ Ten pat.

Istoriniai šaltiniai byloja, kad 1703 m. Šnipiškėse pastačius Šv. Rapolo bažnyčią vienas jėzuitas priešais ją išmūrijo didelį stulpą, kuriame įtaisė šv. Jono Nepomuko statulą. 1720 metais gegužės mėnesį jėzuitų vienuoliai vietoj šv. Jono Nepomuko pastatė statulą „Kristus, nešantis kryžių“. Nuo 1847 metų ši statula laikoma stebuklinga¹⁸⁶.

Pasimeldus prie Šnipiškių statulos, giedant „Švč. M. Marijos valandas“, kurios dar vadinamos *gadzinkomis*, buvo einama link Baltupių, į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio pradžios koplyčią „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“. Atstumas tarp Šnipiškių Kristaus statulos ir šios koplyčios – apie 5000 metrų¹⁸⁷.

Pačios seniausios apvaikščiojimo tradicijos – nuo Aušros Vartų iki Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio – išnyko po Antrojo pasaulinio karo. Nuo tada Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktika apsiribojo tik pagrindinėmis kalvarių Kryžiaus kelio stotimis¹⁸⁸.

2.2. Pagrindinės stotys

Pagrindinių Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimas prasižieda nuo koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ (žr. 7 pav.).

Sopulingosios Dievo Motinos kultas Europoje susiformavo XIII amžiuje. Jo pradininku laikomas Servitų vienuolių ordinas. Servitų, arba Marijos tarnų, ordinas įkurtas 1233 m. Florencijoje. Jų tikslas buvo apmąstyti Viešpaties Jėzaus Kristaus kančią ir Švč. M. Marijos skausmus. Manoma, jog šis ordinas ir iškėlė 7-ių Marijos skausmų kultą. Nuo XV a. Sopulingoji buvo mėgiama meno žmonių tema. Dievo Motinos paveiksluose 7 jos sopulius simbolizuoja 7 į širdį įsmigę kalavijai arba 7 aplink Marijos figūrą išdėstyti nedideli siužetiniai paveikslėliai¹⁸⁹. XVII a. pabaigoje Lenkijoje Marijos skausmų kulto teologinė samprata šiek tiek praplečiama. Formuojasi daugiau stočių turintis Sopulingosios Dievo Motinos skausmų kelias, arba takeliai. Pirmieji tokie Marijos takeliai, turintys daugiau kaip septynias stotis, įsteigti Lenkijos Kalwaria Zebrzydowska apie 1613 metus, Kalwaria Wejherowa/Kaszubska – 1648 m., Kalwaria Pałacowska – 1667 m.¹⁹⁰.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje prie visų stočių atsiklaupus tradiciškai kalbama aklamacija „Garbinam Tave“ ir atliepas „Jog per šventą kryžių atpir-

¹⁸⁶ Varduvis. Šnipiškio Kristus iškeliauja į Lietuvą // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunkport. Maine, 1957. Nr. 3, p. 69–70.

¹⁸⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 431.

¹⁸⁸ Ten pat, p. 434.

¹⁸⁹ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 234.

¹⁹⁰ Roszczyński R. Kalwaria Wejherowska, jej fundatorowie, duszpasterze i uroczystości. Wejherowo, 1928, s. 5–15.

kai šį pasaulį“, tada apmaštoma, skaitoma malda bei skaitinys. Prie kiekvienos stoties, perskaičius malda, po vieną kartą kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamacija „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“¹⁹¹. Giedant už mirusiųsių, vietoj žodžių *pasigailėk mūsų* sakoma *pasigailėk mirusių* ir vietoj *Garbė Dievui Tėvui* – *Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!*¹⁹².

Apvaikštant pagrindinį Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelią, jei tarp maldininkų atsirasdavo giedotojų, būdavo pasiskirstoma „pareigomis“ ir giesmės giedamos einant. Pirmąją giesmės posmo dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrąją posmo dalį gieda moterys, o visą kitą posmą groja muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje pagal tradiciją kai kurie maldininkai giesmėms pritarti naudojo muzikos instrumentus arba patys grojo muzikos instrumentais¹⁹³.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje muzikos instrumentais grojo ir kitam socialiniam sluoksniui priklausę žmonės – elgetos. Surinkta medžiaga liudija, kad lipant į Elgetų kalną, ant kurio stovi šeštoji koplyčia, Sekminių atleidų metu buvo galima pamatyti daugybę elgetų, kurie giedodami, kartais pritardami ir liaudies muzikos instrumentais (švilpynėmis, dūdelėmis bei armonikomis), prašydavo išmaldos. Elgetos giesmėms pritardavo dūdomis (dūdmaišiais – aut. past.). Giesmės buvo atliekamos liaudies dainų melodijomis (viena tokių giesmių – „Vos saulutė užtekėjo“). Ypač tai patikdavo atvykusiems kunigams, kurie šiais instrumentais grojantiems elgetoms duodavo nemažai išmaldos¹⁹⁴.

Vilniaus krašto lietuviai į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelią dažniausiai eidavo iš savo parapijų procesijomis, nešdami bažnytines vėliavas ir liturginius reikmenis¹⁹⁵. Taip pat vaikštant Kryžiaus kelius maldininkai tradiciškai nešė gėles, kurias aukoja koplyčiose, bei žvakes, kurias koplyčiose degina¹⁹⁶.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje nuo koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ sukama link pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ koplyčios. Einant į šią stotį (apie 50 metrų) giedama giesmė „Broliai, atminkim“¹⁹⁷. Priėję pirmo-

¹⁹¹ Vilniaus kalvarijos arba Kryžiaus keliai / paruošė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 6–7.

¹⁹² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 463–464.

¹⁹³ Ten pat, p. 519.

¹⁹⁴ Ten pat, p. 522.

¹⁹⁵ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. T. 5. D. 1. Chicago, 1958, p. 389.

¹⁹⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–536.

¹⁹⁷ Jėzaus Kristaus kančios kelių arba kalvarių vadovėlis / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlių. Ukmergė, 1927, p. 11.

sios stoties „Paskutinė vakarienė“ koplyčią, maldininkai suklaupia, skaito tai vietai skirtą skaitinį, kalba maldą. Atlikus tradicines maldas, toliau apie 400 metrų yra einama link antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“. Einant giedama arba kalbama „Visų šventųjų litanija“. Jei Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųsius, tai litanijoje vietoj kreipinio *pasigailėk mūsų* sakoma arba giedama *pasigailėk mirusiųjų*.

Prie antrosios stoties klūpant pasimeldus, giedant keletą pirmųjų giesmės „Alyvų daržely“ posmų 10 metrų einama į kalną, kur yra trečioji stotis „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Sukalbėję tradicines maldas prie trečiosios koplyčios, maldininkai lenkiasi ir bučiuoja žemę¹⁹⁸.

Toliau Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje giedant likusius giesmės „Alyvų daržely“ posmus 15 metrų einama prie ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.

Pasimeldus prie ketvirtosios koplyčios, giedant giesmę „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“, 415 metrų einama link penktos koplyčios, kur yra stotis „Prie Kedrono upelio“. Koplyčia stovi ant Kedrono upelio tilto. Pagal tradiciją, norėdami pasimelsti šioje koplyčioje, žmonės brisdavo per upelį ir jo vandeniui plaudavosi skaudamas kūno vietas, tikėdami sakraline upelio vandens galia: semdavo riešutėmis Kedrono upelio vandenį, plaudavo žaizdas, pripylę buteliukus veždavo ligoniams¹⁹⁹.

Perbridę Kedrono upelį ir pasimeldę penktojoje koplyčioje, maldininkai, giedodami giesmę „Viešpats labai nuliūdęs“, 65 metrus keliais lipa į Ubagų kalną, ant kurio stovi šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“. Ši vieta nuo neatmenamų laikų laikoma simboline žmonių gailestingumo ir brolybės arba aukų elgetoms aukojimo teritorija. Čia, kaip jau buvo minėta, per Sekmines susirinkdavo elgetos ir jų maldų, giesmių bei muzikos instrumentų garsai sklisdavo po visas Vilniaus kalvarijas.

Keliais užlipus į Ubagų kalną pasiekiami minėta šeštoji stotis, žmonių vadinama „Pirmuose vandens vartuose“. Ji simbolizuoja Šventojo miesto vartus, kurie yra trijų dalių. Prie šių vartų klaupiamasi ir meldžiamasi, kaip ir prie koplyčių bei vartuose. Tyrimai parodė, kad maldininkai vengia šių vartų šoninės pusės, ypač kairiosios, nes pro ją neva ėjęs Kristaus išdavikas – latras. Tad stengiamasi eiti pro viduriniąją vartų dalį, pro kurią ėjęs pats Jėzus Kristus, kryžiumi nešinas²⁰⁰. Maldininkai apeiginio papročio įeiti pro šoninius vartų skyrius vis dar nepamiršta ir labai jį gerbia.

¹⁹⁸ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–536.

¹⁹⁹ Ten pat.

²⁰⁰ Ten pat.

Praėjus pro šeštosios stoties vartus, giedant giesmės „Marija Magdalena“ 1–6 posmus, 45 metrus einama link septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“. Čia tradiciškai pasimeldus 150 metrų einama toliau giedant neišgiedotus „Marijos Magdalenos“ posmus, kol pasiekiami aštuntoji koplyčia/stotis „Pas Aną“.

Čia atlikus tradicines maldas, giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“ 160 metrų einama prie devintosios (buvusios triaukštės) koplyčios, kur yra devintoji „Pirmą kartą pas Kajafą“, dešimtoji „Kalėjime“ ir vienuoliktoji „Antrą kartą pas Kajafą“ stotys (atstumai tarp šių vietų – po 5 metrus).

Iš buvusios trijų aukštų koplyčios apvaikščiojimo apeigyno matyti, kad po tradicinių maldu, einant iš vienos stoties į kitą ir išeinant iš vienuoliktosios stoties, po vieną kartą giedama malda-giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Toliau Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje (10 m nuo šios koplyčios) einant link dvyliktosios stoties su malda-giesme „Kurs už mus kaltus kentėjai“ prieinama kryžiaus formos pušis, kurią maldininkai, laikydamiesi vietos pamaldumo tradicijos, bučiuoja²⁰¹.

Nuo pušies, iki kurios buvo einama giedant malda-giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, einant apie 200 metrų link dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“ giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“.

Pasimeldus prie dvyliktosios stoties, giedant psalmę „Dievas mūsų prieglauda“ 175 metrus einama į tryliktą stotį „Pirmą kartą pas Pilotą“, kuri yra dviauakštėje koplyčioje (dvi stotys – 13-oji ir 21-oji).

Iš tryliktos stoties toliau 80 metrų einama Geležinių vartų link, kur yra kitos dvi stotys. Atstumas tarp šių stočių įveikiamas giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). Prie pirmosios iš jų – keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ – atsiklaupiama ir tradiciškai kalbamos maldynuose nurodytos maldos bei skaitomi skaitiniai.

Pasimeldus prie keturioliktos stoties, giedant du tris giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmus (apie 30 metrų) praeinama pro viduriniąją vartų dalį ir pasiekiami penkioliktoji stotis/koplyčia „Pas Eroda“.

Pasimeldus prie koplyčios, laikantis vietos pamaldumo tradicijos, ji tris kartus apeinama giedant malda-giesmę „Viešpaties Angelas“. Jeigu Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias yra apvaikštomas už mirusiųsius, tai po šios maldos-giesmės dar tris kartus giedama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“²⁰².

²⁰¹ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 51.

²⁰² Ten pat.

Tris kartus apėjus aplink penkiolikąją stotį ir baigus giedoti „Viešpaties Angela“ (taip pat „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“), grįžtama prie tų pačių Geležinių vartų (tuos pačius 30 metrų). Kitoje jų pusėje yra šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“. Prie šios stoties einama toliau giedant neišgiedotus giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmus.

Pasimeldus prie šešioliktosios stoties praeinama ne pro viduriniąją vartų dalį, kaip buvo daroma einant iš keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, bet pro vieną iš šoninių dalių. Praėjus pro vartus, pagal vietos tradiciją tris kartus giedant maldą-giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ pasiekiami septynioliktas stotis „Pirmuose senjo miesto vartuose“ (už 20 metrų).

Pasimeldus prie septynioliktosios stoties, laikantis Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicijos pradedamos giedoti suplikacijos „Šventas Dieve“²⁰³. Giedant suplikaciją (du tris posmus) už 35 metrų prieinama aštuonioliktas stotis „Antruose naujojo miesto vartuose“. Čia klūpant sukalbamos tradicinės maldos, praeinama pro vartus ir toliau 100 metrų einama giedant neišgiedotus šių suplikacijų posmus, kol pasiekiami devynioliktas stotis „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.

Pasimeldę prie devynioliktosios stoties maldininkai 35 metrus eina į dvidešimtą stotį „Ketvirtuose miesto vartuose“ giedodami paskutiniuosius „Šventas Dieve“ posmus.

Prie dvidešimtosios stoties pasimeldę ir perskaitę skaitinį, maldininkai toliau giedodami giesmės „Jau susirinko taryba“ keturis ar penkis posmus, 30 metrų eina į dvidešimt pirmąją stotį „Rotušėje“, kuri yra jau lankytos dviaukštės koplyčios (13-oji stotis) antrame aukšte. Nuo šios stoties visų likusių stočių temos atitinka bažnyčiose esančių pranciškonų kilmės Kryžiaus kelio stočių temas²⁰⁴.

Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad 14-os stočių pranciškonų kilmės Kryžiaus kelio bažnyčioje ištakos siekia 1700 metus: „Kryžiaus keliui apeiti pranciškonai pateikė specialius maldynus. Tokio maldyno pavyzdžiu gali būti apie 1700 m. išleistas Maldynas, kurį sudaro 14-os stočių Kryžiaus kelio ciklas (jo sudėtis: antifona „Adoramus te, Christe“, mąstymas, malda, poteriai – „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“), o tarp stočių giedamos giesmės (bažnyčioje – vienas ar du giesmės posmai)²⁰⁵. Skirtingai nuo pranciškoniškosios Kryžiaus kelio tradicijos Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje nuo dvidešimt pirmos iki paskutinės, trisdešimt penktos, stoties buvo giedama kita

²⁰³ Vilniaus kalvarijų arba Kryžiaus keliai / parengė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 46.

²⁰⁴ Ten pat.

²⁰⁵ Ordynarcz ceremonialny dla Braci miejszych świętego Oyca Franciszka Reformatów Prowincyi Pruskiej. Gdańsk, 1762, s. 25.

giesmė ir kalbama kita malda²⁰⁶. Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias, kaip žinome, įkurtas dominikonų, pranciškoniskasis Kryžiaus kelias atsirado daug vėliau iš dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio. Vadinasi, Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje nuo dvidešimt pirmos iki trisdešimt penktos stoties kalbamos maldos ir giedamos giesmės yra daug senesnės nei pranciškoniškoji Kryžiaus kelio pamaldumo forma.

Prie dvidešimt pirmos stoties sukalbėjus atitinkamas maldas, toliau giedant giesmės „Jau susirinko taryba“ tris keturis posmus 25 metrus einama prie dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.

Tradiciškai pasimeldus, toliau 30 metrų einama prie dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“. Čia giedami likusieji giesmės „Jau susirinko taryba“ posmai.

Nuo dvidešimt trečios stoties 35 metrus einant į dvidešimt ketvirtąją stotį „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“. Pasimeldus prie šios stoties, kol vyrai kalba poterius, maldininkės moterys išsipina plaukus ir garsiai rauda²⁰⁷.

Iš dvidešimt ketvirtosios stoties 30 metrų einant į dvidešimt penktą stotį „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ baigiami giedoti giesmės „Stovi Motina“ posmai.

Pasimeldus prie dvidešimt penktosios stoties, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) 65 metrus einama į dvidešimt šestą stotį „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“. Šią stotį ypač gerbė mergaitės ir moterys. Čia jos nuoširdžiai meldavosi Kristaus veido atvaizdui, kuris paliktas šv. Veronikos drobulėje²⁰⁸.

Maldininkai, pasimeldę prie dvidešimt šeštosios kalvarių Kryžiaus kelio stoties, 125 metrus eina prie dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“. Einant giedama giesmė „Krikščionies siela kiekvieno“²⁰⁹.

Pasimeldus prie dvidešimt septintos stoties, su giesme „Marijos vardas“ 160 metrų einama prie dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“²¹⁰.

Nuo dvidešimt aštuntos stoties toliau 60 metrų einama prie dvidešimt dešimtosios stoties „Viešpats Jėzus prie Golotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“. Čia pradedama giedoti giesmė „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“).

²⁰⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 498.

²⁰⁷ Ten pat, p. 405–536.

²⁰⁸ Ten pat.

²⁰⁹ Vilniaus kalvarių arba Kryžiaus keliai / parengė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 62–63.

²¹⁰ Ten pat, p. 90–91.

Į dvidešimt devintąją stotį einama pro parapijos kapines. Kapinėse nutraukiama prieš tai giedota giesmė „Šviesa pasaulio viso“ ir pagerbiant palaidotus mirusiuosius, tris kartus giedama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“²¹¹, kurią baigus toliau giedami neišgiedoti giesmės „Šviesa pasaulio viso“ posmai, kol prieinama dvidešimt devintoji stotis.

Pasimeldę prie dvidešimt devintosios stoties maldininkai, giedodami giesmės „Jėzus dėl manęs baisiai sužeistas“ (remiantis viena iš redakcijų – „Miliausias Jėzau“) du tris posmus, 30 metrų eina prie trisdešimos stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“²¹². Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje trisdešimtoji stotis yra kairiosios bažnyčios sienos lauko pusėje, virš laiptų, vedančių į šventorių.

Maldininkai, prie trisdešimosios stoties sukalbėję malda, giedodami kitus du tris giesmės „Jėzau dėl manęs sužeistas“ posmus, 35 metrus eina prie trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Ši stotis Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje yra kairiosios bažnyčios sienos navoje, lauko pusėje.

Pasimeldus prie trisdešimt pirmos stoties, toliau giedant paskutiniuosius giesmės „Jėzau dėl manęs sužeistas“ posmus, 20 metrų einama prie centrinių bažnyčios durų, virš kurių yra trisdešimt antroji stotis „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.

Po trisdešimt antrajai stočiai skirto skaitinio ir maldos pradedama giedoti giesmė „Verkit, angelai“. Giedant šios giesmės du tris posmus apie 10 metrų einama prie navos, kuri yra bažnyčios dešinėje pusėje, lauke. Čia yra trisdešimt trečioji stotis „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.

Sukalbėjus trisdešimt trečiajai stočiai skirtą malda, giedant giesmės „Verkit, angelai“ likusius posmus, apie 20 metrų einama prie trisdešimt ketvirtos stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“. Ši stotis yra bažnyčios šventoriaus dešinėje pusėje. Maldininkai, prie stoties sukalbėję malda, eina į koplyčią, kur bučiuoja Kristaus kapą ar koplyčios žemę²¹³.

Iš trisdešimt ketvirtosios stoties į paskutinę – trisdešimt penktą stotį „Švento Kryžiaus atradimas“ einama 25 metrus, pradėjus giedoti giesmę „Kryžiaus šventas“.

Prie trisdešimt penktos stoties perskaitę šiai vietai skirtą skaitinį bei sukalbėję malda maldininkai grįžta į bažnyčią, prie didžiojo altoriaus. Atstumas tarp trisdešimt penktosios stoties ir bažnyčios didžiojo altoriaus – apie 60 metrų. Einant prie altoriaus už kalvarių geradarių giedama malda-giesmė „Viešpaties

²¹¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 509.

²¹² Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių, vadovėlis / parašė J. K., sekdamas kunigo Bornikovskio vadovėlių. Ukmergė, 1927, p. 63–64.

²¹³ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–536.

Angelas“ ir tris kartus – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, o prie altoriaus – malda-giesmė „Garbinkime Švč. Sakramentą“, kuria pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas.

Senesniuosiuose Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovėliuose maldininkams pateikiama daug paaiškinimų, kurie šiandien jau yra nebeaktualūs. Su kalvarių Kryžiaus kelio tvarka ir muzika susiję tik keletas paaiškinimų: „Maldininkai prašomi laikytis šių tvarkos nurodymų: mišių intencijoms duoti tik kunigams; aukas dėti bažnyčioje ar kitur į dėžutes; šelpti tik tuos vargšus, kurie turi liudijimus; vadovais imti iš vietinių tik tuos, kurie turi liudijimus; nerašinėti ant koplyčių sienų; nenaikinti krūmų ir jaunų medelių; valgant lauke, nepalikti liekanų ir popiergalių; nesinešti su savim svaigalų; atvykstant į kalvarijas ir grįžtant į namus, užsilaikyti ramiai ir rimtai“²¹⁴ bei „kelios paskutinės stotys (XXIX–XXXV) yra prie pat bažnyčios; prie jų negiedama giesmių tuo laiku, kada bažnyčioje laikomos pamaldos ar sakomas pamokslas“²¹⁵.

Pateikiame lenteles, kur aiškiai nurodyti visi minėti apeiginiai papročiai ir jų muzika.

5 lentelė

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias.	1. Švenčių /atlaidų šventimas. 2. Sekminių šventimas. 3. Trijų dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba stočių.	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės. 5. Atsiklauptimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 10. Gėlių aukojimas bei barstymas. 11. Šv. relikvijų bučiavimas. 12. Degančių žvakių einant procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose. 13. Giesmių giedojimas einant. 14. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 15. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
3.	Aušros Vartų koplyčia.	16. Švč. Sakramento pagarbinimas. 17. Švč. M. Marijos paveikslo pagerbimas. 18. Gulimasis ant žemės kryžiumi.

²¹⁴ Kiškis S. Vilniaus kalvarijos. Vilnius, 1940, p. 5.

²¹⁵ Vilniaus kalvarių arba Kryžiaus keliai / parengė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 5.

4. Vilniaus bernardinų Šventųjų laiptų koplyčia.	19. Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas 28 koplyčios laiptais keliais.
5. Prie Žaliojo tilto kolonų bei Šnipiškių Kristaus statulos su kryžiumi.	20. Šventųjų statulų lankymas.
6. Trečioji stotis „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	21. Žemės bučiavimas.
7. Penktoji stotis „Prie Kedrono upelio“.	22. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį). 23. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
8. Nuo penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios – „Pirmuose vandens vartuose“.	24. Lipimas keliais į Ubagų kalną.
9. Ubagų kalne.	25. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
10. Šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“.	26. Ėjimas pro vartų viduriniusius skyrius.
11. Kryžiaus formos pušis.	27. Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas.
12. Penkioliktoji stotis „Pas Eroda“.	28. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
13. Šešioliktoji stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	29. Ėjimas pro vartų šoninius skyrius.
14. Parapijos kapinės arba kelias pro jas.	30. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
15. Dvidešimt trečioji stotis „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	31. Kasų išsipynimas.
16. Dvidešimt trečioji stotis „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	32. Moterų raudojimas.

6 lentelė

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties) pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie Aušros Vartų koplyčios.		1. „Garbinkime Švč. Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. „Švč. M. Marijos litanija“.
2.	Nuo Aušros vartų koplyčios iki Šventųjų laiptų koplyčios.	1500 m	4. „Sveika, Marija, Motina Dievo“. 5. „Šv. Juozapo litanija“.
3.	Šventųjų laiptų koplyčioje.		6. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.). „Sveika, Karaliene“.
4.	Nuo Šventųjų laiptų koplyčios iki Žaliojo tilto kolonų.	1500 m	7. „Šv. Dvasios litanija“.

5.	Nuo Žaliojo tilto kolonų iki šv. Rapolo bažnyčios arba Šnipiškių statulos.	150 m	8. „Švč. Jėzaus Širdies litanija“.
6.	Nuo šv. Rapolo bažnyčios arba Šnipiškių statulos iki Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“.	5000 m	9. „Švč. M. Marijos valandos“.
7.	Nuo koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ iki pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“.	50 m	10. „Broliai, atminkim“.
8.	Nuo pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“.	400 m	11. „Visų šventųjų litanija“.
9.	Nuo antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“ iki trečiosios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“.	10 m	12. „Alyvų daržely“.
10.	Nuo trečiosios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“ iki ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.	15 m	„Alyvų daržely“.
11.	Nuo ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“ iki penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“.	415 m	13. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
12.	Nuo penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios stoties „Pirmuose vandens vartuose“.	65 m	14. „Viešpats labai nuliūdęs“.
13.	Nuo šeštosios stoties „Pirmuose vandens vartuose“ iki septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“.	45 m	15. „Marija Magdalena“.
14.	Nuo septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“ iki aštuntosios stoties „Pas Aną“.	150 m	„Marija Magdalena“.
15.	Nuo aštuntosios stoties „Pas Aną“ iki devintosios stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“.	160 m	16. „Sveika, Marija, Motin mieliausia“.
16.	Nuo devintosios stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ iki dešimtosios stoties „Kalėjime“.	5 m	17. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
17.	Nuo dešimtosios stoties „Kalėjime“ iki vienuoliktosios stoties „Antrą kartą pas Kajafą“.	5 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
18.	Nuo vienuoliktosios stoties „Antrą kartą pas Kajafą“ iki kryžiaus formos pušies.	5 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
19.	Nuo kryžiaus formos pušies iki dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“.	150 m	18. „Jėzau Kristau malonias“.
20.	Nuo dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“ iki tryliktosios stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“.	175 m	19. „Dievas mūsų prieglauda“.
21.	Nuo tryliktosios stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“ iki keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“.	80 m	20. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“).
22.	Nuo keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ iki penkioliktosios stoties „Pas Erodą“.	30 m	21. „Valandą šeštą“.
23.	Nuo penkioliktosios stoties „Pas Erodą“ iki šešioliktosios stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	30	„Valandą šeštą“. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).

24.	Nuo šešioliktosios stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“ iki septynioliktosios stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“.	20 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
25.	Nuo septynioliktosios stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“ iki aštuonioliktosios stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“.	35 m	22. „Šventas Dieve“.
26.	Nuo aštuonioliktosios stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“ iki devynioliktosios stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.	100 m	„Šventas Dieve“.
27.	Nuo devynioliktosios stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“ iki dvidešimtosios stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“.	35 m	„Šventas Dieve“.
28.	Nuo dvidešimtosios stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“ iki dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“.	30 m	23. „Jau susirinko taryba“.
29.	Nuo dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“ iki dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	25 m	„Jau susirinko taryba“.
30.	Nuo dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki dvidešimt trečiosios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	30 m	„Jau susirinko taryba“.
31.	Nuo dvidešimt trečiosios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“ iki dvidešimt ketvirtosios stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	35 m	24. „Stovi Motina“.
32.	Nuo dvidešimt ketvirtosios stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki dvidešimt penktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	30 m	„Stovi Motina“.
33.	Nuo dvidešimt penktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki dvidešimt šeštosios stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	65 m	25. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotąėjo“).
34.	Nuo dvidešimt šeštosios stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki dvidešimt septintosios stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“.	125 m	26. „Krikščionio siela kiekvieno“.
35.	Nuo dvidešimt septintosios stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“ iki dvidešimt aštuntosios stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	160 m	27. „Marijos vardas“.
36.	Nuo dvidešimt aštuntosios stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki dvidešimt devintosios stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.	60 m	28. „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“).
37.	Nuo dvidešimt devintosios stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi“	30 m	29. „Mieliausias Jėzau“, „Amžinąjį atilsį duok miru-

	trečią kartą“ iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki trisdešimosios stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.		siems, Viešpatie“ (3 k.).
38.	Nuo trisdešimosios stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki trisdešimt pirmosios stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	30 m	„Mieliausias Jėzau“.
39.	Nuo trisdešimt pirmosios stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki trisdešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	20 m	„Mieliausias Jėzau“.
40.	Nuo trisdešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki trisdešimt trečiosios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	10 m	30. „Verkit, angelai“.
41.	Nuo trisdešimt trečiosios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki trisdešimt ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“.	20 m	„Verkit, angelai“.
42.	Nuo trisdešimt ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“ iki trisdešimt penktosios stoties „Švento kryžiaus atradimas“.	25 m	31. „Kryžiau Šventas“.
43.	Nuo trisdešimt penktosios stoties „Švento kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	50 m	„Viešpaties Angelas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, „Garbinkime Švč. Sakramentą“.
		Iš viso: 10935 m	

Atliktas tyrimas ir lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti šias išvadas: pirma, Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje iš 43 sakralinių statinių prie 16 yra atliekami 32 apeiginiai papročiai; antra, be tradicinių apeiginių papročių, originaliausi yra šie: žemės bučiavimas, Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais, ėjimas pro stočių vartų viduriniuosius ir šoninius skyrius, kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas, moterų plaukų išsiptynimas bei moterų raudojimas; trečia, atstumai tarp koplyčių/stočių suformavo Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginį giesmyną, kurį sudaro 31 malda/giesmė arba giesmė.

Ypatinga Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo forma – kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas. Atsižvelgiant į geopolitinę Lietuvos padėtį, kyla mintis, ar nebus šis paprotys atsiradęs sunkiais Lietuvai carinės Rusijos priespaudos laikais, kai Šiaurės Vakarų krašto vyriausiasis viršininkas grafas M. Muravjovas 1864 m. liepos 8 d. aplinkraščiu Nr. 72 gubernatoriams nurodė neleisti statyti kryžių ar šventų atvaizdų laukuose, pakelėse ir apskritai už bažnyčios ribų, jeigu iš anksto nėra gautas civilinės vadovybės leidimas²¹⁶.

²¹⁶ Merkys V. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krate 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius, 2002, p. 280.

3. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje

Medžiaga pateikiama remiantis autoriaus atliktu tyrimu ir publikuoto straipsnio medžiaga²¹⁷.

Kaip jau buvo minėta, Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias yra 14-os stočių ir priklauso pranciškoniškojo tipo Kryžiaus keliui. Šiandien 14-os stočių Kryžiaus kelias pagal tradiciją, kuri atėjo iš baroko epochos, Lietuvos bažnyčiose apeinamas kiekvieną gavėnios penktadienį ir sekmadienį. Ne bažnyčiose, o atviroje erdvėje kalvarių 14-os stočių Kryžiaus keliai, kaip liudija istoriniai bažnyčios šaltiniai, Lenkijoje vienuolių pranciškonų iniciatyva nuo XVII a. buvo apvaikštomai per Šv. Kryžiaus Atradimo, Šv. Kryžiaus Išaukštinimo šventes bei kiekvieną gavėnios penktadienį²¹⁸.

Remdamiesi beržoriškių pasakojimais, užfiksuotais 1992, 1994 ir 1997 metų vasaros lauko ekspedicijų metu, pateikiame autentišką Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo eigą (žr. 8 pav.). Kryžiaus kelio apvaikščiojimo šventė yra per Švč. M. Marijos Škaplierinės šventę/atlaidus, liepos 16-ąją. Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas prasidėdavo nuo Beržoro bažnyčios centrinio altoriaus, kur atsiklaupus, persižegnojus, buvo pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas bei vieta, kur pasirodė Švč. M. Marija. Iškilmingoje procesijoje dalyvaudavo dūdų orkestras, kuris pritardavo giesmininkams, taip pat mergaitės ir berniukai. Vaikai barstydavo gėles bei nešdavo žvakeles. Po iškilmingų mišių procesijoms vadovaudavo kunigas, o prieš mišias ar po jų – bažnyčios maršalka ar kuris nors kaimo giedotojas²¹⁹.

Po įžangos maldų/giesmių „Garbinkime Švč. Sakramentą“ ir tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, aklamacijos „Garbinam Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ kalbėjimo, toliau skaitomas skaitinys, kalbami poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“ (jei kalvarių Kryžiaus kelias apvaikščiojamas meldžiantis už mirusiuosius, t.y. per šermenis ar per paminėjimus, tai giedant dar būdavo paminimi mirusiųjų vardai ir tris kartus kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ bei „Pasigailėk mirusių“), o atsistojus ir einant giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tave, Viešpatie“ su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Išėjus iš Beržoro bažnyčios, kairiaja puse ji apeinama aplink.

Apėjus aplink bažnyčią, einama prie nedidelės kapinių koplytėlės, kur trumpam stabtelima – pagerbiami kapinėse palaidoti mirusieji. Prie šios koplyčios

²¹⁷ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

²¹⁸ Bar J. Bibliografia franciskańska // Studia Theologia. T. 1. Warszawa. 1963, s. 277–281.

²¹⁹ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

minėtos psalmės giedojimas pertraukiamas ir tris kartus giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo bažnyčios iki kapinių koplyčios, arba pirmosios Beržoro bažnyčios, – 175 m.

Paskui einama prie bažnyčios varpinės, čia sustojama ir laukiama, kol skambins varpais. Taip pagerbiama varpinės varpai. Stovint giedama maldagiesmė „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo kapinių koplyčios iki varpinės – 50 m.

Kiti apeiginiai veiksmai Beržoro kalvarijoje buvo atliekami tokia tvarka: nuo minėtos varpinės einant į pirmąją koplyčią „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ tęsiamas 129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ giedojimas. Baigus giedoti, pradedami giedoti pirmieji giesmės „Dangaus šventieji“ posmai.

Atstumas nuo varpinės iki pirmosios koplyčios/stoties – 120 m.

Priejus prie pirmosios ir prie visų kitų koplyčių/stočių, kaip jau sakyta, meldžiamasi.

Pirmoji koplyčia yra su sakykla, į kurią užlipama iš vidaus. Procesijų metu tik iš šios koplyčios sakyklos kunigai ar vienuoliai sakydavo pamokslus²²⁰.

Tradicinis klūpėjimas, maldos, po to keletas giesmės „Dangaus šventieji“ posmų giedojimas maldininkus atveda prie antrosios koplyčios „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“, po to prie trečiosios – „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“. Einant iš trečios koplyčios/stoties link ketvirtosios „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtosios koplyčios [vienuoliktosios stoties] variantas).

Atstumai nuo pirmosios iki antrosios koplyčių – 75 m, nuo antrosios iki trečiosios – 175 m, nuo trečiosios iki ketvirtosios – 35 m.

Toliau iš ketvirtosios koplyčios/stoties einama į penktąją „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“. Čia, pasak vietos gyventojų, buvo giedama giesmė „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vaitojo“). Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 75 m.

Einant iš penktosios koplyčios/stoties link šeštosios „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“, kaip rodo ekspedicijų medžiaga, buvo giedama giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“). Nuo penktosios ligi šeštosios koplyčių yra 375 metrai. Pasak vietinių gyventojų, baigus šią giesmę pradedama giedoti „Visų šventųjų litanija“.

Nuo šeštosios koplyčios/stoties 335 metrus einama iki septintosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“. Ekspedicijų metu surinkta

²²⁰ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

informacija rodo, kad „Visų šventųjų litanija“ buvo giedama toliau, nes dar nebuvo baigta.

Septintoji koplyčia/stotis buvo dvejų durų, vietoj paveikslo koplyčios viduryje stovėjusi Kristaus, nešančio kryžių, skulptūra. 1992 metų vasaros ekspedicijos medžiaga liudija, kad „Švč. M. Marijos Škapliernos ir Šv. Kryžiaus atleidimų metu žmonėse buvęs paprotys apeinant Beržoro kalvarių Kryžiaus kelią aplankyti septintoje koplyčioje esančią skulptūrą ir ją pabučiuoti“²²¹.

Toliau einant Beržoro kalvarių Kryžiaus keliu, pakelėje prieinama maža bevardė koplytėlė, pro kurią eidami maldininkai nulenkia galvas, pagerbdami Švč. M. Mariją. Nuo septintosios koplyčios/stoties einant į link aštuntosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ pradedama giedoti giesmė „Sveika Marija, Motin mieliausia“, skirta pagerbti pakeliui į aštuntąją koplyčią sutiktą bevardę koplytėlę. Šios giesmės tekstas nesibaigdavo ties koplytėle, tad buvo tęsiamas iki pat aštuntosios koplyčios durų. Praėjus pro šią koplytėlę, lipama į kalvą, ant kurios yra septynios koplyčios su septyniomis stotimis. Jų eilės tvarka, skirtingai nei prieš tai buvusių, yra „išbarstyta“ (žr. 8 pav.).

Atstumas nuo septintosios iki bevardės koplytėlės – 120 m, nuo bevardės koplytėlės iki aštuntosios koplyčios – 80 m.

Pirmoji ant kalvos stovinti koplyčia skirta keturioliktai stočiai pažymėti, antroji – aštuntajai „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“. Praėjus keturioliktąją koplyčią, kairiuoju šonu prieinama prie aštuntosios koplyčios/stoties. Prie jos pasimeldus, dešiniuoju šonu, giedant giesmę „Jėzau Kristau maloniasias“, einama prie vienoje eilėje stovinčių septynių koplyčių paskutinės, devintosios, koplyčios „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad norint pagal tradiciją nueiti į devintąją koplyčią/stotį, reikia apeiti aplink aštuntąją koplyčią/stotį. Tai jau antras apėjimas. Pirmą kartą buvo apeinama Beržoro bažnyčia. Atstumas nuo aštuntosios iki devintosios koplyčių – 110 m.

Analizuodami Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planą matome, kad kairiuoju šonu priėjus prie devintosios koplyčios/stoties ir pasimeldus prie jos, grįžtama atgal dešiniąja kalvos puse prie aštuntosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus, stovi dešimtoji koplyčia/stotis „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio planas rodo, kad ir devintoji koplyčia/stotis yra apeinama aplink. Tai jau trečias toks kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios apvaikščiojimas. Minėtas atstumas nuo aštuntosios koplyčios/stoties įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Atstumas nuo devintos iki dešimtos koplyčių – 80 m.

²²¹ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

Atėjus prie dešimtosios koplyčios/stoties ir čia pasimeldus, dešiniuoju šonu ji apeinama aplink (ketvirtą kartą) ir kairiaja kalvos puse vėl einama link dešimtosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus, stovi vienuoliktoji koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Atstumas nuo dešimtosios iki vienuoliktosios koplyčių – 65 m, jis įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Vienuoliktoji koplyčia/sotis pasiekama einant prie jos kairiaja puse. Čia pasimeldus dešiniąja kalvos puse grįžtama link dešimtosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus, stovi dvyliktoji koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“. Atstumas tarp minėtų koplyčių/stočių įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Nuo vienuoliktosios iki dvyliktosios koplyčių yra 40 m.

Prie dvyliktosios koplyčios/stoties pasimeldus, pagal tradiciją kairiaja puse ją apeinant aplink (tai jau penktas apėjimas aplink) kairiaja kalvos puse einama link vienuoliktosios koplyčios/stoties. Jos dar nepriėjus stovi trylikta koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“. Prie jos tradiciškai prieinama kairiuoju šonu, t.y. apėjus ją aplink (šeštą kartą). Atstumas tarp šių koplyčių/stočių (25 m) įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Pasimeldus prie tryliktosios koplyčios/stoties, dešiniąja kalvos puse einama atgal, link dešimtosios ir aštuntosios koplyčių/stočių. Jos abi praeinamos ir tada prieinama jau pačioje pradžioje palikta pirmoji iš septynių ant kalvos stovinčių koplyčių – keturioliktoji koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“. Šis atstumas įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Prie šios koplyčios/stoties maldininkai meldavosi į viršų iškėlę rankas. Atstumas nuo tryliktosios iki keturioliktosios koplyčių – 80 m.

Prie keturioliktos koplyčios/stoties pasimeldus, leidžiamasi nuo kalvos žemyn ir keliu, giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“), grįžtama atgal į bažnyčią. Atstumas nuo keturioliktosios koplyčios iki bažnyčios – 420 metrų²²². Sugrįžus į bažnyčią, pagerbiant Švč. M. Mariją Škaplierinę giedama „Švč. M. Marijos Škaplierinės“ giesmė bei šios giesmės-maldos: tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, taip pat pagarbinamas Švč. Sakramentas.

Atstumų tarp koplyčių duomenys leidžia daryti prielaidą, kad kelio ilgis turėjo atitikti ir giesmės ilgumą. Vadinasi, esant trumpiausiam atstumui tarp koplyčių giedamos trumpos giesmės ar po vieną giesmių posmą, o ten, kur kelias iki kitos koplyčios yra ilgas, giedama „Visų šventųjų litanija“ ar ilgosios giesmės.

²²² Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

Nuo senų laikų Beržoras buvo vadinamas „Ubagų krepastimi“, t.y. tvirtove, nes čia jų ypač daug susirinkdavo per visus atlaidus. Elgetos turėjo net savo karalių ir karalienę. Visos parapijos pavydėjo garsiujų Beržoro Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų bei kalvarijų Kryžiaus kelio. Ir šiandien žmonės dar pame-
na, esą „anuomet Platelių klebonas yra sakęs, jog Plateliai laiko karvės ragus, o Beržoras ją melžia“²²³. Ypač daug elgetų susirinkdavo po Žemaičių Kalvarijos atlaidų. Jie Platelių ežero Ubagų saloje bei Beržore laukdavo Švč. Marijos Škaplierinės atlaidų, kurie vykdavo liepos 16 dieną, bei Šv. Kryžiaus Išaukšti-
nimo atlaidų, kurie būdavo rugsėjo 14 dieną. „Jų muzika, lėbavimai tęsdavosi iki pat Šventojo Kryžiaus atlaidų. O po jų tampa ramu. Beržore atlaidų metu elgetos meldavosi, giesmes giedodavo ir grodavo liaudies muzikos instru-
mentais. Dalis giesmių buvo atliekama liaudies dainų melodijomis“²²⁴. Yra ži-
noma, kad elgetos „meldavosi, giedodavo pritardami armonikomis, balalai-
komis, mandolinomis, lūpinėmis armonikomis, labai retai – kanklėmis“²²⁵. Žymus lietuvių tautosakininkas Balys Buračas pateikia duomenų apie žemaičių kanklininką P. Zorį (1839–1938, Telšių apskr., Eigirdžių vls., Badaugių k.): jis buvęs mažžemis, 20-ies metų kanklėmis užsidirbo sau duoną, nes buvo mielas svečias ne tik kaime, bet ir dvare, klebonijoje ir kitur²²⁶. Istoriniai šaltiniai taip pat liudija, kad XVII–XVIII a. bažnytinių knygų žinutėse minima, jog miru-
siusius apgieda elgetos arba kanklininkai²²⁷. Šalia Kryžiaus kelio apvaikščio-
jimo buvo atliekamos aukų elgetoms aukojimo apeigos: pas elgetas, kurie gy-
veno prie Beržoro kapų, buvo „užperkamos maldos, giesmės už į amžinybę išėjusius artimuosius“²²⁸. Akivaizdu, jog Beržoro elgetos dėl savo maldingumo buvo ypač gerbiami.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, sudarytos lentelės, kur nurodyti Beržo-
ro kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai ir muzika.

²²³ Motuzas A. Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

²²⁴ Ten pat.

²²⁵ Simoniukštytė A. Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius, 1994. Nr. 5, p. 17.

²²⁶ Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis. D. 2. / parengė A. Butrimas. Vilnius, 1993, p. 132.

²²⁷ Mannhardt W. Letto – Preussische Götterlehre // Magazine der Lettisch – Literarische Gesellschaft XXI. Rīga, 1936, S. 429.

²²⁸ Motuzas A. Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 443–516.

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias.	1. Švenčių /atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų šventimas. 3. Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus.
2.	Beržoro bažnyčia.	4. Švč. Sakramento pagarbinimas. 5. Švč. M. Marijos pasirodymo vietos arba paveikslo pagerbimas.
3.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	6. Apvaikščiojimas procesijomis arba individualios maldininkų kelionės. 7. Atsiklaupimas. 8. Persižegnojimas. 9. Skaitinio skaitymas. 10. Maldų kalbėjimas. 11. Maldų giedojimas. 12. Giesmių giedojimas stovint arba klūpant. 13. Gėlių aukojimas bei barstymas. 14. Šv. relikvijų bučiavimas. 15. Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose. 16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
4.	Parapijos kapinės arba kelias pro jas.	18. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
5.	Prie kapinių koplytėlės.	19. Sustojimas.
6.	Prie kapinių/bažnyčios varpinės.	20. Skambinimas koplyčių varpais.
7.	Pirmoji koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	21. Pamokslų prie koplyčių sakymas.
8.	Septintoji koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	22. Šv. statulų lankymas. 23. Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas.
9.	Bevardė koplytėlė.	24. Galvos nulenkimas.
10.	Aštuntoji, devintoji, dešimtoji, vienuoliktoji, dvyliktoji, tryliktoji koplyčios/stotys.	25. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
11.	Keturioliktoji koplyčia/stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“.	26. Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis.
12.	Ubagų sala.	27. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumas tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Nuo bažnyčios didžiojo altoriaus iki kapų koplyčios.	175 m	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. Tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“. 3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. 4. 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“).
2.	Nuo kapinių koplyčios iki varpinės.	50 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys.
3.	Prie varpinės.		5. „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
4.	Nuo varpinės iki pirmosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	120 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys ir pabaiga. 6. Giesmės „Dangaus šventieji“ keli posmai.
5.	Nuo pirmosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ iki antrosios – „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	57 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys.
6.	Nuo antrosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki trečiosios „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“.	175 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys ir pabaiga.
7.	Nuo trečiosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“ iki ketvirtosios – „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	35 m	7. „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos vietos, variantas).
8.	Nuo ketvirtosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki penktosios – „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“.	75 m	8. „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vaitojo“).
9.	Nuo penktosios koplyčios/stoties „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“ iki šeštosios – „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	375 m	9. „Didi Gobėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus“). 10. „Visų šventųjų litanija“.

10.	Nuo šeštosios koplyčios/stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki septintosios – „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	335 m	„Visų šventųjų litanijos tęsinys“.
11.	Nuo septintosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“ iki bevardės koplytėlės.	120 m	11. „Sveika Marija, Motina mieliausia“.
12.	Nuo bevardės koplytėlės iki aštuntosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	80 m	„Sveika Marija, Motina mieliausia“ tęsinys.
13.	Nuo aštuntosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki devintosios – „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“.	110 m	12. „Jėzau Kristau maloniausias“.
14.	Nuo devintosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“ iki dešimtosios – „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	80 m	13. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
15.	Nuo dešimtosios koplyčios/stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki vienuoliktosios – „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	65 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
16.	Nuo vienuoliktosios koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki dvyliktosios – „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“.	40 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
17.	Nuo dvyliktosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“ iki tryliktosios – „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	25 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
18.	Nuo tryliktosios koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki keturioliktosios – „Viešpatį Jėzų laidoja“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
19.	Nuo keturioliktosios koplyčios/stoties „Viešpatį Jėzų laidoja“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	420 m	14. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). 15. „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“. Tris kartus giedama giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. 16. „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 2455 m	

Lentelėse pateikta medžiaga leidžia daryti išvadą, kad, pirma, prie dvylikos 14-os stočių Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio sakralinių objektų buvo atliekami 26 apeiginiai papročiai; antra, iš visų paminėtų tradicinių apeigų trys apeigos išsiskiria savo originalumu: Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų šventimas, Švč. M. Marijos pasirodymo vietos pagerbimas bei meldimasis iškeltomis į viršų rankomis; trečia, sudarydama Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginį giesmyną liaudis atsižvelgė į atstumus tarp koplyčių. Į Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelią be 14-os koplyčių/stočių lankymo, įtrauktas dar trijų koplyčių lankymas (neskaitant bažnyčios) – kapinių, varpinės ir bevardės koplytėlės. Prie Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio sakralinių objektų (aštuoniolikos) ir einant link jų buvo giedama 16 skirtingų giesmių.

Visi paminėti apeiginiai papročiai – tai dramatiško Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio turinio išraiškos priemonės. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas gali būti sietinas su tautiškumo išsaugojimo kalvarijų Kryžiaus kelyje problema, kai numalšinus 1863–1864 m. sukilimą carinė Rusija bandė įvesti rusų kalbą katalikų pridėtinėse pamaldose Minsko ir Vilniaus vyskupijose: „1869 m. gruodžio 25 d. pasirodė imperatoriaus Aleksandro II įsakas, leidžiantis vartoti rusų kalbą katalikų pamaldose. Įgyvendindama šias nuostatas, valdžia bandė tam reikalui panaudoti katalikų dvasininkus. Reikia pasakyti, kad iš dalies jai tai pavyko. Pirmasis pakluso Vilniaus vyskupijos administratorius prelatas Petras Žilinskis. Nuo jo neatsiliko Vilniaus kunigų seminarijos rektorius Eduardas Tupalskis ir prelatas Antanas Menekša. <...>. Toks rusų kalbos įvedimas pamaldose sulaukė kunigų pasipriešinimo. <...>. Rusų kalbą vartoti pamaldose draudė popiežius. <...>. Po 1877 m. birželio 11 d. Vatikano nutarimo, draudžiančio vartoti rusų kalbą pridėtinėse pamaldose, ilgainiui ši kalba visiškai išnyko“²²⁹.

Šie pirmųjų piligrimų naudojami veiksmai, matyt, ir suformavo Beržoro kalvarijų Kryžiaus keliui būdingus apvaikščiojimo apeiginius papročius.

4. Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose

Medžiaga pateikiama remiantis autoriaus atliktu tyrimu ir publikuoto straipsnio medžiaga²³⁰.

Uždari keturkampiai kiemai (kluatrai), kuriuos juosė dengtos arkadų galerijos, plito romaninės, gotikos ir renesanso epochų Europos architektūroje. Jų

²²⁹ Смоленчук А. Bandymai įvesti rusų kalbą katalikų pamaldose Minsko ir Vilniaus vyskupijose XIX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose. Santrauka // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius, 2002, p. 152–153.

²³⁰ Motužas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9), p. 99–120.

pasitaikydavo ir barokiniuose pastatuose. Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatras yra ne uždaras kiemas tarp namų korpusų, o savarankiškas statinys, skirtas 14-ai pranciškonų, 19-ai (arba 20-iai) dominikonų bei 7-ioms Sopulingosios Dievo Motinos skausmų stotims išdėstyti. Jų arkadų galerijos sudaro vieningą ir kompaktišką kompleksą. Erdvus uždaras kiemas iš keturių pusių apsuptas arkadų galerijomis. Jų kampuose kyla šešiakampės nišos, kurių angos nukreiptos į galerijas. Kluatro viduryje stovi Šventųjų laiptų koplyčia (žr. 9 pav. ir 10 pav.). Aukštos sienos ir kampinės nišos suteikia lako- niškumo, todėl kluatras atrodo kaip tvirtovė.

9 lentelė

Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių pamaldumo formos

Eil. Nr.	Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių pamaldumo formos
1.	14-os stočių Kryžiaus kelias.
2.	19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias.
3.	Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias.
4.	Šventųjų laiptų koplyčia.

Apvaikštant Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelius, pirmumo teisė suteikiama 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginei kultūrai.

4.1. Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Ekspedicijų šaltiniai liudija, kad Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelią paprastai apvaikščiavo gavėnios penktadieniais, bet ypač per Švč. M. Marijos gimimo (Šilinės) atlaidus. Atsiklaupus, persižegnojus bei maldomis/giesmėmis „Garbinkime Švč. Sakramentą“, „Sveika, Karaliene“ pagarbinus bažnyčios centriniame altoriuje esantį Švenčiausiąjį Sakramentą ir Švč. M. Marijos paveikslą bei per šermenis ar mirusiųjų paminėjimus meldžiantis už mirusiųsios giedamos *mirusiųjų vardų giesmės* bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Maldininkai procesijomis eidavo prie kiekvienos iš 14-os Kryžiaus kelio stočių, atstumas tarp kurių – nuo 5 iki 20 metrų. Visas 14-os stočių Kryžiaus kelias kluatre sudarė 320 metrų. Prie stočių atsiklaupus pirmiausia sakoma aklamacija *Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį*, kalbama arba giedama malda, po kurios, kalbant arba giedant atliepą *Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!* (taip daroma prie kiekvienos stoties)

tris kartus mušamasi į krūtinę. Meldžiantis už mirusiuosius, vietoj *Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!* sakoma arba giedama *Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!* Atsistojus ir einant iš stoties į stotį giedamos viena arba dvi giesmės „Dangaus šventieji“ (Kryžiaus kelio) eilutės²³¹. Kryžiaus kelio pabaigoje, po baigiamųjų maldų tris kartus giedama malda/giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“ bei pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas, giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“²³². Meldžiantis už mirusiuosius giedamas „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose 14-os stočių Kryžiaus kelias apvaikščiojamas ir per šermenis, meldžiantis už mirusiuosius, bei per mirusiųjų minėjimus. Čia kartais dalyvaudavo ir dūdų kapelos²³³.

Lentelėje pateikiami Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai ir muzika.

10 lentelė

**Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio
apeigos ir muzika**

Eil. Nr.	Vieta	Atstu- mai tarp stočių	Apeiginiai papročiai	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	14-os stočių Kryžiaus kelias.		1. Gavėnios penktadienių šventės šventimas. 2. Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus. 3. Apvaikščiojimas Šilinės atlaidų metu.	
2.	Prie bažnyčios centrinio alto- riaus.		4. Atsiklaupimas. 5. Persižegnojimas. 6. Švč. Sakramento pagarbinimas. 7. Švč. M. Marijos paveikslo pa- garbinimas. 8. Skaitinio skaitymas. 9. Maldų kalbėjimas. 10. Maldų giedojimas.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).

²³¹ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9), p. 114.

²³² Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996, p. 399.

²³³ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9), p. 99–120.

			11. Giesmių giedojimas klūpant bei einant. 12. Meldžiantis už mirusiuosius, grojimas akademiniiais muzikos instrumentais.	
3.	Prie visų 14-os Kryžiaus kelio stočių.	320 m	Prie kiekvienos stoties: atsiklaupama, kalbamos maldos, einant tarp stočių giedama giesmė bei, meldžiantis už mirusiuosius, grojama akademiniiais muzikos instrumentais.	4. <i>Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!</i> 17. <i>Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!</i> 18. „Dangaus šventieji“.
4.	Apvaikščiojus 14-os stočių Kryžiaus kelią, prie bažnyčios centrinio altoriaus.		Atsiklaupimas. Baigiamųjų maldų kalbėjimas.	19. Po baigiamųjų maldų tris kartus giedama maldagiesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“ bei pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas giedama viena iš šių giesmių: 20. „Jėzau Kristau maloniausias“. 21. Meldžiantis už mirusiuosius – „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Lentelė rodo, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelyje vyrauja vienuolika apeiginių papročių, kurie atliekami skambant devynioms skirtingoms giesmėms. Taigi ši pamaldumo tradicija nėra išplėtotą – gan siaura apeiginė kultūra bei apimtis.

4.2. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Kitas Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose apvaikštomas Kryžiaus kelias – tai dominikoniškojo pamaldumo 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias. Šis kalvarių Kryžiaus kelias yra apvaikštomas procesijomis, taip pat vyksta maldininkų kelionės per tradicines Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo bei Šilinių atleidų oktavas. Atstumai tarp stočių – 5–20 metrų. Iš viso – 320 metrų.

Tradiciškai šis Kryžiaus kelias pradedamas eiti nuo bažnyčios Didžiojo altoriaus, kuriame yra Švč. M. Marijos paveikslas. Maldininkams suklaupus prieš Didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą bei Švč. M. Marijos paveikslą. Perskaičius Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio skaitinį ir sukalbėjus ar sugiedojus įžanginę maldą išeinama iš baž-

nyčios ir pasukama pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ link, giedant giesmės „Broliai, atminkim“ du tris posmus.

Kaip ir Žemaičių Kalvarijoje, jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigomis“. Pirmą giesmės posmo dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmo dalį gieda moterys, o visą kitą posmą pragroja muzikantai, leidami giesmininkams pailsėti ir kartu suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose gausu giesmių liaudies dainų melodijomis, kurios giedamos arba grojamos.

Be varinių pučiamųjų muzikos instrumentų, apvaikštant kalvarijas buvo naudojami ir įvairūs elgetų muzikos instrumentai: „Į atlaidus elgetos susirinkdavo prie vienuolyno ir bažnyčios, kur giedodavo, pritardami armonikomis, balalaikomis bei kanklėmis“²³⁴. Dr. Jonas Matusas knygoje „Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklą“ rašo, kad lietuvių rusinimas vyksta jau nuo 1787 m., kai rusų carienė Jekaterina II, susitikusi su Lietuvos vyskupais ir vienuoliais, pareiškė: „Čia rusų žemė ir viskas turi būti atliekama rusų kalba, mokytojai turi būti ne lietuviai ir ne katalikai, o kenksmingos ir svetimos idėjos šalinamos auklėjant pagal pravoslavų bažnyčią <...> ir lietuvių liaudies muzikos instrumentus pakeičiant balalaikomis, mandolinomis, gitaromis“²³⁵. Tad neuostabu, kad dar ir šiandien žmonės mena kankles bei balalaikas.

Prie pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ ir prie visų likusių stočių pagal tradiciją maldininkai atsiklaupia, skaito skaitinius (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), kalba tai vietai skirtą maldą bei atitinkamą skaičių poterių (po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“). Tada atsistoja ir giedodami du tris giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ posmus eina link kitos stoties.

Nuo pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ einama su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“. Nuo antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama prie trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Prie šios stoties atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Viešpats labai nuliūdęs“ einama link ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“. Čia tradiciškai pasimeldus, giedant giesmės „Surištas virvėmis Jėzus“ du posmus einama į už kelių metrų stovinčią penktąją stotį (vietą) „Prie Kedrono upelio“. Čia vėl tradiciškai meldžiamasi ir to-

²³⁴ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3-4 (8-9), p. 116.

²³⁵ Matusas J. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas, 1937, p. 12.

liau giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“ einama prie šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“. Prie jos atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko Taryba“, einama į septintąją stotį (vietą) „Pas Kajafą“. Atlikus apeigas, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, toliau kluatru einama prie aštuntosios stoties (vietos) „Kalėjime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Nuo šios stoties (vietos) einama giedant giesmę „Teismo Taryba“, kol prieinama devintoji stotis (vieta) „Pas Pilotą“. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama link dešimtosios stoties (vietos) „Pas Erodą“ su giesme „Kai jau Pilotas“. Stotis yra tik pasisukus – kitoje kluatro sienoje. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas būtinas apeigas, giedant giesmę „Valandą trečią“, einama prie vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“. Pasimeldus, t.y. atlikus šiai stočiai skirtas maldas, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą stotį, gali pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę, prieinama dvyliktoji stotis (vieta) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai stočiai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) einama iki tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Prie šios stoties atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai pasiekia keturioliktają stotį (vietą) „Prie miesto vartų“. Čia, kaip ir prie visų stočių, atsiklaupus kalbama tai stočiai skirta malda. Vėliau su giesme „Valandą šeštą“ einama į penkioliktają stotį (vietą) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Pasimeldę, giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ maldininkai eina į šešioliktają stotį (vietą) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios stoties atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama link kitos stoties, kuri yra netoliese. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant pasirinktą giesmę, prieinama septynioliktoji stotis (vieta) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Atlikus visas šiai stočiai skirtas apeigas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“, einama prie aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas jai skirtas apeigas, giedant giesmę „Liekim ašaras visi“ pasiekiamo devynioliktoji stotis (vieta) „Jėzų laiduoja“. Ji yra pačiame kluatro kampe. Čia pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, einama į paskutinę, dvidešimtąją stotį (vietą) „Šventojo Kryžiaus atradimas“. Einant prie šios stoties, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Po maldų ir apeigų prie šios stoties, giedant „Visų šventųjų litaniją“, grįžtama prie bažnyčios centrinio

altoriaus. Prieš įeinant į bažnyčią, prie jos pagrindinių vartų „Visų šventųjų litanija“ pertraukiama: tris kartus giedama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Taip maldininkai pagerbia Tytuvėnų kapinėse palaidotus mirusiuosius. Malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedama stovint. Ją atgiedojus, tęsiama „Litanija“, kuri baigiama ties bažnyčios centriniu altoriumi. Čia giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus Motina Švenčiausia“, „Mieliausias Jėzau“ bei giesmė „Marijos vardas“, pagerbiant šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą.

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias baigiamas apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu.

Lentelėse pateikti visi minėti apeiginiai papročiai ir muzika.

11 lentelė

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei maldininkų kecionėmis. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 22. Giesmių giedojimas einant. 23. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas. 20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.
4.	Grįžtant prie bažnyčios vartų.	21. Sustojimas. 22. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
5.	Prie kluatro vartų.	23. Aukų elgetoms aukojimas.

**Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų,
Kryžiaus kelio apeiginė muzika**

Eil. Nr.	Stoties, arba vietos, pavadinimas	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“.	2. „Broliai atminkim“.
3.	Nuo pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“.	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4.	Nuo antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	4. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“.	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“.	6. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktosios stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“.	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“ iki septintosios stoties (vietos) „Pas Kajafą“.	8. „Jau susirinko taryba“.
9.	Nuo septintosios stoties (vietos) „Pas Kajafą“ iki aštuntosios stoties (vietos) „Kalėjime“.	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10.	Nuo aštuntosios stoties (vietos) „Kalėjime“ iki devintosios stoties (vietos) „Pas Pilotą“.	10. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo devintosios stoties (vietos) „Pas Pilotą“ iki dešimtosios stoties (vietos) „Pas Erodą“.	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12.	Nuo dešimtosios stoties (vietos) „Pas Erodą“ iki vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“.	12. „Valandą trečią“.
13.	Nuo vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“ iki dvyliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“.	13. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14.	Nuo dvyliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“ iki tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15.	Nuo tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“ iki keturioliktosios stoties (vietos) „Prie miesto vartų“.	15. „Neša sau kryžių“.
16.	Nuo keturioliktosios stoties (vietos) „Prie miesto vartų“ iki penkioliktosios stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	16. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo penkioliktosios stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki šešioliktosios stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	17. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo šešioliktosios stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“ iki septynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“.	18. „Viešpatie Jėzau miliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.

19.	Nuo septynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“ iki aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki devynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų laidoja“.	19. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo devynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų laidoja“ iki dvidešimtosios stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	20. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo dvidešimtosios stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinių vartų.	21. „Visų šventųjų litanija“.
23.	Prie bažnyčios centrinių vartų.	22. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
24.	Nuo bažnyčios centrinių vartų iki bažnyčios centrinio altoriaus.	„Visų šventųjų litanija“.
25.	Prie bažnyčios centrinio altoriaus.	23. „Karaliene maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. 26. „Marijos vardas“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

Iš 11 lentelės matyti, kad prie Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelio bei bažnyčios centrinio altoriaus ir Švč. M. Marijos paveikslo atliekami 23 apeiginiai papročiai. Be tradicinių, originaliausias yra sustojimas prie bažnyčios centrinių vartų ir maldos-giesmės „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ giedojimas, pagerbiant Tytuvėnuose palaidotus mirusiuosius.

Nagrinėjamas kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumas savo atlikimo laiku, eiga, maldų ir giesmių tematika, tekstais, muzika bei apeiginiais papročiais yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių kopija, besiskirianti tik siauresne apeiginių papročių atlikimo amplitude. Čia, lyginant su Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliu, nėra šių apeiginių papročių: ėjimo aplink centrinių altorių keliais, degančių žvakių, einant procesijose, nešimo ir jų aukojimo bei deginimo, naktinių procesijų, gėlių aukojimo bei barstymo, galvos nulenkimo, pamokslų sakymo, maldininkų gulimosi ant žemės kryžiumi, gestikuliacijos į viršų iškeltomis rankomis, šv. kolonų/statulų lankymo, koplyčių apėjimo aplink, skambinimo kapinių koplyčių varpais, akmenėlių rinkimo, bridimo per Kedrono upelį bei skaudamų kūno vietų prausimosi jo vandeniu (žr. skyrelį „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje“). Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelyje, atsižvelgiant į trumpą atstumą tarp stočių (vietų), kuris reguliuoja ir jo apvaikščiojimo laiką, analogiškos Žemaičių Kalvarijai giesmės yra trumpinamos – giedami tik 2–3

posmai²³⁶. Tam neprieštarauja ir lietuviškas Katalikų Bažnyčios Liturginis maldynas: „Atsižvelgiant į turimą laiką, giesmes galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmus“²³⁷.

4.3. Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelias

Kita Tytuvėnų kalvarių Kryžiaus kelių pamaldumo forma – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelias, kuris yra jungiamojoje kluatro su bažnyčia dalyje (žr. 11 pav.).

1996 m. ekspedicijos metu Tytuvėnų bažnyčioje teko matyti pranciškoniską rožinį, padarytą iš 7 vyšnių kauliukų. Vietinių gyventojų spėjimu, šiam rožiniui (karunkai) esą apie 200 metų. Jis buvo kalbamas pranciškonams tretininkams Tytuvėnų kluatre apvaikstant Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelią: imant kiekvieną kauliuką kalbama po vieną „Sveika, Marija“ sukančią vėrinį į priekį ir meldžiantis prie 7-ių Marijos skausmų stočių.

Kaip jau buvo minėta, Šiluvos bažnyčios klebonas kun. P. Katela, įsteigęs Šiluvos Apsireiškimo koplyčiose Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelią, 1933 m. sujungė dvi šalia esančias šventoves į bendrą kalvarių tipo Kryžiaus kelių kultą. Šių stočių maldas ir giesmes kun. P. Katela pateikė savo sudarytoje knygelėje „Sopulingiausios Dievo Motinos Karunka ir Skausmų Keliai“²³⁸.

Pirmieji šaltiniai, kur sakoma, kad maldininkai Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stotis Šiluvoje lanko su dideliu malonumu, siekia 1934 m. pradžią²³⁹. Ilgainiui atlaidų metu susidarė tam tikras procesijų bei maldininkų kelionių iš Tytuvėnų į Šiluvą ar atvirkščiai ceremonialas, kuriam vadovavo tiek kunigai ar vienuoliai, tiek ir pasauliečiai. Procesijų metu buvo giedama: „Švč. M. Marijos valandos“, „Švč. M. Marijos litanija“ bei „Švč. M. Marijos rožinis“.

Šiluvos atlaidai garsėjo tuo, kad daugelis maldininkų paskutiniuosius kilometrus iki Apsireiškimo koplyčios arba bažnyčios eidavo keliais. Daug kas suklupdavo likus maždaug kilometrui iki miestelio. Tylomis kalbėdamos „Švč.

²³⁶ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999, Nr. 3–4(8–9), p. 116.

²³⁷ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996, p. 411.

²³⁸ Sopulingiausios Dievo Motinos Karunka ir Skausmų Keliai / paruošė kun. P. K., Šiluvos klebonas. Kaunas, 1934.

²³⁹ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997, p. 189.

M. Marijos rožinį“, keliais eidavo ne tik dievobaimingos moterėlės, bet ir vyrai, net vaikai²⁴⁰.

Atėjus į Apsireiškimo koplyčią, prieš pradedant vaikščioti Sopulingosios Dievo Motinos Septynių skausmų stotis, kalbant maldą „Sveika, Marija“ keliais apeinamas altorius, kuriame stovi Dievo Motinos su Kūdikiu statula bei Apsireiškimo akmuo. Po to malda-giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagerbiamas Švenčiausiasis Sakramentas²⁴¹. Jeigu koplyčioje tuo metu nebūdavo Švenčiausiojo Sakramento, buvo giedama giesmė „Marijos vardas“²⁴². Atsistojus nuo altoriaus pagal laikrodžio rodyklę einama prie pirmosios ir kitų septynių stočių (vietų), prie kurių klaupiamasi, skaitomas skaitinys bei meldžiamasi, kalbant maldą „Sveika, Marija“. Einant nuo vienos stoties prie kitos giedama Sopulingosios Dievo Motinos giesmė „Stovi Motina“. Grįžus prie altoriaus atsiklaupama, pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas, tada maldomis-giesmėmis „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus) pagerbiami kapinėse palaidoti mirusieji. Pastarąją giesmę ir baigiamas Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias²⁴³.

Kita Šiluvos šventovė, kurioje taip pat yra Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias („Karunka“), – bažnyčios Brangenybių koplyčia. Kadangi šis pamaldumas buvo individualus, kaip rodo anksčiau atlikti tyrimai, jis neįtrauktas į Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių kultą. Nors ir nebuvo liaudies praktikoje naudojamas apvaikštant Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelius, bet žvilgtelėti į jį reikia.

Šiluvos bažnyčios Brangenybių koplyčioje, meldžiantis prie Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių, pirmiausia atsiklaupama prieš altorių ir pagerbiama iš Apsireiškimo koplyčios pernešta autentiška (iš Londono parvežta) Švč. M. Marijos su Kūdikiu statula „Ligonių sveikata“. Čia meldžiamasi individualiai. Pasimeldus prie altoriaus, sėdamasi į suolus ir žiūrint į stotis, kurios pavaizduotos ant sienų, jas apmąstant tylomis kalbama „Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų karunka“, kurią sudaro septynios grupės po septynerius poterius, pabaigoje – dar treji poteriai. Šios septynios grupelės su septyniomis „Sveika, Marija“ atspindi septynis Marijos skausmus. Pabaigoje trys „Sveika, Marija“ kalbamos Marijos ašaroms atminti²⁴⁴. Po paskutinės maldos kalbama (ne giedama) Sopulingosios Dievo Motinos giesmė „Stovi

²⁴⁰ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir jų garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 170.

²⁴¹ Yla St. Vainikuotoji Šiluvė. Putnam. U.S.A., 1987, p. 10.

²⁴² Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997, p. 186.

²⁴³ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 171.

²⁴⁴ Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn, N.Y., 1954. Nr. 8, p. 263.

Motina“, kuria baigiamas „Karunkos“ kalbėjimas²⁴⁵. Meldžiantis už mirusiųs bei garbinant kapines ir jose palaidotus mirusiuosius kalbama malda „Viešpaties Angelas“ bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).

Remiantis pateikta medžiaga, sudaryta Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje atliekamų apeiginių papročių ir muzikos lentelė.

13 lentelė

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių Šiluvos Apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių kelio apeiginiai papročiai ir muzika

Eil. Nr.	Stočių pavadinimai ar atstumai tarp stočių	Apeigos	Maldos. Muzika
1.	Procesijomis einant iš Tytuvėnų į Šiluvą ir atvirkščiai.	Maldų ir giesmių giedojimas.	1. „Švč. M. Marijos litanija“. 2. „Švč. M. Marijos valandos“. 3. „Švč. M. Marijos rožinis“.
2.	Apie 1 km iki šventovės.	1. Suklupimas. 2. Ėjimas keliais. 3. Maldų kalbėjimas.	1. „Švč. M. Marijos rožinis“.
3.	Ties Apsireiškimo koplyčios altoriumi.	1. Atsiklaupimas. 2. Persižegnojimas. 3. Altoriaus apėjimas keliais. 4. Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimas. 5. Dievo Motinos statulos pagarbinimas. 6. Apsireiškimo akmens pagarbinimas. 7. Maldų-giesmių giedojimas.	1. „Sveika, Marija“. 2. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ arba „Marijos vardas“.
4.	Prie 7-ių stočių.	1. Atsiklaupimas. 2. Maldų kalbėjimas. 3. Giesmių giedojimas.	1. „Sveika, Marija“. 2. „Stovi Motina“.
5.	Sugrįžus prie altoriaus.	1. Maldų-giesmių giedojimas. 2. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.	3. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 4. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).

²⁴⁵ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 171.

Iš lentelės matyti, kad šio pamaldumo pagrindiniai aspektai –ėjimas keliais (1 km) iki Apsireiškimo koplyčios bei maldos-giesmės „Švč. M. Marijos rožinis“ kalbėjimas ir giedojimas. Pamaldumo turinį atskleidžia visos maldos ir giesmės, skirtos Švč. Dievo Motinai Marijai bei 7-iems Jos skausmams.

Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje esantis Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelias yra Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelio atspindys ir palikimas, šiandien liaudies pamaldumo praktikoje susijungęs su Tytuvėnų Šventųjų laiptų apvaikščiojimo kultu.

4.4. Šventųjų laiptų koplyčia

Apie Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro atsiradimą jau kalbėjome.

Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčia yra vieno aukšto su žemu masyviu bokštu, kurį dengia keturšlaidis stogas. Čia įrengti dveji laiptai: vieni – marmuriniai, skirti maldininkams keliais užlipti, kiti (esantys šalia) – mediniai, skirti nultipti. Yra kuklus altorius, kitoje koplyčios pusėje – rūsys (žr. 9 pav.). Skirtingai nuo Vilniaus bernardinų koplyčios, kur yra 28 laipteliai, čia jų – 31. Pirminis laiptelis – be relikvijos, kiti 30 turi stiklu uždengtas relikvijas.

Etnologiniai tyrimai rodo, kad Tytuvėnuose susiformavus kalvarių tipo Kryžiaus keliui, atsirado liaudies pamaldumo tradicija Šventųjų laiptų koplyčia lankyti pėsčiomis keliaujant į Šiluvą arba grįžtant iš jos. Buvo tikima, kad Šiluvos atlaidai neaplankius šventųjų Tytuvėnų vietų – nėra užbaigti ir atvirkščiai – Tytuvėnų atlaidai, neaplankius Šiluvos Švč. M. Marijos paveikslo ir Sopulingųjų stočių koplyčios, taip pat neužbaigti²⁴⁶. Tytuvėnuose Šventųjų laiptų koplyčia buvo lankoma ištisą Šilinių oktavą. Tytuvėnuose maldininkų procesijos buvo sutinkamos miestelio prieigose pastačius garbės vartus (bromus) skersai visą gatvę ir jų stulpus apipynus ažuolų lapais arba eglišakiais ir gėlėmis. Ant viršutinio vartų skersinio, per vidurį, buvo pritvirtinamas kryžius, o ant šalia pastatyto stalelio padedama duona su druska. Atvykstančią maldininkų procesiją sutikdavo klebonas su keliais bažnyčios tarnais, apsirengę kamžomis, vienas jų priekyje nešdavo kryžių, du iš šalių – bažnytines vėliavėles (karūnas). Procesija, artėdama prie miestelio, susitvarkydavo, t.y. pasiruošdavo iškilmingai įžengti: buvo iškeliamos karūnos, altorėliai, gražiai susirikiuodavo tautiniais drabužiais apsirengusios merginos ir vaikinai. Kai tokia procesija, giedodama giesmes, prieidavo prie bromo su vėliavomis ir kitais atributais, žmonės vieni kitus sveikindavo, sustodavo ir vieni kitiems lenkdavosi. Tytuvėnų klebonas sakydavo sveikinimo žodį ir svečios parapijos kunigą, kartais net

²⁴⁶ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 199–227.

vyskupą, vaišindavo duona ir druska. Atvykėlių klebonas irgi tardavo atsakomąjį padėkos žodį. Po to abu klebonai sustodavo šalia, priekyje buvo nešamas kryžius ir per bromą, skambant varpams, į miestelį bei bažnyčią įvesdinama giedanti procesija. Miestelio gyventojai taip pat prisijungdavo prie procesijos. Procesijos eidavo viena po kitos. Po šv. Mišių iš bažnyčios procesijos eidavo į Šventųjų laiptų koplyčią, kur laiptais lipdavo keliais²⁴⁷.

Surinkta etnologinė medžiaga liudija, kad procesijos giedodavo „Švč. M. Marijos valandas“ bei „Švč. M. Marijos rožinį“, joms pritardavo dūdų orkestrai²⁴⁸. Maldininkai, atėję į bažnyčią, giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ ir „Sveika, Karaliene“ pagarbindavo Švenčiausiąjį Sakramentą bei didžiajame altoriuje esantį Švč. M. Marijos paveikslą ir eidavo lankyti Šventųjų laiptų. Giedant giesmę „Dievas mūsų prieglauda“ maldininkai, skambinant koplyčios varpai, apeidavo aplink koplyčią. Šventaisiais laiptais lipdavo po du žmones.

Pats Šventųjų laiptų koplyčios apvaikščiojimas buvo pradedamas atsiklaimimu prie laiptų, persižegnojimu ir maldų (po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“) kalbėjimu. Jeigu maldininkai norėdavo pasimelsti už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ kalbėdavo „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Po to lipant keliais, ant kiekvieno laiptelio kalbamos šios maldos: po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“; meldžiantis už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“; bučiuojama relikvija ir lipama aukštyn. Užkopus laiptais skaitomas altoriuje išrašytas skaitinys/malda, sukalbami penkeri poteriai (po penkis kartus „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui Tėvui“, meldžiantis už mirusiuosius, vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) ir antraisiais laiptais leidžiamasi žemyn. Išėjus iš koplyčios ant priekinės navos sienos matyti nukryžiuotasis Jėzus, kuriam pavaizduoti panaudoti septyni stikliukai. Pagal tradiciją prie šio kryžiaus meldžiamasi nulipus antraisiais laiptais. Čia kalbami septyneri poteriai, kuriais baigiamas Šventųjų laiptų lankymas. Toliau maldininkai keliauja į Šiluvos Apsireiškimo koplyčią, kur apvaikštomos Septynių skausmų Dievo Motinos stotys²⁴⁹.

Apeiti laiptus nuo neatmenamų laikų iki pat II pasaulinio karo pradžios mokė *ubagėlės*, kurioms buvo aukojamos aukos.

Šilinių atlaidų metu tiek Tytuvėnuose, tiek ir Šiluvoje netrūkdavo maldininkų ir elgetų iš tolimiausių Lietuvos vietų. Suvažiuodavo daug aklų, kurčių, ne-

²⁴⁷ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 199–227.

²⁴⁸ Ten pat.

²⁴⁹ Ten pat.

bylių ir kitų ligonių. Jie giedodavo giesmes įvairiais balsais, grodavo, švilpau-davo ir šūkaudavo: „Į atlaidus elgetos susirinkdavo prie vienuolyno ir bažny-čios, kur giedodavo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmes pritardami armonikomis bei liaudies muzikos instrumentais kanklėmis. Ubagėliai giedo-davo grodami net balalaikomis“²⁵⁰. Dr. Jonas Matusas knygoje „Lietuvių rusi-nimas per pradžios mokyklą“ rašo, kad lietuvių rusinimas pasireiškė jau nuo 1797 m., kada rusų carienė Katrė, susitikusi su Lietuvos vyskupais ir vienuo-liais, pareiškusi: „...čia rusų žemė ir viskas turi būti atliekama rusų kalba, mo-kytojai turi būti ne lietuviai ir ne katalikai, o kenksmingos ir svetimos idėjos šalinamos auklėjant pagal pravoslavų bažnyčią <...> ir lietuvių liaudies muzi-kos instrumentus pakeičiant balalaikomis, mandolinomis, gitaromis“²⁵¹. Šis įsakas leido žandarams bausti katalikų kunigus, vienuolius už tai, kad šie ska-tindavę jaunimą skambinti bažnyčiose varpais, išvežant iš miestelio rekrūtus, trimituoti trimitais ir mušti būgnais, pasirodžius kazokams. Tokie suvaržymai neleido kunigams puoselėti religinių, ypač liaudies, tradicijų. Tačiau bažnyčios saugojo tai, kas tauru ir brangu tautai, jos tradicijoms, muzikinei kultūrai. Pa-minėti faktai leidžia daryti išvadą, kad pranciškonai bernardinai Tytuvėnuose liaudį globojo, švietė, katekizavo giesmėmis, maldomis, neneigdami ir sveti-mos kultūros. Tad nenuostabu, kad dar ir šiandien žmonių atmintyje skamba kanklės ir balalaikos.

Remiantis surinkta medžiaga, sudaryta Šventųjų laiptų apvaikščiojimo apei-gų ir muzikos lentelė.

14 lentelė

Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių Šventųjų laiptų apvaikščiojimo pamaldumo apeiginiai papročiai ir muzika

Eil Nr.	Apeigos	Maldos. Muzika
1.	Švenčių/atlaidų šventimas.	
2.	Švč. M. Marijos Gimimo šventės šventimas.	
3.	Oktavos dienų šventimas.	
4.	Ėjimas procesijomis bei individualios maldi-ninkų kelionės.	1. „Švč. M. Marijos valandos“. 2. „Švč. M. Marijos rožinis“.
5.	Atsiklaupimas.	
6.	Persišėgojimas.	
7.	Švč. Sakramento pagarbinimas.	3. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakra-mentą“.

²⁵⁰ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos me-traštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 199–227.

²⁵¹ Matusas J. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas. 1937, p. 12.

8.	Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.	4.	„Sveika, Karaliene“.
9.	Šventųjų laiptų koplyčios apėjimas aplink.	5.	„Dievas mūsų prieglauda“.
10.	Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais.		
11.	Maldų kalbėjimas.	6.	„Tėve mūsų“.
		7.	„Sveika, Marija“.
		8.	„Garbė Dievui Tėvui“.
12.	Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas.		
13.	Meldimasis už mirusiuosius.	9.	„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
14.	Skaitinio/maldos skaitymas.		
15.	Grojimas akademiniais muzikos instrumentais.		„Švč. M. Marijos valandos“.
			„Švč. M. Marijos rožinis“.
			„Dievas mūsų prieglauda“.
16.	Grojimas lietuvių liaudies muzikos instrumentais.	10.	„Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės“.
17.	Aukų elgetoms aukojimas.		
18.	Maldų/giesmių giedojimas einant.		„Švč. M. Marijos valandos“.
			„Švč. M. Marijos rožinis“.
			„Dievas mūsų prieglauda“.
19.	Skambinimas koplyčių varpais.		„Dievas mūsų prieglauda“.

Iš lentelės matyti, kad apvaikstant Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių Šventuosius laiptuos atliekama devyniolika apeiginių papročių. Originalus yra Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais. Dešimt apeiginių papročių atliekama su muzika (giedamos maldos-giesmės, joms pritariama akademiniais ir liaudies muzikos instrumentais).

Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelių pamaldumo fenomenas yra artimas Vilniaus bernardinų vienuolyno kluatru (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Tytuvėnų ir Vilniaus bernardinų vienuolynų kluatru Kryžiaus kelių pamaldumo tradicijos

Eil. Nr.	Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelių pamaldumo tradicijos	Eil. Nr.	Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos
1.	Šventųjų laiptų koplyčia.	1.	Šventųjų laiptų koplyčia.
2.	14-os stočių Kryžiaus kelias.	2.	7-ių stočių Kryžiaus kelias.
3.	19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias.	–	–
4.	Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių stočių Kryžiaus kelias.	–	–

Taigi matome, kad abu kluatrus vienija Šventųjų laiptų ir 7-ių stočių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos, bet Tytuvėnų kluatre daug įvairesnės Kryžiaus kelių pamaldumo tradicijos (14-os ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus keliai).

Atlikę Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių apvaikščiojimo apeiginių papročių analizę, darome šias išvadas:

1. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių kultūrą sudarė keturios pamaldumo formos: Šventieji laiptai, 7-ių, 14-os ir 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus keliai.
2. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai yra Kristaus kančios kulto garbinimo Žemaičių ir Vilniaus kalvarijose jungiamosi grandis.
3. Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro Šventųjų laiptų koplyčia išsiskiria originaliais apeiginiais papročiais bei muzika.
4. Šventųjų laiptų, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių, 14-os bei 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelių pamaldumo tradicijos sudarė bendrą Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių kompleksą, kuris visas buvo apvaikštomas per dvi šventes – Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo (liepos 2–9 d.) ir Šilinės (rugsėjo 8–15 d.) atlaidus –, kurios buvo švenčiamos visą oktavą.
5. Per minėtas šventes maldininkai kluatro kalvarių apvaikščiojimą pradėdavo nuo bažnyčios centrinio altoriaus, kur atsiklaupus ir persižegnojus buvo pagarbinamas Švč. Sakramentas bei Švč. M. Marijos paveikslas. Po to procesijos nuosekliai kluatre apeidavo 14-os, po to 19-os (arba 20-ies) stočių Kryžiaus kelius bei lipant keliais – Šventųjų laiptų koplyčia, o pabaigoje arba pradžioje – Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje esančias Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stotis. Apvaikštant 14-os, 19-os stočių (arba 20-ies vietų) Kryžiaus kelius ar Šiluvos Apsireiškimo koplyčios Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stotis, prie kiekvienos stoties buvo atliekamos šios apeigos: atsiklaupama, skaitomas skaitinys, kalbamos ir giedamos maldos, einant giedamos giesmės, taip pat giedamos giesmės liaudies dainų melodijomis, meldžiantis už mirusiuosius, pagerbiami mirusieji. Muzikos instrumentais grojama tik apvaikštant 14-os ir 19-os stočių Kryžiaus kelius bei ties Šventųjų laiptų koplyčia.
6. Tytuvėnų Šventųjų laiptų apvaikščiojimas pradedamas tradiciniu skaitinio ir maldos skaitymu, atsiklaupimu ir persižegnojimu. Čia, kaip ir Vilniuje, ant kiekvieno laiptelio kalbami poteriai, bučiuojama relikvija ir lipama keliais aukštn. Laiptų viršuje esančiame altoriuje yra išrašytas skaitinys/malda. Ji perskaitoma, sukalbami poteriai ir antraisiais laiptais leidžiamasi žemyn.

Kartu su muzikantais vykstantys maldininkai, Šventuosius laiptus apvaikšto individualiai, t.y. be muzikos pritarimo. Kai eina maldininkų minia, pirmiausia, skambinant koplyčios varpu, ratu apeinama Šventųjų laiptų koplyčia, tada po du keliais lipama laiptais į viršų. Lipant keliais bučiuojamos ant kiekvieno laiptelio įtaisytos šventosios žemės relikvijos.

Taigi Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių pamaldumo formos savo apeiginiais papročiais yra viena jungiamųjų Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių kultūros grandžių, vienijanti savo pirmtakus – Vilniaus bernardinų vienuolyno kluatro, Žemaičių Kalvarijos bei Beržoro kalvarių Kryžiaus kelius.

5. Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje

Tradiciškai Mosėdžio kalvarių Kryžiaus kelio koplytėlių medinės durelės atidaromos tik per Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus (liepos 2–9 d.). Į atlaidus, kurie trunka visą oktavą, maldininkai procesijomis susirenka ne tik iš Mosėdžio ir aplinkinių parapijų, bet ir iš Latvijos²⁵².

Siekiant detaliau atskleisti Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelių apvaikšiojimo apeiginius papročius, remiantis ekspedicijų metu surinktais duomenimis, buvo apvaikščiotas ir išmatuotas Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias (žr. 12 pav.).

Mosėdyje, skambant bažnyčios varpams, Kryžiaus keliai pradedami eiti nuo Mosėdžio bažnyčios didžiojo altoriaus. Suklaupus prieš didįjį altorių ir persižegnojus pagarbinamas Švč. Sakramentas, tris kartus giedant giesmę „Garbinime Švenčiausiąjį Sakramentą“, bei Dievo Motina. Po to skaitomas skaitinys ir kalbamos maldos. Pasimeldę maldininkai išeina iš bažnyčios giedodami giesmę „Broliai, atminkim“.

Išėjus pro bažnyčios duris ir pasukus į dešinę, 35 metrus/žingsnius judama prie pirmosios koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“.

Prie šios ir visų likusių Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio koplyčių, arba vietų (stočių), atliekami šie apeiginiai veiksmai: atsiklaupinama, kalbamos arba giedamos maldos, mušamasi į krūtinę, bučiuojamas stacijų kryželis, einant nuo vienos prie kitos koplyčios giedamos giesmės. Maldininkų procesija stabteli prie kiekvienos koplyčios/stoties, kalba aklamaciją „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“, gieda kiekvienai stočiai skirtą maldą. Kalbamos tokios maldos: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, o meldžiantis už mirusiuosius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Vieš-

²⁵² Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelio religinis ir kultūrinis tapatumas // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 345–403.

patie!“ Mosėdyje prie kiekvienos stoties dėl trumpo atstumo tarp koplyčių giesmininkai gieda tik vieną ar tris giesmės posmus²⁵³.

Toliau su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ einama 8 metrus prie antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“. Čia atliekamos tos pačios apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama 10 m, kol prieinama trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Einant link kitos koplyčios giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“. Taip pasiekiami už 10 m esanti ketvirtoji koplyčia/stotis „Viešpats Jėzus suimamas“. Prie šios stoties pasimeldus, su giesme „Surištas virvėmis Jėzus“ einama link penktosios koplyčios. Šiame kelyje yra bažnyčios reikmenų sandėlis, pro kurį einama iš dešinės pusės. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 25 metrai/žingsniai. Pasimeldus prie penktosios koplyčios/stoties „Prie Kedrono upeilio“ su giesme „Jėzų atvedė pas Aną“ einama toliau, kol pasiekiami šeštoji koplyčia/stotis „Pas Aną“. Atstumas tarp penktos ir šeštos koplyčių – 15 m. Atlikus visas tradicines maldas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“ einama link septintos koplyčios/stoties „Pas Kajafą“. Atstumas tarp šeštos ir septintos koplyčių – 10 m. Septintoji koplyčia turi dvi stotis: septintoji stotis „Pas Kajafą“, aštuntoji – „Kalėjime“. Tai du skirtingi skulptūriniai ansambliai. Pasimeldus prie stoties „Pas Kajafą“, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ einama į aštuntą stotį „Kalėjime“. Atstumas tarp stočių labai nedidelis – vienas du metrai laikrodžio rodyklės kryptimi į priekį prie skulptūrinio ansamblio „Kalėjime“. Pagal Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradiciją koplyčios viduje bučiuojama statula. Čia meldžiamasi ir toliau einama prie aštuntos koplyčios, arba devintos stoties „Pas Pilotą“, giedant giesmę „Teismo Taryba“. Atstumas tarp septintos ir aštuntos koplyčių – 15 m. Matome, jog koplyčių skaičius neatitinka stočių skaičiaus, nes Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio septintojoje koplyčioje yra dvi stotys.

Toliau einama prie devintos koplyčios, arba dešimos stoties „Pas Eroda“, giedant giesmę „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“. Atstumas tarp koplyčių – 10 m. Pasimeldus prie koplyčios, giedant giesmę „Valandą trečią“ einama link dešimosios koplyčios, arba vienuoliktos stoties „Rotušėje“. Atstumas tarp devintos ir dešimos koplyčių – 15 m. Pasimeldus prie dešimos koplyčios, arba vienuoliktos stoties, remiantis naująja „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio“ maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą koplyčią gali pasirinkti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę einama 10 m ir prieinama vienuoliktoji koplyčia, arba dvyliktoji stotis „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą ir atitinkamą skaičių poterių, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija –

²⁵³ Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelio religinis ir kultūrinis tapatumas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 345–403.

„Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), 8 m einama iki dvyliktos koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Čia atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję šiai stočiai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai toliau eina 8 m, kol pasiekia tryliktąją koplyčią, arba keturioliktą stotį „Prie miesto vartų“. Tradiciškai pasimeldus prie tryliktos koplyčios, arba keturioliktos stoties, su giesme „Valandą šeštą“ einama į keturioliktą koplyčią, arba penkioliktą stotį „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Atstumas tarp koplyčių – 10 m. Toliau maldininkai giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ eina 8 m į penkioliktą koplyčią, kurioje yra šešioliktoji vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldą ir poterių, einama link kitos koplyčios. Atstumas tarp penkioliktos ir šešioliktos koplyčių – 8 m. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną iš šių giesmių prieinama šešioliktoji koplyčia, arba septyniolikta stotis „Jėzų išvelka iš drabužių“. Prie šios koplyčios atlikus tradicines apeigas ir sukalbėjus maldas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“ paėjus 8 m prieinama septynioliktoji koplyčia, arba aštuonioliktoji stotis „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši koplyčia vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Laikantis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos, čia kalbama „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Už 8 m nuo septynioliktos koplyčios yra aštuoniolikta koplyčia, arba devyniolikta stotis „Jėzų laidoja“. Prie jos einama giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Iš jos einant į paskutinę, devynioliktąją koplyčią, arba dvidešimtąją stotį „Šventojo Kryžiaus atradimas“, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Devyniolikta koplyčia yra 5 m atstumu nuo aštuonioliktosios koplyčios. Iš paskutinės koplyčios giedant „Visų šventųjų litanią“ bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ grįžtama į bažnyčią. Atėjus prie bažnyčios centrinio altoriaus giedamos baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus“ bei „Mieliausias Jėzau“.

Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias baigiamas, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos stoties, ir bažnyčios didžiojo altoriaus – 30 m.

Mosėdyje tarp kalvarijų tipo Kryžiaus kelio apeiginių papročių ypatingą vietą užima grojimas muzikos instrumentais. Giesmių giedojimas pritariant mediniais muzikos instrumentais atstovauja Žemaičių kultūrai. Tad Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidų metu kaimyninės parapijos atvykdavo su savo orkestrais. O apie 1895 m. Mosėdžio

bažnyčios šventoriuje ėmė skambėti ir tautiniai muzikos instrumentai. Mosėdžio bažnyčios kraštotyros muziejaus medžiaga rodo, kad 1897 m. čia vikaraujant kunigui J. Tumui-Vaižgantui veikė vaikų liaudies muzikos instrumentų orkestrėlis, kuris grodavo ir pritardavo giesmėms per visas bažnytines šventes²⁵⁴. Kunigas J. Tumas-Vaižgantas Mosėdžio mokykloje tikybą dėstė 1895–1897 metais²⁵⁵. Pritarimas giesmėms liaudies muzikos instrumentais lėmė tai, kad giesmėse atsirado liaudies dainų melodijų motyvų.

Taigi galima teigti, kad instrumentinis pritarimas giesmėms Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje yra svarbi ypatybė.

Elgetų kultūra čia nebuvo ryški.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, lentelėse nurodytos Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje atliekamos apeigos ir muzika.

16 lentelė

Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2.	Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios maldininkų kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Persižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas klūpant. 9. Maldų giedojimas klūpant. 10. Šv. relikvijų arba stacijų kryželio bučiavimas. 11. Mušimasis į krūtinę. 12. Giesmių giedojimas einant. 13. Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais. 14. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 15. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas. 16. Mirusiųjų pagerbimas. 17. Skambinimas bažnyčios varpu.
3.	Centrinis bažnyčios altorius.	18. Švč. Sakramento pagarbinimas. 19. Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos pagarbinimas.
4.	Septintoji koplyčia, arba aštuntoji stotis „Kalėjime“.	20. Statulos lankymas ir bučiavimas.

²⁵⁴ Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis, 1922.

²⁵⁵ Valančius Gr. Žemaičių Didysis. Istoriografiniai pasakojimai. Los Angeles, 1978, p. 153.

Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
1.	Prie centrinio bažnyčios altoriaus.		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. Meldžiantis už mirusiuosius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
2.	Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“.	35 m	3. „Broliai atminkim“.
3.	Nuo pirmosios koplyčios/stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios koplyčios/stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“.	8 m	4. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4.	Nuo antrosios koplyčios/stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios koplyčios/stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	10 m	5. „Jėzau brangiausias“.
5.	Nuo trečiosios koplyčios/stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus suimamas“.	10 m	6. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6.	Nuo ketvirtosios koplyčios/stoties „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios koplyčios/stoties „Prie Kedrono upelio“.	20 m	7. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7.	Nuo penktosios koplyčios/stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios koplyčios/stoties „Pas Aną“.	15 m	8. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8.	Nuo šeštosios koplyčios/stoties „Pas Aną“ iki septintosios koplyčios/stoties „Pas Kajafą“.	10 m.	9. „Jau susirinko taryba“.
9.	Septintojoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintosios stoties „Pas Kajafą“ iki aštuntosios stoties „Kalėjime“.	1 m	10. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10.	Nuo septintosios koplyčios, arba aštuntosios stoties „Kalėjime“, iki aštuntosios koplyčios, arba devintosios stoties „Pas Pilotą“.	15 m	11. „Teismo Taryba“.
11.	Nuo aštuntosios koplyčios, arba devintosios stoties „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimtosios stoties „Pas Erodą“.	10 m	12. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12.	Nuo devintosios koplyčios, arba dešimtosios stoties „Pas Erodą“, iki dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios stoties „Rotušėje“.	15 m	13. „Valandą trečią“.
13.	Nuo dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios stoties „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“.	10 m	14. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.

14.	Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	8 m	15. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15.	Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties „Prie miesto vartų“.	8 m	16. „Neša sau kryžių“.
16.	Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	10 m	17. „Valandą šeštą“.
17.	Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“.	8 m	18. „Jėzus vaitojo“.
18.	Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“.	8 m	19. „Viešpatie Jėzau mielčiausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19.	Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	8 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20.	Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios stoties „Jėzų laidoja“.	8 m	20. „Liekim ašaras visi“.
21.	Nuo aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios stoties „Jėzų laidoja“, iki devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimtosios stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	5 m	21. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22.	Nuo devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimtosios stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki bažnyčios centrinio altoriaus.	30 m	22. „Visų šventųjų litanija“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23.	Prie bažnyčios centrinio altoriaus.	–	23. „Karaliene maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		Iš viso: 251 m	

Iš pateiktos medžiagos ir lentelių galima daryti šias išvadas:

1. Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias ypatingomis pamaldumo vietomis bei apeiginiais papročiais neišsiskiria. Tik prie septintosios koplyčios, arba aštuntosios stoties „Kalėjime“, atliekama statulos lankymo ir jos bučiavimo apeiga.
2. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje dėl nedidelių atstumų tarp koplyčių giesmininkai gieda tik po vieną tris visų kalvarių tipo Kryžiaus kelio giesmių posmus.
3. Maldų bei giesmių giedojimo bei pritarimo joms muzikos instrumentais apeigos yra identiškos Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje įsteigus kalvarių tipo Kryžiaus kelią, kaip Žemaičių Kalvarijos prototipą, specialių maldų ir giesmių kurti nereikėjo.

6. Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje

Vepriuose nuo pat kalvarių įsteigimo per Sekminių tridienį būdavo labai iškilmingai apvaikštomas Kryžiaus kelias. Maldininkai į procesijas pradėdavo rinktis jau penktadienį, o šeštadienį ir sekmadienį visi keliai būdavo perpildyti žmonių. Apvaikščiojimas prasidėdavo rytą ir tęsdavosi visą naktį iki Sekminių pusiaudienio²⁵⁶. Penktadienis buvo skirtas pagerbti Kristaus kančią, tad maldininkai tą dieną Kryžiaus kelią apvaikščiavo Veprių bažnyčioje. Šeštadienis skirtas Marijos garbei. Tą dieną buvo apvaikštomos Veprių kalvarių Kryžiaus kelio pridėtinės koplyčios – Marijos takeliai, o vakare ir per visą naktį iki sekmadienio pusiaudienio, t.y. Sekminių iškilmingų pamaldų, bažnyčioje apvaikščiojamas kalvarių Kryžiaus kelias²⁵⁷. Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje ir Marijos takeliuose per Sekminių atlaidus pirmiausia buvo pagerbiamas Veprių bažnyčioje esantis Švč. Sakramentas bei Švč. M. Marijos Rožančinės paveikslas.

Pagal vietos tradiciją, siekiant gauti visus Veprių kalvarių Kryžiaus kelio atlaidus, šalia Kryžiaus kelio lankymo buvo apvaikštoma 12 pridėtinių Sopulingosios Dievo Motinos stočių, vadinamų Marijos takeliais. Šių takelių ilgis – 2 km. Tai 12 paskutinių (iš 35) Veprių kalvarių kryžiaus kelio koplytėlių, arba stočių: 6 stotys išsidėsčiusios aplink bažnyčią, 6 – paeiliui priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi (žr. 13 pav.).

Marijos takelių apvaikščiojimas prasideda nuo Veprių kalvarių Kryžiaus kelio trisdešimt ketvirtosios koplyčios ir tęsiasi iki dvidešimt ketvirtosios koplyčios bei toliau – į pirmąją „Paskutinės vakarienės“ koplyčią, kur tradiciškai ir

²⁵⁶ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios, Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 445.

²⁵⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

baigiasi apvaikščiojimas. Marijos takeliuose minimi šie Marijos skausmai: 1. Skausmas prie Jėzaus kapo. 2. Skausmas, kai Jėzus nuimamas nuo kryžiaus. 3. Kalvarijos kalne, arba skausmas, kad Jėzus pakeltas su kryžiumi. 4. Skausmas, kai Jėzų kala prie kryžiaus. 5. Skausmas, kai Jėzus apnuoginamas. 6. Kalvarijos kalno papėdėje, arba skausmas, kai Jėzus parpuola antrą kartą. 7. Skausmas, kai Jėzus sutinka verkiančias moteris. 8. Prie teismo rūmų vartų, arba skausmas, kada Jėzus parpuola trečią kartą. 9. Jėzus sutinka šventąją Veroniką. 10. Simonas Kirėnietis Jėzui padeda nešti kryžių. 11. Jėzaus susitikimas su Motina. 12. Paskutinė vakarienė. Veprių Marijos takelių maldos yra skirtos ne bažnyčioje giedoti/kalbėti, o liaudies pamaldumui žadinti. Jos ypač paplitusios Ukmergės apylinkėse. Bet atliekant tyrimą paaiškėjo, kad Marijos takelių maldos ir giesmės namuose nebuvo kalbamos ir giedamos, visos jos rastos žmonių rankraščiuose. Maldų ir giesmių tekstai versti iš lenkiškų rankraščių ir maldynų. Pirmoji giesmė, kuria būdavo pradedami apvaikščioti Marijos takeliai – Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis arba „Karunka“. Su šia giesme būvo apeinamos pirmos keturios iš eilės stotys (297–300 metrų). Tarp giesmių, skirtų Marijai, Sopulingajai Dievo Motinai, Vepriuose atliekama ir giesmė „Stovi Motina verkdamą“. Ji giedama tarp penktos ir aštuntos Marijos takelių stočių (198–200 metrų). Einant nuo aštuntos iki dvyliktos Marijos takelių stoties giedama giesmė „Sveika Marija, Motina mieliausia“ (1438–1440 metrų). Maldininkams atėjus prie 12 Marijos takelių stoties, arba pirmos Veprių kalvarijos Kryžiaus kelio stoties „Paskutinė vakarienė“, sustojama prie netoliese esančių miestelio kapinaičių. Po baigiamųjų maldų, laikantis vietos tradicijos, pagerbiami kapuose palaidoti mirusieji kalbant ir giedant giesmę „Viešpaties Angelas“²⁵⁸.

Vepriuose, apvaikščiojus Marijos takelius bei pagerbus „Ražančinės“ paveikslą, Veprių kalvarių 35-ųjų stočių Kryžiaus kelias pradedamas eiti suklampus prie centrinių bažnyčios durų, kur persižegnojus kalbama aklamacija „Garbiname Tave“, skaitomas skaitinys bei kalbamos maldos: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“. Prie kiekvienos stoties, paskaičius maldą, po vieną kartą kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamacija „Pasigailėk, mūsų, Viešpatie“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“²⁵⁹. Jei gu kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųsios, tai vietoj maldos „Garbė Dievui Tėvui“ tris kartus kalbama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“²⁶⁰.

²⁵⁸ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

²⁵⁹ Jėzaus Kristaus Kančios kelių arba kalvarių vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlių. Ukmergė, 1927, p. 12.

²⁶⁰ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

Nuo bažnyčios einama į pirmąją koplyčią/stotį „Paskutinė vakarienė“ (450 m) giedant giesmę „Atmink, krikščioni“²⁶¹.

Apvaikščiodami Veprių kalvarių Kryžiaus kelią maldininkai aukoja gėles, barsto jas, naktinių procesijų metu aukoja žvakes bei degina jas koplyčiose²⁶². Kaip teigia istorikas Bronius Kviklys, „ypač didelį įspūdį Vepriuose darydavo maldininkai, žygiuodami nakties metu su žvakėmis rankose“²⁶³.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje buvo giedama bei grojama muzikos instrumentais. Į Sekminių atlaidus rinkdavosi parapijos su savo orkestrais. Pavieniai muzikantai grodavo ir liaudies muzikos instrumentais²⁶⁴. Liaudies muzikos instrumentų naudojimas Veprių kalvarijose susijęs su ikikrikščioniškais laikais. Kaip minėjome, Vepriai garsūs savo legenda, kurioje kalbama apie grojimą kanklėmis. Vepriuose per Sekminių atlaidus elgetos užsiimdavo sau vietas jau prieš tris dienas: giedodavo šventas giesmes, grodavo armonikomis, smuikais, tilindžiuodavo varpeliais²⁶⁵.

Einant nuo pirmosios iki antrosios stoties (166 metrai) giedama giesmė „Alyvų daržely“²⁶⁶.

Pakeliui į antrąją koplyčią „Prie Alyvų kalno“ praeinamos miestelio kapinės. Praeidami pro kapines maldininkai nutraukia prieš tai giedotą giesmę ir pagerbdami kapinėse palaidotus mirusiuosius tris kartus gieda maldą-giesmę „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Pagiedoję toliau tęsia neišgiedotus giesmės posmus²⁶⁷. Pasimeldę prie antrosios stoties maldininkai eina į trečiąją stotį „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ (80 m), giedodami giesmę „Dieve, žemės Valdytojau“²⁶⁸. Naujojoje redakcijoje ši giesmė vadinama „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“²⁶⁹.

Pasimeldus prie trečiosios Veprių kalvarių Kryžiaus kelio stoties ir toliau einant iki ketvirtos stoties „Viešpats Jėzus suimamas“ giedami neišgiedoti

²⁶¹ Jėzaus Kristaus Kančios kelių arba kalvarių vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlių. Ukmergė, 1927, p. 11.

²⁶² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

²⁶³ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 445.

²⁶⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 405–535.

²⁶⁵ Ten pat, p. 524.

²⁶⁶ Ten pat, p. 472.

²⁶⁷ Ten pat, p. 474.

²⁶⁸ Jėzaus Kristaus Kančios kelių arba kalvarių vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlių. Ukmergė, 1927, p. 52.

²⁶⁹ Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius. 1996, p. 415.

„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ posmai²⁷⁰. Atstumas tarp ketvirtosios ir penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ yra gana didelis – 985 m, tad čia einant giedama „Visų Šventųjų litanija“.

Prie penktosios koplyčios, arba stoties „Prie Kedrono upelio“, maldininkai brenda per vandenį bei prausiasi juo²⁷¹. Istorikas Bronius Kviklys „Lietuvos bažnyčiose“ rašo: „Ypatinga vieta buvo Cedrono upelis – tai Riešės upelio žemupys, pavadintas Bibliniu vardu. Buvo sakoma, kad jo vanduo turįs gydomosios galios, taigi dažnai maldininkai gerdavo jo vandenį, prausdavosi juo veidą, skaudamas vietas, akis, rinkdavosi iš upelio akmenėlius ir nešdavosi namo“²⁷².

Perbridę Kedrono upelį ir pasimeldę prie šios stoties, maldininkai keliais lipa į Ubagų kalną, ant kurio stovi šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“. Čia nuo neatmenamų laikų susirenka daug vargšų ir elgetų, kuriems maldininkai aukoja aukas ir neša dovanas, prašydami asmeniškai pasimelsti. Šalia gausiai atliekamų vargšų maldų čia skambėdavo ir muzikos instrumentų garsai liaudies dainų melodijomis. Į ubagų kalną lipama su giesme „Jėzų Judas išdaviks“ (naujoji redakcija – „Jėzų Kristų Judošius“)²⁷³.

Ant Ubagų kalno stovinti šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“ simbolizuoja Šventojo miesto vartus, prie kurių klaupiamasi ir meldžiamasi, kaip ir prie koplyčių ar jų viduje. Ją sudaro trys skyriai. Einant pro viduriniuosius vartus, atliekama žegnojimosi apeiga, simbolizuojanti apsaugą nuo blogio. „Maldininkai vengia šių vartų šoninių skyrių, ypač kairiosios vartų pusės, nes pro juos neva ėjęs Kristus išdavikas – latras. Pro viduriniąją vartų dalį ėjęs Jėzus Kristus, kryžiumi nešinas“²⁷⁴. Siekiant atkartoti biblinį siužetą atliekama ėjimo pro vartų vidurinių skyrių apeiga.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje nuo šeštosios stoties 220 metrų einant link septintos stoties „Pirmuose Siono vartuose“, pradedama giedoti giesmė „Marija Magdalena“. Ji pasirinkta neatsitiktinai. Stoties pavadinimas „Pirmuose Siono vartuose“ simbolizuoja Šventojo miesto vartus, o giesmėje sakoma: „Atrado Jėzų puolus tenai daugel kartų, benešant sunkų kryžių lig sostinės vartų“²⁷⁵. Šioje Kryžiaus kelio atkarpoje giesmės tekstas turėjo atitikti stoties tematiką.

Aštuntoji stotis „Pas Aną“, esanti už 75 metrų, pasiekiamą giedant neišgiedotus „Marijos Magdalenos“ posmus.

²⁷⁰ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 479.

²⁷¹ Ten pat, p. 405–535.

²⁷² Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 445.

²⁷³ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 479.

²⁷⁴ Ten pat, p. 483.

²⁷⁵ Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996, p. 477.

Einant 346 metrus nuo aštuntosios iki devintosios stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ giedama giesmė „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.

Prie devintosios stoties viena greta kitos (kas 5 m) yra dar dvi stotys – dešimtoji „Kalėjime“ bei vienuoliktoji – „Antrą kartą pas Kajafą“. Čia tradiciškai pasimeldus, einant iš dešimtos stoties į vienuoliktąją ir išeinant iš jos pakeliui į dvyliktą „Antruose Siono vartuose“ (160 m) po vieną posmą giedama malda-giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Toliau giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“²⁷⁶.

Pasimeldus prie dvyliktos stoties „Antruose Siono vartuose“, 310 metrų eina į tryliktą stotį „Pirmą kartą pas Pilotą“. Čia maldininkai gieda giesmę „Dievas mūsų prieglauda“. Iš tryliktos stoties 160 m eina link Geležinių vartų, kur yra dvi stotys. Pirmiausia prieinama keturioliktoji stotis „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). Čia tradiciškai meldžiamasi, tada eina pro vartus ir už 64 metrų pasiekama penkiolikta stotis „Pas Eroda“. „Jėzaus Kristaus kančios arba kalvarių vadovėlyje, taikomam Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti“ nurodyta, jog čia giedami du trys giesmės „Šeštoj valandoj“ (naujoji redakcija – „Valandą šeštą“) posmai. Prie šios stoties pasimeldus, laikantis vietos tradicijos, ji tris kartus apeinama aplink giedant malda-giesmę „Viešpaties Angelas“. Jeigu šis kalvarių Kryžiaus kelias apvaikštomas už mirusiųsių, tai po šios maldos-giesmės dar tris kartus giedama malda-giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“²⁷⁷.

Tris kartus apėjus aplink penkioliką stotį ir baigus giedoti „Viešpaties Angelą“ (taip pat „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“), vėl 64 metrus grįžtama prie tų pačių Geležinių vartų. Kitoje jų pusėje yra šešiolikta stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“. Prie šios stoties eina toliau giedant neišgiedotus giesmės „Valandą šeštą“ posmus.

Pasimeldus prie šešioliktosios stoties toliau eina ne pro viduriniąją vartų dalį, kaip tai buvo daroma einant pro keturiolikąją stotį „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“, bet pro vieną iš šoninių vartų skyrių. Praėjus pro vartus, pagal vietos tradiciją tris kartus giedama malda-giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Už 80 m pasiekama septyniolikta stotis „Pirmuose senojo miesto vartuose“.

Pasimeldus prie septynioliktosios stoties pradedama giedoti suplikacija „Šventas Dieve“²⁷⁸. Pagiedojus du tris šios suplikacijos posmus, einant 66 m prieinama aštuoniolikta stotis „Antruose naujojo miesto vartuose“. Čia klūpant

²⁷⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 486.

²⁷⁷ Ten pat, p. 494–495.

²⁷⁸ Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus kelias / parašė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 46.

sukalbamos tradicinės maldos, praeinama pro vartus ir 114 m toliau einama giedant neišgiedotus šios suplikacijos posmus, kol pasiekiami devynioliktoji stotis „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.

Pasimeldę maldininkai 33 m eina į dvidešimtą stotį „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“. Čia giedami paskutiniai neišgiedoti suplikacijos „Šventas Dieve“ posmai.

Remiantis „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių vadovėliu <...>“ ir atlikto tyrimo rezultatais, matyti, kad 40 m einant nuo dvidešimtosios iki dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“ giedami giesmės „O žmogaus siela“ (naujoji redakcija – „Jau susirinko taryba“) keturi ar penki posmai²⁷⁹. Posmų skaičių nulėmė nedidelis atstumas tarp koplyčių.

Pasimeldę prie dvidešimt pirmosios stoties, maldininkai 16 m eina prie dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ giedodami kitus tris keturis giesmės „Jau susirinko taryba“ posmus.

Pasimeldus prie dvidešimt antrosios stoties toliau 46 m einama prie dvidešimt trečios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“. Čia giedami likusieji giesmės „Jau susirinko taryba“ posmai.

Po tradicinių maldų, 66 m einant į dvidešimt ketvirtąją stotį „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“, pradedama giedoti giesmė „Stovi Motina“.

Iš dvidešimt ketvirtosios stoties 56 m einant į dvidešimt penktąją „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ baigiami giedoti giesmės „Stovi Motina“ posmai.

64 metrus einant iš dvidešimt penktosios stoties į dvidešimt šestą stotį „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ giedama giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).

Pasimeldę prie dvidešimt šeštosios Kryžiaus kelio stoties toliau maldininkai 236 m eina prie dvidešimt septintos stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“. Čia giedama giesmė „Krikščionio siela kiekvieno“.

Pasimeldus prie dvidešimt septintosios stoties, su giesme „Marijos vardas“ 138 m einama prie dvidešimt aštuntos stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“²⁸⁰.

Pasimeldę prie dvidešimt aštuntosios stoties maldininkai eidami gieda giesmę „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras“). Paėjus 173 m prieinama dvidešimt devintoji stotis „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.

²⁷⁹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 498.

²⁸⁰ Ten pat, p. 505.

Pasimeldę prie dvidešimt devintosios stoties maldininkai, giedodami giesmės „Jėzau dėl manęs sužeistas“ (viena iš redakcijų – „Mieliausias Jėzau“) du tris posmus, 10 m eina prie trisdešimtosios stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Ši stotis yra kairėje centrinių bažnyčios vartų pusėje.

Maldininkai, prie trisdešimtosios stoties sukalbėję maldą, toliau giedodami du tris nesugiedotus giesmės „Mieliausias Jėzau“ posmus, 10 m eina link trisdešimt pirmos stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Ji yra dešinėje centrinių bažnyčios durų pusėje.

Pasimeldus prie trisdešimt pirmosios stoties, giedant paskutiniuosius giesmės „Mieliausias Jėzau“ posmus, 5 m einama prie centrinių bažnyčios durų, virš kurių yra trisdešimt antroji stotis „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.

Atlikus šiai vietai skirtas maldas, pradedama giedoti giesmė „Verkit angelai“. Giedant du tris šios giesmės posmus 85 m einama prie koplyčios, arba trisdešimt trečios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“, kuri yra kairėje šventoriaus tvoros pusėje.

Sukalbėję trisdešimt trečiai stočiai skirtą maldą, giedodami likusius giesmės „Verkit angelai“ posmus, maldininkai 130 m eina prie trisdešimt ketvirtos stoties/koplyčios „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“. Ši stotis yra bažnyčios šventoriaus dešinėje pusėje.

Iš trisdešimt ketvirtos stoties/koplyčios į paskutinę – trisdešimt penktą stotį „Švento Kryžiaus atradimas“ einama (35 m) giedant giesmės „Kryžiau šventas“ pradžią.

Prie Veprių kalvarių Kryžiaus kelio paskutiniosios stoties atlikus būtinas apeigas grįžtama prie bažnyčios didžiojo altoriaus. 14 metrų einant prie altoriaus už kalvarių geradarių giedamos maldos-giesmės „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, o prie altoriaus maldagiesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas.

Verkių ir Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio vadovėliuose maldininkams pateikiama paaiškinimų. Su šių kalvarių Kryžiaus kelio muzika susijęs šis paaiškinimas: „...kelios paskutinės stotys (XXIX–XXXV) yra prie bažnyčios; prie jų negiedama giesmių tuo laiku, kada bažnyčioje laikomos pamaldos ar sakomas pamokslas“.²⁸¹

Apie instrumentinę muziką Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje žinių yra labai nedaug. Legendoje apie Veprių kilmę minima kanklių muzika. Ši legenda, matyt, paskatino žmones groti kanklėmis Veprių kalvarijose per Sekminių atlaidus. Jomis pritariama giesmėms bei atskirai skambinama. Yra žinoma, kad kanklėmis skambindavo dažniausiai elgetos. Kartu su kanklėmis kartais smui-

²⁸¹ Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus kelias / parašė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 5.

kuodavo smuiku, tilindžiuodavo varpeliu²⁸². Atsirasdavo elgetų, kurie grodavo armonikomis²⁸³.

Apvaikštant Veprių kalvarijų Kryžiaus kelią dalyvaudavo ir pučiamųjų instrumentų orkestrai. Jie atvykdavo iš įvairių Ukmergės apskrities parapijų kartu su kitais parapijiečiais.

Tyrimui apibendrinti lentelėse pateikiame Veprių kalvarijų Kryžiaus kelyje atliekamas apeigas ir muziką.

18 lentelė

Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginiai papročiai

Eil. Nr.	Vietos pavadinimas	Apeiginiai papročiai
1.	Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias.	1. Švenčių /atlaidų šventimas. 2. Sekminių šventimas. 3. Trijų dienų šventimas. 4. Naktinės procesijos
2.	Prie visų koplyčių, arba stočių.	5. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios maldininkų kelionės. 6. Atsiklaupimas. 7. Persižegnojimas. 8. Skaitinio skaitymas. 9. Maldų kalbėjimas. 10. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 11. Gėlių aukojimas bei barstymas. 12. Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose. 13. Giesmių giedojimas einant. 14. Grojimas akademine muzika instrumentais. 15. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
3.	Marijos takeliai.	16. Švč. Sakramento pagarbinimas. 17. Švč. Marijos Rožančinės paveikslų pagerbimas. 18. Marijos takelių lankymas priešinga kalvarijų Kryžiaus kelio kryptimi. 19. Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
4.	Kalvarijų Kryžiaus kelias.	Švč. Sakramento pagarbinimas. Švč. Marijos Rožančinės paveikslų pagerbimas.
5.	Parapijos kapinėse.	Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.
6.	Penktoji stotis „Prie Kedrono upelio“.	20. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį). 21. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.

²⁸² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 524.

²⁸³ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 11. Vilnius, 1997, p. 192.

7.	Nuo penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios – „Pirmuose vandens vartuose“.	22. Lipimas keliais į Ubagų kalną.
8.	Ubagų kalnas.	23. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas. 24. Aukų elgetoms aukojimas.
9.	Šeštoji stotis „Pirmuose vandens vartuose“.	25. Ėjimas pro vartų vidurinius skyrius ir žegnojimas.
10.	Penkioliktoji stotis „Pas Erodą“.	26. Koplyčių/stočių apėjimas aplink.
11.	Šešioliktoji stotis „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	27. Ėjimas pro vartų šoninius skyrius.

19 lentelė

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika

Eil. Nr.	Koplyčios, arba vietos (stoties), pavadinimas	Atstumai tarp koplyčių	Maldų ir giesmių pavadinimai
Pridėtinės koplyčios/stotys: 12-os stočių Marijos takeliai			
1.	Bažnyčios didysis altorius – IV stotis.	297–300 m	1. „Garbinkime Švč. Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).
2.	IV stotis – VIII stotis.	198–200 m	4. „Stovi Motina“.
3.	VIII stotis – kapinės – XII stotis.	1438–1440 m	5. „Sveika Marija, Motina mieliausia“. 6. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
Pagrindinis Veprių kalvarių Kryžiaus kelias			
4.	Nuo bažnyčios didžiojo altoriaus iki pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“.	450 m	„Garbinkime Švč. Sakramentą“. „Sveika, Karaliene“. 7. „Broliai, atminkim“.
5.	Nuo pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“.	166 m	8. „Alyvų daržely“. 9. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
6.	Nuo antrosios stoties „Prie Alyvų kalno“ iki trečiosios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“.	80 m	10. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
7.	Nuo trečiosios stoties „Viešpats Jėzus meldžiasi Alyvų kalne“ iki ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“.	50 m	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
8.	Nuo ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus suėmimas“ iki penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“.	985 m	11. „Visų šventųjų litanija“.

9.	Nuo penktosios stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios stoties „Pirmuose vandens vartuose“.	160 m.	12. „Viešpats labai nuliūdęs“.
10.	Nuo šeštosios stoties „Pirmuose vandens vartuose“ iki septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“.	220 m	13. „Marija Magdalena“.
11.	Nuo septintosios stoties „Pirmuose Siono vartuose“ iki aštuntosios stoties „Pas Aną“.	75 m	„Marija Magdalena“.
12.	Nuo aštuntosios stoties „Pas Aną“ iki devintosios stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“.	346 m	14. „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.
13.	Nuo devintosios stoties „Pirmą kartą pas Kajafą“ iki dešimtosios stoties „Kalėjime“.	10 m	15. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
14.	Nuo dešimtosios stoties „Kalėjime“ iki vienuoliktosios stoties „Antrą kartą pas Kajafą“.	10 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
15.	Nuo vienuoliktosios stoties „Antrą kartą pas Kajafą“ iki dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“.	160 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.). 16. „Jėzau Kristau maloniausias“.
16.	Nuo dvyliktosios stoties „Antruose Siono vartuose“ iki tryliktosios stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“.	310 m	17. „Dievas mūsų prieglauda“.
17.	Nuo tryliktosios stoties „Pirmą kartą pas Pilotą“ iki keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“.	160 m	18. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“).
18.	Nuo keturioliktosios stoties „Pirmą kartą Geležiniuose vartuose“ iki penkioliktosios stoties „Pas Erodą“.	64 m	19. „Valandą šeštą“.
19.	Nuo penkioliktosios stoties „Pas Erodą“ iki šešioliktosios stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“.	64 m	„Valandą šeštą“. „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
20.	Nuo šešioliktosios stoties „Antrą kartą Geležiniuose vartuose“ iki septynioliktosios stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
25.	Nuo septynioliktosios stoties „Pirmuose senojo miesto vartuose“ iki aštuonioliktosios stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“.	66 m	20. „Šventas Dieve“.
21.	Nuo aštuonioliktosios stoties „Antruose naujojo miesto vartuose“ iki devyniolikosios stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“.	114 m	„Šventas Dieve“.
22.	Nuo devyniolikosios stoties „Trečiuose naujojo miesto vartuose“ iki dvidešimtosios stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“.	36 m	„Šventas Dieve“.
23.	Nuo dvidešimtosios stoties „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“ iki dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“.	40 m	21. „Jau susirinko taryba“.
24.	Nuo dvidešimt pirmosios stoties „Rotušėje“ iki dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	16 m	„Jau susirinko taryba“.

25.	Nuo dvidešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki dvidešimt trečiosios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“.	46 m	„Jau susirinko taryba“.
26.	Nuo dvidešimt trečiosios stoties „Viešpats Jėzus pirmą kartą parpuola po kryžiumi“ iki dvidešimt ketvirtosios stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	66 m	22. „Stovi Motina“.
27.	Nuo dvidešimt ketvirtosios stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki dvidešimt penktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	56 m	„Stovi Motina“.
28.	Nuo dvidešimt penktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki dvidešimt šeštosios stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	64 m	23. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
29.	Nuo dvidešimt šeštosios stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki dvidešimt septintosios stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“.	236 m	24. „Krikščionio siela kiekvieno“.
30.	Nuo dvidešimt septintosios stoties „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“ iki dvidešimt aštuntosios stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	138 m	25. „Marijos vardas“.
31.	Nuo dvidešimt aštuntosios stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki dvidešimt devintosios stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“.	173 m	26. „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“).
32.	Nuo dvidešimt devintosios stoties „Viešpats Jėzus prie Golgotos kalno parpuola po kryžiumi trečią kartą“ iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki trisdešimtosios stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	10 m	27. „Mieliausias Jėzau“.
33.	Nuo trisdešimtosios stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki trisdešimt pirmosios stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	10 m	„Mieliausias Jėzau“.
34.	Nuo trisdešimt pirmosios stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki trisdešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	5 m	„Mieliausias Jėzau“.
35.	Nuo trisdešimt antrosios stoties „Viešpats Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki trisdešimt trečiosios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	85 m	28. „Verkit angelai“.
36.	Nuo trisdešimt trečiosios stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki trisdešimt ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“.	130 m	„Verkit angelai“.

37.	Nuo trisdešimt ketvirtosios stoties „Viešpaties Jėzaus Kristaus kapas“ iki trisdešimt penktosios stoties „Švento kryžiaus atradimas“.	35 m	29. „Kryžiau Šventas“.
38.	Nuo trisdešimt penktosios stoties „Švento kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	24 m	„Viešpaties Angelas“ ir „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. „Garbinkime Švč. Sakramentą“.
		Iš viso: 6720 m	

18 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad iš 35-ių stočių kalvarių Kryžiaus kelio ir 12-os stočių Marijos takelių stočių prie 11 stočių atliekami 27 apeiginiai papročiai. Iš jų savo unikalumu išsiskiria naktinės procesijos, degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas, ėjimas pro vartų vidurinius skyrius ir žegnojimasis, ėjimas pro vartų šoninius skyrius bei Marijos takelių lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi.

Iš 19 lentelės matyti, kad 6720 metrų ilgio Veprių kalvarių 35-ių stočių Kryžiaus kelyje bei 2000 metrų ilgio 12-os stočių Marijos takeliuose vieną ar kelis kartus pasikartodamos skamba 29 giesmės (maldos-giesmės). Savo unikalumu išsiskiria „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).

Atliktas Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių ir muzikos tyrimas leidžia sudaryti lentelę, kur nurodytas apeiginių papročių atlikimo laikas.

20 lentelė

Apeiginių papročių atlikimo laikas

Eil. Nr.	Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio pavadinimas	Šventės/atlaidai
1.	Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias.	Švč. M. Marijos Apsilankymo šventė (liepos 2–9 d.).
2.	Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias.	Sekminės.
3.	Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias.	Švč. M. Marijos Škaplierinės šventė (liepos 16 d.)
4.	Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai.	Gavėnios penktadienių, Švč. M. Marijos Apsilankymo šventės (liepos 2–9 d.) Tytuvėnuose bei Švč. M. Marijos Gimimo atlaidai (rugsėjo 8–15 d.) Šiluvoje.
5.	Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias.	Švč. M. Marijos Apsilankymo šventė (liepos 2–9 d.).
6.	Veprių kalvarių Kryžiaus kelias.	Sekminės.

Taigi du Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliai yra apvaikštomai per Sekmines – Vilniaus ir Veprių, trys – per Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus – Žemai-

čių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio. Beržoro kalvarijose reikšminga tik viena šventė – Švč. M. Marija Škaplierinė. Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus keliai yra apvaikštomu du kartus per metus – per Švč. M. Marijos Apsilankymo (Žemaičių Kalvarijos) bei Švč. M. Marijos Gimimo (Šilinės) šventes/atlaidus.

Remiantis atlikto Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginių papročių ir muzikos tyrimo rezultatais, sudarytos lentelės, kuriose nurodyti tyrinėjamų objektų apeiginiai papročiai ir atliekama muzika.

21 lentelė

Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai

Sutartiniai ženklai: I – Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias; II – Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelias; III – Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelias; IV – Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus keliai; V – Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelias; VI – Veprių kalvarijų Kryžiaus kelias; + – taip; – – ne.

Eil. Nr.	Kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai	I	II	III	IV	V	VI
1.	Švenčių/atlaidų šventimas	+	+	+	+	+	+
2.	Sekminių šventimas	–	+	–	–	–	+
3.	Penktadienių šventimas	–	–	–	+	–	–
4.	Sekminių šeštadienio šventimas, apvaikštant Marijos takelius	–	–	–	–	–	+
5.	Švč. M. Marijos Apsilankymo šventės šventimas	+	–	–	+	+	–
6.	Švč. M. Marijos Škaplierinės šventės šventimas	–	–	+	–	–	–
7.	Švč. M. Marijos Gimimo šventės šventimas	–	–	–	+	–	–
8.	Trijų arba oktavos dienų šventimas	+	+	–	+	+	+
9.	Atsiklaupimas	+	+	+	+	+	+
10.	Persižegnojimas	+	+	+	+	+	+
11.	Švč. Sakramento pagarbinimas	+	+	+	+	+	+
12.	Švč. M. Marijos paveikslų pagarbinimas	+	+	+	+	+	+
13.	Skaitinio skaitymas	+	+	+	+	+	+
14.	Maldų kalbėjimas	+	+	+	+	+	+
15.	Maldų giedojimas	+	+	+	+	+	+
16.	Giesmių giedojimas stovint	+	+	+	+	+	+
17.	Giesmių giedojimas einant	+	+	+	+	+	+
18.	Ėjimas procesijose bei individualios maldininkų kelionės	+	+	+	+	+	+
19.	Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas	+	+	+	+	–	+
20.	Meldžiantis už mirusiuosius, Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus	–	–	+	+	–	–
21.	Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose/stotyse	+	+	–	–	+	+
22.	Naktinės procesijos	+	–	–	–	–	+
23.	Gėlių aukojimas bei barstymas	+	+	+	–	–	+

24.	Gulimasis ant žemės kryžiumi	+	+	-	-	-	-
25.	Meldimasis iškeltomis į viršų rankomis	+	-	+	-	-	-
26.	Ėjimas aplink altorių keliais	+	-	-	-	-	-
27.	Šv. kolonų/statulų lankymas	+	+	+	-	-	-
28.	Žemės bučiavimas	-	+	-	-	-	-
29.	Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas	+	+	+	+	+	-
30.	Koplyčių/stočių bei bažnyčių apėjimas aplink	+	+	+	+	-	+
31.	Sustojimas	+	-	+	-	-	-
32.	Ėjimas pro vartų viduriniuosius skyrius ir žegnojimas	-	+	-	-	-	+
33.	Ėjimas pro vartų šoninius skyrius	-	+	-	-	-	+
34.	Mušimasis į krūtinę	-	-	-	-	+	-
35.	Galvos nulenkimas	+	-	+	-	-	-
36.	Pamokslų prie koplyčių sakymas	+	-	+	-	-	-
37.	Skambinimas kapinių koplyčių varpais	+	-	+	+	-	-
38.	Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais	-	+	-	+	-	-
39.	Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių Šiluvoje lankymas	-	-	-	+	-	-
40.	Marijos takelių lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi	-	-	-	-	-	+
41.	Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas	-	+	-	-	-	-
42.	Bridimas per Kedrono upelį	+	+	-	-	-	+
43.	Prausimasis Kedrono upelio vandeniu	+	+	-	-	-	+
44.	Moterų plaukų išsipynimas (išdraikymas)	-	+	-	-	-	-
45.	Moterų raudų raudojimas (šaukimas)	-	+	-	-	-	-
46.	Akmenėlių rinkimas	+	-	-	-	-	-
47.	Aukų elgetoms aukojimas	+	+	+	+	-	+
48.	Lipimas keliais į Ubagų kalną	-	+	-	-	-	+
49.	Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais	+	+	+	+	+	+
50.	Grojimas lietuvių liaudies (kanklės) ir kitais muzikos instrumentais	+	+	+	+	+	+
51.	Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas	+	+	+	+	+	+

Matome, kad Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose atliekama 51 apeiga. Iš jų 14 aptinkama visose Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose: švenčių/atlaidų šventimas, atsiklaupimas, persižegnojimas, Švč. Sakramento pagarbinimas, Švč. M. Marijos paveikslų pagarbinimas, skaitinio skaitymas, maldų kalbėjimas, maldų giedojimas, giesmių giedojimas stovint, giesmių giedojimas einant, giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas, ėjimas procesijose bei individualios maldininkų kelionės, grojimas akademiniiais bei liaudies muzikos instrumentais.

Iš paminėtos 51 apeigos penkios kalvarijos turi tapačius apeiginius papročius. Tai trijų arba oktavos dienų šventimas Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose. Kapinių bei jose

palaidotų mirusiųjų pagerbimas, koplyčių/stočių apėjimas aplink bei aukų elgetoms aukojimas – Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose. Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas – Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarių Kryžiaus keliuose.

Savitų apeiginių papročių turi visi Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliai. Daugiausia jų – keturis – turi Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias. Tai žemės ir kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas, moterų plaukų išsipynimas (išdraikymas, išpurenimas, iškedenimas) bei moterų raudų raudojimas (šaukimas).

Tris originalius apeiginius papročius turi Veprių kalvarių Kryžiaus kelias. Tai Sekminių šeštadienio šventimas, apvaikštant Marijos takelius, Marijos takelių lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi beiėjimas pro vidurinius vartus ir žegnojimasis.

Du savitus apeiginius papročius turi Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias –ėjimą aplink altorių keliais ir akmenėlių rinkimą; Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelias – penktadienių šventimą bei Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelio apvaikščiojimą.

Po vieną originalų apeiginių paprotį turi Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias – Švč. M. Marijos Škaplierinės švenčių šventimas, Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias – mušimasis į krūtinę.

Iš 51 Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginio papročio trylika yra originalūs.

Kitas Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio apeiginės kultūros fenomenas – muzika.

Remiantis surinkta Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos medžiaga bei jos pagrindu sudarytomis lentelėmis buvo sudaryta bendra visų Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginės muzikos lentelė, kuri akivaizdžiai atkleidžia didelę jos įvairovę.

22 lentelė

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginė muzika

Sutartiniai ženklai: I – Žemaičių Kalvarija; II – Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias; III – Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias; IV – Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai; V – Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias; VI – Veprių kalvarių Kryžiaus kelias; + – taip; – – ne.

Eil. Nr.	Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginė muzika	I	II	III	IV	V	VI
1.	„Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“	+	+	+	+	+	+
2.	„Sveika, Karaliene“	–	+	–	+	–	+
3.	„Švč. M. Marijos litanija“	–	+	–	+	–	–
4.	„Sveika, Marija, Motina Dievo“	–	+	–	+	–	–

5. „Viešpaties Angelas“	+	+	+	+	+	+
6. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“	+	+	+	+	+	+
7. „Švč. M. Marijos valandos“	–	+	–	+	–	–
8. „Švč. M. Marijos rožinis“	–	–	–	+	–	–
9. „Broliai atmintim“	+	+	–	+	+	+
10. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“	+	+	–	+	+	+
11. „Jėzau brangiausias“	+	–	–	+	+	–
12. „Viešpats labai nuliūdęs“	+	+	–	+	+	+
13. „Surištas virvėmis Jėzus“	+	–	–	+	+	–
14. „Jėzų atvedė pas Aną“	+	–	–	+	+	–
15. „Jau susirinko taryba“	+	+	–	+	+	+
16. „Kurs už mus kaltus kentėjai“	+	+	+	+	+	+
17. „Teismo taryba“	+	–	–	+	+	–
18. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“	+	–	–	+	+	–
19. „Kryžių sunkiausia“	+	–	–	+	+	–
20. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“)	+	+	+	+	+	+
21. „Neša sau kryžių“	+	–	–	+	+	–
22. „Valandą šeštą“	+	+	–	+	+	+
23. „Jėzus vaitojo“	+	–	+	+	+	–
24. „Viešpatie Jėzau mieliausias“	+	–	–	+	+	–
25. „Jėzau Kristau maloniausias“	+	+	+	+	+	+
26. „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“)	+	+	–	+	+	+
27. „Kniūbsčia žemėn pulkime“	+	+	–	+	+	–
28. „Mirdamas Tėvui save paaukojo“	+	–	–	+	+	
29. „Krikščionio siela kiekvieno“	+	+	–	+	+	+
30. „Karalienė maloninga“	+	–	–	+	+	–
31. „Dangaus Karaliaus“	+	–	–	+	+	–
32. „Mieliausias Jėzau“	+	+	–	+	+	–
33. „Marijos vardas“	+	+	–	+	–	+
34. „Stovi Motina“	+	+	+	+	+	+
35. „Visų šventųjų litanija“	+	+	+	+	+	+
36. „Sveika, Marija, Motina mieliausia“	–	+	+	–	–	+
37. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“)	–	+	+	+	–	+
38. „Šv. Juozapo litanija“	–	+	–	–	–	–
39. „Šv. Dvasios litanija“	–	+	–	–	–	–
40. „Švč. Jėzaus Širdies litanija“	–	+	–	–	–	–
41. „Alyvų daržely“	–	+	–	–	–	+
42. „Marija Magdalena“	–	+	–	–	–	+
43. „Dievas mūsų prieglauda“	–	+	–	+	–	+
44. „Šventas Dieve“	–	+	–	–	–	+
45. „Verkit angelai“	–	+	–	–	–	+
46. „Kryžiaus Šventas“	–	+	–	+	–	+
47. 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“	–	–	+	–	–	–

48.	„Dangaus šventieji“	–	–	+	+	–	–
49.	„Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“	–	–	+	–	–	–
50.	„Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“	–	–	–	+	–	–
51.	„Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“)	–	–	–	–	–	+

Iš lentelės matome, kad iš 51 muzikinio kūrinio daugiausia jų atliekama Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose – 40. Jų gausumą, kaip žinia, nulemia bažnyčios šventoriaus kluatro Kryžiaus kelių daugiaplaniškumas. 32 giesmės turi Vilniaus kalvarių Kryžiaus keliai, 30 – Žemaičių Kalvarija, o Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias – 29. Gausumu nepasižymi Veprių kalvarių Kryžiaus kelias – 26 giesmės. Mažiausiai muzikos pavyzdžių yra Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje – 14.

Iš 51 muzikinio kūrinio 8 randami visose Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose. Tai giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“, „Jėzau Kristau maloniausias“, „Stovi Motina, Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) bei maldos-giesmės „Viešpaties Angelas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“, „Kurs už mus kaltus kentėjai“ ir „Visų šventųjų litanija“.

Penkiose Lietuvos kalvarijose (Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių) atliekamos šios giesmės: „Broliai, atminkim“, „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“, „Viešpats labai nuliūdęs“, „Jau susirinko taryba“, „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“, „Valandą šeštą“, „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“) bei „Krikščionio siela kiekvieno“. Visos šios giesmės yra iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyno.

Giesmės „Kniūbsčia žemėn pulkime“ bei „Mieliausias Jėzau“ atliekamos Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarių Kryžiaus keliuose. Keturiuose Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose – Žemaičių Kalvarijoje, Beržore, Tytuvėnuose bei Mosėdyje – atliekama giesmė „Jėzus vaitojo“. Po vieną tapačią giesmę turi Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Tytuvėnų ir Veprių kalvarijos („Marijos vardas“); Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų ir Veprių – „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“).

Trijose (Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio) kalvarijose atliekamos šios giesmės: „Jėzau brangiausias“, „Surištas virvėmis Jėzus“, „Jėzų atvedė pas Aną“, „Teismo taryba“, „Kryžių sunkiausia“, „Neša sau kryžių“, „Viešpatie Jėzau mieliausias“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ bei „Karaliene maloninga“. Šios giesmės yra taip pat iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyno. Trijose kalvarijose (Vilniaus, Tytuvėnų ir Veprių) giedamos giesmės: „Sveika, Karaliene“ bei „Dievas mūsų prieglauda“. Vilniaus, Beržoro ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose – „Sveika, Marija, Motina mieliausia“.

Dviejuose Kryžiaus keliuose (Vilniaus ir Veprių) giedamos tapačios giesmės: „Alyvų daržely“, „Marija Magdalena“, „Šventas Dieve“, „Verkit angelai“ bei „Kryžiau šventas“. Vilniaus ir Tytuvėnų kalvarijose – „Švč. M. Marijos litanija“, „Sveika, Marija, Motina Dievo“ bei „Švč. M. Marijos valandos“. Visos šios giesmės yra iš Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyno. Dviejuose kalvarijose (Beržoro ir Tytuvėnų) atliekama giesmė „Dangaus šventieji“.

Originalios giesmės ar maldos-giesmės atliekamos šiuose Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose: Vilniaus – „Šv. Juozapo litanija“, „Šv. Dvasios litanija“, „Švč. Jėzaus Širdies litanija“; Beržoro – 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiusi Tavęs, Viešpatie“ bei „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“; Tytuvėnų – „Švč. M. Marijos rožinis“ bei „Pasigailėk mūsų Viešpatie! Pasigailėk mūsų“. Vieną originalią giesmę turi Veprių kalvarių Kryžiaus kelias. Tai „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).

Taigi galima teigti, kad Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio giesmės yra identiškos Žemaičių Kalvarijos giesmėms. Savo giesmių tematika Vilniaus, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių Kryžiaus kelių giesmės yra taip pat Žemaičių Kalvarijos atspindys. Dalis Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio giesmių yra Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose. Tad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai yra Žemaičių Kalvarijos ir Beržoro kalvarių Kryžiaus kelių atspindys. Dauguma Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmių atliekama Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje. Tad ir Veprių kalvarijos Kryžiaus kelio giesmynas yra Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyno kopija. Tai rodo, kad Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių steigėjai dalijosi patirtimi ir kiekvienas pasiėmė tai, kas jiems buvo artimiausia.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių analizė atskleidė, kad populiariausia yra Švč. M. Marijos Apsilankymo šventė (liepos 2–9 d.), kuri švenčiama Žemaičių Kalvarijoje, Mosėdyje ir Tytuvėnuose. Sekminės švenčiamos Vilniaus ir Veprių kalvarijose, Švč. M. Marijos Gimimo – tik Tytuvėnuose, Švč. M. Marijos Škaplierinės – Beržore.

Iš 51 apeiginio papročio daugiausiai atliekama Žemaičių Kalvarijos ir Vilniaus kalvarių Kryžiaus keliuose – po 34. 29 apeiginius papročius turi Veprių kalvarių Kryžiaus kelias, po 26 – Beržoro ir Tytuvėnų kalvarijos. Mažiausiai jų turi Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias – 19.

Originaliais apeiginiais papročiais išsiskiria Žemaičių Kalvarijos ir Vilniaus kalvarių Kryžiaus keliai. Žemaičių Kalvarijoje prie vienos stoties renkami akmenukai, o Vilniuje – prie vienos iš stočių moterys išsipina plaukus bei rauda.

Iš 51 muzikinio kūrinio daugiausiai atliekama Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelyje – 40. Jų gausumą, kaip žinia, nulėmė bažnyčios šventoriaus kluat-

ro Kryžiaus kelių daugiaplaniškumas. 32 papročius turi Vilniaus kalvarių Kryžiaus keliai. 30 – Žemaičių Kalvarija, Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias – 29. Gausumu nepasižymi Veprių kalvarių Kryžiaus kelias. Jų čia yra tik 25. Mažiausiai muzikos kūrinių yra Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje – 29.

Iš minimų giesmių originalumu pasižymi Veprių kalvarių Kryžiaus kelio Marijos takeliuose giedamas „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“).

Pateikti apeiginių papročių ir muzikos duomenys leidžia daryti išvadą, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginių papročių ir giesmių gausa kitose Lietuvos kalvarijose buvo šio kulto pamatas. Apeiginių papročių ir muzikos gausa kertiniuose Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių taškuose (Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų kalvarių tipo bei Vilniaus kalvarių Kryžiaus keliuose) rodo, kad ši katalikų liaudies pamaldumo praktika (kalvarių Kryžiaus keliai) buvo Šiaurės Rytų Europos katalikų tikėjimo atramos taškai.

Kyla klausimas, kokia šių apeiginių papročių ir atliekamų muzikos kūrinių kilmė Lietuvoje? Į tai pabandysime atsakyti kitoje monografijos dalyje.

Literatūra

- Balkutė R. Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius, 2002. Nr. 4.
- Bar J. Bibliografia franciskańska // Studia Theologia. T. 1. Warszawa, 1963.
- Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / opr. Ks. Jerzy Kopec CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Yla St. Vainikuotoji Šiluvė. Putnam, U.S.A., 1987.
- Janonienė R. Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų // Vilniaus kalvarijos / sudarė ir parengė kun. Kęstutis Latoža. Vilnius, 2002.
- Jėzaus Kristaus kančios kelių arba kalvarių vadovėlis / parašė J. K., sekdamas kunigo Bortnikovskio vadovėlį. Ukmergė, 1927.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997.
- Kiškis S. Vilniaus kalvarijos. Vilnius, 1940, p. 5.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. T. 5. D. 1. Chicago, 1985.
- Lebon J. Kaip suprasti liturgiją / vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras, 1998.
- Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (MAB RS), f. 43–19086, I. 1v.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996.
- Mannhardt W. Letto – Preussische Götterlehre // Magazine der Lettisch – Literärische Gesellschaft XXI. Rīga, 1936.
- Matusas J. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas, 1937.
- Merkys V. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius, 2002.
- Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis. 1922.

- Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Mosėdžio ir Žemaičių kalvarių Kryžiaus kelio religinis ir kultūrinis tapatumas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir jų garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998.
- Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998.
- Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9).
- Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1997.
- Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2.
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1 (3).
- Ordynarz ceremonialny dla Braci miejszych świętego Oyca Franciszka Reformatów Prowincyi Pruskiey. Gdańsk, 1762.
- Roszczyński R. Kalwaria Wejherowska, jej fundatorowie, duszpasterze i uroczystości. Wejherowo, 1928.
- Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn, N.Y., 1954. Nr. 8.
- Sekminės 2002. Vilniaus kalvarijos. Kvietimas / parengė kun. K. Latoža. Vilnius, 2002 m. gegužės 17–19 d.
- Simoniukštytė A. Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius, 1994. Nr. 5.
- Sopulingiausios Dievo Motinos Karunka ir Skausmų Keliai / paruošė kun. P. K., Šiluvos klebonas. Kaunas, 1934.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.
- Valančius Gr. Žemaičių Didysis. Istoriografiniai pasakojimai. Los Angeles, 1978.
- Varduvis. Šnipiškio Kristus iškeliauja į Lietuvą // Šv. Pranciškaus varpelis. Kennebunkport. Meine, 1957. Nr. 3.
- Vilniaus kalvarijos arba Kryžiaus keliai / paruošė kun. V. Taškūnas. Vilnius, 1940.
- Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis. D. 2. / parengė A. Butrimas. Vilnius, 1993.
- Смоленчук А. Бандымай įvesti rusų kalbą pamaldose Minsko ir Vilniaus vyskupijose XIX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmėčiuose. Santrauka // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius, 2002.

IV SKYRIUS

LIETUVOS IR KITŲ TAUTŲ KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ APEIGINIŲ PAPROČIŲ IR MUZIKOS LYGINIMAS

Atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvos kalvarijų Kryžiaus keliuose gyvuoja 51 apeiginis paprotys, tarp kurių yra ir giesmės. Kyla klausimas, kokia šių papročių ir muzikos kilmė?

1. Apeiginiai papročiai

Vienas svarbiausių apeiginių papročių Lietuvos kalvarijų Kryžiaus keliuose – tai švenčių/atlaidų šventimas.

Apeiginiai papročiai buvo atliekami tik konkrečiu laiku, t.y. per Bažnyčiai reikšmingas dienas bei šventes. Religinės šventės yra matomoji dvasinio gyvenimo išraiška, atsiskleidžianti tam tikromis apeigomis. Bažnyčios švenčių ciklas sudaro bažnytinius metus: pagrindą sudaro Kristaus šventės, o Marijos ir šventųjų šventės – tik papildymas, puošmena.

Nuo pat krikščionybės pradžios minėti Kristaus gyvenimo įvykiai. IV a. prasideda kankinių kultas – švenčiamos jų šventės (*dies natalis* – mirties diena). Pirmosios istorinės žinios apie šias šventes siekia 620 metus, kai Reimso vyskupas Senacijus be sekmadienių nustatė dar 11 kitų švenčių. Nuo XII iki XVI a. atskiros vyskupijos turėjo virš 100 šventų dienų (su sekmadieniais), neįskaitant parapinių ir vienuolynų švenčių²⁸⁴.

Lietuvoje įvedus krikščionybę iškart imta švęsti šventes, kurios jau buvo švenčiamos visoje Bažnyčioje. Kaimyninėje Lenkijoje švenčių buvo daug: be visoje Bažnyčioje švenčiamų, dar prisidėjo keletas krašto globėjų švenčių/atlaidų. Iš pradžių Lietuvos globėjų šventės buvo tokios pat kaip ir Lenkijoje. Tik Vilniaus vyskupo Benedikto Vainiaus laikais (1600–1615) sinodas nustatė savo globėjus: šv. Jurgį, šv. Kazimierą ir šv. Mikalojų²⁸⁵.

1634 m., popiežiaus Urbono VIII laikais, Apeigų kongregacija leido Lenkijoje ir Lietuvoje vasaros mėnesiais (liepos, rugpjūčio ir rugsėjo) šventes perkelti iš darbo dienų į sekmadienius, tačiau nebuvo leista kilnoti Marijos ir Apaštalų švenčių/atlaidų²⁸⁶. Popiežius Pijus VI 1775 m. išleido bulę „Paternae Charitati“, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo panaikintos kai kurios šventės,

²⁸⁴ Kieffer G. Feste // Lexicon für Theologie und Kirche. T. 3. Sine loco, 1931, S. 1017–1018.

²⁸⁵ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908, s. 102.

²⁸⁶ Wolonczewskis M. Žemajtiu Wiskupiste, Wilniuj, D. II. Wilno, 1848, p. 223.

sumažintas jų skaičius išliko iki 1911 metų²⁸⁷. Buvo paliktos krašto ir vyskupijų globėjų šventės/atlaidai. Lietuvoje jos sutapo su Šv. Kazimiero švente, nes visos trys Lietuvos vyskupijos (Vilniaus, Žemaičių ir Seinų) buvo pasirinkusios šv. Kazimierą krašto ir vyskupijos globėju²⁸⁸.

Vyskupai ir diecezijų bei provincijų sinodai primena dvasininkams pareigą aiškinti žmonėms šventų dienų pareigas: išklausti šv. Mišias, susilaikyti nuo darbų ir rūpintis, kad pareigos būtų tinkamai atliekamos. Ponai privalo tarnus ir baudžiauninkus atleisti nuo darbų arba taip juos sutvarkyti, kad šie turėtų galimybę išklausti šv. Mišias. Nelankantys šventomis dienomis bažnyčios be rimtos priežasties turi mokėti baudą Bažnyčios naudai. Švenčių pamaldų tvarką nustatinėjo sinodai²⁸⁹.

Yra žinoma pamaldų tvarka, nustatyta Vilniaus katedrai 1522 m.: 3–4 val. ryto mišios Švč. Trejybės koplyčioje prie karalių kapų; po to votyva Goštautų koplyčioje. Tuo tarpu vyskupų koplyčioje kunigai monsinjorai gieda *Officium* ir Dievo Motinos votyvą „Gaudeamus“. Tada atliekamos giedamosios mišios „Salve Sancta Parens“ Šv. Kazimiero koplyčioje, kurias gieda vienas iš kunigų monsinjorų. Po to kiti kunigai ir altaristos prie šoninių altorių laiko asmenines mišias ir votyvas. Vikarai prie savo altoriaus laiko suplikacines mišias, po kurių prasideda kapitulos mišios; 12 val., pasibaigus kapitulos mišioms, katedros mokyklos psalmių giedotojai gieda psalmes iki 2–3 val. ryto; po to monsinjorai Gaudeamus koplyčioje laiko Mišparus ir Kompletą, kitose koplyčiose kunigai su žmonėmis kalba *karunkas*, litanijas ir gieda šventas giesmes iki vėlyvos nakties²⁹⁰.

Sinodų aktuose randame nutarimų, kuriais norima apsaugoti šventes nuo triukšmingų pasaulietinių dalykų, nesiderinančių su šventės nuotaika. Kadangi šventės sutraukdavo daugybę žmonių, tuo stengėsi pasinaudoti pirkliai, švenčių dienomis rengę turgus. Vyskupijų sinodai juos draudė, bet kai tai nepadėjo, leido prekiauti tik pamaldoms pasibaigus. Nepaklusniųjų prekiautojų prekės turėjo būti konfiskuotos ir atiduotos prieglaudoms. Buvo draudžiama švenčių dienomis pardavinėti svaiginamuosius gėrimus ir girtuokliauti – girtuokliai turėjo būti baudžiami net kūno bausmėmis. Švenčių dienomis uždrausta smuklėse kortuoti ir rengti šokius. Įdomus yra 1613 m. Vilniaus sinodo nutarimas apie papročio, kurio laikydamasi liaudis dėjo aukas ant didžiojo altoriaus (vištas, veršelius ir panašius dalykus), naikinimą. Nutarime sakoma, jei žmonės nori atiduoti Dievui savo auką, tededa ją kur nors kitur, tik ne ant altoriaus. Drau-

²⁸⁷ Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno, 1912, s. 143–144.

²⁸⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 40.

²⁸⁹ Ten pat.

²⁹⁰ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908, s. 33–34.

džiama ir per šventojo parapijos globėjo ar parapijos šventėse neštis ant šventoriaus alaus ar kitų gėrimų ir ten gerti, nes tai primena pagoniškus papročius²⁹¹.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių šventimas taip pat glaudžiai susijęs su Bažnyčios nuostatomis. Viena aišku, kad šventimas Lietuvos kalvarijose yra Lenkijos religinės kultūros palikimas, pasireiškiantis atskiromis Bažnyčios kalendorinėmis šventėmis.

Pirmoji Lietuvoje Kryžiaus kelių apvaikščiojimu pažymima Bažnyčios kalendorinė šventė – Sekminės. Ji švenčiama gegužės mėnesio pabaigoje ir birželio pradžioje, tiksliau, septintąjį sekmadienį po Velykų, minint Jėzaus Kristaus žadėtos Šventosios Dvasios atsiuntimą apaštalams. Pats Šventosios Dvasios nusileidimas ugnies liežuvių pavidalu ant apaštalo, suteikęs jiems galią kalbėti visomis kalbomis, pranašauti, gydyti, aprašytas Apaštalo darbų knygoje (Apd 2,1–11). IV a. Bažnyčia patvirtino Sekminių dogmą ir šventę. Tai yra trečia (greta Kalėdų ir Velykų) didžioji katalikų šventė. Sekminėmis baigiasi Velykų bažnytinis laikas ir prasideda 33 ar 34 savaites trunkantis eilinis liturginių metų laikas, kada minima viešoji Išganytojo veikla žemėje, jo mokymas ir stebuklai²⁹².

Lietuvoje nuo senų laikų per Sekmines trobas ir gyvulius apkaišydavo žalumynais bei berželių šakomis, o pati diena buvo laikoma piemenų švente. Ypatingai Sekminės švenčiamos Aukštaitijoje (žr. skyrių „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių vietiniai savitumai“).

Kita šventė – Švč. M. Marijos Apsilankymo šventimas. Ši šventė mini Marijos apsilankymą pas šv. Elzbietą (Luk. 1, 39–56). Ją pirmasis įvedė pranciškonų ordine šv. Bonaventūra 1263 m., o pop. Urbonas VI ir Bonifacas IX 1389 m. leido ją švęsti visoje Bažnyčioje. Visai Bažnyčiai privalomą šventės šventimą gegužės 31 d. paskelbė pop. Šv. Pijus V (1566–1572)²⁹³. Europos šalių kontekste šių kalvarių pamaldumo praktika gyvuoja Italijoje, netoli Milano stovinčiame Varalo kalne²⁹⁴.

Skirtingai nei Varalo kalne esančiame kalvarių Kryžiaus kelyje, Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus keliuose ši šventė švenčiama ne gegužės 31 dieną, o liepos 2–9 dienomis, nes šios šventės šventimo oktavą 1639 m. įvedė vietos vyskupas Jurgis Tiškevičius. Popiežius Urbonas VIII šios šventės metu apėjusiems Kryžiaus kelio koplyčias („Paskutinė Vakariene“, „Alyvų darželis“, „Kristaus plakimas prie stulpo“, „Erškėčiai

²⁹¹ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908, s. 102.

²⁹² Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius. Kaunas, 1994, p. 409.

²⁹³ Dausend H. Marienfeste // Lexicon für Theologie und Kirche. T. 4. Sine loco, 1934, S. 936.

²⁹⁴ Lietuvių enciklopedija. T. 10. Lietuvių enciklopedijos leidykla. Boston, 1957, p. 360.

vainikavimas“, „Nukryžiovimas“ ir „Palaidojimas“) suteikė atlaidus²⁹⁵. Nuo 1742 m. Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus keliuose pradėti rengti visuotiniai Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai²⁹⁶.

Iš paminėtų Žemaitijos kalvarių Kryžiaus kelių išsiskiria Tytuvėnų atlaidai. Nuo XX a. vidurio Tytuvėnų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicija buvo praplėsta Šiluvoje vykstančiais Švč. M. Marijos Gimimo dienos atlaidais, kurie prasidėdavo rugsėjo 8-ąją ir tęsdavosi visą oktavą (aštuondienį) [apie tai toliau tekste]. Tuo metu susiformavo paprotys per Šilinių atlaidus pasimelsti ne tik Šiluvoje, apvaikštant Apreiškimo koplyčioje įrengtas 7-ias Marijos skausmų stotis, bet ir Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelius arba atvirkščiai. Liaudis tikėjo, kad tik viską atlikus bus gauti Šilinių ir Tytuvėnų atlaidai.

Švč. M. Marijos Škaplierinės šventė gyvuoja Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo liepos 16 d. tradicijoje. Ši šventė pradėta švęsti karmelitų ordine, kuris įsteigtas 1155 m. Palestinoje, ant Karmelio kalno. Karmelitai buvo paskyrę savo gyvenimą Švč. M. Marijai garbinti. Palestiną užėmus arabams, 1260 m. dalis šių atsiskyrėlių atvyko į Angliją, tačiau ir čia jie buvo persekiojami. Legenda pasakoja, kad tarp atsiskyrėlių buvo 32 metų brolis Simonas. Karšta malda jis kreipėsi į Švenčiausiąją Dievo Motiną, prašydamas pagalbos. 1251 m. liepos 16 d. Kembridžo karmelitų vienuolyne jam apsireiškė Mergelė Marija ir įteikė škaplierius. Ji pasakė, kad tai bus jos globos ženklas – dėvintis škaplierių gaus atsivertimo malonę ir nepražus²⁹⁷. Šiai datai paminėti Marijos Škaplierinės šventė pradėta švęsti karmelitų ordine nuo 1376 m. Popiežius Sikstas V 1587 m. šią šventę patvirtino tik karmelitų ordinui. Visoje Bažnyčioje ji įvesta 1726 m. rugsėjo 24 dieną²⁹⁸. Į Lietuvą pirmieji karmelitai atvyko XVI a., o šią šventę išpopuliarino Švč. Marijos Škaplierinės brolijos nariai.

Remiantis liaudies pamaldumu, Mergelė Marija, Kristaus Motina, šią dieną „sielas iš skaistyklos išvaduoja“²⁹⁹. Vadinasi, per Švč. M. Mariją Škaplierinę, apvaikštant Beržoro kalvarių Kryžiaus kelią, buvo meldžiamasi ir už mirusiųsius.

Kita šventė – Švč. M. Marijos Gimimo. Ji, kaip minėjome, švenčiama Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose kartu su kaimynystėje vykstančiais Šiluvos atlaidais. Šios šventės kilmės ištakos siekia pirmuosius krikščionybės amžius. Švč. Mergelė Marija (I a.) – Joakimo ir Onos dukra, kilusi iš karališkos

²⁹⁵ Totoraitis J. Lietuvos Jeruzalė. Marijampolė, 1937, p. 4–5.

²⁹⁶ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1798 metų). Kaunas, 1998, p. 310.

²⁹⁷ Bulota A., Benys L. Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius. Kaunas, 1994, p. 214, 461.

²⁹⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 44.

²⁹⁹ Vyšniauskaitė A. Mūsų metai ir šventės. Kaunas, 1993, p. 101–102.

Dovydo giminės. Tradiciškai teigiama, kad jos tėvai, jau pagyvenę žmonės, ilgai buvę bevaikiai. Marija gimė Jeruzalėje. Nuo VII a. jos gimimo diena švenčiama rugsėjo 8 d. Šventės ištakos glūdi VIII a. Rytų ir Vakarų Bažnyčiose, o nuo XI a. ji jau švenčiama visoje Bažnyčioje. Lietuvoje pradėta švęsti XVI a. Tai matyti iš įvairių popiežių bulių, kuriose kalbama apie specialius atlaides, skirtus Marijos Gimimo šventei³⁰⁰. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija liudija, kad ši Marijos šventė lietuvių, latvių ir prūsų katalikų buvo mėgstama, nes protestantai, nors ir neigė Marijos kultą, nedrįso jo visiškai panaikinti. Iš Ragainės pastoriaus Martyno Mažvydo apie 1551 m. rašyto skundo hercogui Albrechtui sužinome, kad Ragainės protestantai, švenčiant garbingosios Mergelės Marijos šventę Šiluvoje, vyksta ten ir „atlieka pasibaisėtina stabmeldystę“³⁰¹.

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose Septynių skausmų Kristaus Motinos stočių apvaikščiojimas per Šiluvoje švenčiamą Švč. M. Marijos Gimimo šventę yra analogų pasaulyje neturinti XX amžiaus pamaldumo tradicija. Tai leidžia teigti, kad kalvarių tipo Kryžiaus keliuose šios šventės šventimas yra vietinės Tytuvėnų bernardinų ir Šiluvos dvasininkijos pamaldumo praktikos kūriny.

Kita kalvarių Kryžiaus kelyje gyvuojanti šventimo praktika skiriama tam tikroms dienoms – penktadieniui ar šeštadieniui – pažymėti. Veprių kalvarių Kryžiaus kelyje 12-os stočių Marijos takeliai apvaikštomis Sekminių tridienio šeštadieni.

Bažnyčia Kristaus ir Jo Motinos Marijos kančias pažymėti yra skyrusi ne tik tam tikras šventes, vietas, bet ir konkrečias savaitės dienas. Pradžią šiam kultui davė vadinamoji „Didžioji Vokietijos mistinė Kryžiaus kelio mokykla“, kuri susiformavo viduramžiais (1327–1366 metais). Ji Viešpaties gyvenimo kančios dienas pradėjo sieti su konkrečiomis savaitės dienomis ir net valandomis. Kristaus kančios kelio garbinimo tradicijoje konkrečių dienų išskyrimas siejamas su XVI amžiaus viduryje Vokietijoje atsiradusiu papročiu Kristaus kančią garbinti vieną, tris, septynias ir aštuonias (oktavą) dienas. Kristaus mirties dienai pagerbti buvo skirtas penktadienis, o šeštadienis – Marijai pagerbti³⁰².

Penktadienio šventimas jau I a. pabaigoje maldų knygoje „Didache“ vadinamas pasninko diena. II a. raštai, pavyzdžiui, Hermo „Ganytojas“, taip pat Klemensas Aleksandrietis ir Tertulianas apie šią dieną kalba kaip apie „stacijų“ dieną, kai pasninkaujama ir kalbama atgailos maldas. Šv. Epifanijus (†413) aiškina, kodėl penktadienį krikščionys pasninkauja, minėdami Viešpaties nu-

³⁰⁰ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 48.

³⁰¹ Ten pat, p. 344–345.

³⁰² Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908, p. 8.

kryžiovimo dieną³⁰³. Seniausi šios dienos liturgijos liudijimai pabrėžia, jog Didįjį penktadienį nelaikomos šv. Mišios. Pirmosios žinios apie šios dienos apeigas atėjo iš Jeruzalės. Sakoma, kad Didįjį penktadienį buvo maldos kelionės diena: ketvirtadienio vakare buvo einama iš Alyvų kalno į Getsemanę, o penktadienį – iš Paskutinės vakarienės vietos, kur buvo pagerbiamas Jėzaus nuplakimo stulpas, į Golgotos kalną, kur vyskupas išnešdavo šv. Kryžiaus relikviją viešai žmonėms pagarbinti. Kiekviename sustojime buvo skaitomos kančios pranašystės, Evangelija, giedamos psalmės, kalbamos maldos³⁰⁴.

Sekminių šetadienio šventimo, apvaikstant Marijos takelius, kilmė Vepriuose siekia pirmuosius krikščionybės amžius.

Šeštadienis (*Sabbathum*) ne tik žydams, bet ir krikščionims turėjo tam tikros liturginės reikšmės. Romos krikščionys jau pirmaisiais amžiais šeštadieniais pasninkaudavę. Pop. Inocentas I (402–417) laiške vyskupui Decencijui aiškina, kad šis pasninkas primenąs Apaštalų liūdesį šeštadienio dieną dėl Kristaus mirties³⁰⁵.

Nuo X a. vis labiau plintant Marijos kultui, šeštadienis skiriamas Marijai pagerbti. Marijai skirtos šeštadienio pamaldos pirmiausiai aptiktos benediktinų vienuolynuose. Vienuoliai servitai (*Ordo Servorum Mariae*) nuo 1392 m. savo bažnyčiose įsivedė paprotį kas šeštadienį kviesti žmones pamokslų klausyti. Popiežius šv. Pijus V (1566–1572), reformuodamas Romos liturgiją, paliko šeštadieniams (jei tik nepasitaiko *duplex* ar kuri nors kita šventė) *Officium* ir mišias „De S. Maria in Sabbato“. Nuo 1642 metų šią tradiciją ypač populiarino jėzuitai³⁰⁶.

Vepriuose šeštadienis, kaip Marijos garbei skirta diena, fiksuojama nuo 1482 metų. Taip, pavyzdžiui, Mikalojus Radvilaitis 1482 metais užrašė Veprių ir Upninkų parapijoms iš savo žemių gausią dešimtinę, už kurią šeštadieniais Marijos garbei buvo aukojamos mišios³⁰⁷. Tai leidžia manyti, kad Veprių kalvarijose išskirtinė pagarba šeštadieniui Sekminių atlaidų metu buvo ne išimtis, o natūralus reiškinys, atėjęs į Lietuvą su pirmosiomis krikščionybės apraiškomis. Jis buvo skirtas Sopulingajai Kristaus Motinai pagerbti. Bažnyčios istoriniai šaltiniai byloja, jog šis paprotys pirmiausia susiformavo 1594 metais Krokuvoje ir buvo skirtas „Viešpaties Jėzaus Kristaus kančios apmąstymams su maldomis ir rožinio vainiku Švenčiausiajai Mergelei Marijai“³⁰⁸. Iš Krokuvos

³⁰³ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 125.

³⁰⁴ Ten pat, p. 135.

³⁰⁵ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 50.

³⁰⁶ Roschini G. M. Mariologia. T. 4. Romae, 1948, p. 118–120.

³⁰⁷ Fijałek-Semkowicz. Codex diplomaticus. Sine loco, Sine anno, p. 381–382.

³⁰⁸ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 31.

ši pamaldumo tradicija pasiekė ir Veprių kalvarijas. Tai rodo, kad kalvarijų Kryžiaus kelyje tam tikrų savaitės dienų garbinimas yra ne vietinė, o greičiausiai per Lenkiją iš Vokietijos atnešta tradicija. Šis paprotys originalus tuo, kad Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliams lankyti buvo skirtos trys dienos, Vilniuje – atsižvelgiant į žmonių priklausymą konkrečiam socialiniam sluoksniui, o Vepriuose – atsižvelgiant į minėtus teologinius aspektus.

Oktavos dienų šventimo pamaldumo praktika Lietuvoje yra žinoma tik Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose, švenčiant Švč. M. Marijos Apsilankymo šventę. Bažnyčios istoriniai šaltiniai byloja, kad jau nuo Konstantino Didžiojo laikų, piligrimai, lankantys šventąsias Jeruzalės vietas, praktikavo oktavos metu tam tikromis dienomis aplankyti kurią nors Kristaus Kryžiaus kelio vietą. Vakarų Bažnyčioje ši pamaldumo praktika atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.) Nyderlandų pranciškonų dėka. Kalvarijų Kryžiaus kelyje kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymima atskira diena. Iš pradžių jų skaičius įvairavo, dažniausiai buvo septynios stotys (dienos), kurios pirmiausia aprašytose evangelijose. 1491 m. olandas Bethlemas (†1518) išleido iliustruotą knygele, kurioje Kryžiaus kelią padalijo visoms savaitės dienoms. Pirmadienį autorius siūlo skirti Kristaus keliui apmąstyti nuo Paskutinės vakariinės iki Alyvų sodo. Antradienis – Kristus pas Aną, Pilotą bei Erodą. Trečiadienis – Kristaus sugrįžimas pas Pilotą, teismas, Kryžiaus uždėjimas bei pirmasis parpuolimas ant žemės. Ketvirtadienis – Kryžiaus nešimas per miestą, susitikimai su Motina, Simonu iš Kirėnės, Veronika bei antrasis parpuolimas ant žemės. Penktadienis – nukryžiuojimas. Šeštadienis – nuėmimas nuo kryžiaus ir guldymas į karstą. Sekmadienis – žengimas į dangų. Kitas pirmadienis – Šventosios Dvasios atsiuntimas³⁰⁹. Švč. M. Marijos Apsilankymo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje atlaidų metu oktava suskirstyta taip: kiekviena parapija turi savo dieną, yra ir kunigų diena (dažniausiai trečiadienį). Sekmadienį vyksta Didieji atlaidai. Šie atlaidai suformavo septynių/aštuonių (oktavos) dienų šventimą, kaip vieną iš pamaldumo išraiškos formų.

Švč. M. Marijos švenčių bei dienų šventimas kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje buvo pasirinktas neatsitiktinai. Apokrifiniai duomenys liudija, kad Švč. Panelė Marija ne tik lydėjo Sūnų Kryžiaus keliu, bet ir kasdien lankydavo Kristaus krauju apšlakstytas vietas. Pirmiesiems krikščionims tai buvo skatinimas lankyti Kristaus kančios kelią. Šv. Jeronimas aprašo jo gyvenamuoju laikotarpiu (IV a.) iš įvairių kraštų plūstančias minias maldininkių moterų, kurios sekdamos Švč. M. Marijos pavyzdžiu lankydavo šventąsias vietas³¹⁰. Taigi minėtos šventės papildė, puošia Kristaus kančios ciklą.

³⁰⁹ Zedelgem A. Historia del Via Crucis. Bilbao, 1958, p. 90–91.

³¹⁰ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 107–108.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliai, be švenčių bei minėtinų dienų šventimo, ypatingi ir kitais apeiginiais papročiais. Vienas iš jų – atsiklaupimas arba klūpėjimas.

Liturginė laikysena – klūpėjimas prie centrinio altoriaus ir prie koplytėlių – sena krikščionių tradicija. Nuo pat pirmųjų krikščionybės laikų yra meldžiamasi atsiklaupus pasninko, liūdesio, nusižeminimo ir atgailos metu. Anot šv. Bazilijaus, klūpėjimas rodo, kad nuodėmė mus parbloškė ant žemės. Vakarų Bažnyčios praktikose išlikęs paprotys atsiklaupus medituoti ar skaityti, kaip senovėje elgėsi Egipto dykumų vienuoliai, ar adoruoti atsiklaupus prieš Švč. Sakramentą³¹¹. Apaštalo darbų knyga mums pasakoja apie maldai suklupusį apaštalą Petrą (Apd 9, 40), apaštalą Paulių (Apd 20, 36), pastarąjį į kelionę lydinčius suklupusius krikščionis (Apd 21, 5).

Tai rodo, kad ši liturginė laikysena yra atėjusi iš Šventosios žemės.

Kitas apeiginis paprotys – žegnojimas.

Yra žinoma, jog III a. pradžioje Romoje gyvavo paprotys besiruošiančiųjų krikštui kaktą pažymėti kryžiaus ženklu, tuo pažymint, kad jie jau turi nematomą Kristaus antspaudą. Tarp krikščionių įsigalėjo paprotys ir save žymėti kryžiaus ženklu: kaktos palietimas simbolizuoja, jog tikėjimas išpažįstamas protu, krūtinės – tikėjimas priimamas su meile, pečių – gyvenama tikėjimu³¹².

Švč. Sakramento pagarbinimo apeiginis paprotys oficialiai įteisintas 1215 m. IV Laterano susirinkime³¹³.

Švč. M. Marijos paveikslų garbinimo tradicija prasideda nuo III a., bet po visuotinio Efeso Bažnyčios susirinkimo, kuriame buvo paskelbta Marijos dieviškosios motinystės dogma (431 m.), ji tampa visuotine³¹⁴. Apeigos prie Švč. M. Marijos paveikslų siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu³¹⁵. Dominikonai ypač kėlė Marijos kultą, todėl visose jų įkurtose ar globojamose kalvarijose yra Marijos paveikslų, kuriuose aplink Jos figūrą išdėstyti 15 mažų rožinio paslaptis vaizduojančių paveikslėlių. Marijos (kaip ir Kristaus) gyvenimo džiaugsmas bei skausmai minimi ir liturgijoje. Tai buvo mėgiama meno žmonių tema. Nuo XV a. Sopulingoji Kristaus Motina pradėta vaizduoti ratu aplink jos galvą mažuose paveikslėliuose komponuojant septynis Jos sopulius, vėliau – į Marijos širdį įsmeigus 7 kalavijus³¹⁶.

³¹¹ Kajackas A. Liturgija bažnyčioje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 30–31.

³¹² Ten pat, p. 34–35.

³¹³ Ten pat, p. 249.

³¹⁴ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 229.

³¹⁵ Pedica S. Il Volto Sancto. Roma, 1960, p. 26–197.

³¹⁶ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 234.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad apie 1650 m. iš Romos į Žemaičių Kalvariją atvežtas stebuklingas Dievo Motinos paveikslas³¹⁷. Jo istoriją kunigas Ragaišis, pasinaudojęs dominikonų archyvu, taip aprašo: dominikonams įsikūrus Žemaičių Kalvarijoje, vienas jaunas jų klierikas Petras Pugačevskis buvo pasiųstas į Romą aukštųjų mokslų eiti. Romoje jis apsigyvenęs pas dominikonus vienuolyno ligoninėje, kur kabėjo ir šis paveikslas, vieno dominikono ant drobės nupieštas. Petras naktimis dažnai prieš tą paveikslą meldavęsis ir kartais matydavęs nežemišką šviesą aplink Marijos ir Kūdikio galvą. Kartą sunkiai susirgęs brolis vienuolis Romualdas. Petras prieš paveikslą užžiebęs žvakę ir karštai meldęsis, prašydamas Marijos gražinti ligoniui sveikatą. Marija išklausiusi malda, ir ligonis atsikėlė sveikas. Patyręs tokį stebuklą Petras, grįždamas į Žemaičius, išsiprašė iš dominikonų tą paveikslą ir parvežęs jį į Žemaičių Kalvariją atidavė vienuolyno priorui. Šis laikė brangią dovaną savo kambaryje ir ne kartą matė tokią pat šviesą, kokią buvo regėjęs Petras Romoje. Prioriui mirus, jo vietą užėmė Petras Pugačevskis, kuris su iškilminga procesija pargabeno paveikslą į bažnyčią ir įrengė jį didžiajame altoriuje. Nuo tada garsas apie stebuklingąjį paveikslą sparčiai plito ir vis daugiau žmonių ėmė lankyti Žemaičių Kalvariją, ieškodami čia pagalbos ir paguodos. Jie patirdavo įvairių malonių bei stebuklų, kurių tikrumui įrodyti dvasinė vyresnybė skyrė komisiją iš aukštų Žemaičių vyskupijos pareigūnų. 1643 m. gegužės 3 d. atvykę į Žemaičių Kalvariją, jie išklause liudininkų, kurie sakė matę stebuklingus įvykius. Dalyvaujant daugeliui kitų kunigų bei žymesnių pasauliečių buvo surašytas protokolas, kuriuo remdamasis Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius paveikslą paskelbė stebuklingu³¹⁸. Marijos paveikslo stebuklingumą liudija ir prie jo sukabinti votai. Pakabino juos čia įvairiais laikais žmonės, kurie besimeldami prie Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslo buvo išsiprašę sveikatos ar kitų malonių.

Europos miestus supant gynybinėmis sienomis, pagal išgalėjusį paprotį jų vartuose buvo kabinami šventi vartų globėjų paveikslai. Taip ir Aušros vartų viduje atsirado Kristaus Motinos paveikslas³¹⁹. Tadas Siczka teigia, kad Vilniaus Aušros vartų paveikslas pakabintas miesto vartuose apie 1570 metus³²⁰.

1655 m. į Vilnių įsiveržė rusai. 1656 m. balandžio 1 d. karaliui Jonui Kazimierui paaukojus Lietuvą ir Lenkiją Marijai, vilniečių širdys nukrypo į Aušros vartuose kabantį Marijos paveikslą. Sakoma, kad tuo metu virš miesto ne kartą nakties metu buvo matomas Aušros vartų Kristaus Motinos paveikslo vaizdas. Tai dar labiau traukė maldininkus. Kai 1661 m. rusai buvo išvyti iš Vilniaus,

³¹⁷ Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas, 1998, p. 262.

³¹⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 375–376.

³¹⁹ Ten pat, p. 286.

³²⁰ Siczka T. Kult obrazu N.M.P. Ostrobramskiej w dziejowym rozwoju. Studija teologiczne. T. 4. Sine loco, 1934, s. 93.

Vilniaus karmelitai prie Aušros vartų Marijos paveikslo, kurį iškilmingai konsekrovo Žemaičių Kalvarijos ikūrėjas vysk. Jurgis Tiškevičius, ėmė kurti pamaldumo tradicijas. Nuo 1671 m. atsirado paprotys kas vakarą rinktis gatvėje prieš paveikslą, čia melstis ir giedoti Marijos litaniją³²¹. Tradiciją kalbėti Marijos litaniją žmonėms įskiepijo vienuoliai karmelitai. Basųjų karmelitų kronikoje rašoma: „Gruodžio 17 d. (1638 m.) atvykome į Vilnių apie 11 val.; tuojau aplankėme mūsų Tėvus (karmelitus – aut. past.) į Šv. Teresės bažnyčią. Visi poromis nuėjome prie Švč. Marijos altoriaus. Labai puikus yra tas Švenčiausios Mergelės paveikslas. Tėvai paliepė atidengti uždangą, kad galėtume pamatyti Švč. Mergelės paveikslą. Jie kalbėjo su mumis Marijos litaniją“³²². Paveikslą garsino ne tik karmelitai, bet ir jėzuitai. Vilniaus akademija 1676 m. pasirenka Aušros vartų Motiną savo Globėja ir Užtarėja.

Istoriniai šaltiniai kalba, kad Aušros vartų garbinimas dar išaugo po stebuklo, kuris įvyko 1715 metais, kada šį paveikslą kėsinosi pavogti rusų caro Petro I kareivis, bet jo „šventvagiška ranka“ buvo paralyžiuota³²³.

Laikui bėgant susidarė tam tikra Aušros vartų lankymo apeigų tvarka. Per Sekminės maldininkų minios, keliaudamos į Vilniaus kalvarijas ar iš ten grįždamos, užsukdavo ir į Aušros vartus, užtvindydami gatvę net ligi Rotušės aikštės. Čia, orkestrams pritariant, giedodavo Marijos litaniją³²⁴. Net ir šiomis dienomis simboliška ir prasminga yra tai, kad visus pro miesto vartus praeinančius žmones palydi virš jų palinkusi besimeldžianti Marija, kad miestą saugo ne tik gynybiniai vartai ir galingos sienos – jį globoja ir stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas. Stulbinantis paveikslo dvasingumas, kurį sustiprino auksu tviskantis aptaisas, nulėmė didžiulę Aušros vartų svarbą Vilniaus ir visos Lietuvos gyvenime. Taurieji metalai simbolizuoja saulę, šviesą, šlovę, Dievo Motinos nekaltumą ir tyrumą. Kaip ugnyje lydomas taurasis metalas, taip ir krikščionis apsivalo kančiose. Kaip auksas Dievo Motina amžinai žydi tikinčiųjų akyse lyg atpirkimo ir išsigelbėjimo nuo sunaikinimo ar sunykimo simbolis.

Į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelią šventų paveikslų kultas, reikia manyti, atėjo iš Lenkijos. Tam pavyzdį davė šiame krašte veikiančios kalvarijos. Pavyzdžiu galėjo būti ir Kalvarija Zebrzydowska, kurios bažnyčios centriniame altoriuje 1609 metais buvo patalpintas sidabrinis, pop. Siksto V pašventintas Švč. M. Marijos, Angeliškos Viešpaties Motinos, atvaizdas³²⁵.

Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarijose Švč. M. Marijos paveikslų garbinimas nebuvo vietinis apeiginis paprotys, o atėjęs per Lenkiją iš Romos.

³²¹ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 292.

³²² Waclaw z Sulgostowa. O cudownych obrazach Matki Bożej. Sine lioco, 1902, s. 743.

³²³ Gailastingoji Dievo Motina Aušros Vartuose Vilniuje. Vilnius, 1927, p. 21–22.

³²⁴ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 297.

³²⁵ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 11.

Kitų trijų vienas kitą papildančių apeiginių papročių – skaitinių skaitymas, maldų kalbėjimas ir giedojimas – ištakos siekia maždaug 380 metus, kada piligrimai naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį lankydami šventas Jeruzalės vietas pagerbdavo Kristaus kančios kelią skaitydami fragmentus iš Evangelijų, meldami maldas ir giedodami giesmes³²⁶.

Giedojimas stovint – tai simboliškas ritualinis veiksmas: „Pagiedoję himną, jie išėjo į Alyvų kalną“ (Mt 26, 30). Krikščioniškoje tradicijoje giedojimas visada turėjo privilegijuotą padėtį, lyginant su instrumentine muzika, nes giesmė, himnas ar psalmė yra susiję su žodžiais, kurie užėmė svarbią vietą Bažnyčios liturgijoje³²⁷. Remdamiesi šia medžiaga, galime daryti išvadą, kad minėti papročiai yra atėję iš Šventosios žemės ir iš Bažnyčios liturgijos.

Apeiginio papročio eiti procesijose arba individualiai kilmė susijusi su Senuoju Testamentu, kada iškilmingos procesijos nešdavo Sandoros skrynią. Naujajame Testamente Kristus prieš Velykų šventes iškilmingos procesijos buvo atlydėtas į Jeruzalės bažnyčią. Bažnytiniai šaltiniai liudija, kad pirmųjų procesijų ritualai, lankant Kristaus kančios vietas Jeruzalėje, formavosi IV amžiuje³²⁸. XVI a. šias iškilmingas procesijas vedavo šventų vietų saugotojai pranciškonai: „Šv. Karsto bažnyčioje pranciškonai vienuoliai suruošė procesiją su vėliavomis“³²⁹. Taigi kalvarių Kryžiaus kelio pavyzdį procesijoms formuoti davė pranciškonai, kurie saugojo šventas vietas Palestinoje.

Kai Lietuvoje tam tikros vietos, Marijos šventovės bei Jos paveikslai ėmė garsėti stebuklais ir kitomis malonėmis, žmonės ėmė ne tik pavieniui, bet ir organizuotai, t.y. procesijomis, tas vietas lankyti. Taip susiformavo maldininkų kelionių samprata. Yra tikra, kad gausūs maldininkų būriai pradėjo lankyti Šiluvą po Marijos apsireiškimo apie 1612 m., Žemaičių Kalvariją po to, kai vysk. Jurgis Tiškevičius XVII a. viduryje įvedė Kryžiaus kelius, Vilniaus Aušros vartus – taip pat XVII a. antroje pusėje. Impulsą šiems procesams davė Lietuvoje įsikūrusios dominikonų, bernardinų/pranciškonų bei jėzuitų vienuolijos. Taigi galime drąsiai teigti, kad tiek skaitiniai, tiek maldos, giesmės, procesijos bei maldininkų kelionės su vėliavomis nėra autentiškos – tai Jeruzalės Kristaus kančios kelio lankymo atspindys. Tuo pagrindu, matyt, ir buvo sudaryti įvairūs vadovėliai, skirti tiek Žemaičių Kalvarijai, tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijoms apvaikščioti, kuriuose buvo aiškinama, kaip kalvarijas galima eiti iškil-

³²⁶ Eteria. Pielgrzymka do miejsc świętych / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. T. 6. Warszawa, 1970, s. 215.

³²⁷ Lebon J. Kaip suprasti liturgiją / vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 106, 108.

³²⁸ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 17.

³²⁹ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 73–77.

mingai ir asmeniškai: iškilmingai, kada yra vadovas, kuris garsiai skaito stacijų tekstus ir maldas, o maldininkai gieda giesmes eidami nuo vienos stacijos prie kitos; asmeniškai, kada tokio vadovo nėra³³⁰.

Papročio giesmes giedoti einant kilmė siekia vėlyvuosius viduramžius, kada iš grigališkojo choralo išsivysto liaudiška apeiginė muzika, dažniausiai skirta Kristaus kančiai pagerbti bei krikščioniškai palaidoti mirusiuosius. Ėjimas giedant iš vienos stoties, arba vietos, į kitą nėra tik praktinis veiksmas – tai maldos aktas, primenantis Kryžiaus kelią ir tai, kad esame keliaujanti Dievo tauta³³¹. Pirmą kartą apie tai užsiminta 1025 metais: „Nemokantys skaityti per meną (daile, muziką) įžvelgia visa tai, ko negali sužinoti rašto dėka“³³². Apeiginius papročius pirmiausia, matyt, perėmė Jeruzalėje šventas vietas saugoję pranciškonai, o vėliau vienuolynų ir piligrimų dėka tai greitai paplito po visą Europą³³³. Tradicija giedoti einant jau XVI a. buvo žinoma Lenkijoje. Lenkų mokslininkai teigia, kad einant atliekamų kalvarių Kryžiaus kelių giesmių tekstai, kur apmaštoma Kristaus kančia, yra grynai lenkiški, nes kituose kraštuose jų paprasčiausiai nėra. Lenkai maldų tekstus, kurie sakomi einant nuo vienos bažnyčios prie kitos, nuo vieno kryžiaus prie kito, „apvilko“ melodija, kad būtų daugiau giesmių negu tylos³³⁴. Kalvarija Zebrzydowska kalvarių giesmynas pateikia maldininkams judesyje giedamos giesmės modelį, kuris taikomas einant nuo vienos koplyčios/stoties prie kitos: melodiją gieda tekstą žinantis vadovas, o kiti ją tik atkartoja³³⁵. Remdamiesi minėtais šaltiniais, galime daryti išvadą, kad apvaikščiojimo paprotys giedoti einant atėjo iš Lenkijos. Reformacijos judėjimas išjudino Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir pastūmėjo Katalikų Bažnyčią užsiimti lietuviškų giesmynų leidyba. Ypač ši veikla suaktyvėjo po Tridento Susirinkimo reformų (1545–1563), kai kontrreformacinis judėjimas pasiekė ir Lietuvą. 1568 m. Žemaitijoje jo įkvėpėju buvo vyskupas Merkelis Giedraitis³³⁶.

Iš visų Lietuvos kalvarių Žemaičių Kalvarijoje išskirtinę vietą užima giesmių giedojimo prie koplyčių/stočių apeiga. Pirmasis istorinis šaltinis, kalbantis apie maldų ir giesmių atlikimo apeigas Žemaitijoje, yra 1648 m. Vilniuje iš-

³³⁰ *Kiškis St.* Vilniaus kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti. Vilnius, 1940, p. 5.

³³¹ *Lebon J.* Kaip suprasti liturgiją / vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 86.

³³² *Goff J.* Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa, 1970, s. 345.

³³³ *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 73–77.

³³⁴ *Rak R.* Śpiewy w czasie drogi krzyżowej // Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987, s. 439.

³³⁵ *Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 34.

³³⁶ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1 (3), p. 63.

leista knygelė „Calvaria Samogitiae“³³⁷. Tuo pačiu metu Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui apeiti nežinomas autorius sudarė maldyną/giesmyną, kuris naudojamas iki šiol. Žemaičių vyskupijos istorinės knygos kalba, kad „įkūrus Garduose garsiąją Žemaičių Kalvariją, vyskupas Jurgis Tiškevičius liepęs vienam iš kunigų parašyti šiai šventovei apvaikščioti maldas ir giesmes“³³⁸. Savo ankstesniuose darbuose („Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė“ ir „Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo ir šermenų apeigų giesmės: jų sąsajos ir skirtumai“) jau įrodėme, kad jos nebuvo sukurtos specialiai Žemaičių Kalvarijai apvaikščioti, o surinktos iš įvairių Europoje išleistų giesmynų bei maldynų, atsižvelgiant į turinį ir atstumą tarp Žemaičių Kalvarijos koplyčių, bei sudėtos į vieną visumą, kad būtų kaip vadovas, apvaikštant Kryžiaus kelią. Dauguma Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių melodijų priklauso nežinomiems liaudies kūrėjams. Dažniausiai tai autentiški religiniai, t.y. susiję su tam tikru kalendorinių metų laiku, liaudies kūriniai. Giesmės ir jų melodijos, kaip jau minėjome, yra senesnės nei pati Žemaičių Kalvarija³³⁹.

Šiandien dažniausiai tvirtinama, kad beveik visos senosios lietuvių giesmės, tarp jų ir kalvarių Kryžiaus kelių, paimtos iš vokiečių ir lenkų – pirmųjų misionierių lietuvių krašte, dėl to pasisavintos ir visos Vokietijoje bei Lenkijoje egzistavusios religinio gyvenimo formos. Lietuvių folkloristas ir muzikas Juozas Žilevičius savo moksliniuose darbuose tvirtina, kad 75 procentai visų lietuviškų giesmių yra verstos iš lenkų kalbos, 90 procentų melodijų – taip pat lenkiškos³⁴⁰. Dėl tekstų su minėtu autoriumi galima sutikti, tačiau atidžiai išnagrinėjus šių giesmių melodijas, negalima tvirtinti, kad jos identiškos lenkiškoms ar kitų Europos tautų giesmių melodijoms.

Kaip rodo anksčiau atlikti tyrimai, visose Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose išskirtinę vietą užima giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo apeiginis paprotys. Palyginę lenkų, vokiečių ir lietuvių giesmių melodijas, matome, kad ne lietuviškosios turi konkrečius autorius, o giesmių melodijos lietuviškais tekstais – tarsi ne kompozitorių, muzikos žinovų kurtos, bet „liaudiškos“, atspindinčios savitą lietuvišką charakterį. Net ir tos kelios giesmės, kurių melodijos akivaizdžiai pasiskolintos iš lenkų ar vokiečių, liaudies yra „sulietuvintos“, t.y. savaip perdirbtos, todėl labai nutolusios nuo originalo.

Apeiginio papročio kalvarių Kryžiaus keliuose groti muzikos instrumentais ištakos yra Lenkijoje, iš kur šis paprotys atėjo į Lietuvą. Papročio groti, pritariant giesmėms muzikos instrumentais, kaip rodo istoriniai šaltiniai ir atliktas tyrimas, Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose laikėsi žmonės, priklausantys

³³⁷ *Vaišnora. J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 377.

³³⁸ *Valančius M.* Raštai T. 2. Vilnius, 1972, p. 300–301.

³³⁹ *Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 47–58.

³⁴⁰ *Žilevičius J.* Aušra ir lietuviškoji muzika // Židinys. Kaunas, 1935, p. 285.

trims socialiniams sluoksniams: samdomi muzikantai, maldininkai/muzikantai ir muzikantai/elgetos.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose maldininkų grojimas procesijose turi savo priešistorę. Istoriniai šaltiniai kalba, kad jau 1525 metais Vilniuje, vienoje iš populiariausių Dievo Kūno procesijų, kuri paprastai prasidėdavo Katedroje ir eidavo į Bernardinų bažnyčią, skambėjo religinė muzika. Pranciškonų pavyzdžiu 1586 metais pasekė jėzuitai, į procesijas įtraukę ir miesto akademinį jaunimą³⁴¹. Nuo 1628 m. Katedroje gyvavusi instrumentinio muzikavimo tradicija peraugo į masinius giedojimus įvairių procesijų metu. Istoriniai šaltiniai liudija, kad procesijose viešpatavo tik „sakralieji“ instrumentai – pučiamieji ir mušamieji, nes styginiai buvo „netinkami“ apeigoms. XVII a. buvo įkurti Šv. Jono, Šv. Kazimiero bei Trinitorių bažnyčių instrumentiniai ansambliai. Kartais šios kapelos apeigų metu grodavo kartu. Muzikantai tokį darbą vadindavo „mišių medžiokle“. Žinoma, kad juos išlaikė parapijos, kartais paremdavo Vilniaus jėzuitų akademija³⁴². Tai rodo, kad nuo XVII a. greta maldininkų/muzikantų socialinio sluoksnio atsiranda ir samdomi muzikantai, kurie už tam tikrą atlygį atlieka įprastus apeiginius papročius.

Skardžiai, efektingai skambančių pučiamųjų muzikos instrumentų naudojimas nebuvo atsitiktinis reiškinys – tai to laikotarpio požymis. Varinių pučiamųjų ir mušamųjų muzikos instrumentų naudojimas procesijose labai tikėtinas, nes tuo metu Lietuvos bajorija, didikai ir dvasininkai Lenkijos diduomenės ir dvasininkijos pavyzdžiu pradėjo steigti samdomas kapelas³⁴³. Lenkijos kalvarijose instrumentinės kapelos jau žinomos nuo XVII amžiaus. Viena tokių kalvarių, turėjusi savo samdomą muzikantų kapelą, buvo Kalwaria Zebrzydowska³⁴⁴. Ja pasekė kitos Lenkijos, taip pat ir Lietuvos kalvarijos.

Apeiginis paprotys giesmėms pritarti liaudies muzikos instrumentais susijęs su ikirikriščioniškų laikų apeigomis. Žemaičių vyskupystėje jis pamažu integravosi į katalikiškąją apeiginę kultūrą. Vyskupas Motiejus Valančius savo „Žemaičių vyskupystėje“ rašo, kad jau nuo vyskupo Merkelio Giedraičio laikų, t.y. maždaug 1576–1609 metais, Varnių katedroje veikė giesmininkai ir kanclinininkai, kurie vyskupo užtarimu gavo atlyginimą iš paties karaliaus Stepono Batoro³⁴⁵. Konkrečiau apie Žemaičių Kalvarijoje skambančius muzikos instrumentus vyskupas užsimena kalbėdamas apie šios šventovės apeiginius papročius: „Nuo pradžios šešioliktojo amžiaus lig mūsų gadynės žemaičiai ge-

³⁴¹ *Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 9. Roma, 1982, p. 84.

³⁴² *Levinskaitė L.* Muzika Vilniaus katedroje XIV–XIX a. // Katalikų pasaulis, 1996. Nr. 4, p. 26–27.

³⁴³ *Trilupaitytė J.* Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje. Vilnius, 1995, p. 113–126.

³⁴⁴ *Chadam A.* Śpiwnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 23.

³⁴⁵ *Valančius M.* Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 161.

bėjo ir geba vaikščioti į atlaidus <...>. Taipogi klebonai, vyskupui liepiant, surinkę būrį savo parakvijos žmonių, su būgnais, patrūbočiais, paparčiais, altorėliais ir visa bažnyčios iškilme keliaudavo į atlaidus Aplankymo Motinos Dievo“³⁴⁶.

1618 m. jėzuitų kronikos „Annuae Littera S. Iesu“ kalba, kad apsikrikštiję ir katalikais tapę žemaičiai perėmė vaidilų muzikos instrumentus: kankles, birbalus, lamzdžius, medinius trimitus. Pirmosiose procesijose dalyvaudavo kanclininkai ir trimitininkai³⁴⁷.

Istoriniai šaltiniai taip pat liudija, kad grojimo šiais muzikos instrumentais ištakos gali būti ir kaimyninėje Latvijoje, kur nuo XV a. būgnininkai ir trimitininkai užėmė privilegijuotą padėtį bažnyčioje. Yra žinoma, kad XV a. pradžioje Rygos vyskupas turėjo fleitininkų ir trimitininkų (*die Pfeifer und Trompeter <...> des Erzbischofs von Riga*)³⁴⁸. Latvijoje krikščionybės ištakos siekia XII a. pabaigą. Nuo XIII a. pradžios (1219 m.), dar prieš Mindaugą, Kuršas priklausė Piltenės diecezijai (vėliau ji gavo Kuršo vyskupijos vardą), kurioje 364 metus (1219–1583) rezidavo katalikų vyskupai, o Rygos miesto vyskupo kapitula savo globėja buvo pasirinkusi Švč. M. Mariją³⁴⁹. Šie faktai rodo, kad Latvija labai anksti, lyginant su Lietuva, tapo katalikišku krašu ir pirmiesiems krikščionims Lietuvoje buvo pavyzdžiu.

Žemaičių vyskupijos vyskupai žinojo, kad žmonės naudojasi liaudiškais muzikos instrumentais, bet vietos Bažnyčios tai, rodos, nešokiravo: „Šiandien (t.y. apie 1836 metus – aut. past.) dar didžiai rėtai tokių trūbų begal regėti, nes paprastai tirškina vario triūbelėmis, kuriomis meškininkai tancina, po kaimus vedžiodami. Tų trimitų garsas yra graudžiai malonus, daugiau rūstus, ne kaip linksmas, keliąs klausantiems aistrą ir gailestį, kursai savo gausmu, graudingumu lyginos su šios dienos variniais karės trūbais“³⁵⁰. Tuo tarpu apie šiuos medinius trimitus jau pirmaisiais poreformaciniais metais Žemaičių vyskupystėje kalbėjo Varnių jėzuitas Motiejus Strijkovskis, teigdamas, kad „šių instrumentų (t.y. medinių trimitų – aut. past.) balso skaidrumas, rūstumas ir garsumas negali nei su vienu vario trimitu lygintis“³⁵¹.

³⁴⁶ Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 358–359.

³⁴⁷ Bagužas B. Alsėdžių parapijos 500 metų istoriniai bruožiai. Telšių kunigų seminarija, 1976, p. 23.

³⁴⁸ Sprogis J. Senie mūzikas instrumenti un darba un godu dziesmu melodijas Latvijā. Rīga, 1943, p. 23.

³⁴⁹ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 220.

³⁵⁰ Daukantas S. Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius, 1988, p. 66.

³⁵¹ Motuzas A. Muzikos instrumentai kalvarijų Kryžiaus kelio kulte // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 2000. Nr. 4 (13), p. 116.

Apie tai, kad muzikos instrumentai skamba apvaikstant Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią lauke ir vietos bažnyčioje kalba tiek literatūriniai („Grzmią trąby, bebny, I organ w kosciele”)³⁵², tiek ir istoriniai šaltiniai: „Žmonių, keliaujančių į Žemaičių Kalvariją melstis jos gražioje bažnyčioje ir eiti Kryžiaus kelius jos kalnuose, kas metai būna iš visos Lietuvos. <...>. Eina į ją ne tik atskiri žmonės ar neorganizuoti būriai, bet ir organizuotos maldininkų kompanijos. <...>. Kai kurios jų turi orkestrą, kuris pritaria jų giesmėms, arba bent žemaičių mėgiamą būgną. Bažnyčios bokšte budi budėtojai, kurie, pamatę tolumoje atvykstančią kompaniją, duoda ženklą, kad rengtusi vietinė procesija pasitikti atkeliaujančius maldininkus. Iš bažnyčios procesija su kryžium, dviem vėliavom, kunigu ir būgnu priešakyje pasitinka atvykstančią kompaniją”³⁵³.

Tai rodo, kad jau XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje senuosius Žemaičių krašto muzikos instrumentus keitė variniai pučiamieji, kurių pagrindu kūrėsi pirmieji dūdų orkestrai ir kapelos: “<...> į miestelį įeinat jaunikaiciai paparčius virpino, būgnus mušė, patrūbočius pūtė ir iš šaudyklių šaudė, o seniai su moteriškomis atsispirdami giedojo ir šaukė, nes juo katra parakvija su didesniu triukšmu ir trenksmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė”³⁵⁴.

Apie 1895 metus Mosėdyje liaudies muzikos instrumentai skambėjo ir bažnyčios šventoriuje apvaikstomame kalvarių tipo Kryžiaus kelyje. Mosėdžio bažnyčios kraštotyros muziejaus medžiaga liudija, kad 1897 metais Mosėdyje vikaraujant kunigui J. Tumui-Vaižgantui veikė vaikų liaudies muzikos instrumentų orkestrėlis, kuris grodavo ir pritardavo giesmėms per visas bažnytines šventes. Kunigas J. Tumas-Vaižgantas Mosėdžio mokykloje tikybą dėstė 1895–1897 metais³⁵⁵.

Istoriniai XIX–XX amžių duomenys liudija, kad Žemaitijoje kankliuodavo net kunigai ir vienuoliai³⁵⁶. Taigi galima teigti, kad apeiginis paprotys liaudies muzikos instrumentais pritarti giesmėms Žemaičių kultūroje yra daug senesnis nei pati krikščionybė.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelyje naudojamos dūdos – tai dūdmaišiai, kurių Rytų Lietuvoje, anot lietuvių etnoinstrumentologų, kažkada buvo apstu. Manoma, kad į Lietuvą dūdmaišis atėjo iš gretimų kraštų. Dūdmaišis, arba dūda, minima jau XVI a. ir žinoma visoje Lietuvoje. Grojimo tradicijos gajos iki XX a. pirmosios pusės, jos išliko rytiniuose Lietuvos pakraščiuose. Kitas mu-

³⁵² Festyna Wielkiej Kalwaryi na Żmudzi / opr. Koroliny Proniewskiej. Wilno, 1856, s. 15–21.

³⁵³ Totoraitis J. Žemaičių Kalvarija. Marijampolė, 1927, p. 5–6.

³⁵⁴ Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 350.

³⁵⁵ Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis, 1922, p. 70.

³⁵⁶ Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. 1993, p. 132.

zikos instrumentas – armonika, sukonstruotas XIX a. pradžioje Vokietijoje, greitai paplito kaimyniniuose kraštuose, taip pat ir Lietuvoje³⁵⁷.

Dr. Jonas Matusas knygoje „Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklą“ rašo, kad lietuvių rusinimas vyksta jau nuo 1787 m., kai rusų carienė Jekaterina II, susitikusi su Lietuvos vyskupais ir vienuoliais, pareiškusi: „Čia rusų žemė ir viskas turi būti atliekama rusų kalba, mokytojai turi būti ne lietuviai ir ne katalikai, o kenksmingos ir svetimos idėjos šalinamos auklėjant pagal pravoslavų bažnyčią <...> ir lietuvių liaudies muzikos instrumentus pakeičiant balalaikomis, mandolinomis, gitaromis“³⁵⁸. Tad nenuostabu, kad dar ir šiandien Tytuvėnuose žmonės mena kankles ir balalaikas.

Remdamiesi minėtais faktais, galime teigti, kad Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose grojimo akademinių muzikos instrumentais praktika yra atėjusi iš Vakarų Europos, grojimas balalaikomis – iš Rusijos, grojimas kanklėmis – vietinės kilmės, skirtas sukurti garsinį foną Kristaus kančios kelio apvaikšiojimo pamaldoms ir „užpildyti“ erdvę.

Apeiginių papročių kalvarių Kryžiaus kelyje pagerbti kapines bei jose palaidotus mirusiuosius, meldžiantis už mirusiuosius, bei Kryžiaus kelio apvaikšiojimo per šermenis ir mirusiųjų paminėjimus tradicijų ištakos siekia Kristaus laikus. Kristus išgyveno mirtį. Apie tai mums pasakoja evangelija. Kristus numatė savo kančią ir mirtį. Krikščionio mirtis gali būti apibrėžta kaip jo dalyvavimas Kristaus kančioje ir prisikėlime. Romos apeigynas kalba apie liturginį mirties šventimą, kuris padeda žmogui paskutinę valandą sekti Kristų ir mirties akivaizdoje priimti mirties kančias kaip dangaus gyvenimo viltį ir prisikėlimą, nes Kristus sunaikino mirtį savo paties mirtimi. Per krikštą esame kartu palaidoti su Kristumi (Rom 6, 4). Tad krikščionių vienuolyno, bažnytinė ar šeimos bendruomenė lydi mirštantįjį. Ši tradicija Bažnyčios liturgijoje yra palikusi gilius pėdsakus. Tradiciją einant Kristaus kančios keliu melstis už mirusiuosius Jeruzalėje įvedė vienuoliai pranciškonai. Pirmasis iš piligrimų apie tai 1582–84 metais prakalba M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Tose šventosiose vietose pranciškonai taip pat laiko pamaldas už mirusiuosius tėvus ir artimuosius. Kiti prašo kunigą, kad jiems esant atlaikytų pamaldas už mirusius Kalvarijos kalne arba kurioje kitoje vietoje, kaip kam Viešpats įkvėpė“³⁵⁹. Ši praktika laikui bėgant buvo perkelta ir į Europą, kur buvo platinama įvairių brolių, veikusių prie bernardinų ir pranciškonų vienuolynų bei bažnyčių³⁶⁰. Į Lenkijos kalvarijas

³⁵⁷ Baltrėnienė M., Apanavičius R. Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius, 1991, p. 164.

³⁵⁸ Matusas J. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas, 1937, p. 12.

³⁵⁹ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 76.

³⁶⁰ Smereka W. Studium pasyjne. Rys historyczny i teksty Drogi Krzyżowej. Kraków, 1968, s. 103–129.

apeiginis paprotys melstis už mirusiuosius atėjo iš Italijos, Romos Ara Coeli bažnyčios³⁶¹, o į Lietuvą – per įvairias brolijas, kurios veikė prie vienuolynų ir bažnyčių. Viena iš jų buvo Vilniuje bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Jos nariai turėjo kiekvieną antradienį dalyvauti Bernardinų bažnyčioje šv. Onos garbei skirtose mišiose – votyvoje – pamaldžiai apmąstyti V. Jėzaus kančią, teikti pagalbą vargšams, dalyvauti brolių laidotuvėse, taip pat pamaldose už mirusius brolijos narius³⁶². Be minėtų brolių, prie mirusiųjų pagerbimo pamaldų, maldų ir giesmių populiarinimo prisidėjo ir Žemaičių Kalvarijoje veikusi Rožinio bei Šv. Pranciškaus tretininkų brolijos, taip pat keliaujantys elgetos muzikantai, špitolninkai, Žemaitijoje buvusių „maldunamų“ gyventojai³⁶³.

1726 metais pop. Benediktas XIII suteikė Kryžiaus kelio atlaidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas, t.y. už mirusiuosius³⁶⁴. Yra žinoma, kad 1831 m. Lenkijoje pasirodęs Jano Mikos maldynas, skirtas apvaikščioti Kryžiaus keliu meldžiantis už mirusiuosius, liaudies buvo ypač mėgstamas ir naudojamas visuose katalikiškuose kraštuose³⁶⁵. Tad, reikia manyti, ši pamaldumo praktika atėjo iš Lenkijos.

Paminėti faktai leidžia teigti, kad Katalikų Bažnyčios nuostatų ir sprendimų bei prie vienuolynų ir bažnyčių veikusių brolių veiklos dėka apeiginiai papročiai pagerbti kapinėse palaidotus mirusiuosius bei melstis už juos apvaikštant 14-os stočių Kryžiaus kelią, natūraliai įaugo į Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo apeigas.

Kalvarių Kryžiaus keliuose degančių žvakių procesijose nešimo ir jų aukojimo bei deginimo koplyčiose/stotyse apeiginiai papročiai turi savą atsiradimo istoriją. Kad Jeruzalėje, lankant šventas vietas, degintos žvakės, rašo ir M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Mes, piligrimai, joje dalyvavome eidami po du su uždegtomis žvakėmis rankose“³⁶⁶. Apie procesijas kalvarijose su degančiomis žvakėmis kalba Jan Goryńskio knyga „Peregrynacja do Ziemi Świętej“: „Apie 1560 metus Jeruzalėje buvo naudojamos uždegtos žvakės, kurių šviesoje piligrimai lanko šventas vietas“³⁶⁷. Tradicijai einant procesijoje nešti degančias žvakes atsirasti įtakos galėjo turėti Simeono giesmė, kur sakoma: „Mano akys

³⁶¹ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 69.

³⁶² Vaišnora. J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 194–198.

³⁶³ Motuzas A. Katalikiškos priedamosios pamaldos Lietuvoje. Švč. M. Marijos kalbamasis bei giedamasis rožinis. Vėlinės. Šermenys ir mirusiųjų minėjimai // Liaudies kultūra, 2000. Nr. 5, p. 10.

³⁶⁴ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 110.

³⁶⁵ Chadam A. Śpiwnnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 18.

³⁶⁶ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 73–77.

³⁶⁷ Peregrynacja Goryńskiego / opublikował T. Baranowski. „Prace Komisji do Badań nad Hist. Lit. i Oświaty“. T. 1. Sine loco, 1914, p. 37.

išvydo Tavo išgelbėjimą, kurį prirengi visų tautų akivaizdoje: šviesą pagonims apšviesti“ (Lk 2, 30–32). Taip pat Velykų vigilija, kurios Didžiojo šeštadienio liturgijoje matome, kaip visiškoje tamsoje senovišku būdu – su titnagu įskeliama nauja ugnis, įkuriamas naujas laužas, nuo kurio uždegama velykinė žvakė. Bažnyčios gale kunigas gieda: „Kristus mums šviečia!“. Bažnyčios istorija liudija, kad iki 7-ojo šimtmečio liturginėje procesijoje į bažnyčią buvo einama su fakelais ir žvakėmis. Kai kurie vyskupai darė taip pat. Atėjus į bažnyčią, deglai ir žvakės buvo sustatomi apie altorių, kad apšviestų tamsias patalpas.

Šie istoriniai ir teologiniai šaltiniai rodo, kad žvakių aukojimas ir deginimas dienos metu tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijose nėra vietinės tradicijos apraška. Šis paprotys kartu su krikščionybe atėjo į Lietuvą iš Šventosios žemės ir Romos Katalikų Bažnyčios liturgijos.

Kitas apeiginis paprotys – naktinės procesijos. Tradicija apvaikščioti Kryžiaus kelią naktį yra labai reta. Jos kilmė, remiantis istoriniais šaltiniais, siekia pirmuosius krikščionybės amžius³⁶⁸. Apie 380 metus Šventojoje žemėje gyveno maldininkė, kuri buvo vadinama Silvija arba Eterija. Kalbėdama apie Šventąjį miestą, ji aprašo ir pirmąsias maldininkų procesijas, kuriomis naktį žvakių šviesoje lankytos Kristaus buvimo vietos. Procesijos eidavo naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį³⁶⁹. Kalwaria Zebrzydowska (Lenkija) nuo XVII amžiaus taip pat pradėtos rengti naktinės procesijos žvakių šviesoje iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį³⁷⁰. Vadinasi, naktinių procesijų apeigos į Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelius bus atėjusios per Lenkiją iš Jeruzalės.

Gėlių aukojimo bei barstymo apeiginis paprotys, matyt, bus atėjęs iš kaimyninės Lenkijos. Kalwaria Zebrzydowska procesijos, dalyvaujant dvasininkams, Kryžiaus kelią barstydavo gėlėmis: „Apie 1740 metus didesniajam pamaldumui kelti buvo įvesta mada eisenoje dalyvauti tautiniais ir bažnytiniais rūbais apsirengusioms mergaitėms, kurios barstydavo kelią lauko gėlėmis“³⁷¹. Šis paprotys Lietuvoje aprašytas vyskupo Motiejaus Valančius veikale „Žemaičių vyskupystė“. Jo teigimu, šio gražaus pavyzdžio įvedimo iniciatorius yra Žemaičių vysk. Antanas Tiškevičius, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjo, giminaitis: „Vyskupas Antanas Tiškevičius 1753 m., norėdamas atlikti Žemaičių Klavarijos atlaidus, su didžiausia iškilme įsakė kiekvienai parakvijai atsivesti į dvi dešimtį vaikelių ir tiek pat mažų mer-

³⁶⁸ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 191.

³⁶⁹ Eteria. Pielgrzymka do miejsc świętych. / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. T. 6. Warszawa, 1970, s. 21.

³⁷⁰ Wyczawski H. E. Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej. Kraków, 1947, s. 178–182.

³⁷¹ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 23.

gelių, dailiai aprengtų; tiek kartu su kunigais į dvi eili sustatyti vaikščiojo kalnus ir apsukui bažnyčios³⁷². Taigi šiam papročiui Lietuvoje išigalėti padėjo vietiniai dvasininkai.

Apeiginis paprotys gultis ant žemės kryžiumi į Lietuvos kalvarių kultą atėjo kartu su krikščionybe per Lenkiją iš Jeruzalės.

Pirmasis apie šio papročio kilmę kalbantis istorinis šaltinis yra Naujajame Testamente – tai „Apaštalų darbų“ knyga, kur pasakojama apie maldai suklupusį apaštalą Petrą, apaštalą Paulių bei krikščionis, lydinčius apaštalą Paulių į kelionę³⁷³. Gulimasis kryžiumi, arba parpuolimas, kaip pamaldumo forma, taip pat bus atėjusi iš pirmųjų krikščionių, kurie lankėsi Jeruzalėje. Parpuolimas – tai nuoširdžiausios maldos laikysena. Šv. Rašte randame, jog dažnai buvo parpuolama maldai (Pr 17, 3; Įst 9, 18; Neh 8, 6; Tob 12, 16; Jdt 9, 1; 10, 1–2; 2 Mak 10, 4; Mk 5, 22; Mt 26, 39; Apr 4, 10). Viena pirmųjų pamaldumo tradicijų, susijusių su Kristaus kančios keliu, buvo Jo kritimų po kryžiumi garbinimas. Maldininkų kritimas ant žemės kryžiumi prie stočių, kurios simbolizuoja Jėzaus kritimus, ar šventų paveikslų, akcentuoja jų pagarbą minėtam kultui. Kristaus kritimų po kryžiumi skaičius įvairių šalių kalvarijose skiriasi. Dažniausias variantas – 7 kritimai ant žemės. Teologų teigimu, tai sietina su kano-ninių valandų arba savaitės dienų skaičiumi, o ne vien su autentišku Kristaus kančios keliu. Skirtingas kritimų ant žemės skaičius jau XV a. buvo žinomas Nyderlanduose ir Vokietijoje. Trijų kritimų ant žemės ciklas buvo paplitęs Ispanijoje³⁷⁴. Lenkų literatūroje apie tai pirmasis prabyla kun. Jokūbas Wujekas savo „Postilėje“ 1582 metais. Jis akcentuoja 7 stočių lankymą ir jų pagerbimą senuoju papročiu – kritimu ant žemės kryžiumi³⁷⁵. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje, remiantis anksčiau atlikto tyrimo išvadomis, vyravo paprotys prie 3 koplyčių kristi ant žemės, taip pagerbiant Kristaus kritimus Jo kančios kelyje³⁷⁶. Apie vieną kritimą ant žemės savo laiškuose užsimena M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Šventasis Jeronimas liudija, kaip tą darė aukštos kilmės Romos matrona Paulė: ji taip susijaudinusi ir susidomėjusi lankė tas šventąsias vietas, kad, parpuolusi prieš kryžių, garbino jį tartum būtų regėjusi kabantį ant jo Kristų. <...>. Taip pat elgdavosi ir lig šiol tebesielgia tikram pamaldumui atsi-

³⁷² Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972, p. 359–360.

³⁷³ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 31.

³⁷⁴ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 23–36.

³⁷⁵ Wujek J. Postilla catholiqua mniejsza. Poznań, 1582, s. 23.

³⁷⁶ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1 (3), p. 53–80.

davę piligrimais³⁷⁷. Tai rodo, kad šis apeiginis paprotys yra atėjęs iš krikščionybės lopšio – Jeruzalės.

Žinių apie apeiginį paprotį melstis iškeltomis į viršų rankomis yra nedaug. Šis liturginis gestas yra pavaizduotas Romos katakombose. Pakeltos rankos senovės krikščionims primindavo Nukryžiuotąjį³⁷⁸.

Apeiginio papročio eiti keliais aplink altorių, koplyčią ar statulą kilmė susijusi su Šventąja žeme, tiksliau, su piligrimų kelionėmis į šią šalį: „Jeruzalės šv. Kapo bazilikoje jau nuo XV a. piligrimų (maldininkų) procesijos vieną kartą keliais apeidavo aplink centre esantį Patepimo Akmenį“³⁷⁹.

Apeiginis paprotys keliais lipti Šventųjų laiptų koplyčios laiptais yra atėjęs iš tų laikų, kada Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo motina šv. Elena Poncijaus Piloto rūmų laiptus, kaip šventą relikviją, iš Palestinos 323 m. perkėlė į Romą. Popiežius Sikstas V prieš Laterano rūmų koplyčią (1585–1590 m.) pastatė atskirą pastatą, kur perkėlė vadinamuosius Šventuosius laiptus. Nuo tada čia dvidešimt aštuoniais laipteliais (28 marmuriniais laiptais lipęs Išganytojas, eidamas Kančios kelią – aut. past.) keliais pakylama į viršų, kur yra Švenčiausioji popiežiaus koplyčia³⁸⁰.

Šventų kolonų ir statulų lankymas siejamas su XVI amžiaus pradžioje Vokietijoje paplitusiu papročiu procesijomis per Didįjį penktadienį aplankyti 9 bažnyčias arba altorius. Apie 1525 metus buvo išleista instrukcija, skelbianti, kad vietoj bažnyčių ar altorių galima statyti ir lankyti kolonas su invokacijomis, kurios skirtos Kristaus kančiai pagerbti. Ši pamaldumo tradicija jau XVI a. buvo žinoma Vokietijoje, Nyderlanduose, Liuksemburge bei Lenkijoje³⁸¹. Remdamiesi minėtais faktais galime teigti, kad šis apeiginis paprotys į Lietuvą yra atėjęs iš Vokietijos per Lenkiją.

Apeiginis paprotys bučiuoti žemę randamas tik M. K. Radvilos laiškuose iš Jeruzalės. Jis šį apeiginį veiksma mini net kelis kartus: „Žmonės atsimena, kaip vienas iš tokių piligrimų, įlipęs į Alyvų kalną pagarbinti Kristaus Dangun Žengimo pėdsakus, taip susijaudino, kad parpuolė bučiuodamas žemę ir labai graudžiai su pasikukčiojimu verkdamas mirė“. Arba: „Krikščionys, kaip jau įprasta, sukalbėję vieną „Tėve mūsų“, atsiklaupe pabučiuoja žemę“. Arba: „Piligrimai parpuolę ant kelių kalba Viešpaties malda, Angelo pasveikinimą ir

³⁷⁷ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 25.

³⁷⁸ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 200.

³⁷⁹ Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolcro. Jerusale, 1972, p. 99.

³⁸⁰ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 199–227.

³⁸¹ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 30.

pamaldžiai bučiuoja žemę³⁸². Ši iš Šventosios žemės atėjusi pamaldumo praktika gyvuoja tik Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeigose.

Liturgijoje relikvijos bučiavimo apeiga žinoma dviem atvejais: 1) kaip pagarbos ženklas (pavyzdžiui, bučiavimu pagerbti altorių, Evangelijų knygą); 2) kaip ramybės linkėjimas prieš Komuniją paraginus: „Palinkėkite vieni kitiems ramybės“³⁸³. Žvelgiant istoriniu aspektu, šis apeiginis paprotys yra susijęs su pirmosiomis procesijomis į Šventąsias vietas Jeruzalėje: „Didįjį penktadienį Golgotoje vykdavo šv. Kryžiaus adoracija ir relikvijų pagarbinimas jas pabučiuojant“³⁸⁴. Piligrimų dėka kiek vėliau Europoje atsiranda šv. Kryžiaus relikvijų garbinimo, o nuo XV a. – ir statulų su šv. Kryžiaus atvaizdu garbinimo tradicija³⁸⁵. Taigi šis apeiginis paprotys yra pirmųjų krikščionių kančios kulto atspindys.

Apeiginis veiksmas apeiti aplink koplyčią ar bažnyčią žinomas jau nuo Konstantino Didžiojo (313 m.) laikų, kada piligrimai, lankydami Jeruzalės šventąsias vietas, jas apeidavo³⁸⁶. Kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymima penkiais dramatiškais veiksmais, kurie simbolizavo Kristaus kančią³⁸⁷. Vakarų Bažnyčioje šis paprotys pranciškonų vienuolių dėka atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.).

Stabtelėjimas procesijos ar individualios kelionės metu – tai pagarbos ženklas. Ši liturginės laikysenos tradicija yra įprasta žydų maldos padėtis, taip pat ankstyvųjų krikščionių laikysena meldžiantis. Tai matyti iš katakombų piešinių ir pirmųjų krikščionių rašytojų darbų³⁸⁸. Kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymėta atskiru paveikslu, prie kurio tikintieji sustodavo ir meldavosi³⁸⁹. Remdamiesi minėta literatūra, galime daryti išvadą, kad sustojimo apeiginių paprotys yra viena pirmųjų krikščionybės pamaldumo išraiškos formų.

Ėjimo pro kalvarių stočių vartų viduriniuosius skyrius ir žegnojimosi bei ėjimo pro kalvarių stočių vartų šoninius skyrius apeigos minimos tik M. K. Radvilos (Našlaitėlio) laiškuose iš Šventosios žemės: „Jeruzalėje, netoli šv. Veronikos namo arba nuo ten pusantro strėlės lėkimo atstumu yra du aukšti,

³⁸² Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 73–77.

³⁸³ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 37.

³⁸⁴ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 17.

³⁸⁵ Frołow A. La rélique de la vraie Croix. Paris, 1961, p. 80–111.

³⁸⁶ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1 (3), p. 53–80.

³⁸⁷ Defourneaux M. Życie codzienne w czasach Joanny d' Arc. Warszawa, 1963, s. 37–39.

³⁸⁸ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 29–30.

³⁸⁹ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / sud. D. Ramonienė. Vilnius, 1997, p. 166.

stori akmeniniai stulpai. Tarp jų buvo Teismo vartai. Pro juos pasmerktieji nusikaltėliai būdavo išvedami į bausmės vietą, į Golgotos kalną. Tuose vartuose, kaip katalikai pamaldžiai tiki, Kristus vėl parpuolė po kryžiumi. Tam įvykiui atminti daugelis, eina pro miesto vartus ir žegnojasi³⁹⁰. Iš M. K. Radvilos laiškų aiškėja, kad šie saviti apeiginiai papročiai piligrimų buvo pritaikyti tik Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose.

Mušimasis į krūtinę – tai atgailos ir nusizėminimo gestas, kurį randame pranašų Šv. Rašto knygoje (Fer 31, 19; Ez 21, 17). Jį mini Luko evangelija, kur lyginamas fariziejus ir muitininkas (plg. Lk 18, 13), taip pat Kristaus nukryžiovimo scenoje (Lk 23, 45). Jeruzalėje šią atgailos apeigą ypač mėgo pirmieji krikščionys³⁹¹.

Galvos nulenkimo apeiginis paprotys, matyt, yra susijęs su Bažnyčios liturginės laikysenos nuostata ir reiškia pagarbą, atgailą, kvietimą, sutikimą. Šis paprotys yra atėjęs iš senesnių šv. Mišių liturgijos laikų, kada diakonas kviesdavo visus nusilenkti per maldavimus „Humiliate capita vestra Deo“ („Nulenkite galvas prieš Dievą“), palaiminant „Inclinate vos ad benedictionem“ („Pasilenkite palaiminimui“). Žemu nusilenkimu pagerbiamas kryžius, altorius ir vyskupas³⁹². Nusilenkimas arba galvos palenkimas reiškia pagarbą ir nuolankumą³⁹³.

Apeiginis paprotys sakyti pamokslus prie koplyčių/stočių yra atėjęs iš IV a. Jis liudija, jog buvo laikomasi taisyklės skaityti ištraukas iš Naujojo ir Senojo Testamentų knygų³⁹⁴. Taigi ši apeiginis paprotys yra atėjęs iš Bažnyčios liturgijos.

Apeiginis paprotys kalvarių Kryžiaus kelio kapinėse skambinti varpais žinomas Romoje V a. pabaigoje. Varpų skambėjimas kviesdavo tikinčiuosius bendrai maldai, taip pat jais buvo kviečiama melstis už mirusiuosius malda „Viešpaties Angelas“. VIII a. vyskupo Gelazijaus apeigyne pirmą kartą pateiktos varpų pagerbimo maldos. Kartu buvo giedamos psalmės ir kalbamos specialios maldos. Bažnyčia varpų skambėjimui yra suteikusi galią išblaškyti blogio demonus ir išsklaidyti gamtos stichijas – audras. Matyt, todėl Beržore

³⁹⁰ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusėvičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990, p. 96.

³⁹¹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 35–36.

³⁹² Ten pat, p. 31–32.

³⁹³ Lebon J. Kaip suprasti liturgiją / vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras. 1998, p. 86.

³⁹⁴ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 91.

einant kalvarių Kryžiaus keliu ir buvo skambinama kapinių varpinės varpais. Kiekvienas varpas turėjo švento globėjo vardą³⁹⁵.

Vilniaus ir Tytuvėnų bernardinų vienuolynų bažnyčių kluatų Šventųjų laiptų apvaikščiojimo apeiginis paprotys susijęs su Romoje esančių Šventųjų laiptų lankymo tradicija. Jau minėjome, kad Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo motina šv. Elena Poncijaus Piloto rūmų laiptus, kaip šventą relikviją, 323 metais perkėlė į Romą. Jos pavyzdžiu Europoje pradėtos statyti pirmosios koplyčios, simbolizuojančios Kristaus kančios žingsnius Poncijaus Piloto rūmų laiptais³⁹⁶. Lenkijoje bernardinų globojamoje Kalwaria Zebrzydowska 1617 metais buvo pastatyta ir pradėta apvaikščioti Šventųjų laiptų koplyčia³⁹⁷. Reikia manyti, kad Kalwaria Zebrzydowska bernardinų pavyzdžiu pasekė ir Vilniaus bernardinai. Taip ši pamaldumo praktika pasiekė Vilnių. O dar vėliau, t.y. 1771–1778 m., – Tytuvėnus. Maldininkai, vykstantys melstis į Vilniaus kalvarijas ar Šilinių atlaidus, būtinai apvaikščiavo Šventuosius laiptus, nes buvo manoma, kad jų neaplinkius negaunami visi Vilniuje – Sekminių, o Šiluvoje – Švč. M. Marijos Gimimo atlaidai³⁹⁸.

Reikia manyti, kad dėl žmonių gausumo Šventuosiuose laiptuose Vilniaus bernardinai šios koplyčios neįtraukė į vienuolyno šventoriuje esantį ir vienuolių lankomą Kryžiaus kelio kompleksą. Tad Šventųjų laiptų lankymas natūraliai tapo Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio lankymo tradicija. Tai tęsėsi iki 1949 m., kada tuometinė Vilniaus valdžia šias patalpas atidavė Vilniaus dailės akademijai. Dabar šis paprotys yra atgaivintas ir maldininkų praktikuojamas tiek Vilniaus, tiek ir Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčių Šventuosiuose laiptuose.

Kitas katalikų religijos apeiginės kultūros fenomenas, išlikęs tik Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių pamaldumo tradicijoje, – Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių Šiluvoje lankymas.

Prieš pradėdami kalbėti apie šio apeiginio papročio kilmę pirmiausia žvilgtelėkime į istorines šio kulto atsiradimo prielaidas. Čia bus kalbama apie Kristaus Motinos Marijos skausmų keliu.

Padavimai pasakoja, kad Švč. Panelė Marija kasdien lankydavo Kristaus krauju apšlakstytas vietas. Taip pirmieji krikščionys buvo skatinami lankyti Kristaus kančios kelią. Ja pasekė ir kitos moterys, ypač iš Europos atvykusios

³⁹⁵ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 73–74.

³⁹⁶ Vitkus A., Butkienė B. Lateranas – Romos ir viso pasaulio bažnyčių motina // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1996. Nr. 12, p. 30.

³⁹⁷ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 50.

³⁹⁸ Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 199–227.

maldininkės. Šv. Jeronimas rašo apie jo gyvenamuoju laikotarpiu (IV a. pr. Kr.) iš įvairių kraštų plūstančias minias maldininkių moterų, Švč. M. Marijos pavyzdžiu lankydavusių šventas vietas³⁹⁹.

Šio pamaldumo ištakos glūdi XIII amžiuje Pietų Europoje. Jo pradininku laikomas servitų vienuolių ordinas. Servitų, arba Marijos tarnų, ordinas įkurtas 1233 m. Florencijoje. Vienuolių tikslas buvo apmąstyti Viešpaties Jėzaus Kristaus kančią ir Švč. M. Marijos skausmus. Šis ordinas pradėjo Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų kelio pamaldumo praktiką.

Nūdienos mokslas teigia, kad „Stabat Mater“, arba „Dievo Motinos liūdnojo kelio procesijos“, pamaldumui atsirasti padėjo ir pranciškonai, kurie keldami Marijos kultą pirmieji Jeruzalėje maldininkus vedė 7/8 stočių keliu⁴⁰⁰. Tai patvirtina ir maždaug 1520 metais Nyderlanduose, Antverpeno pranciškonų kapinėse, įrengtos Septynių Kristaus Motinos skausmų kelio stotys, kurias pop. Leonas X palaimino ir suteikė 100 dienų atlydus⁴⁰¹.

Kitų Septynių skausmų Dievo Motinos stočių kelių apvaikščiojimo apeigų ištakos glūdi Rožinyje. Populiariausias yra trijų dalių rožinys, paprastai vadinamas dominikoniškuoju, nes šie jį labiausiai populiarino. Iš pradžių rožiniu buvo vadinamos visos trys dalys. Vienos dalies pavadinimas kilęs iš lotynų kalbos žodžio *corona* – „karūna“, todėl ji dar vadinama „karunka“. Laikui bėgant kasdienėje praktikoje atsirado dar ir kitų „karunkų“: 7 Marijos skausmų – servitų, Šv. Brigitos – brigitečių, 5 žaizdų karunkėlė – pasionistų ir t.t. Verta pažymėti, kad beveik visų rūšių „karunkos“ paslapčių skaičius ir jų skirstymas skiriasi. Visas dominikonų rožinys turi 15 paslapčių, servitų – 7, brigitečių – 6, pasionistų – 5, „karunka“ už mirusius – 4, o „Mūsų Viešpaties“ – 3⁴⁰².

Vadinasi, Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje atsiradusios minėtos pamaldumo tradicijos – tai priminimas apie Tytuvėnų kluatre gyvavusį kultą bei šio pamaldumo tąsa.

Kitas apeiginis paprotys, taip pat glaudžiai susijęs su mariologine kančios kelio tema, – Marijos takeliai bei jų lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi.

Istoriniai šaltiniai kalba, kad nuo XVII a. pabaigos Lenkijoje praplečiama Septynių Marijos skausmų kulto teologinė samprata. Formuojasi daugiau stočių turintis Sopulingosios Dievo Motinos skausmų kelias, arba takeliai. Daugiau kaip septynias stotis turintys pirmieji Marijos takeliai buvo įsteigti Kalwaria Zebrzydowska apie 1613 metus, Kalwaria Paclawska – 1668 m., Kalwaria

³⁹⁹ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 107–108.

⁴⁰⁰ Šiuolaikinis Kryžiaus kelias Jeruzalėje / parengta pagal CRTN ir VR pranešimus, 1998, p. 120.

⁴⁰¹ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983, p. 109.

⁴⁰² Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn, 1954. Nr. 8, p. 260–263.

Kaszubska – 1678 m.⁴⁰³ Kalwaria Zebrzydowska Marijos takelius sudarė 12 stočių⁴⁰⁴. Vepriuose kartu su kalvarių Kryžiaus keliu, reikia manyti, buvo įsteigti ir 12-os stočių Marijos takeliai. Kyla klausimas, kodėl Vepriuose Marijos takeliams pasirinktas skaičius 12?

Vieną iš galimų atsakymų randame Naujajame Testamente: „Ir pasirodė didis ženklas danguje: Moteriškė saule apvilktą, ir mėnuo buvo po jos kojomis, ir ant jos galvos dvylikos žvaigždžių vainikas“⁴⁰⁵. Kunigas Juozapas Skvireckas šį epizodą Šventojo Rašto komentaruose aiškina taip: „Didis ženklas“. Ženklas pavadintas „didžiu“ dėlei ypatingo savo svarbumo. Tuo didžiu ženklu buvo stebėtinai išvaizdos moteriškė. Anot šios 5 eil. reiktų spėti, kad ji yra Kristaus Motina, bet iš kitų tos moteriškės paminėtų žymių pasirodo, kad čionai kalbama apie alegorinę ypata, apie mistišką motiną, ir kad pats Kristaus gimimas (5.e.) yra dvasiškas. Todėl ta moteriškė gali būti Bažnyčia, ypač paskutinių laikų, didžiuose skausmuose gimdanti Jėzų Kristų žmonių širdyse. – „Saulė apvilktą...“ Moteriškė pasirodo didžiausioje šviesybėje. Saulė jai yra lyg koks apdaras; ji stovi ant mėnulio; o ant galvos vainikas papuoštas dvylika žvaigždžių. Skaitinė „dvylika“ yra ženklas Dievo tautos, kurios pranokėjais ir vadais S. Ist. Buvo 12 patriarkų, Naujame gi 12 apaštalų⁴⁰⁶.

Antroji versija taip pat remiasi Naujojo Testamento istorine medžiaga. Jėzus prieš Velykų šventes, per Paskutinę vakarienę, plauna mokiniams kojas. Istoriniai šaltiniai kalba, kad „Lenkijoje Kalwaria Zebrzydowska Marijos takelių apvaikščiojimas prasidėdavo Didįjį ketvirtadienį nuplaunant 12 kunigų ar vadovų kojas. Tik po to procesijos išeidavo į takelius“⁴⁰⁷.

Trečioji versija: vietos maldininkai ar šalia Veprių veikusio Milašiūnų dominikonų vienuolyno vienuoliai nukopijavo Kalwaria Zebrzydowska Marijos takelius.

Taigi minėti šaltiniai pateikia argumentuotą atsakymą, kodėl Vepriuose buvo pasirinktas 12-os stočių Marijos takelių pamaldumas.

Kitas klausimas – Veprių kalvarių Marijos takelių 12-os stočių apėjimo Kryžiaus keliui priešinga kryptimi papročio kilmė?

Istoriniai duomenys rodo, kad kai kuriose lenkų kalvarijose Marijos takeliai buvo apvaikščiojami atbuline tvarka. Ši tradicija yra atėjusi iš Jeruzalės, kai

⁴⁰³ Roszczyński E. Kalwaria Wejherowska, jej fundatorowie, duszpasterze i uroczystosci. Wejherowo, 1928, s. 5–15.

⁴⁰⁴ DróŹki Kalwaryjskie. Krótki opis bazyliki obraz Drótek Pana Jezusa i Matki Bożej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Nakładem klasztoru Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Wydawnictwo Calvarianum Kalwaria Zebrzydowska, 1995, s. 2.

⁴⁰⁵ Šventas Raštas / vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas. T. 6. Kaunas, 1911, p. 39.

⁴⁰⁶ Ten pat.

⁴⁰⁷ Wyczawski H. E. Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej. Kraków, 1947, s. 14.

1320 metais Jeruzalės šventovė ėmė rūpintis pranciškonai. Jie taip pat pradėjo vadovauti procesijoms, lankant Kristaus kančios vietas. Procesijos vykdavo priešinga kryptimi, negu ėjo Išganytojas⁴⁰⁸, galbūt sekant Marijos pradėta tradicija. Apie tai kalba ir Krokuvos realiacijos, datuojamos 1509 metais⁴⁰⁹. Šio kulto saugotoju ir puoselėtoju XVII a. tapo dominikonų ordinas ir jų bažnyčia Liubline⁴¹⁰. Kalwaria Zebrzydowska Kryžiaus kelių žemėlapis rodo, kad ir čia 12-os stočių Marijos takeliai yra apvaikštomi priešinga Kryžiaus kelio kryptimi⁴¹¹. XVII a. Lenkijoje ši pamaldumo forma ypač klestėjo, nors, skirtingai nuo Bažnyčios aprobuoto Sopulingosios Dievo Motinos Septynių skausmų kelio kulto, stočių skaičius nebuvo reglamentuotas, o jų eiliškumas – įvairus. Pati pamaldumo forma buvo siejama su jausmingumo momentais. Šis jausmingumas atėjo iš Vakarų, o lenkai dar savaip prisiriša prie Sopulingosios kulto ir sukuria keletą savitų pasijinių tam tikrų jausmų išgyvenimo pamaldumo formų.

Remdamiesi šiuo istoriniu aprašymu, galime teigti, kad Vepriuose 12-os stočių Sopulingosios Dievo Motinos takeliai ir jų apvaikščiojimo apeiginis paprotys yra Jeruzalės bei Lenkijos kalvarių Marijos takelių apvaikščiojimų atspindys.

Tokių apeiginių papročių, kaip bridimas per Kedrono upelį; prausimasis Kedrono upelio vandeniui; kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas; moterų kasų išsipynimas (išdraikymas, išpurenimas, iškedenimas); moterų raudojimas (šaukimas), akmenėlių rinkimas, aukų elgetoms aukojimas bei lipimas keliais į Ubagų kalną aprašymų istoriniuose šaltiniuose nerandame.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais sudaryta lentelė, kuri parodo, kokiose šalyse minėti apeiginiai papročiai gimė, iš kur atėjo į Lietuvą ir kokiose Lietuvos kalvarijose paplito (žr. 22 lentelę).

Iš lentelės matyti, kad Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose atliekamas 51 apeiginis paprotys. 28 papročiai kilę iš Šventosios žemės; 11 – iš Lietuvos, 9 – iš Italijos; 2 – iš Vokietijos bei 1 – iš Anglijos.

Į Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelius 23 apeiginiai papročiai atėjo iš Bažnyčios liturgijos, 14 – iš Lenkijos; 4 atsirado vietos vyskupijos iniciatyva bei 10 susiformavo vietinės tradicijos dėka.

⁴⁰⁸ Zedelgem A. Historia del Via Crucis. Bilbao, 1958, p. 44.

⁴⁰⁹ Terrae sanctae et urbis Hierusalem apertior descriptio fratris Anselmi ord. Minorum de observantia. Kraków, 1509.

⁴¹⁰ Mowa 61. Pok XXIV. Liublin, sine anno, s. 284.

⁴¹¹ Dróżki Kalwaryjskie. Krótki opis bazyliki obraz Drótek Pana Jezusa i Matki Bożej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Nakładem klasztoru Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Wydawnictwo Calvarianum Kalwaria Zebrzydowska, 1995, s. 2.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių ištakos

Eil. Nr.	Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai	Kilmė	Iš kur atėjo į Lietuvos kalvarijas	Vieta Lietuvos kalvarijose
1.	Švenčių/atlaidų šventimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
2.	Gavėnios penktadienio šventimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose (14-os stočių Kryžiaus kelias).
3.	Sekminių šventimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Vilnius ir Vepriai.
4.	Sekminių šeštadienio šventimas, apvaikštant Marijos takelius.	Italija.	Bažnyčios liturgija.	Vepriai.
5.	Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai.	Italija.	Vietos vyskupija.	Žemaičių Kalvarija, Tytuvėnai bei Mosėdis.
6.	Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidai.	Anglija.	Vietos vyskupija.	Beržoras.
7.	Švč. M. Marijos Gimimo atlaidai.	Italija.	Vietos vyskupija.	Tytuvėnai/Šiluva.
8.	Trijų arba oktavos dienų šventimas.	Vokietija.	Bažnyčios liturgija.	Oktava – Žemaičių Kalvarija, Beržoras, Tytuvėnai bei Mosėdis. Tridienis – Vilnius ir Vepriai.
9.	Atsiklaupimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
10.	Persižegnojimas.	Italija.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
11.	Švč. Sakramento pagarbinimas.	Italija.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
12.	Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.	Italija.	Lenkija.	Visose kalvarijose.
13.	Skaitinio skaitymas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
14.	Maldų kalbėjimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
15.	Maldų giedojimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
16.	Giesmių giedojimas stovint.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
17.	Giesmių giedojimas einant.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
18.	Procesijos bei individualios maldininkų kelionės.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Visose kalvarijose.
19.	Kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Beržoras, Tytuvėnai, Vepriai, Vilnius, Žemaičių Kalvarija.

20.	Meldžiantis už mirusiuosius, Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų paminėjimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Beržoras, Tytuvėnai.
21.	Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose/stotyse.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Mosėdis ir Vepriai.
22.	Naktinės procesijos.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Vepriai.
23.	Gėlių aukojimas bei barstymas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Beržoras, Vepriai.
24.	Gulimasis ant žemės kryžiumi.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius.
25.	Gestikuliavimas iškeltomis į viršų rankomis.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Beržoras.
26.	Ėjimas aplink altorių keliais.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija.
27.	Šv. kolonų/statulų lankymas.	Vokietija.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius
28.	Žemės bučiavimas.	Šv. žemė.	Lenkija.	Vilnius.
29.	Šv. relikvijų bučiavimas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Mosėdis.
30.	Koplyčių/stočių apėjimas aplink.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Vepriai.
31.	Sustojimas.	Šv. žemė.	Lenkija.	Žemaičių Kalvarija, Beržoras.
32.	Ėjimas pro viduriniuosius vartus ir žegnojimas.	Šv. žemė.	Lenkija.	Vilnius, Vepriai.
33.	Ėjimas pro šoninius vartus.	Šv. žemė.	Lenkija.	Vilnius, Vepriai.
34.	Mušimasis į krūtinę.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Mosėdis.
35.	Galvos nulenkimasis.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Beržoras.
36.	Pamokslų prie koplyčių sakymas.	Šv. žemė.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Beržoras.
37.	Skambinimas kapinių koplyčių varpais.	Italija.	Bažnyčios liturgija.	Žemaičių Kalvarija, Beržoras, Tytuvėnai.
38.	Šventųjų laiptų koplyčios lankymas bei lipimas koplyčios laiptais keliais.	Italija.	Lenkija.	Vilnius, Tytuvėnai.
39.	Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių Šiluvoje lankymas.	Italija.	Vietos vyskupija.	Tytuvėnai/Šiluva.
40.	Marijos takelių lankymas priešinga kalvarių Kryžiaus kelio kryptimi.	Šv. žemė.	Lenkija.	Vepriai.
41.	Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Vilnius.
42.	Bridimas į Kedrono upelį.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Vepriai.
43.	Prausimasis Kedrono upelio vandeniui.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Vepriai.
44.	Moterų kasų išsipynimas (išdrakymas, išpuvėnimas, išskedenimas).	Lietuva.	Vietos tradicija.	Vilnius.
45.	Moterų raudojimas (šaukimas).	Lietuva.	Vietos tradicija.	Vilnius.

46.	Akmenėlių rinkimas.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Žemaičių Kalvarija.
47.	Aukų elgetoms aukojimas.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Žemaičių Kalvarija, Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Vepriai.
48.	Lipimas keliais į Ubagų kalną.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Vilnius, Vepriai.
49.	Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais.	Lenkija.	Lenkija.	Visose kalvarijose.
50.	Grojimas lietuvių liaudies (kanklės) ir kitais muzikos instrumentais.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Visose kalvarijose.
51.	Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.	Lietuva.	Vietos tradicija.	Visose kalvarijose.

2. Muzika

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio maldos. Aptariant giesmių kilmę, visų pirma reikėtų apžvelgti ir Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose atliekamų maldų kilmę. Aklamacija „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzaus Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ arba „Pasigailėk mirusių, Viešpatie“ – tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškasis *Kyrie, eleison!* Taigi nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų šios aklamacijos yra aktyvaus tikėjimo atspindys šv. Mišiose⁴¹². Todėl, reikia manyti, natūraliai buvo pritaikytos ir kalvarių maldose, parenkant atitinkamą vietą bei laiką.

Malda „Tėve mūsų“ vadinama Viešpaties malda, nes jos apaštalus mokęs pats Kristus. „Sveika, Marija“ yra Marijos malda. „Tikiu Dievą Tėvą“ – apaštalų tikėjimo išpažinimo malda. Visos trys priklauso poteriams (kiekvieno praktikuojančio kataliko kasdienėms maldoms).

Istorikai, rašydami apie Lietuvos krikštą 1387 m. Vilniuje ir 1413 m. Žemaičiuose, teigia, kad Vytautas ir Jogaila „it koku du apaštalų mokė žmones ir išguldinėjo žemaitiškai poterius“⁴¹³. Jogailos kapelionas Mikalojus Kozlovskis po kunigaikščio mirties (1434 07 31) Bazelyje aukėjo gedulines pamaldas ir sakė pamokslą, kur tarp Jogailos nuopelnų paminėjo ir tai, kad jis „tiek buvęs lietuvių išganymui atsidėjęs, kad pats mokęs juos Apaštalų tikėjimo išpažinimo, Viešpaties maldos ir pats išvertęs iš mūsų (lenkų – aut. past.) į jų (lietuvių – aut. past.) kalbą, kad lengviau jie galėtų suprasti ir atsiminti“⁴¹⁴.

⁴¹² Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 97.

⁴¹³ Wolonczewskis M. Žemaitju Wiskupiste. D. I. Wilniuj, 1848, p. 37.

⁴¹⁴ Monumenta medii aevi historica. Cracoviae // Archivum Secretum Vaticanum Arch. Nunz. Di Watsawia, 1891, p. 326–327 (rankraštis nurašytas kun. dr. J. Vaišnoros).

Kaip matome, tarp maldų, kurių buvo mokomi krikštijami lietuviai, „Sveika, Marija“ nėra paminėta. Pirmoji tikra žinia apie šią maldą siekia 1430 metus. Tais Vytauto mirties metais Vilniuje, prie Šv. Jono bažnyčios, buvo įkurta brolija, kurios nariai šventomis dienomis giedodavo bažnyčioje 10 „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“. Vadinasi, ši malda buvo vertinama kaip ir „Tėve mūsų“, o jos giedojimas (arba kalbėjimas) viešai ir garsiai turėjo būti savotiška pamoka kitiems: turėjo ją išmokyti besiklausydami giedančiųjų ar kalbančiųjų. Žodinės tradicijos dėka šios maldos iš Lenkijos plito po Lietuvą, kol, reikia manyti, su Žemaitijos krikštu pasiekė ir šį kraštą.

Kita malda – „Garbė Dievui tėvui“, arba mažoji doksologija, skiriama Švč. Trejybės garbei. Nuo kada ji žinoma Lietuvoje? Tiksliai atsakyti į šį klausimą šiandien dar trūksta duomenų. Bet tikriausiai į Lietuvą atkeliavo kartu su pirmaisiais pranciškonais ir dominikonais. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lenkijos sinodai jau XIII–XIV a. visų pirma patarė, o vėliau įsakė visose bažnyčiose prieš Sumą giedoti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Tikiu“ ir „Švč. Trejybės pagarbinimą“ („Garbė Dievui Tėvui“)⁴¹⁵. Laikui bėgant, ši tvarka nusistovėjo visose Lenkijos bažnyčiose, todėl kartu su krikščionybe buvo įvesta Lietuvoje ir Žemaitijoje.

Kad šios maldos buvo kalbamos arba giedamos per laidotuves ar mirusiųjų paminėjimus – tai jėzuitų nuopelnas. Jų iniciatyva jau 1630 m. Vilniuje ir Žemaitijoje veikė Šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo laidotuvių brolijos, kurios turėjo rūpintis krikščionišku mirusiųjų palaidojimu, todėl kiekvienas narys privalėjo mokėti ir suprasti poterius, kad galėtų pamaldžiai apmąstyti ir Jėzaus Kristaus kančią⁴¹⁶. Žemaičių spausdintiniuose šaltiniuose šios maldos pirmą kartą kalvarių Kryžiaus kelio kulte randamos dominikono Jurgio Kasakauskio 1681 m. Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rażnczys Maryos Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kałwaryos Ziamayciu su modlitwomis ir giesmiemis anto służijęciamiis“.

Aišku, kad šios maldos buvo žinomos jau gerokai anksčiau, nei įkurtos Žemaičių, Vilniaus ir Veprių kalvarijos.

Pateiktos medžiagos analizė rodo, kad visos Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio maldos yra identiškos, taigi nėra konkrečiai kalvarijai specialiai sukurtos. Tai sena krikščionių maldų forma, pirmaisiais krikščionybės amžiais praktikuota Europoje, iš kur atėjo į Žemaičių Kalvariją, o vėliau ir į kitas kalvarijas: Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio giesmių choronologinė analizė. Lentelėje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginė muzika“ pateikta 51 giesmė. Jų kilmei nustatyti remsimės autoriaus atliktais istoriniais bei muzikologiniais tyrimais, lyginsime minėtų giesmių melodijas.

⁴¹⁵ Sasnauskas Č. Apie bažnytinį ir liaudies giedojimą // Muzikos menas. Kaunas, 1924, p. 6–7.

⁴¹⁶ X. S. Ch. Bratstwo // Encykl. Kościelna. T. 2. Sine loco, 1873, s. 573.

Žemaitijos kalvarių Kryžiaus kelių (Žemaičių Kalvarijos, Beržoro, Tytuvėnų ir Mosėdžio) maldų ir giesmių melodijos bus pristatomos kaip Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio melodijos, nes jomis, kaip parodė autoriaus anksčiau atlikti tyrimai, rėmėsi visos Žemaitijos kalvarijos.

Eilės tvarka pirmoji malda-giesmė – „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

Švenčiausiojo Sakramento garbinimo tradiciją Bažnyčia oficialiai įteisino 1215 m. IV Laterano susirinkime⁴¹⁷. Manome, kad ši giesmė į Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio kultą atėjo iš Italijos Bažnyčios liturgijos per Lenkiją į Žemaičių Kalvariją, o iš jos – į visas kitas.

Lenkiškos maldos-giesmės „Niechaj będzie pochwalony” melodija⁴¹⁸:

I melodija:

Nie - chaj bę - dzie po - chwa - lo - ny,

Od nas wszyst - kich u - wiel - bio - ny,

Prze - naj - święt - szy - Sa - kra - ment,

Ten nie - bies - ki - tes - ta - ment.

II melodija:

Nie - chaj bę - dzie po - chwa - lo - - ny,

Prze - naj - święt - szy Sa - kra - mant, te - raz i

zaw - sze i na wie - ki wie - kow. A - men.

⁴¹⁷ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje (vadovėlis aukštosioms mokykloms). Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 229.

⁴¹⁸ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 271–272.

Melodija wileńska:

Nie - chaj bę - dzie poch - wa - lo - ny, Prze - naj - swięt - szy Sa - kra - ment,

Praw - dziwe Cia - lo i Krew Pa - na na - sze - go Je - zu - sa Chrystu - sa.

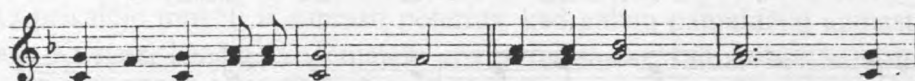
Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldos-giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodija⁴¹⁹:

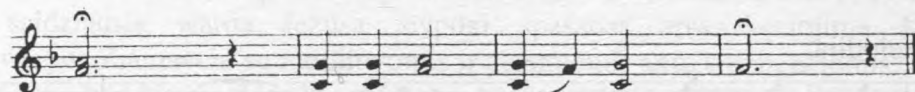
Gar - bin - ki - me Šven - čiau - sią - jį Sak - ra - men - tą,

Jė - zaus Kris - taus, mū - sy Vieš - pa - ties, tik -

rą - jį Kū - ną ir Krau - ją. Da - bar ir vi - sa -

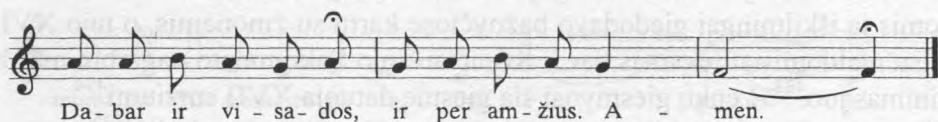
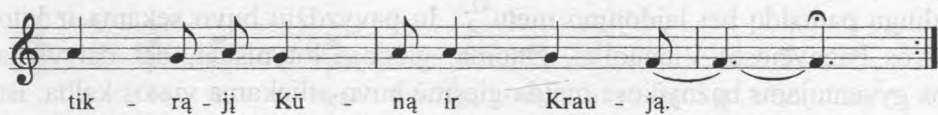
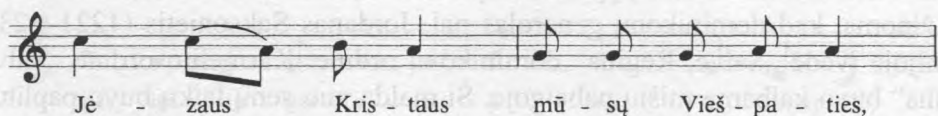
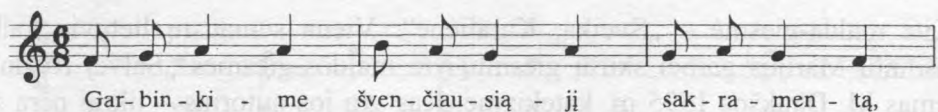

dos, ir per am - žius. A - men.

Vilniaus kalvarių maldos-giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodija⁴²⁰:

⁴¹⁹ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 49.

⁴²⁰ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 424.

Veprių kalvarių maldos-giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodija⁴²¹:

Matome, kad Veprių maldos-giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodijos varianto struktūra ir lygios melodinės linijos forma yra artima Žemaičių Kalvarijos variantui. Vilniaus giesmės melodiniame variante jaučiama lenkų grigališkojo choralo giedojimo kultūros įtaka. Visas šias melodijas vienija ta pati tonacija ir nuoseklios melodinių slinkčių linijos.

Galime teigti, kad maldos-giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodijai išitvirtinti Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių giesmynuose įtakos turėjo Bažnyčios liturginė muzika.

⁴²¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 424–425.

Kita malda-giesmė – „Sveika, Karaliene“. Viena seniausių lietuvių kalba spausdintų Marijos garbei skirtų giesmių yra maldos-giesmės „Salve, Regina“ vertimas M. Daukšos 1595 m. katekizme. Kas yra jos autorius – tikrai nėra žinoma. Vieni istorikai bando ją priskirti apaštalams, kiti – šv. Jonui Damaskiečiui. Yra žinoma, kad dominikonų generolas pal. Jordanas Saksonietis (1221–1234) Ispanijoje įvedė „Salve, Regina“ dominikonų ordine. Karmelitų ordine „Salve, Regina“ buvo kalbama mišių pabaigoje. Ši malda nuo senų laikų buvo paplitusi tarp lietuvių, nes dominikonai ją priskyrė maldoms už mirusiuosius ir giedodavo gedulingų pamaldų bei laidojimo metu⁴²². Jų pavyzdžiu buvo sekama ir kitose Lietuvos bažnyčiose. Vienuoliai, žinoma, giedojo lotyniškai, bet dalyvaujant vietos gyventojams bažnyčiose malda-giesmė buvo atliekama vietos kalba. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Vokietijoje ir Prancūzijoje dominikonai tam tikromis dienomis ją iškilmingai giedodavo bažnyčiose kartu su žmonėmis, o nuo XVI a. kartu su maldomis atliekamas dar ir Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimas bei laiminimas juo⁴²³. Lenkų giesmynai šią giesmę datuoja XVII amžiumi⁴²⁴.

Vilniaus kalvarių maldos-giesmės „Sveika, Karaliene“ melodija⁴²⁵:

Svei-ka Ka-ra-lie-ne, gai-les-tin-go-ji Mo-ti-na,

mū-sų gy-vy-be, pa-guo-da ir vil-tie,

Svei-ka! Ta-vęs šau-kia-mės iš-tremtie-ji Ie-vos vai-kai.

Ta-vęs il-gi-mės, verk-da-mi ir vai-to-da-mi

šia-me a-ša-rų klo-ny-je. To-dėl

⁴²² Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 158–159.

⁴²³ Rochini G. Mariologia. T. 2. P. 3. Roma, 1948, p. 91–96.

⁴²⁴ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 227–228.

⁴²⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 415–416.

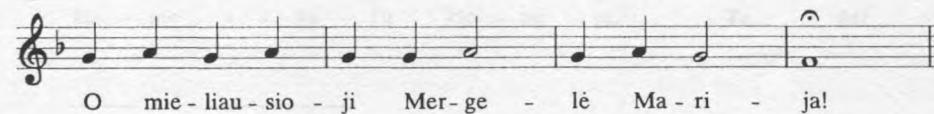
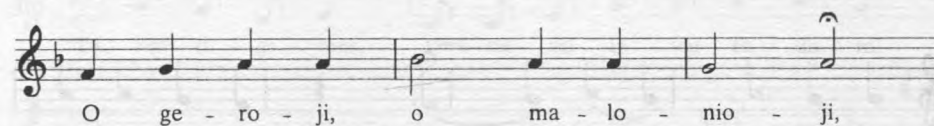
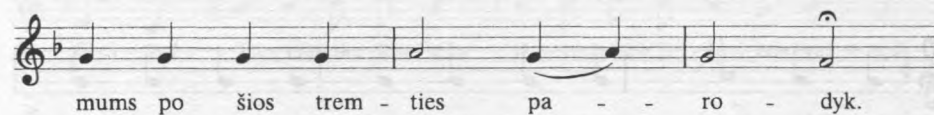
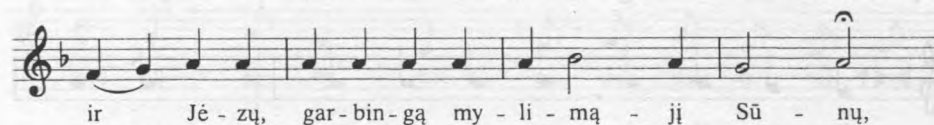
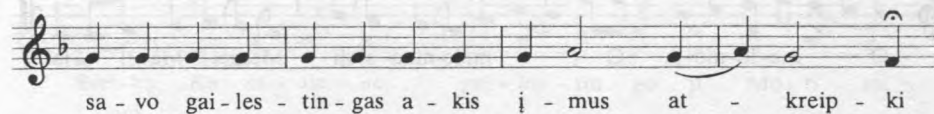
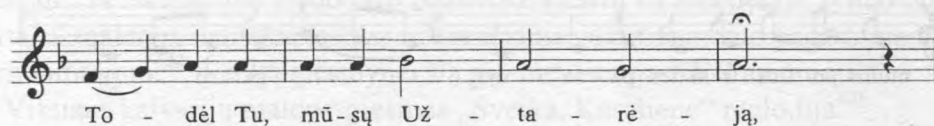
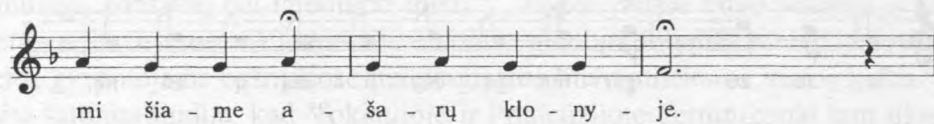
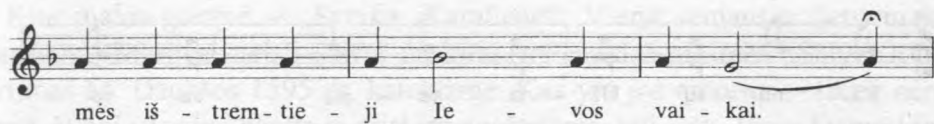
Tu, mū - sų Už - ta - ré - ja, sa - vo
gai - les - tin - gas a - kis į mus at - kreip - ki
ir Jė - zų gar - bin - gą my - li - mą - ji sū - nų,
mums po šios trem - ties pa - ro - dyk. O - ge - ro - ji.
O ma - lo - nio - ji. O malo - niau - sioji Mergelė Ma - ri - ja!

Veprių kalvarių maldos-giesmės „Sveika, Karaliene“ melodija⁴²⁶:

Svei - ka Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin - go - ji
Mo - ti - na mū - sų gy - vy - be, pa - guo - da
ir vil - tie, svei - ka! Ta - vęs šau - kia -

⁴²⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 416–417.

Žemaitijoje giedamos maldos-giesmės „Sveika, Karaliene“ melodija⁴²⁷:

Svei - ka, Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin -

go - ji Mo - ti - na mū - sų gy - vy -

be, pa - guo - da ir vil - tie,

svei - ka! Ta - vęs šau - kia - mės iš -

trem - tie - ji Ie - - vos vai -

kai, Ta - vęs il - gi - mės,

verk - da - mi ir vai - to - da - mi,

šia - me a - ša - rū klo - ny - je. To - dėl

Tu, mū - sų Už - ta - rė - - ja,

⁴²⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 418–419.

sa - vo gai - les - tin - gas a - kis
į mus at - - kreip - ki
ir Jė - - - zu, gar - bin - gą
my - li - mą - jį Sū - nų,
mums po šios trem - ties pa-
ro - dyk. O ge - ro - ji, o
ma - lo - nio - ji, o mie - liau - sio-
ji Mer - ge - lé Ma - ri - ja!

Lenkiškos maldos-giesmės „Salve, Regina” melodija ⁴²⁸:

Wi - taj Kro - lo - wo, Mat - ko mi - lo - sier - dzia,
zy - cie slo - dy - czy i na - dzie - jo na - sza,
wi - taj. Do Cie - bie wo - la - my
wy - gnan - cy, sy - no - wie E - wy. Do Cie - bie
wzdy - cha - my, je - czac i pla - czac
na tym lez pa - do - le. Prze - to,
O - re - do - wni - czko na - sza, o - ne
mi - lo - sier - ne o - czy Two - je na' nas zwroc.

⁴²⁸ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 705–706.

Iš pirmo žvilgsnio matyti, kad Veprių ir žemaičių melodijos yra artimos, bet skiriasi nuo lenkiškosios, o vilnietiškoji yra artima lenkiškajai.

Pažvelgę į žemaičių ir vepriškių melodijas matome lygią melodijos slinktį, kuri atitinka choralo interpretaciją (ypač pirmoji jų frazė). Abi melodijos išlaiko grigališkojo himno formulę, bet iš grigališkojo choralo lieka tik giesmės struktūra ir melodinės slinktys, kurios išsprautos į griežtesnes ribas.

Vilnietiškosios melodijos toninis planas, ritmika ir melodinės slinktys yra artimos lenkiškajai melodijai.

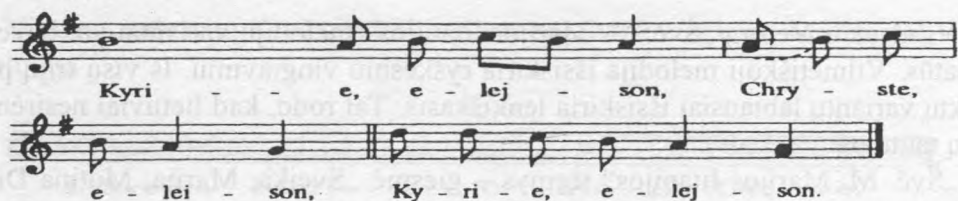
Taigi maldos-giesmės „Sveika, Karaliene“ analizė leidžia daryti išvadą, kad ir pati giesmė, ir jos apeiginis giedojimas prie Švč. M. Marijos paveikslo yra dominikoniškosios, karmelitiškosios kultūros reliktas, iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ir laidotuvių tradicijų atėjęs į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio muzikos apeigyną, o iš Vilniaus – į Veprių kalvarijas.

Malda-giesmė „Švč. M. Marijos litanija“ katalikų pasaulyje paprastai vadinama Loreto (*Lauretana*) litanija, nes jos kilmė (XIII a.) siejama su Loreto Marijos šventove – maža koplytėle, žmonių vadinama Nazareto nameliu, kur gyveno Marija. Gegužinių metu giedama litanija su papildomomis maldomis-giesmėmis atsirado Ispanijoje apie 1531 metus⁴²⁹. 1558 m. šv. Petras Kanizijus paprotį kalbėti šią litaniją

⁴²⁹ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908, s. 248.

gegužės mėnesį įvedė visoje Vokietijoje⁴³⁰. Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje, Vilniaus katedroje, gegužinės pamaldos buvo įvestos tik 1884 metais⁴³¹. Tad reikia manyti, kad ir visoje Vilniaus vyskupijoje ši litanija atsirado ne anksčiau kaip 1884 m., nes kaimyninėje Lenkijoje ji įvesta Varšuvos šv. Kryžiaus bažnyčioje 1852 metais. Kitose Lenkijos vyskupijose – dar vėliau, t.y. 1864 m.⁴³².

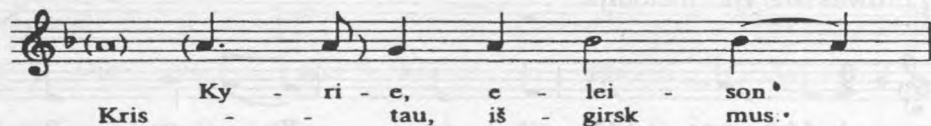
*Litanija do N. M. P.*⁴³³:

Vilniaus „Švč. M. Marijos litanijos“ melodija⁴³⁴:

Veprių kalvarių tipo Kryžiaus kelių „Švč. M. Marijos litanijos“ melodija⁴³⁵:

⁴³⁰ Paulus. Die Einführung der lauretanischen Litanei in Deutschland // Zeitschrift für kath. Theologie. Sine anno, sine loco. T. 26, S. 574.

⁴³¹ Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908, s. 294.

⁴³² Podręczna Encykl. Kościelna. Sine anno, sine loco. T. 25–26, s. 171–172.

⁴³³ Śpiewnik Liturgiczny. Towarzystwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1991, s. 520–521.

⁴³⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 438.

⁴³⁵ Ten pat.

Vilniaus ir Veprių „Švč. M. Marijos litanijos“ melodijų variantai yra beveik tapatūs. Vilnietiškoji melodija išsiskiria ryškesniu vingiavimu. Iš visų trijų pateiktų variantų labiausiai išsiskiria lenkiškasis. Tai rodo, kad lietuviai nesirėmė kitų tautų pavyzdžiais.

„Švč. M. Marijos litanijos“ tęsinys – giesmė „Sveika, Marija, Motina Dievo“. Jos tekstas verstas iš lenkų kalbos. Vertimai, kurių Lietuvoje būta keli variantai, yra labai nutolę nuo originalo. Kun. J. Lideikis (1860–1898) 1886 m. viename savo laiške, kuris skirtas A. Dambrauskui-Jakštui rašo: „Giesmės „Sveika, Marija, Dievo Motina“ turėsiu dabar šešis variantus. Dar pereitą metų gegužės mėn. pasiguodė man giedotojai, kad jie paskutinių tos giesmės straipsnių nemoka, tik tai pirmuosius gavę išmokti iš savo pramokėjų-giesmininkų. Pasakė taip pat, jog ši giesmė (kaip ir daugel kitų) buvusi kun. Pažameckio rašyta, bet kaimams, kur gyveno giedotojai, degant, ir rankraščiai supleškėję. Pradėjau aš apie tą giesmę teirautis. Vieną rankraštį gavau iš Barono (A. Barausko) Kaune, antrą Grūdžiuose, trečią radau savo parapijoje (Šėtoje – aut. past.) parašytą ant senos knygos aptaiso (kampaturo), galop pavyko surasti ir paties Pažameckio ranka rašytą tą giesmę. Kiekvienas rankraštis yra visai savotiškas, regimai, kiekvienas yra kito rašytojo. Pažameckio rašytoji yra įvairiausia. Rimas dvejose vietose ne visai dailiai skamba, bet mintis yra visur prakilni ir puiki“⁴³⁶. Lenkų giesmynuose pateiktą melodiją lietuviai šiek tiek perdirbo, t.y. sulietuvino. Ši lenkų giesmė kildinama iš Mozūrijos, tačiau nei jos autoriaus, nei sukūrimo metų nėra nurodyta⁴³⁷.

„Zdrowaś Maryja” melodija⁴³⁸:

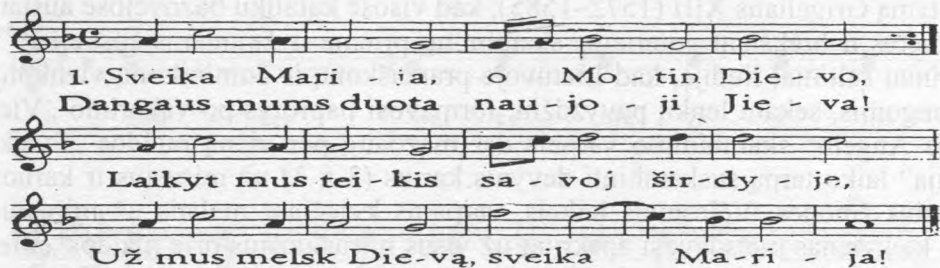
⁴³⁶ Dambrauskas-Jakštas A. Užgesę žiburiai. Kaunas, 1930, p. 257.

⁴³⁷ Ten pat.

⁴³⁸ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 405–406.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Sveika, Marija, Motina Dievo“, melodija⁴³⁹:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelių giesmės „Sveika, Marija, Motina Dievo“ melodija⁴⁴⁰:

Palyginę pavyzdžius matome, kad melodijos iš dalies yra skirtingos, iš dalies – sutampa. Vadinasi, jos yra autentiškos ir kiekviena atstovauja savo krašto kultūrai. Tad galime daryti išvadą, kad „Švč. M. Marijos litanija“ ir jos giesmė „Sveika, Marija, Motina Dievo“ su savo autentiškomis melodijomis į Vilniaus

⁴³⁹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 444.

⁴⁴⁰ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius. 1998, p. 141.

ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių giesmynus pateko dėl Marijos paveikslų garbinimo ir jai skirtų šventų vietų lankymo tradicijos.

Kitos giesmės – „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“

Lietuvoje nuo senų laikų buvo galima matyti nepaprastą rėginį bei girdėti įspūdingą skambesį, kai kaimeliuose, miesteliuose buvo skambinama bažnyčių ir varpinių varpais tris kartus per dieną, o pakeleiviai bei vietiniai gyventojai, išgirdę varpo balsą, nusiimdavo kepures ir kalbėdavo maldą „Viešpaties Angelas“. Ši paprotį Žemaitijoje įvedė vyskupas Jurgis Tiškevičius. Jis 1636 m. Žemaičių vyskupijos sinode, vyskupo Motiejus Valančius teigimu, priėmė „įstatymą Grigaliaus XIII (1572–1585), kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkstant poteriams skambintų, priėmė ir žmonėms apskelbė“⁴⁴¹. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje pranciškonų ir dominikonų vienuolių pastangomis, sekant lenkų pavyzdžiu, formavosi paprotys po vakarinio „Viešpaties Angelo“ skambinimo varpais dar maždaug per vieną maldos „Sveika, Marija“ laiko tarpą suskambinti devynis kartus (3 x 3) už mirusius ir karuose žuvusius žmones. Vėlesniais laikais, varpams kviečiant melstis už mirusiuosius, kiekvienas meldavosi apskritai už visus mirusiuosius prie maldos „Viešpaties Angelas“ pridėdamas žodžius *Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!* Kai caro valdžia uždraudė bažnyčiose skambinti varpais, jų garsą pakeitė maldos-giesmės „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ žodiniai garsai. Nuo XX a. pradžios, kai po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapinėse imta labiau laikytis Romos ritualo, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ pradėtos naudoti kaip maldos už mirusiuosius. Šią pamaldumo išraišką greitai perėmė liaudis. Tradicinis „Viešpaties Angelo“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedojimas buvo lyg varpo garsas, lydintis mirusiuosius amžinojo kelionėn.

Giesmės „Anioł Pański“ melodija⁴⁴²:

⁴⁴¹ Wolonczewskis M. Žemajtiu Wiskupiste. D. 1. Wilniuj, 1848, p. 37.

⁴⁴² Śpiewnik Liturgiczny. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1991, s. 513.

Šių giesmių žemaitiškos melodijos⁴⁴³:

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma -

ri - i - jai "Tu pra - tē - si iš Šven - to - sios

Dva - sios". Svei - ka Ma - ri - ja ma -

lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats su Ta - vi - mi.

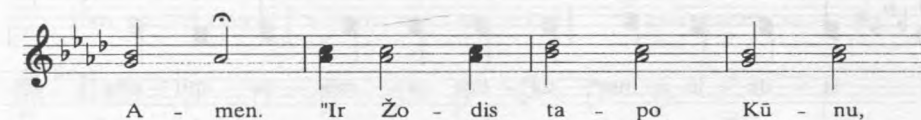
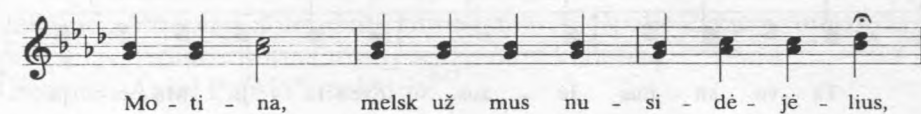
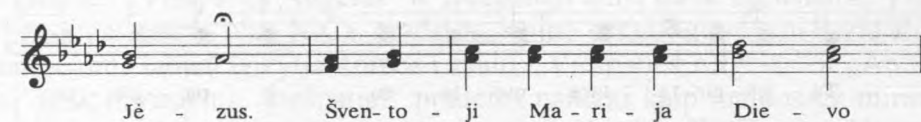
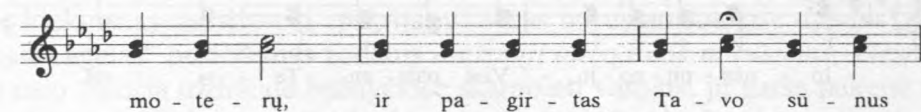
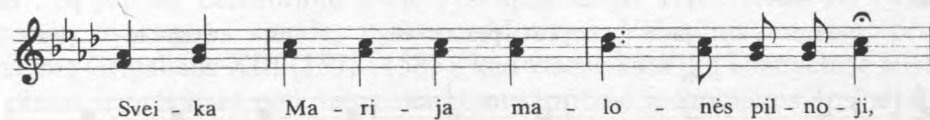
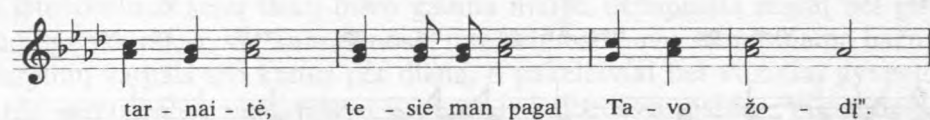
Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų, ir pa - gir - tas

Ta - vo sū - nus Jė - zus. Šven - to - ji Ma - ri - ja

Die - vo Mo - ti - na, melsk už mus nu -

si - dē - jė - lius, da - bar ir mū - sų mir - ties

⁴⁴³ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės / sud. A. Motuzas. Vilnius, 1993, p. 81-82.

ir gy - ve - no tar - pe mū - sų". Svei - ka

Ma - ri - ja ma - lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats su ta -

vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų,

ir pa - gir - tas Ta - vo Sū - nus Jė - zus,

Šven - to - ji Ma - ri - ja Die - vo Mo - ti - na,

melsk už mus nu - si - dė - jė - lius, da - bar ir mū -

sų mir - ties va - lan - do - je. A - men. Am - ži -

na - ji Atil - si duok mi - ru - siam(-iems), Vieš - pa - tie,

ir am - ži - no - ji švie - sa jiemste švie - čia.

Te - gul il - sisi ra - my - bė - je. A - men.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelių giesmių melodijos⁴⁴⁴:

Viešpaties Angelas apreiš - ké Ma - ri - jai:

įrasi - dė - jo iš Šven - to - sios. Dva - sios. ...

⁴⁴⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 457-458.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelių giesmių melodijos⁴⁴⁵:

Vieš-pa-ties An-ge-las ap-reiš-kė Ma-ri-jai:
ir pra-dė-jo iš Šven-to-sios Dva-sios.
Svei-ka Ma-ri-ja, ma-lo-nės pil-no-ji, Vieš-pats
su ta-vi-mi. Tu pa-gir-ta tarp mo-te-rų,
ir pa-gir-tas ta-vo Sū-nus, - Jė-zus.
Šven-to-ji Ma-ri-ja, Die-vo Mo-ti-na, mel-sk už mus
nu-si-dė-je-lius da-bár ir mū-sų mir-ties va-lan-
do-je. A-men. Štai aš Vieš-pa-ties tar-nai tē:
te-e-sie man pa-gal ta-vo žo-dį. (Sveika Marija...)
Ir žo-dis ta-po Kū-nu ir gy-ve-no tarp mū-sų.
(Sveika Marija...) Am-ži-na-ji a-til-si duok jam, Viešpa-tie,
jai, jiems,
ir am-ži-no-ji švie-sa jam te-švie-čia. (3 k.)
Te-il-sies ra-my-bė-je. A-men.

⁴⁴⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 457–458.

Veprių ir žemaičių melodijos – akivaizdūs grigališkojo himno folklorizavimo pavyzdžiai. Čia ypač laisvai interpretuojamas giesmių ritmas, nors jų melodijos išpraustos į 4/4 metrą. Tai turėjo įtakos giesmių formai, struktūrai. Supaprastėjusi giesmių melodija skyrėsi nuo vilnietiškos ir lenkiškos, kurios yra tikras grigališkojo choralo atspindys.

„Pradėkime žodžiais garbinti Mariją Švenčiausią, pradėkime apsakinėti jos garbę aukščiausią“ – tai pirmieji „Švč. M. Marijos valandų“, paprastai vadina-
mų *gadzinkomis*“ (lenk. *godzinki* – „valandėlės“) arba *adynomis*, žodžiai. „Valandos“ yra skirtos liaudies pamaldumui į Nekaltai Pradėtąją reikšti ir liaudies giedamos prieš mišias bei po jų. „Valandų“ autoriumi laikomi ispanas jėzuitas šv. Alfonsas Rodriguesas bei pranciškonas Bernardinas de Bustis (1450–1513)⁴⁴⁶. Šias maldas/giesmes ypač platino pranciškonai, išvertę jas į lenkų kalbą. Kas ir kada išvertė *gadzinkas* į lietuvių kalbą, šiandien sunku pasakyti. „Švč. M. Marijos valandos“ buvo paprastos ir lengvos giedoti, be to, gražios ir prasmingos, todėl greitai išpopuliarėjo. Jas giedojo kariai savo stovyklose ir žygių metu, diduomenė savo namuose, maldininkai kelionių metu. Taip „Valandos“ tapo visos Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktika. Ypač gražūs yra „Valandų“ keturių posmų himnų tekstai, melodika bei liaudies instrumentinė muzika, kurios intonacijos panaudotos ir liaudies dainose. Triukšmingai groti muzikos instrumentais per Adventą neleidžiama⁴⁴⁷. Laikantis liaudies pamaldumo tradicijos, tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje, kaip rodo atlikti tyrimai, medinio trimito garsais (lenkiškai *ligavkomis*) ankstyvais gruodžio mėnesio rytais tikintieji buvo kviečiami giedoti *gadzinkų*⁴⁴⁸. Autorius ankstesniuose savo darbuose („Švč. M. Marijos valandų maldų ir giesmių lietuviškieji ypatumai“ ir „Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje“) nurodė, kad „Švč. M. Marijos valandos“ atitinka tokius liaudiškumo kriterijus, kaip žodinė perteikimo forma, anonimiškumas, melodinis variantiškumas, ryšys su apeigomis, kultu, ilgaamžiškumas ir tautiškumas.

Lietuvoje *gadzinkos* pirmiausiai pasirodė ten, kur veikė dominikonai, pranciškonai ir jėzuitai. Lentelėje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių muzika“ matome, kad „Valandos“ giedamos Vilniaus ir Tytuvėnų kalvarijose. Siekdami atskleisti melodijos autentiškumą, turėtume palyginti skirtingose kultūrose žinomus jos variantus.

⁴⁴⁶ Debuchy P. Le Petit Office de l'immaculé'e conception – Etudes. Paris, 1905, p. 416.

⁴⁴⁷ Liturgijos apžvalga. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996, p. 134.

⁴⁴⁸ Motuzas A. Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautiniai muzikos instrumentai // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 16. Vilnius, 1996, p. 308–328.

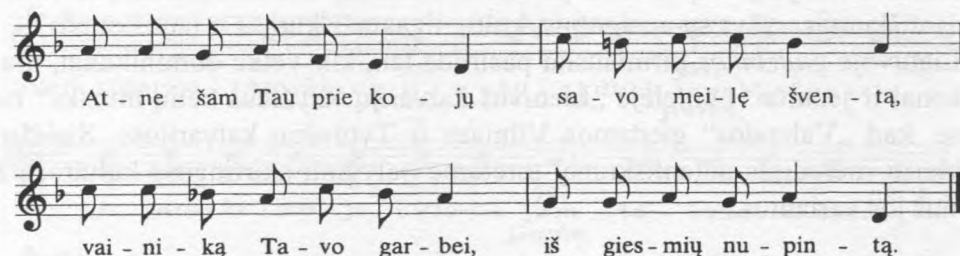
„Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. Piesń na Jutrznie – Zaczniście, wargi nasze” melodija⁴⁴⁹:

Vilniaus ir Tytuvėnų kalvarių Kryžiaus kelių „Švč. M. Marijos valandos. Aušrinė“. Pradžios giesmės melodija⁴⁵⁰:

Kita „Valandų“ giesmė – „Himnas“. Jos melodija sutampa su visų „Valandų“ giesmių melodijomis⁴⁵¹:

⁴⁴⁹ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 750.

⁴⁵⁰ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Metraštis. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 181.

⁴⁵¹ Ten pat, p. 182.

„Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. Hymn Zawitaj, Pani świata”.

I melodija⁴⁵²:

II melodija:

Matome, kad šios giesmių melodijos yra tapačios, tik skirtingai pateiktos. Lenkiškoji melodija rutuliojasi nuosekliai. Vilniaus ir Tytuvėnų – taip pat nuosekliai, bet čia kaitaliojasi ketvirtinės ir pusinės natos. Abiem melodijoms būdinga ta pati tonacija. Šių giesmių melodijų panašumas rodo, kad joms turėjo įtakos lenkiškoji šio fenomeno himnologija.

Kita malda yra „Švč. M. Marijos rožinis“, kuriai atstovauja giesmė „Sveika, Aušrine žvaigždė“. Ši giesmė, pasak kun. J. Vaišnoros, yra Kliuny vienuolyno abato Petro Garbingojo (1094–1156) parašyto himno „Ave Stella Matutina“ laisvas vertimas. Lenkai ją išsivertė tik XVIII a. pradžioje⁴⁵³. Žvilgtelėkime į šios Tytuvėnuose ir Lenkijoje atliekamos giesmės melodijas.

⁴⁵² Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 751.

⁴⁵³ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 193.

Tytuvėnų „Švč. M. Marijos rožinio“ giesmės „Sveika, Aušrine žvaigždele“ melodija⁴⁵⁴:

Svei - ka, Auš-ri - ne žvaigž - de - le,
ro - dyk mums į dan-gų ke - lią;
Tu mums Va - do - vė e - si ge - riau-sia
pas sa - vo Sū - nų mie - liau - sią.

„Zebrani przed Twoim Ołtarzem” melodija⁴⁵⁵:

Zeb-ra - ni przedTwoim ol - ta - rzem, Ma - ry - jo,
Ró - ża - nca będ ziem ta - jem - ni - ce Roz-wa - źać,
nie-siem ser - ca w da - rze. przy-kła - dów skarb - ni - ce.
Za - wi - taj, Naj święt-sza Pa - nien-ko, W po - trze - bach
po-tęż-na Pa - tron-ko, Na - sze - go zba-wie-nia ju-
trzen - ko, Za - wi - taj, Ma - ry - - jo.

⁴⁵⁴ Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Metraštis. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997, p. 182–183.

⁴⁵⁵ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 758–759.

Matome, kad lietuviškoji melodija išsiskiria liaudiškų niuansų gausa ir su lenkiškąja neturi nieko bendra.

Giesmės „Broliai, atminkim“ kilmė siejama su lenkų pranciškonų kultūra. Jos tekstą parašė bernardinai Jokūbas Wujekas XVI a., melodiją pirmą kartą pateikė taip pat lenkų kun. Mykolas Mioduševskis 1838 metais⁴⁵⁶. Ši giesmė randama jau Saliamono Mozerkos Slavočinskio 1646 m. išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje „Giesmes Tikeimuy Katholickam priderancias“⁴⁵⁷. Beje, šį giesmyną autorius dedikavo Žemaičių vyskupui ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjui Jurgiui Tiškevičiui, kuris rūpinosi giesmių paplitimu Žemaitijoje. Giesmė „Broliai atminkim“ priskiriama gavėnios metu giedamoms gaudulinėms atgailos giesmėms. Autentiškas jos tekstas yra labai ilgas, todėl naujieji redaktoriai ir sudarytojai jį dalindavo į keturias–aštuonias giesmes. Taip atsirado giesmės „Jėzau brangiausias“, „Teismo taryba“, „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“, „Kryžių sunkiausia“, „Neša sau kryžių“, „Valandą šeštą“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ ir „Dangaus šventieji“, kurios ir teksto, ir melodijos požiūriais tęsia giesmę „Broliai atminkim“.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Broliai atminkim“ melodija⁴⁵⁸:

$\text{♩} = 112$

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tē - jo,

Kai šven - tą krau - ją ji - sai už mus lie - jo,

kaip ji su - ga - vę bai - siau - siai kan - ki - no,

kol nu - ma - ri - no.

⁴⁵⁶ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 50.

⁴⁵⁷ Slavočinskis S. M. Giesmes 1646 / parengė J. Lebedys. Vilnius, 1958, p. 133–163.

⁴⁵⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 51.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Broliai atminkim“ melodija⁴⁵⁹:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Broliai atminkim“ melodija⁴⁶⁰:

⁴⁵⁹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 470.

⁴⁶⁰ Ten pat, p. 471.

Giesmės „Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijanie” melodija⁴⁶¹:

Roz - mys - laj - my dziś, wier - ni chrze - sci - ja - nie,
Ja - ko Pan Chrys - tus za nas cier - pial ra - ny.

Od po-i - ma - nie nie miał odposz- nie - nia az dos - ko - na - nie.

Lietuviškasias melodijas palyginę su lenkiškąja matome, jog jos tapačios, skiriasi tik melodiniai niuansai. Taigi ši giesmė yra lenkiška, bendros krikščioniškosios kultūros keliais pasiekusi Žemaitiją, iš jos – Vilnių, vėliau – Veprius.

Giesmė „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“, datuojama XVI a., taip pat yra paveldėta iš lenkiškosios religinės muzikos kultūros, atpažįstamos jau pirmosiose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesminų redakcijose⁴⁶².

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodija⁴⁶³:

Die - ve mū - sų Su - tvė - ré - jau,

Ma - lo - nin - gas at - pir - kė - jau,

leisk Ta - ve mums pri - si - min - ti

Ta - - - vo mei - lę iš - pa - žin - ti.

⁴⁶¹ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski/ Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 516.

⁴⁶² Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 51.

⁴⁶³ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 51.

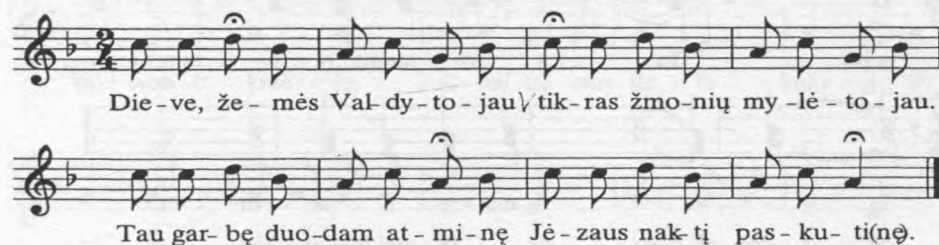
Kalvaria Zebrzydowska giesmės „Ojczy, Boże” melodija⁴⁶⁴:

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodi-
 ja⁴⁶⁵:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodi-
 ja⁴⁶⁶:

⁴⁶⁴ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski/ Kalvaria Zebrzydowska, 1984, s. 176.

⁴⁶⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 477.

⁴⁶⁶ Ten pat, p. 478.

Pažymėtina, kad ši Veprių kalvarių Kryžiaus kelio melodija artima lietuvių liaudies dainai „Vai kelias, kelias“⁴⁶⁷:

Palyginę pateiktas melodijas, matome, kad ypač išsiskiria Veprių kalvarių Kryžiaus kelio melodija, kuriai būdingas 2/4 metras bei siaura, kvintos ribose skambanti melodinė linija. Tai gali būti susiję su giesmės literatūrinio teksto rimu, kai melodijai reikia konkretaus metro ir ritmo. Lygindami lietuviškuosius variantus su lenkiškuoju, matome, jog lietuviškosioms melodijoms būdinga mažorinė dermė, lenkiškajai – diatoninė dorinė dermė, išsiskirianti paaukštintu VI dermės laipsniu (dorine seksta), kuris suteikia šviesesnio minoro pobūdį. Todėl lenkiškoji melodija išsiskiria gedulingumu, skirtingai nuo mažoriškai skambančių lietuviškų (žemaitiškos) šių giesmių melodijų. Taip pat matyti, kad žemaitiškoje melodijoje sinkopės formuoja savitą giesmės ritminį-metrinį modelį. Sinkopė suteikia melodijai šaižumo, pabrėžia impulsyvų judesį, jo ritmą. Ji intensyvina melodijos augimą ir stiprina pakilią nuotaiką. Lenkiškajai melodijai būdingi maži intervalai, intonacinei melodijos struktūrai – sekundos, tercijos ir kvintos.

Taigi galime teigti, kad giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodijos atstovauja savo kraštui. Bet akivaizdu, jog ši giesmė iš Lenkijos atėjo į Žemaičių Kalvariją, vėliau, remiantis Žemaičių Kalvarijos pavyzdžiu, įsitvirtino Vilniaus kalvarijose.

Giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėmis Jėzus“ yra kilusios iš ilgos gavėnios metui skirtos senovinės giesmės „Jėzų Kristų Judošius“. Ji datuojama XVI amžiumi, autoriumi laikomas lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo⁴⁶⁸. Taigi giesmė priskiriama Lenkijos pranciškonų kultūrai, iš kur atėjo į Lietuvą.

⁴⁶⁷ Lietuvių liaudies dainynas. Karinės-istorinės dainos / parengė Pranė Jokimaitienė. Melodijas parengė Aušra Žickienė. Vilnius, 1985, p. 54.

⁴⁶⁸ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 173.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija⁴⁶⁹:

Kalwaria Zebrzydowska Kryžiaus kelio giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija⁴⁷⁰:

⁴⁶⁹ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 51.

⁴⁷⁰ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski/ Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 501.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija⁴⁷¹:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija:

Matome, kad kai kurie šių giesmių melodijos bruožai sutampa, kai kurie skiriasi. Žemaitiškajai ir Veprių giesmėms būdinga griežta, aiški 3/4 metro ritmika, kuri nulemia jų savitumą – skirtos atlikti einant. Tuo tarpu lenkiškosios ir Vilniaus variantų melodijos yra lygios 4/4 metro melodinės slinkties, t.y. choralinio pobūdžio. Žemaičių Kalvarijos ir Veprių kalvarijos Kryžiaus kelio melodijos dominuojantis bruožas yra sekundinis kvartos šuolis iš antro dermės laipsnio į penktąjį. Lenkiškoji giesmė atskleidžia vieną Žemaičių melodijose prigijusią išraiškos priemonę – dominantinę melodinio sakinio pabaigą, kuri suardo „kvadratinę“ melodijos sandarą. Tai daro tam tikrą estetinį poveikį ir suteikia šiai gedulingai giesmės melodijai švelnų lyrinį atspalvį. Vilniaus melodija lyg ir prasideda mažoru, bet baigiasi lyrinio minoru, kas rodo, kad Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmė yra artima lenkiškajai kultūrai, o Veprių – žemaitiškajai.

⁴⁷¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 481.

Matyti, jog žemaičių, iš dalies ir Veprių giesmės yra artimos lietuvių liaudies dainai „Gysta gaideliai, ryliuoja“.

Lietuvių liaudies dainos „Gysta gaideliai, ryliuoja“ melodija⁴⁷²:

Gys - ta gai - de - liai, ry - liuo - ja,
bro - le - liai žir - gus bal - no - ja,
be - bal - no - da - mi, be - ry - mo - da - mi,
mer - gy - tę bu - - di - - na.

Taigi galime teigti, kad ši giesmė iš Lenkijos atskirais keliais pasiekė Žemaičių Kalvariją ir Vilniaus bei Veprių kalvarijas.

Kita kalvarių Kryžiaus kelio giesmyno giesmė – „Jėzų atvedė pas Aną“. Liturginis maldynas nurodo, kad ji giedama giesmės „Stovi Motina“ melodija⁴⁷³.

Giesmė „Stovi Motina“ – sutrumpintas garsios XIII a. sekvencijos „Stabat Mater Dolorosa“ vertimas. Jos autoriumi laikomas pranciškonas Jacopane da Todi (1228–1306)⁴⁷⁴. Kiti mano, kad šio kūrinio autorius yra šv. Bonaventūra⁴⁷⁵. Lenkai šią giesmę išsivertė XVI amžiuje. „Stabat Mater“ per Lenkiją Lietuvą pasiekė kaip „Stovi Motina“ su daugybe melodijų variantų. Ji yra ir jau minėtame S. M. Slavočinskio giesmyne, kur priskirta giesmėms „Apie kančią Viešpaties Jėzaus“. Įdomus lietuviškas giesmės vertimas. Kaip teigia Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijos tyrinėtojas kun. dr. J. Vaišnora, „verstas tik kas antras posmas, todėl iš 20 originalo posmų lietuviškame vertime yra tik 10. Vertimas laisvas ir gerokai nutolęs nuo originalo“⁴⁷⁶.

Ar nebus ši giesmė atėjusi iš Lenkijos?

Siekdami nustatyti melodijos kilmę, palyginkime melodijos variantus.

⁴⁷² Lietuvių liaudies dainynas. Vilnius, 1995, p. 555.

⁴⁷³ Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996, p. 421.

⁴⁷⁴ Markus G. Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // Logos. Vilnius, 1993. Nr. 7, p. 154.

⁴⁷⁵ Remesa A. Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra // Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra. Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius. Klaipėdos universitetas, 1996, p. 31–32.

⁴⁷⁶ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 187.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ melodija⁴⁷⁷:

Sto - vi Mo - ti - na skaus - min - ga,
 Į sū - naus kan - čias siau - bin - gas
 žvel - gia ver - kian - čiom a - kim
 žvel - gia ver - kian - čiom a - kim.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ melodija⁴⁷⁸:

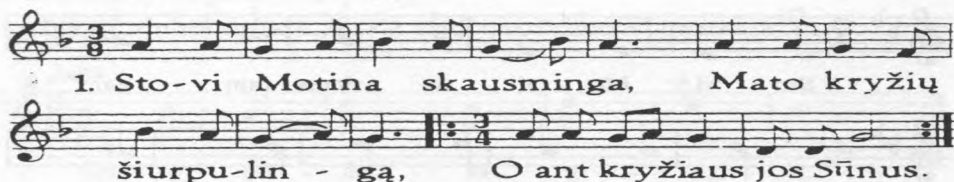

Sto - vi mo - ti - na ir ver - kia:
 ve - da Sū - nų jos pas - mer - kę,
 iš - rink - tos tau - - tos va - dai.

⁴⁷⁷ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 146.

⁴⁷⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 51.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ melodija⁴⁷⁹:

Kalwaria Zebrzydowska Kryžiaus kelio giesmės „Stala Matka“ melodija⁴⁸⁰:

Peržvelgę pateiktus šios giesmės melodijų variantus galime teigti, kad Veprių ir Vilniaus kalvarių „Stovi Motina“ giesmės melodijos tik šiek tiek artimesnės Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės melodijai. Tai rodo, kad tam galėjo turėti įtakos dominikoniškoji kultūra. Lenkiškasis melodijos variantas neturi nieko bendra su lietuviškais analogais, taigi šios giesmės melodija yra vietinės kilmės.

„Jau susirinko taryba“ – gavėnios giesmė. Lenkų muzikologai šią gavėnios giesmę datuoja XVI amžiumi⁴⁸¹. Jos melodijos pagrindu giedama ir kita kalvarių Kryžiaus kelio giesmė „Viešpatie Jėzau mieliausias“⁴⁸².

Anksčiau atlikti tymai rodo, kad giesmė „Jau susirinko taryba“ yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginiame giesmyne⁴⁸³.

⁴⁷⁹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 450.

⁴⁸⁰ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 142.

⁴⁸¹ Ten pat, s. 127.

⁴⁸² Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996, p. 439.

⁴⁸³ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 53.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija⁴⁸⁴:

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija⁴⁸⁵:

Kalwaria Zebrzydowska Kryžiaus kelio giesmės „O duszo wszelka na - bożna“ melodija⁴⁸⁶:

⁴⁸⁴ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 53.

⁴⁸⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 499.

⁴⁸⁶ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski // Kalwaria zebrzydowska, 1984, s. 175.

Melodijų analizė rodo, kad žemaitiškoji giesmė prasideda ir baigiasi II laipsniu, o vietoj giesmės įprastos minorinės tonacijos yra mažorinė. Giesmei būdingas siauras melodinės atkarpos diapazonas (tercija). Įdomu tai, kad Vilniaus ir Veprių melodijos prasideda V laipsniu, o baigiasi III laipsniu, kas šiems etnografiniams Lietuvos kraštams nėra būdinga. Lenkiškoji melodija – minorinė, su IV ir VI laipsniu, laipsniai yra paaukštinti. Šie neatitikimai rodo, kad Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmė „Jau susirinko taryba“ yra lietuviška. Reikia manyti, kad ji iš Vilniaus maldininkų buvo pernešta į Veprius.

Taigi giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio maldyne yra Vilniaus krašto religinės liaudies muzikos kultūros atspindys.

Giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ autoriumi laikomas lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo⁴⁸⁷. Ji XVII a. išversta iš lenkų kalbos ir giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose. Tai gavėnios giesmė, randama jau pirmajame lietuvių katalikiškame S. M. Slavočinskio giesmyne⁴⁸⁸.

Giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ žemaitiška melodija⁴⁸⁹:

⁴⁸⁷ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 173.

⁴⁸⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 49.

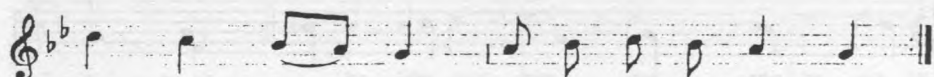
⁴⁸⁹ Ten pat, p. 52.

Lenkiška giesmė „Któryś za nas cierpiał rany“⁴⁹⁰

I melodija:

Kto - rys za nas cier - piał ra - ny,

Je - zu Chry - ste, zmi - łuj sie nad na - mi.

II melodija:

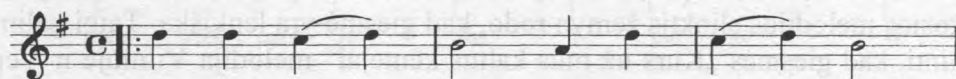

Kto - rys za nas cier - piał ra - ny, Je - zu

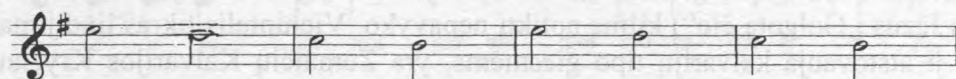

Chry - - ste, zmi - łuj sie nad na - - mi.

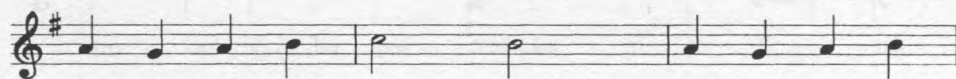
Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ melodija⁴⁹¹:

Kurs už mus kal - tus ken - tė - jai,

Jė - zau Kris - tau, Die - ve mū - su,

būk mums gai - les - tin - gas, būk mums gai - les -

tin - gas būk mums gai - les - tin - gas!

⁴⁹⁰ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 124.

⁴⁹¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 488.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ melodija⁴⁹²:

Akivaizdu, jog Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio melodijoms būdingi Žemaičių Kalvarijos giesmių melodijų bruožai. Melodijos baigiasi antroju laipsniu, kuris giedant dviem ar trim balsais tampa dominante. Ši giesmė į Vilniaus, vėliau ir į Veprių kalvarijas atėjo iš Žemaitijos. Ryški melodinė lenkiškosios melodijos slinktis žemyn rodo, kad giesmė yra lenkiška. Taigi galime tvirtinti, kad giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ melodija Vilniuje ir Vepriuose yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio muzikinės kultūros atspindys.

Istorinių žinių apie giesmės „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) kilmę aptikti nepavyko. Vienintelis tikras liudijimas, kad ji atstovauja kalvarių tipo giesmėms, yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginiame giesmyne. Šios giesmės melodijos lenkų religinės muzikos literatūroje rasti nepavyko.

⁴⁹² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 488–489.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Didi Globėja“ melodija⁴⁹³:

Kai Vieš - pats Jė - zus į Gol - go - tą
 ė - jo, ke - lios gar - bin - gos mo - te - rys ly -
 dė - jo. Šir - dys gai - lin - gos troš - ko
 gi pa - dė - ti, Jė - zui ken - tē - ti.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Didi Globėja“ melodija⁴⁹⁴:

Kai Vieš - pats Jė - zus į gol - go - tą
 ė - jo, ke - lios gar - bin - gos mo - te - ry ly - dė - jo,
 šir - dys gai - lin - gos troš - ko gi pa - dė - ti,
 Jė - zui ken - tē - ti.

⁴⁹³ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2-3 (4-5), p. 56.

⁴⁹⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 501.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Didi Globėja“ melodija⁴⁹⁵:

Visos šios melodijos yra lyrinės ir minorinės. Pirmųjų sakinių melodijos panašios, antrųjų – originalios.

Giesmių „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“ melodijos lenkų giesmynuose rasti nepavyko. Šios giesmės yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne, giedamos ta pačia melodija.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Krikščionio siela kiekvieno“ melodija⁴⁹⁶:

⁴⁹⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 502.

⁴⁹⁶ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias. Istorinė, etnografinė, etnomuzikologinė medžiaga. Kretinga, 1993, p. 36.

Palyginę ją su lietuvių liaudies dainos „Paleidau žirgą į lankas“ melodija, matome, jog tai ta pati melodija.

Lietuvių liaudies dainos „Paleidau žirgą į lankas“ melodija⁴⁹⁷:

Pa - lei - dau žir - gą į lan - kas, o
 pats nu - ė - jau pas pa - nas, oi
 ly, oi ly, oi ly - lia lia, o
 pats nu - ė - jau pas pa - nas.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Krikščionio siela kiekvieno“ melodija⁴⁹⁸:

Krikš - čio - nio sie - la kiek - vie - no, at - min -
 ki Jė - zų šian - die - ną. At - mink kan - čias
 At - pir - kė - jo, kiek šven - to krau - jo iš - lie - jo.

Šios giesmės lenkiškojo varianto (nei literatūrinio teksto, nei melodijos) apiktiti nepavyko. Tad šios giesmės melodijos ištakų reikia ieškoti Lietuvos Katalikų Bažnyčios kompozitorių kūryboje, juolab, kad Vilniaus ir Veprių melodi-

⁴⁹⁷ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 54.

⁴⁹⁸ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 504.

jos nesutampa su Žemaičių Kalvarijos analogu. Tai leidžia teigti, kad giesmės melodija laikui bėgant galėjo tapti dainuojamosios tautosakos dalimi.

Giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“ yra viena seniausių gavėnios giesmių. Jos tesktą 1610 m. parašė lenkų pranciškonas Abrahamas Rožniatovskis⁴⁹⁹.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ melodija⁵⁰⁰:

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -

nė - li ne kal - čiau - sias,

troš - kai, troš - kai ant kry - žiaus nu -

mir - ti, žmo - ncs, žmo - ncs

klys - tan - čius at - - pirk - - ti.

Lenkiškos giesmės „Jezu Chryste, Panie miły” melodija⁵⁰¹:

1. Je - zu Chryste, Pa - nie mi - ły, * O Ba - ran - ku

tak cier - pli - wy, * Wznio - słeś, wzno - słeś na krzyż ręce swo - je, *

Gła - dząc, gła - dząc nie - pra - wo - ści mo - je.

⁴⁹⁹ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 113.

⁵⁰⁰ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 32.

⁵⁰¹ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 113–114.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ melodija⁵⁰²:

Kaip matyti, šioms tapačias melodines slinktis turinčioms giesmėms būdingas nuoseklus melodijos kilimas ir kritimas. Pamažu kylančiai žemaitiškos melodijos garsų sekai būdingas tiek mažoras, tiek minoras, ypač paskutiniam muzikiniam sakiniui, kuris baigiasi II laipsniu, kitaip tariant, dominantine funkcija. Vilniaus ir Veprių melodijas nuo žemaitiškosios skiria paskutinis muzikinis sakiny, kuris baigiasi I laipsniu, arba tonikos funkcija. Lenkiškai melodijai būdingas minoras. Visas giesmės vienija identiška melodinė slinktis. Tai leidžia teigti, kad giesmė į Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmynus pateko iš Žemaičių Kalvarijos, o į Žemaičių Kalvariją iš lenkų kalvarių Kryžiaus kelio apeiginių giesmynų.

Giesmė „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) pirmiausia aptinkama Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne, bet jos nėra lenkų giesmynuose.

⁵⁰² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 490–491.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) melodija⁵⁰³:

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Šviesa pasaulio viso“ melodija⁵⁰⁴:

⁵⁰³ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 54.

⁵⁰⁴ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 507.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Šviesa pasaulio viso“ melodija⁵⁰⁵:

Lietuvių liaudies dainos „Vai kelias kelias“ melodija⁵⁰⁶:

Pažvelgę į šios giesmės melodijas matome, jog tai visiškai tapačios giesmės, todėl šaknų reikėtų ieškoti lietuvių liaudies kūryboje, juolab, kad ši giesmė turi lietuviškomis (žemaitiškomis) liaudies dainoms būdingų elementų (pvz., tipiška melodijų pabaiga ir pradžia). Taigi Vilniaus, vėliau ir Veprių kalvarių maldininkai šią giesmę bei jos melodiją bus perėmę iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ir pritaikę savo kalvarių Kryžiaus keliui (Vepriuose ši melodija pateko net į dainuojamąją tautosaką).

Dvi Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio baigiamosios giesmės „Karalienė maloninga“ ir „Dangaus Karaliaus“, kaip teigia kunigas dr. Jonas Vaišnora, yra „be jokios abejonės, sukurtos Žemaičių Kalvarijos dominikonų“⁵⁰⁷. Šios giesmės yra skirtos pagerbti Žemaičių Kalvarijoje esantį Stebuklingąjį Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslą. Apeigos prie šventojo paveikslo siekia XI a. ir

⁵⁰⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 508.

⁵⁰⁶ Lietuvių liaudies dainynas. Karinės-istorinės dainos / parengė Pr. Jokimaitienė. Melodijas parengė Z. Puteikienė. T. 9. D. 2. Vilnius, 1995, p. 747.

⁵⁰⁷ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 194.

siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu Marijos atvaizdu⁵⁰⁸. Lenkijoje stebuklingojo Švč. M. Marijos paveikslo garbinimo tradicija susiformavo 1641 metais Kalwaria Zebrzydowska bernardinų vienuolyne⁵⁰⁹. 1643 metų gegužės 3 dieną Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius Žemaičių Kalvarijos bažnyčios centriniame altoriuje įstatytą Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslą taip pat paskelbė stebuklingu⁵¹⁰. Tada į kalvarių Kryžiaus kelio tradicijas įtrauktas ir Marijos garbinimas. Pažvelkime į šių giesmių melodiką.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Karalienė maloninga“ melodija⁵¹¹:

Pastebime, kad abiejų giesmių melodija yra gana spontaniška, jai būdingas kapotumas, kas rodo, kad ši giesmė yra vėlyvojo laikotarpio žemaičių giedojimo tradicijos padarinys.

Antra baigiamoji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmė „Dangaus Karaliaus“. Anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad ši giesmė yra paskutinis Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolijos, kurią carinė Rusija uždarė 1889 metais, kultūros reliktas⁵¹².

⁵⁰⁸ Pedica S. II Volto Sancto. Roma. 1960, p. 26–197.

⁵⁰⁹ Chadam A. Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 4.

⁵¹⁰ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 367.

⁵¹¹ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 53.

⁵¹² Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 57.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Dangaus Karaliaus“ melodija⁵¹³:

Ši melodija randama tik Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne ir yra šio krašto religinės muzikos atspindys.

Trečia Žemaičių Kalvarijos baigiamoji bei Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmė yra „Mieliausias Jėzau“. Pirmą kartą ji randama tik 1872 metais pasirodžiusiame maldyne „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų sakrbų“⁵¹⁴. Šis maldynas yra skirtas supažindinti šv. Pranciškaus tretininkus su regula, šventėmis, laidotuvių apeigomis, maldomis ir giesmėmis, tarp kurių yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias su trimis mūsų nagrinėjamomis baigiamosiomis giesmėmis. Caro valdžiai uždraudus lietuvių kalbą, šiuo lietuvišku maldynu naudojosi ne tik pranciškonai tretininkai, bet ir visi tikintieji. Iš jo buvo giedama ir namuose, ir vienintelėje viešojo vietoje (procesijos į Kalnus taip pat buvo uždraustos), kur buvo leidžiama lietuvių kalba, – bažnyčioje bei jos šventoriuje (vienuolynų, ne tik dominikonų ar pranciškonų, muzikinė veikla kartu su liturgine praktika taip pat buvo sustabdyta).

⁵¹³ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 53.

⁵¹⁴ Altorius duchaunas // Lietuvių enciklopedija / red. Vac. Biržiška. T. 1. Boston, 1953, p. 134.

Istorija rodo, kad Žemaičių Kalvarijos dominikonų pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė šv. Pranciškaus tretininkai. Turbūt jie ir bus šią giesmę sukūrę, nes analogiška giesmė rasta viename Lietuvos pranciškonų kompozitorių Vincento Valmiko OFM Obs. (1778–1836), daugelio giesmių autoriaus, išleistame giesmyne „Giesmės nabažnos“. Šiam giesmynui 1823 m. buvo duotas naujas pavadinimas – „Kantyczkos žemajtyszkos“. Jis susilaukė 9 laidų. Kai rusų cenzūra „Kantyczkas žemajtyszkas“ uždraudė, giesmės buvo sudėtos į kitus maldynus. Taigi galėjo būti, kad ši Lietuvos pranciškonų giesmė rado sau vietą šalia baigiamųjų giesmių, taip reformuodama vieną iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių redakcijų.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio baigiamosios giesmės „Mieliausias Jėzau“ melodija⁵¹⁵:

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nęs su - žeis

tas. Tu gy - dai sie - las, nei nus -

mirt pas - merk - tas. Vien ste - bė - tis tie - ka!

ne - i - mi Tu nie - ko dar už - mo - ki dan - gum.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Mieliausias Jėzau“ melodija⁵¹⁶:

⁵¹⁵ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 54.

⁵¹⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 510.

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nės
 su - žeis - tas, Tu gy - dai sie - las, net
 nu - mirt pas - merk - tas. Vien ste - bė - tis
 lie - ka: ne - i - mi Tu nie - ko,
 dar už - mo - - ki dan - gum.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Mieliausias Jėzau“ melodija⁵¹⁷:

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma -
 nės su - žeis - tas, Tu gy - dai
 sie - las net nu - mirt pa - smerk - tas.
 Vien ste - bė - tis lie - ka ne - i - mi Tu nie -
 ko, dar už - mo - - ki dan - gum.

⁵¹⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 511.

Palyginę melodijas matome, kad vienas giesmės melodijos bruožų – sudėtingas ritmas ir savita melodija. Paprastai žemaitiškoms melodijoms būdingas užbaigimas II laipsniu, o šioje Vilniaus ir Veprių giesmėje kadencija baigiama III tonikos laipsniu. Tai tik patvirtina, kad ši giesmė yra XIX–XX a. sandūros religinės Žemaičių kultūros apeiginės muzikos atspindys.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės melodijos skiriasi. Vilniaus giesmės melodija turi mažiau vingių, yra ne tokio sudėtingo ritmo, ramesnė. Veprių melodija yra beveik identiška Žemaičių Kalvarijos melodijai, t.y. visi šios giesmės sakiniai, išskyrus trečiąjį, yra tapatūs. Tai rodo, kad Veprių giesmė yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kopija. Ypač tai ryšku iš skelto C metro, kas leidžia ją priskirti vėlyvajam Žemaitijos katalikiškosios muzikinės kultūros laikotarpiui.

Giesmė „Marijos vardas“ yra ne vertimas, o pakankamai profesionaliai suileiuota ir visose Žemaitijos bažnyčiose giedota giesmė. Ar tik nebus čia Marijos vardo brolijos kultūrinis reliktas? Istoriniai šaltiniai liudija, kad Žemaičių vyskupai Jurgis Tiškevičius (1646 m.) ir Antanas Tiškevičius (1748 m.) savo pranešimuose Šventajam Sostui mini Marijos vardo broliją, kuri užimanti garbingą vietą⁵¹⁸. Todėl giesmės teksto autorius galėjo būti žemaitis, norėjęs, kad grįžus iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo, būtų pagarbintas Žemaičių Kalvarijos bažnyčios didžiajame altoriuje esantis Švč. M. Marijos paveikslas. Taigi galime teigti, kad tai yra būtent Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmė. Lenkiškuose giesmynuose jos aptikti nepavyko.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodija⁵¹⁹:

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - nę,
 aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.
 Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
 kuo nuo - šir - džiau - siai gies - me - les gie - do - kim.

⁵¹⁸ Objasnienie o bractwa alba kongregacyi Doctrinae Christianae. Sine loco, 1772, s. 12.

⁵¹⁹ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius. 1998, p. 180–181.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodija⁵²⁰:

Žemaitiškos giesmės melodija, kaip matome, skiriasi nuo Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių giesmės melodijų. Žemaitiškoji primena maršą, yra labai populiarūs Žemaitijos parapijose. Jai būdingi staigūs sekstos intervalų šuoliai ir platus diapazonas, būdingi Lietuvos regionams, kurie ribojasi su Vilnijos kraštu. Gali būti, kad giesmės tekstą parašė žemaitis, o melodija yra liaudies.

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodijos yra identiškos. Čia ryški melodinė kryptis su žemyn krintančia ir aukštyn kylančia kvarta. Šios giesmės melodija skirtingų Lietuvos etnografinių regionų kalvarių (Žemaitijos ir Aukštaitijos) sutampa tik vienu aspektu – tai C metrinis akcentas. Tad jos atspindi konkretų etnografinį regioną.

„Visų šventųjų litanijos“ kilmė siekia IV a. pabaigą Antiochijoje, tai yra šv. Jono Chrizostomo laikus, kai maldos metu bendruomenė atsiliepdavo maldavimu *Kyrie, eleison*⁵²¹.

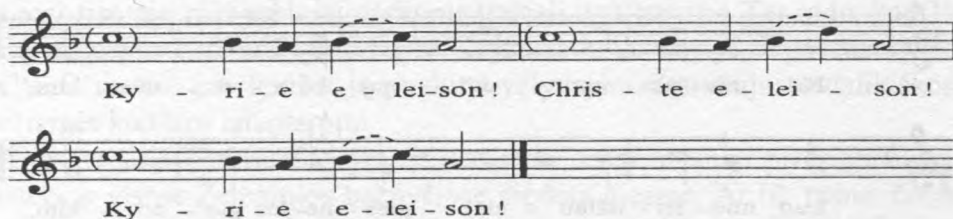
Vakarų Bažnyčioje panašiai buvo meldžiamasi Velykų apeigų metu. Remiantis Milano liturgija, litanija kalbama gavėnios sekmadieniais. Senosiose Ispanijos liturginėse knygose irgi yra litanijos maldų: šv. Benedikto vienuolių regula nurodo malda užbaigti kiekvieną valandų liturgijos valandą. Popiežiaus Gelazijaus (†1496) apeigyne yra panašių maldavimų, pavadintų „Orationes sollemnes“. Manoma, kad praktikuojant šias maldas ir atsirado „Visų šventųjų litanija“, kurios pavyzdžiu buvo sukurtos kitos, šiandien dar gyvuojančios litanijos. Ją giedodavo maldininkai Romoje procesijų metu. Taip pat ji buvo atliekama per Velykų vigiliją, krikšto apeigas, kunigų ir diakonų šventimus, duo-

⁵²⁰ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 506.

⁵²¹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 98.

dant iškilmingus vienuolių įžadus ir šventinant bažnyčią⁵²². Paskutinį šios liturgijos variantą nustatė popiežius Pijus V (1566–1572) ir nurodė, kada giedoti, taip pat paminėjo ir laidotuves⁵²³. Reikia manyti, kad „Visų šventųjų litanija“ Lietuvoje buvo žinoma jau pirmaisiais krikščionybės amžiais pranciškonų ir dominikonų, kurie Lietuvoje ypač kėlė šventųjų kultą, dėka. Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad „Visų šventųjų litanija“ apeiginiame giesmyne yra nuo pat Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio tradicijos pradžios⁵²⁴.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio „Visų šventųjų litanijos“ melodija⁵²⁵:

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio „Visų šventųjų litanijos“ melodija⁵²⁶:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio „Visų šventųjų litanijos“ melodija⁵²⁷:

⁵²² Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 97–98.

⁵²³ Lexikon für Theologie und Kirche. Sine loco, 1957, S. 350.

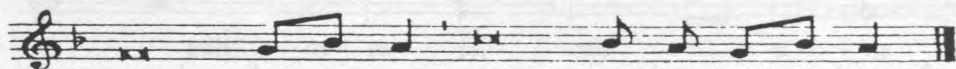
⁵²⁴ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 54.

⁵²⁵ Ten pat, p. 37.

⁵²⁶ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 473.

⁵²⁷ Ten pat.

„Litania do Wszystkich Siętych” melodija⁵²⁸:

Šių giesmių melodijos priskiriamos senosioms melodijoms, kurios susijusios su grigališkojo choralo giedojimo tradicija. Jos transformavosi į liaudies pamaldumo praktikos apeiginį giedojimą, kuriam būdinga ypatinga metroritminė struktūra. Lietuviškų melodijų ritmas yra laisvas, jį reguliuoja pasirinktas greitis ir atlikimo būdas. Lenkiškos melodijos ritmui būdingos pastovios sudėtinės metroritminės formulės, laisvas junginys su sava ritmine figūra. Lietuviškai melodijai nebūdingos lenkiškos giesmės melodijos metro ir ritmo formulės greičiausiai bus paveldėtos iš grigališkojo choralo.

Giesmė „Sveika, Marija, Motina mieliausia“ yra Vilniaus, Beržoro ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmyne. Jos nėra lenkiškų giesmynuose. Tai greičiausiai vėlesniųjų laikų nežinomo lietuvių autoriaus kūrinys.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Sveika, Marija, Motina mieliausia“ melodija⁵²⁹:

A six-line musical score in G major (one sharp) and 4/4 time. The lyrics are written below the notes. The melody is: Svei - ka, Ma - ri - ja, Mo - tin mie - liau - sia, Už - - ta - ry - to - ja mū - sų bran - giau - sia. Už - ta - ry - to - ja ir gim - dy - to - ja, Mo - - ti - na Die - vo mū - sų Mie - liau - sia.

⁵²⁸ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 810.

⁵²⁹ Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius. 1998, p. 147–154.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Sveika, Marija, Motina mieliausia“ melodija⁵³⁰:

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Sveika, Marija, Motina mieliausia“ melodija⁵³¹:

⁵³⁰ Motužas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 452.

⁵³¹ Motužas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 490.

Akivaizdu, jog šios giesmės melodija yra artima kunigo Antano Strazdo (Strazdelio) giesmės „Pulkim ant kelių“ melodijai⁵³²:

Nuodugniau patyrinėjus melodines linijas galima daryti prielaidą, kad tiek Vilniaus, tiek Veprių, tiek ir Beržoro kalvarių Kryžiaus kelią apvaikštantys maldininkai, šiek tiek modifikavę populiarios giesmės „Pulkim ant kelių“ melodiją, pritaikė ją giesmei „Sveika, Marija, Motina mieliausia“, nors pastarosios tekstas yra senesnis už A. Strazdelio giesmę.

Giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) nėra nei S. M. Slavočinskio giesmyne, nei 1679 m. laidos giesmyne „Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa“, taip pat nė viename lenkiškame maldyne. Ji randama 1681 m. Jurgio Kasakauskio maldyne. Čia yra nuoroda, kad jos reikia ieškoti „Saldžiausiojo Jėzaus vardo Rožinyje“, kuris yra tame pačiame leidinyje⁵³³. Vėlesniuose leidiniuose ši giesmė vadinama „Rožanczius Saldžiausio Wardo Wieszpates Jėzaus. Giedamas ypatingai už mirusius“⁵³⁴. Anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad ši

⁵³² Giedokim Viešpačiui. Giesmynas / sud. kun. Adolfas Sabaliauskas. Kaunas, 1930, p. 3.

⁵³³ Kosakowski G. Rožanczius Szvęciausios Maryios Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima Kałnu Kałwaryos Ziamaičiu su modlitwomis ir giesmiemis anto słuzijeciomis. Wilniuj, 1681, p. 126.

⁵³⁴ Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszku sakrbu. Wilniuj, 1879, p. 433.

giesmė buvo pritaikyta ar parinkta specialiai Žemaičių Kalvarijai⁵³⁵. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias bei Rožinys yra tai dominikoniškosios kultūros fenomenas. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelias – taip pat dominikoniškosios kultūros atspindys. Tai leidžia teigti, kad ši giesmė iš Žemaičių Kalvarijos pateko į Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelią, ką patvirtina ir „Jėzaus Kristaus kančios kelių arba kalvarių vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių kalvarijoms“⁵³⁶.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) melodija⁵³⁷:

Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) melodija⁵³⁸:

⁵³⁵ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 53.

⁵³⁶ Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių, vadovėlis / parengė V. Taškūnas. Vilnius, 1940, p. 57–58.

⁵³⁷ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5), p. 54.

⁵³⁸ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 494.

Matome, kad Vilniaus ir Veprių kalvarių melodijos sutampa, o žemaitiškoji yra visiškai skirtinga. Šios giesmės melodijos lenkų giesmynuose aptikti nepavyko, kas leidžia teigti, kad ji yra lietuviška.

„Šv. Juozapo litanijos“ kilmė siekia tuos laikus, kai prasidėjo Kryžiaus žygiai į Šventąją žemę. Iš ten maldininkai ir piligrimai tradiciją gerbti šventąjį atnešė į Europą⁵³⁹. Pagarbą šv. Juozapui ir jo kultą Lietuvoje platino bernardinai⁵⁴⁰.

Žvilgtelėkime į šios litanijos melodiją.

Vilniaus „Šv. Juozapo litanijos“ melodija⁵⁴¹:

„Litania do św. Józefa“⁵⁴²:

Palyginus melodijas matyti, kad vilnietiška „Šv. Juozapo litanijos“ melodija yra artima lenkiškajai, beveik identiška jai. Autoriaus anksčiau atlikti tyrimai parodė, jog šios litanijos kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiuose giesmynuose be Vilniaus neturi nė viena Lietuvos kalvarija. Tad galima manyti, kad ši Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo metu giedama malda-giesmė yra lenkų bernardinų kultūros palikimas.

⁵³⁹ Selitz J. Die Verehrung des Hl. Jozeph in ihrer geschichtlichen Entwicklung his zum Konzil von Trident. Freiburg, 1908, S. 186–210.

⁵⁴⁰ Gidžiūnas V. Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 9. Roma, 1982, p. 67.

⁵⁴¹ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 426.

⁵⁴² Śpiewnik Liturgiczny. Towarzystwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1991, s. 525–526.

Kaip buvo minėta, tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijose pagal susiformavusią tradiciją Kryžiaus kelias buvo apvaikštomas per Sekmines, t.y. per Katalikų Bažnyčios liturginio Velykų laikotarpio ciklą, arba per šventę, švenčiamą septintą sekmadienį po Velykų. Sekminės skirtos Naujajame Testamente aprašytam Šv. Dvasios nusileidimui ant apaštalų ir Bažnyčios įkūrimui paminėti. Šventė dar vadinama penkiasdešimtinėmis, nes Šv. Dvasia buvusi atsiųsta apaštalamis praėjus 50 dienų po Kristaus prisikėlimo⁵⁴³. Sekminės yra paskutinė Velykų laikotarpio diena. Istoriniai šaltiniai liudija, kad ši šventė pradėta švęsti IV a. Jeruzalėje. Sekminių vigilijos metu kartu su krikšto apeigomis būdavo atliekamos ir Velykų vigilijos apeigos. VI a. Italijoje ir Ispanijoje tai buvo visuotinai priimtina ir atsirado net pasirengimo Sekminėms apeigos, kurias IX a. imta vadinti Maldavimų dienomis⁵⁴⁴. Šios šventės metu, kaip ir per Velykų vigiliją, po homilijos – Krikšto liturgijos, buvo giedama litanija. Lietuvoje Šv. Dvasios atsiuntimui paminėti po tradicinės Sekminių procesijos ir maldų buvo kalbama arba giedama „Šv. Dvasios litanija“, maldaujant malonių⁵⁴⁵. Taip ši pamaldumo praktika pateko į Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmyną.

„Šv. Dvasios litanijos“ melodija⁵⁴⁶:

Spausdintiniuose lietuvių ir lenkų giesmynuose šios litanijos melodijos notografijos rasti nepavyko. Taigi galime teigti, kad Vilniaus kalvarijų „Šv. Dvasios litanijos“ melodija yra autentiška.

Kita litanija, kuri yra tik Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio giesmyne – „Švč. Jėzaus Širdies“. Ji priklauso birželio mėnesio pamaldoms, kurios skiriamos Švč. Jėzaus Širdžiai garbinti. Paprotys meldžiantis paminėti atvertą Jėzaus šoną atsirado viduramžiais. Šiam pamaldumui išplisti XVII a. pabaigoje padėjo vi-

⁵⁴³ Religijotyros žodynas / sud. A. Petraitis. Vilnius, 1991, p. 341.

⁵⁴⁴ *Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 141.*

⁵⁴⁵ *Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 428.*

⁵⁴⁶ Ten pat, p. 428.

zitiečių vienuolės šv. Marijos Margaritos Alakok vizijos⁵⁴⁷. XVII–XVIII a. ši pamaldumo forma iš Portugalijos per Ispaniją, Prancūziją, Austriją ir Lenkiją vienuolių ir piligrimų dėka atėjo į Lietuvą ir pateko į Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną. Palyginkime melodijas.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio „Švč. Jėzaus Širdies litanijos“ melodija⁵⁴⁸:

Ky - ri - e e - lei - son, Chri - ste e - lei - son.

Ky - ri - e e - lei - son. Kris - tau, iš - girsk mus!

Kris - tau, iš - klau - syk - mus! Tėve iš dan - gaus,

Die - ve, pa - si - gai - lėk mū - su. (ir t. t.)

„Litanija do Najśw. Serca Jezusa“⁵⁴⁹:

I melodija

Kyri - e, e - lej - son, Chry - ste,

e - lej - son, Ky - ri - e, e - lej - son.

II melodija

Kyrie, e - lej - son, Chryste, e - lej - son,

Ky - ri - e, e - lej - son.

⁵⁴⁷ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 155.

⁵⁴⁸ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 429.

⁵⁴⁹ Śpiewnik Liturgiczny. Towarzystwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1991, s. 516–517.

Lietuvos Katalikų Bažnyčioje giedamos „Švč. Jėzaus Širdies litanijos“ melodija⁵⁵⁰:

Pažvelgę į „Švč. Jėzaus Širdies litanijos“ melodijų variantus matome, kad tai trijų skirtingų tipų melodijos. Vilnietiškoji yra ritmiška ir turi konkrečią melodinę liniją, lenkiškos melodijos yra choralinio tipo. Tad reikia manyti, kad vilnietiškoji melodija yra autentiška, t.y. vietinės kilmės.

Giesmės „Alyvų daržely“ tekstas parašytas XVII a. Lenkijoje, o melodija – tik 1838 m. kun. M. Mioduševskio⁵⁵¹.

Veprų kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Alyvų daržely“ melodija⁵⁵²:

⁵⁵⁰ Giesmynėlis / parengė ir sudarė J. Naujalis ir A. Jakštas. Tižė, 1920, p. 120–121.

⁵⁵¹ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 130.

⁵⁵² Motuzas A. Vilniaus ir Veprų kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 474.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Alyvų daržely“ melodija⁵⁵³:

A - ly - vų dar - že - ly krau - ju pra - lai -
Die - vo Tė - vo Sū - nus už mus, žmo - nes

ta - vo, Skaus - mas šir - dį jam sus -
sa - vo.

pau - dė, nu - liū - di - - mas sie - los

griau - dė: Bran - gus At - pir - kė - jau,

kiek Tu iš - ken - tė - jai!

Lenkiškos giesmės „Ogrodzie Oliwny” melodija⁵⁵⁴:

1. O - grodzie O - liw - ny, widok w tobie dziw - ny! *
Wi - dzę Pana me - go na twarz u - pa - dle - go. *

Tęskność, smu - tek, strach Go ścis - ka,
Krwawy pot z Nie - go wy - cis - ka, *

Ach Jezu mdle - ją - cy, prawieś ko - na - ją - cy!

⁵⁵³ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 474.

⁵⁵⁴ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 130.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad lietuviškos melodijos yra beveik identiškų. Vienas būdingiausių Veprių melodijos bruožų – sakiniai baigiasi ne tona, bet dominantine funkcija, kas būdinga žemaičiams. Ar nebus tai susiję su tuo laikotarpiu, kai Vepriai priklausė Žemaičių vyskupijai? Visas tris giesmės vienija nuoseklus melodijos kilimas ir kritimas. Pamažu kylančioms lietuviškų melodijų garsų sekoms būdingas ryškus, natūralus minoras. Lenkiškai melodijai būdinga metrų kaita (iš C į 3/4 metrą ir vėl į C) ir harmoninis minoras. Tai ir yra pagrindiniai neatitikimai, kuriais remiantis galima teigti, kad šios lietuviškos ir lenkiškos giesmės melodiniu atžvilgiu yra skirtingos, t.y. originalios. Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Alyvų daržely“ melodija yra Vilniaus kalvarių giesmės kopija.

„Marija Magdalena“ yra viena XVIII amžiaus giesmių. Šiandien ji priskiriama prie šermeninių giesmių. Lenkų literatūrologai jai Kalwaria Zebrzydowska ir liturginių giesmynų skyrelyje „Giesmės šventiesiems“ skiria ypatingą vietą. Nei ekspedicijų medžiagoje, nei bažnytinėje literatūroje apie jos giedojimą Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio procesijose arba keliaujant individualiai žinių aptikti nepavyko. Bet ji yra viena pagrindinių Kryžiaus kelio giesmių, giedamų Žemaitijoje per šermenis. Lenkijoje ši giesmė giedama ir apvaikštant Kalwaria Zebrzydowska, ir per šermenis. Tai leidžia manyti, kad ji į Vilniaus ir Veprių kalvarijas atkeliavo iš lenkų Kalwaria Zebrzydowska.

Giesmės „Marija Magdalena“ žemaitiška melodija⁵⁵⁵:

⁵⁵⁵ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės / sudarė ir parengė A. Motuzas. Vilnius, 1993, p. 43.

Giesmės „Marija Magdalena w świecie się kochala“ melodija⁵⁵⁶:

Ma - ri - a Mag da le na
Grze - szni - cą, usze - tecz ni - cą

1.
w świe - cie się ko cha ła,

2.
przez dłu - gi czas trwa ła.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marija Magdalena“ melodija⁵⁵⁷:

Ma - ri - ja Mag - da - le - na, kai Jė - zaus ieš - ko -

jo, vi - są ke - lią a - ša - rom kaip per - lais nu - klo - jo.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marija Magdalena“ melodija⁵⁵⁸:

Ma - ri - ja Mag - da - le - na, kai Jė - zaus

ieš - ko - jo, vi - są ke - lią a - ša -

rom kaip per - lais nu - klo - jo.

⁵⁵⁶ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 471.

⁵⁵⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 485.

⁵⁵⁸ Ten pat.

Dėl siauros (tercija – kvarta) apimties žemaitiškos melodijos dermė panaši į raudą. Atsižvelgiant į pagrindinę laidotuvių giesmių funkciją, šis giesmės ir raudos panašumas yra visai suprantamas. Lenkiškame melodijos variante galime išžvelgti psalmės melodijos bei struktūros bruožų. Šis „grigališkasis choralas“, atliekamas maldininkų procesijoje, igauna maršo pobūdį. Tai rodo, kad giesmė „Marija Magdalena“ Lenkijos religinės muzikos kultūroje labiau skirta Kalvaria Zembrzydowska Kryžiaus keliui apvaikščioti nei giedoti per šermenis. Tuo žemaitiškoji melodija nuo lenkiškosios ir skiriasi. Vilniaus ir Veprių kalvarių variantai yra beveik identiški giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodijai. Tam galėjo turėti įtakos panašūs giesmių tekstų rimai. Į Vilniaus kalvarijas ši giesmė atėjo iš Lenkijos, o į Veprius – iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginio apvaikščiojimo tradicijos.

Giesmė „Dievas mūsų prieglauda“ – viena iš 150 Dovydo psalmių (45-oji psalmė). Ji priskiriama himnų žanrui ir vadinama Siono kalno giesme, šlovinančia šventąjį Jeruzalės miestą, kuriame gyvena Aukščiausiasis ir kur keliauja maldininkai. Ji turi ir tam tikrą eschatologinį atspalvį, nes Jeruzalės šventykla vaizduoja amžinąjį Dievo buveinę ir mūsų gyvenimo kelionės tikslą – dangų⁵⁵⁹.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodija⁵⁶⁰:

Die - vas mū - sū prie - glau-da ir stip - ry - bė,
var - ge iš - ti - ki - miau - sia pa - gal - bą!

Veprių kalvorių Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodija⁵⁶¹:

Die - vas mūsų prieglauda ir stip-ry - - bė,
var - ge ištiki - miau - sia pa - gal - ba!

⁵⁵⁹ Psalmynas. Vertimas iš Neovulgatos / vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinų kolegijos leidinys. Vilnius–Kaunas, 1973, p. 5–6.

⁵⁶⁰ *Motuzas A.* Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 491.

⁵⁶¹ Ten pat, p. 492.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodija⁵⁶²:

Matome, kad visos melodijos yra psalmių tipo. Žemaitiška melodija yra šiek tiek kapota, vilnietiška – vingiuota, o Veprių – rami ir lygios melodinės linijos. Visas jas vienija tai, kad pateikiamos pirmuoju grigališkojo choralo psalmių tonu. Nors giesmės melodijos lenkiškuose gesmynuose aptikti nepavyko, teigti, kad jos yra lietuviškos, nėra pagrindo, nes ryškios psalmodijos tipo melodijos rodo, jog giesmių kilmė yra susijusi su Katalikų Bažnyčios muzikinės kultūros istorija, o į Lietuvą jos atėjo kartu su krikščionybe.

Kita giesmė – „Šventas Dieve“. Ji priskiriama vadinamosioms suplikacijoms. Apie šią suplikaciją kun. dr. J. Vaišnora taip kalba: „Suplikacijos (lot. *supplicare* – „maldauti“) giesmė „Šventas Dieve“ giedama Lenkijos ir Lietuvos bažnyčiose, šaukiantis Dievo pagalbos karo, maro, bado ir kitų viešų nelaimių metais. Suplikacijos turi panašumo į litanijas. Kai kurie suplikacijų prašymai paimti iš „Visų Šventųjų litanijos“, o pradžia – Šventas Dieve, šventas galingasis, šventas amžinasis – randama Rytų bažnyčios liturgijoje <...>. Suplikacijos paprastai giedamos po šv. Mišių, kartais prie išstatyto Švč. Sakramento, visų pamaldose dalyvaujančių žmonių“⁵⁶³. Žinant, kad Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelias buvo įkurtas pergalei prieš rusus pažymėti (1646 m.), neuostabu, kad ši suplikacija Lietuvos Katalikų Bažnyčios buvo įtraukta į Kryžiaus kelią kaip meldimas apsaugoti nuo kitų visuotinių nelaimių. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginiame giesmyne šio fenomeno nėra. Į Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną ji bus atėjusi iš Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmyno.

Kun. dr. J. Vaišnora toliau rašo: „Ši suplikacijos gaida (Lietuvon atėjusi iš Lenkijos) yra gana sena, žinovų tvirtinimu, kilusi iš IV a. bizantiškojo giedojimo“⁵⁶⁴. Norėdami šią tezę patvirtinti arba paneigti turime žvilgtelėti į suplika-

⁵⁶² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 492.

⁵⁶³ Lietuvių enciklopedija. T. 29. Bostonas, 1963, p. 209.

⁵⁶⁴ Ten pat, p. 209.

cijos „Šventas Dieve“ melodines linijas Vilniaus, Veprių ir lenkų kalvarių Kryžiaus kelių giesmynuose.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio suplikacijos „Šventas Dieve“ melodija⁵⁶⁵:

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio suplikacijos „Šventas Dieve“ melodija⁵⁶⁶:

Lenkiškos suplikacijos „Święty Boże“ melodija⁵⁶⁷:

Remdamiesi melodijų pavyzdžiais galime nesutikti su kun. dr. J. Vaišnoros teigimu, kad suplikacijų gaida į Lietuvą atėjo iš Lenkijos⁵⁶⁸. Matome, kad lie-

⁵⁶⁵ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 496.

⁵⁶⁶ Ten pat, p. 497.

⁵⁶⁷ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 746–747.

⁵⁶⁸ Lietuvių enciklopedija. T. 29. Bostonas, 1963, p. 209.

tuviškos melodijos yra identiškos, o lenkiškoji – visiškai skirtinga. Visas jas vienija gal tik psalmodinė pateikimo forma.

„Verkit angelai“ pirmą kartą paskelbta Kalwaria Zebrzydowska giesmyne⁵⁶⁹, o 1838 m. – Krokuvoje išleistame kun. M. Mioduszewskio giesmyne „Śpiewnik Kościelny“⁵⁷⁰. Kaip žinia, lenkų Kalwaria Zebrzydowska įsteigta anksčiau už Žemaičių Kalvariją, tad ir ši giesmė, kadangi yra lenkų kilmės, iš Lenkijos į Lietuvą atėjo kartu su kalvarių Kryžiaus kelio kultu.

Lenkiškos giesmės „Płaczcie, Anieli“ melodija⁵⁷¹:

1. Płaczcie, A - nie - li, płaczcie, Duchy świę - te, *
 Ra - dość wam dzi - siaj i we - se - le wzię - te; *

Płaczcie przy śmierci, płaczcie przy po - grze - bie *

Kró - la wa - sze - go i Boga na nie - bie.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Verkit angelai“ melodija⁵⁷²:

Ver - ki - te Die - vo, An - ge - lai -
 din - go links - my - bė, ir džiaugs - mai

šven - tie - ji, ver - kit prie ka - po mū - sų
 švie - sie - ji. Kurs dėl žmo - ni - jos gy - vy -

At - pir - kė - jo, gy - vy - bę pa - dė - jo.
 bė pa - dė - jo,

⁵⁶⁹ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984, s. 511.

⁵⁷⁰ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 137.

⁵⁷¹ Ten pat, s. 137.

⁵⁷² Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 513.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Verkit angelai“ melodija⁵⁷³:

Ver - ki - te, Die - vo, An - ge - lai
din - go links - my - bė, ir džiaugs - mai

šven - tie - ji, ver - kit prie ka - po
švie - sie - ji.

mū - sų At - pir - kė - jo, kurs dė - žmo -

ni - jos gy - vy - bė pa - dė - jo,

gy - vy - bė pa - dė - jo.

Matome, kad šios giesmės melodijos yra ir panašios, ir visiškai skirtingos. Lenkiškoji melodija yra d-moll tonacijos su paauskintais šeštuoju ir septintuoju laipsniais. Vilnietiškoji – D-dur, t.y. mažoro tonacijos, kur gausu dainuojamosios tautosakos intonacijų. Vilnietišką ir lenkiškąją melodijas vienija C metras ir melodinė pirmojo sakinio slinktis. Veprių melodija yra F-dur tonacijos. Pirmieji sakiniai – 3/4 metro, trečias ir ketvirtas – 4/4 metro su pažemintu septintuoju laipsniu. Šios giesmės intonacijos ir ritmika artimos liaudies dainai. Tokie melodijos ir metro skirtumai leidžia teigti, kad katalikiškąsias giesmes labiau vienijo jų pavadinimai ir paskirtis, o melodijos kito, prisitaikydamos prie etnografinio regiono žmonių charakterių, aplinkos bei liaudies tradicijų.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginio apvaikščiojimo giesmyne šios giesmės nėra. Kadangi ji yra Kalwaria Zebrzydowska Kryžiaus kelio giesmyne, galime teigti, jog ši giesmė atėjo iš Lenkijos, o Lietuvoje pakitusi tik melodija.

Lenkų giesmynuose minima, kad pirmieji keturi giesmės „Kryžiau šventas“ posmai sukurti VI a., o visas tekstas – XVI a. Pirmą kartą jos melodija lenkų

⁵⁷³ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 513.

giesmynuose pateikiama 1838 metais Krokuvoje išleistame kun. M. Mioduszewskio giesmyne „Śpiewnik Kościelny“, ji skirta giedoti bažnyčioje per gavėnią⁵⁷⁴.

Lenkiškos giesmės „Krzyżu święty, nade wszystko“ (arba „Crux fidelis“) melodija⁵⁷⁵:

1. Krzy - żu świe - ty, na - de wszyst - ko *

Drze-wo prze - naj - szlachet-niej - sze! * W żadnym le - sie
Słod-kie drze - wo.

ta - kie nie jest, * Je-dno na któ - ryń sam Bóg jest. *
słodkie gwoź-dzie, * Roz-kosz-ny o - woc no - si - ło.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios tradicinės giesmės „Kryžiau šventas“ melodi-
ja⁵⁷⁶:

$\text{♩} = 60$

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džią

Tu tik vie - nas pa - gar - bin - tas, ne - iš - žel - dys
sal - džios vi - nys,

gi - rios to - kio, žie - dais la - pais žel - me - nių;
sal - dus me - di, sal - džią naš - tą ke - lia - te.

⁵⁷⁴ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 122.

⁵⁷⁵ Ten pat, s. 122–123.

⁵⁷⁶ Liturginis giesmynas / paruošė kun. Kazimieras Senkus. Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993, p. 174.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Kryžiau šventas“ melodija⁵⁷⁷:

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me -
 džių vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,
 ne - iš - žel - dys gi - rios to - kio,
 sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,
 žie - dais, la - pais žel - me - niu;
 sal - džią naš - tą ke - lia - te.

Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Kryžiau šventas“ melodija⁵⁷⁸:

Kry - žiau šven - tas, vi - sų me - džių
 vie - nas Tu pa - gar - bin - tas,
 ne - iš - žel - dys gi - rios to - kio,
 sal - džios vi - nys, sal - dus me - di,
 žie - dais la - pais žel - me - niu;
 sal - džią naš - tą ke - lia - te.

Matome, kad visos šios giesmės melodijos yra skirtingos. Lietuvos Katalikų Bažnyčios tradicinės giesmės melodija artima lenkiškai. Vilnietiškoji melodija, atliekama minorine f-moll tonacija, skiriasi nuo lenkiškosios ir nuo Lietu-

⁵⁷⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999, p. 515.

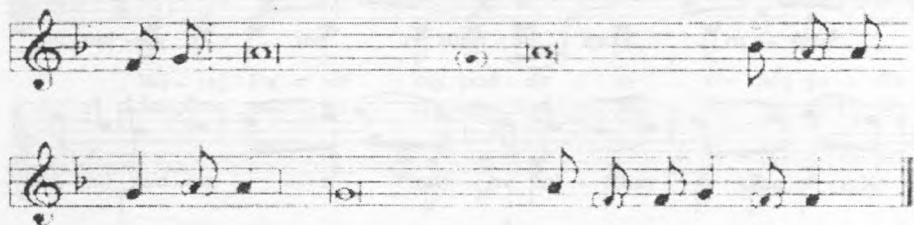
⁵⁷⁸ Ten pat, p. 516.

vos Katalikų Bažnyčios tradicinės melodijos. Konkretus ritmas ir 2/4 metras rodo, kad ji pritaikyta atlikti einant, t.y. Kryžiaus keliui apvaikščioti. Veprių melodija iš visų kitų išsiskiria 3/4 metru, valso ritmu, mažorine D-dur tonacija bei savo intonacijomis, kurios artimos dainuojamai tautosakai. Tai rodo, kad ši giesmė yra originali, vietinės kilmės ir pritaikyta kalvarių Kryžiaus kelio apeiginiam apvaikščiojimui.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne šios giesmės nėra. Taigi galime daryti išvadą, kad į Vilniaus, vėliau ir į Veprių kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną ji pateko ne iš Katalikų Bažnyčios liturginio giesmyno, o iš vietinės muzikinės aplinkos.

129-oji psalmė yra Zacharijo giesmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“, kuri nuo senų laikų užima išskirtinę vietą Bažnyčios liturgijoje. Ši ir kitos psalmės, kaip kalba šaltiniai, nuo pirmųjų krikščionybės amžių skambėdavo einant laidojimo procesijoms ir apeigų metu⁵⁷⁹. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių antologijoje šios psalmės nėra⁵⁸⁰. Šventojo Rašto teksto giedojimo įvedimas (129 psalmė) rodo, kad tam įtakos galėjo turėti Beržoro bažnyčios liturgija. Pažvelkime į šios psalmės melodiką, taikydami mokslinį lyginamąjį metodą.

129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ liturginė melodija⁵⁸¹:

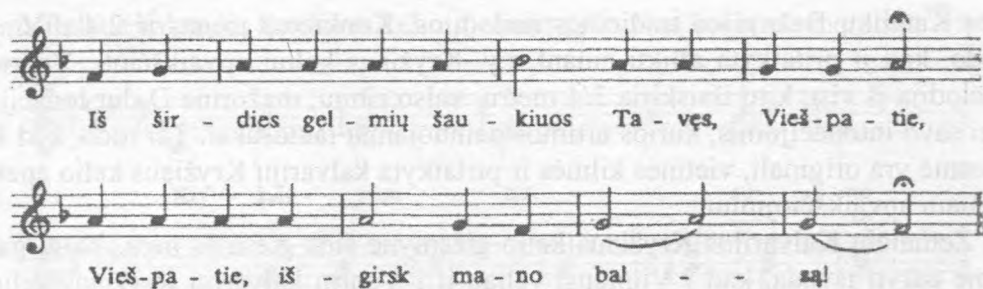
Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio 129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ tradicinė melodija⁵⁸²:

⁵⁷⁹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1997, p. 93–94.

⁵⁸⁰ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 47–58.

⁵⁸¹ Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus, M.M.S. Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993, p. 369.

⁵⁸² Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 472.

Pažvelgę į abi psalmių melodijas, pastebime, kad liturginė yra grigališkojo tipo, o Beržoro – pasaulietinė su aiškiu metru, ritmu, nors muzikologine prasme jos yra identiškos. Tai rodo, kad ši giesmė yra atėjusi iš Bažnyčios liturgijos.

Kita giesmė yra skirta „Švč. M. Marijai Škaplierinei“. Kaip teigia kunigas dr. Jonas Vaišnora savo knygoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“, lenkų giesmynuose neaptikta giesmė, skirta Marijos Škaplierinės garbei. Ji bus parašyta greičiausiai XVII a., kada karmelitai Lietuvoje buvo labiausiai išplėtę savo veiklą⁵⁸³.

Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio „Švč. M. Marijos Škaplierinės“ giesmės melodija⁵⁸⁴:

⁵⁸³ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p.189.

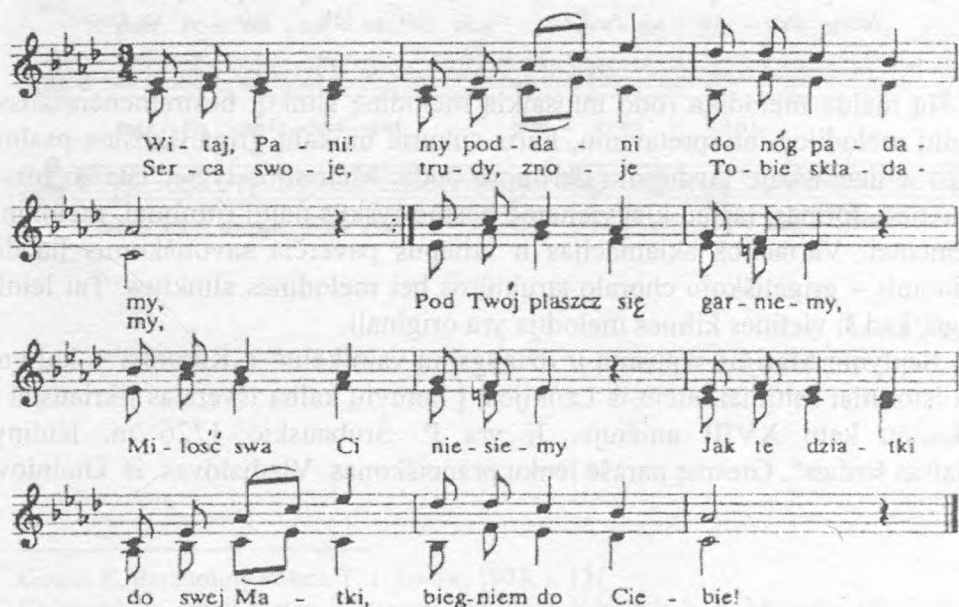
⁵⁸⁴ Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 496.

Pažvelgus į jos melodiką nesunkiai atpažįstame Žemaičių krašto liaudies dainą „Pro vyšnelių sodelį“⁵⁸⁵:

Metroritminė dainos ir giesmės struktūra yra tapati, skiriasi tik dviem aspektais. Pirma, giesmėje didesnis yra lygų skaičius, kurios atsiranda dėl individualių giesmininko polinkių improvizuoti. Antra, giesmė turi baigiamąją dalį, kurios neturi daina. Tai sietina su ilgesniu giesmės žodiniu tekstu.

Pažvelkime į šios giesmės „Witaj, pani! My poddani“ (Do M. B. Szkaplerznej) lenkiškąją melodiją⁵⁸⁶:

⁵⁸⁵ Varnių apylinkių liaudies dainos / spaudai parengė Z. Kelmickaitė // Varniai. Žemaičių praeitis. Žemaičių akademija. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1996, p. 237.

⁵⁸⁶ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994, s. 397.

Šis melodijos pavyzdys rodo, kad žemaitiškoji melodija neturi nieko bendro su lenkiškąja, taigi yra vietinės kilmės.

Giesmė/atliepai „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ arba „Pasigailėk mirusiųjų, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!“ – tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškas šūkis *Kyrie, eleison!* Šios aklamacijos yra ankstyvųjų krikščionybės laikų tikėjimo atspindys⁵⁸⁷. Todėl, reikia manyti, natūraliai buvo pritaikytos ir Kryžiaus kelio maldose, parinkus joms atitinkamą vietą bei laiką.

Aklamacijų „Garbiname Tave, Viešpatie, Jėzau Kristau“ ir atliepų „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ melodijos⁵⁸⁸:

K. Garbinam Tave, Viešpatie Jėzau Kristau ir šlovinam
A. Kad šventuoju Kryžiumi atpirkai pa -

Ta ve li. K. Pa si gai - lek mū - sų (sielų)

Vieš pa - tie A. Pa si gai - lek mū - sų (sielų)

Šių maldų melodika rodo nuosaikią melodinę slinktį, besiremenčią laisvu, ramiu melodijos interpretavimu, kuris sukuria unikalų grigališkosios psalmodijos ir liaudiškojo giedojimo derinimo būdą. Melodijos lyg ir išlaiko himno struktūrą, formas, tačiau kiekviename posme ryškūs nauji ritminiai, melodiniai elementai. Variacijos aklamacijas ir atliepus paverčia savotiškomis liaudies dainomis – grigališkojo choralo struktūros bei melodinės slinkties. Tai leidžia teigti, kad ši vietinės kilmės melodija yra originali.

„Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“), kaip teigia istoriniai šaltiniai, atėjo iš Lenkijos, į lietuvių kalbą išverstas tikriausiai ne anksčiau kaip XVIII amžiuje. Ji yra P. Šrubauskio 1726 m. leidinyje „Balsas širdies“. Giesmę parašė lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo

⁵⁸⁷ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 97.

⁵⁸⁸ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9), p. 115.

(†1505)⁵⁸⁹. Lietuvoje „Karunka“ turbūt pirmiausiai suskambo pranciškonų bažnyčiose, iš kur paplito po visą Lietuvą. Katalikų Bažnyčios istoriniai šaltiniai liudija, kad nuo 1699 bernardinams (pranciškonų atšaka) buvo suteikta teisė rengti Sopulingosios Dievo Motinos atlaidus, kurių metu giesmė „Septynių skausmų ir džiaugsmų Karunka“ buvo pagerbiami Dievo Motinos skausmai⁵⁹⁰.

Giesmę sudaro dvi dalys: pirmoje suminėti septyni Marijos iškentėti skausmai, antroje išvardinti Marijos džiaugsmai – taip pat septyni.

Palyginkime šios giesmės lenkišką ir lietuvišką melodijos variantus.

Lenkiškosios melodijos variantas pateikiamas su lietuvišku tekstu, kuris 1899 m. buvo išspausdintas „Tėvynės sargo“ priede. Čia pažymima, kad giesmė paimta iš giesmyno „Spiewnik Koscielny“ (jo sudarytojas – kunigas M. Mioduševskis), kuris išleistas 1841 m. „Tėvynės sargo“ priede sakoma, kad šią giesmę „verta iszmokti, nes yra daug puikesnė už visas vartotas gaidas, kai po seniausioji, ir vertybę turi didesnę už kitas“⁵⁹¹.

Kas nor Pa - nai Ma - ri - jai tar - naut,
par Jos už - ta - ri - mą iš - ga - ny - mą - gaut,
tur Ją szir - din - gai pa - svei - kint,
kal - bė - dams Ka - run - ką, Ma - ri - ją szlo - vint.

⁵⁸⁹ Kantak K. Bernardiny Polsci. T. 1. Lwów, 1933, s. 131.

⁵⁹⁰ Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis F. F. Minorum Observantium sub. Titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 / Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino konvento dokumento santrumpa // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas, L. 269.

⁵⁹¹ Gaudūs Verksmai ir kitos naujosios giesmės, žinotinos žmonėms Katalikams, ypaciai-gi išsdavėjams Maldakningių. Priedas prie „Tėvynės Sargo“. Sine loco, 1899. Nr. 11, p. 39.

Lenkiška Veprių kalvarių Kryžiaus kelio „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlio“ („Karunkos“) melodija⁵⁹²:

Jei Ma - ri - ją my - li - me tik -
rai, jo - sios at - mi - ni -
mą gerb - kim kaip vai - kai,
pri - si - min - kim Mo - ti -
nos skaus - mus, žvel - kim į šven -
tuo - sius jos šir - dies džiaugs - mus.

Lietuviška Veprių kalvarių Kryžiaus kelio „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlio“ („Karunkos“) melodija⁵⁹³:

Kas nor Pa - nai Ma - ri - jai tar -
naut per jo - sios už - ta - ry -
mą iš - ga - ny - mo gaut.

⁵⁹² Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998, p. 143.

⁵⁹³ Ten pat, p. 145.

Palyginę giesmės melodijas matome, kad jos yra panašios. Tai rodo, kad Veprių kalvarių Kryžiaus kelio „Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlio“ („Karunkos“) melodija yra lenkų kilmės.

23 lentelė

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių maldų ir giesmių melodijų kilmė

Eil. Nr.	Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių maldos ir giesmės	Maldų kilmė	Melodijos kilmė
1.	„Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“	Italija	Bažnyčios liturgija
2.	„Sveika, Karaliene“	Ispanija	Bažnyčios liturgija
3.	„Švč. M. Marijos litanija“	Ispanija	Vietinė
4.	„Sveika, Marija, Motina Dievo“	Lenkija	Vietinė
5.	„Viešpaties Angelas“	Italija	Bažnyčios liturgija
6.	„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“	Italija	Bažnyčios liturgija
7.	„Švč. M. Marijos valandos“	Ispanija	Lenkija
8.	„Švč. M. Marijos rožinis“	Ispanija	Vietinė
9.	„Broliai, atminkim“	Lenkija	Lenkija
10.	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“	Lenkija	Vietinė
11.	„Jėzau brangiausias“	Lenkija	Lenkija
12.	„Viešpats labai nuliūdęs“	Lenkija	Vietinė
13.	„Surištas virvėmis Jėzus“	Lenkija	Vietinė
14.	„Jėzų atvedė pas Aną“	Lenkija	Vietinė
15.	„Jau susirinko taryba“	Lenkija	Vietinė
16.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“	Lenkija	Vietinė
17.	„Teismo taryba“	Lenkija	Lenkija
18.	„Kai jau Pilotas nebesugalvojo“	Lenkija	Lenkija
19.	„Kryžių sunkiausią“	Lenkija	Lenkija
20.	„Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“)	Lenkija	Vietinė
21.	„Neša sau kryžių“	Lenkija	Lenkija
22.	„Valandą šeštą“	Lenkija	Lenkija
23.	„Jėzus vaitojo“	Vietinė	Vietinė
24.	„Viešpatie Jėzau mieliausias“	Lenkija	Vietinė

25.	„Jėzau Kristau maloniausias“	Lenkija	Lenkija
26.	„Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“)	Vietinė	Vietinė
27.	„Kniūbsčia žemėn pulkime“	Vietinė	Vietinė
28.	„Mirdamas Tėvui save paaukojo“	Lenkija	Lenkija
29.	„Krikščionio siela kiekvieno“	Vietinė	Vietinė
30.	„Karalienė maloninga“	Vietinė	Vietinė
31.	„Dangaus Karaliaus“	Vietinė	Vietinė
32.	„Miliausias Jėzau“	Vietinė	Vietinė
33.	„Marijos vardas“	Vietinė	Vietinė
34.	„Stovi Motina“	Italija	Vietinė
35.	„Visų šventųjų litanija“	Italija	Bažnyčios liturgija
36.	„Sveika, Marija, Motina miliausia“	Vietinė	Vietinė
37.	„Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“)	Vietinė	Vietinė
38.	„Šv. Juozapo litanija“	Jeruzalė	Lenkija
39.	„Šv. Dvasios litanija“	Italija	Vietinė
40.	„Švč. Jėzaus Širdies litanija“	Portugalija	Vietinė
41.	„Alyvų daržely“	Lenkija	Vietinė
42.	„Marija Magdalena“	Lenkija	Vietinė
43.	„Dievas mūsų prieglauda“	Jeruzalė	Bažnyčios liturgija
44.	„Šventas Dieve“	Lenkija	Lenkija
45.	„Verkit angelai“	Lenkija	Vietinė
46.	„Kryžiaus Šventas“	Italija	Vietinė
47.	129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“	Jeruzalė	Bažnyčios liturgija
48.	„Dangaus šventieji“	Lenkija	Lenkija
49.	„Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“	Vietinė	Vietinė
50.	„Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“	Jeruzalė	Bažnyčios liturgija
51.	„Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų vainikėlis“ („Karunka“)	Lenkija	Lenkija

Remdamiesi lentelėje pateiktais duomenimis, galime daryti šias išvadas:

1. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną sudaro 51 malda bei giesmė.
2. Daugiausiai maldų ir giesmių yra lenkų kilmės – 24. Septynios yra atėjusios iš Italijos, 4 – iš Ispanijos, 3 – iš Jeruzalės, 1 – iš Portugalijos. Vietinės kilmės yra 12 giesmių.
3. Lenkų kilmės yra 29 melodijos, iš Bažnyčios liturgijos atėjo 8 melodijos, vietinės kilmės – 14.
4. Vietinio savitumo, kuris pasireiškia lietuvių liaudies dainų motyvais, turi 6 giesmės: „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“, „Švč. M. Marija Škaplierinė“ (lietuvių liaudies daina „Vai kelias, kelias“), „Viešpats labai nuliūdęs“, „Surištas virvėmis Jėzus“ (lietuvių liaudies daina „Gysta gaideliai ryliuoja“) bei „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“ (lietuvių liaudies daina „Paleidau žirgą į lankas“).

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumą atskleidžia vyraujantys apeiginiai papročiai (51) bei muzika (51). Jų pagrindą sudaro iš Šventosios žemės (Jeruzalės), Bažnyčios liturgijos bei Lenkijos religinės kultūros atėję apeiginiai papročiai ir muzika. Greta egzistuojantys vietiniai apeiginiai papročiai ir muzika leidžia išvelgti ikikrikščioniškosios religinės kultūros palikimą.

Literatūra

- Altorius duchaunas // Lietuvių enciklopedija / red. Vac. Biržiška. T. 1. Boston, 1953.
- Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908.
- Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu. Wilniuj, 1879.
- Bagužas Br.* Alsėdžių parapijos 500 metų istoriniai bruožiai. Telšių kunigų seminarija, 1976.
- Baltrėnienė M., Apanavičius R.* Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius, 1991.
- Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius. Kaunas, 1994.
- Chadam A.* Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska, 1984.
- Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis F. F. Minorum Observantium sub Titulo S. Francisci et bernardini per serenissimum Casimirum regem Poloniae filium Jegielionis anno Domini 1469 sua Fundamenta accepti – in sequentes fasciculos dispositum anno Domini 1773 / Pranciškonų observantų Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino konvento dokumento santrumpa // Krokuvos bernardinų vienuolyno archyvas, L. 269.
- Dambrauskas-Jakštas A.* Užgesę žiburiai. Kaunas, 1930.
- Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius, 1988.
- Dausend H.* Marienfeste // Lexicon für Theologie und Kirche. T. 4. Sine loco, 1934.
- Debuchy P.* Le Petit Office de l'immaculé'e conception – Etudes. Paris, 1905.
- Defourneaux M.* Życie codzienne w czasach Joanny d' Arc. Warszawa, 1963.
- Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Dróżki Kalwaryjskie. Krótki opis bazyliki obraz Drótek Pana Jezusa I Matki Botej w Kalwarii Zebrzydowskiej. Nakładem klasztoru Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Wydawnictwo Calvarianum Kalwaria Zebrzydowska, 1995.
- Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych. / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. T. 6. Warszawa, 1970.
- Festyna Wielkiej Kalwaryi na Żmudzi / opr. Koroliny Proniewskiej. Wilno, 1856.
- Fijałek-Semkowicz.* Codex diplomaticus. Sine loco, sine anno.
- Frolow A.* La rélique de la vraie Croix. Paris, 1961.
- Gailestingoji Dievo Motina Aušros Vartuose Vilniuje. Vilnius, 1927.
- Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 9. Roma, 1982.
- Giedokim Viešpačiui. Giesmynas / sud. kun. Adolfas Sabaliauskas. Kaunas, 1930.
- Giesmynėlis / parengė ir sudarė J. Naujalis ir A. Jakštas. Tilžė, 1920.
- Goff J.* Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa, 1970.

- Graudis Verksmai ir kitos naujosios giesmės, žinotinos žmonėms Katalikams, ypačiai-gi is-
zdavėjams Maldakningių. Priedas prie „Tėvynės Sargo“. Sine loco, 1899. Nr. 11.
- Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba kalvarių, vadovėlis / parengė V. Taškūnas, 1940.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokyk-
loms. Lietuvos katechetikos centras, 1997.
- Kantak K. Bernardiny Polsci. T. 1. Lwów, 1933.
- Kieffer G. Feste // Lexicon für Theologie und Kirche. T. 3. Sine loco, 1931.
- Kiškis St. Vilniaus kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti. Vilnius, 1940.
- Kriščiūnienė S. Ikonografijos žodynas / sud. D. Ramonienė. Vilnius, 1997.
- Kosakowski G. Rożanczys Szvęciausios Maryios Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi
spasabas apwayksciojima Kaņu Kałwaryos Ziamaičiu su modlitwomis ir giesmiemis anto
slużijęiomis. Wilnuij, 1681.
- Kurczewski J. Biskupstwo Wileńskie. Wilno, 1912.
- Kurczewski J. Kościół Zamkowy. T. 1. Wilno, 1908.
- Lebon J. Kaip suprasti liturgiją / vertė D. Vilkas. Lietuvos katechetikos centras, 1998.
- Levinskaitė L. Muzika Vilniaus katedroje XIV–XIX a. // Katalikų pasaulis, 1996. Nr. 4.
- Lexikon für Theologie und Kirche. Sine loco, 1957.
- Lietuvių enciklopedija. T. 10. Boston, 1957.
- Lietuvių enciklopedija. T. 29. Bostonas, 1963.
- Lietuvių liaudies dainynas. Karinės-istorinės dainos / parengė Pranė Jokimaitienė. Melodijas
parengė Aušra Žickienė. Vilnius, 1985.
- Lietuvių liaudies dainynas. Vilnius, 1995.
- Liturgijos apžvalga. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Vilnius, 1996.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. Kazimieras Senkus. Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993.
- Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996.
- Markus G. Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // Lo-
gos, 1993. Nr. 7.
- Matusas J. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas, 1937.
- Monumenta medii aevi historica. Cracoviae // Archivum Secretum Vaticanum Arch. Nunz. Di
Watsawia, 1891 (rankraštis nurašytas kun. dr. J. Vaišnoros).
- Motuzas A. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų
mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Katalikiškos pridėamosios pamaldos Lietuvoje. Švč. M. Marijos kalbamasis bei
giedamasis rožinis. Vėlinės. Šermenys ir mirusiųjų minėjimai // Liaudies kultūra, 2000. Nr. 5.
- Motuzas A. Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautiniai muzikos instrumentai // Lietuvių katalikų
mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 16. Vilnius, 1996.
- Motuzas A. Muzikos instrumentai kalvarių Kryžiaus kelio kulte // Tiltai. Klaipėdos universi-
tetas, 2000. Nr. 4 (13).
- Motuzas A. Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje // Lietuvių ka-
talikų mokslo akademijos metraštis. T. 13. Vilnius, 1998.
- Motuzas A. Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis.
T. 13. Vilnius, 1998.
- Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos uni-
versitetas, 1999. Nr. 3–4 (8–9).
- Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika // Lietuvių katalikų
mokslo akademijos metraštis. T. 15. Vilnius, 1999.
- Motuzas A. Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzi-
ka // Metraštis. T. 11. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1997.

- Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias. Istorinė, etnografinė, etnomuzikologinė medžiaga. Kretinga, 1993.
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2.
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1998. Nr. 1 (3).
- Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis, 1922.
- Mowa 61. Pok XXIV. Liublin, sine anno.
- Objasnienie o bractwa alba kongregacyi Doctrinae Christianae. Sine loco, 1772.
- Paulus. Die Einführung der lauretanischen Litanei in Deutschland // Zeitschrift für kath. Theologie. T. 26. Sine anno, sine lioco.
- Pedica S. II Volto Sancto. Roma, 1960.
- Peregrynacjæ Goryńskiego / opublikował T. Baranowski. „Prace Komisji do Badań nad Hist. Lit. I Oświaty”. T. 1. Sine lioco. 1914.
- Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolcro. Jerusale, 1972.
- Podręczna Encykl. Kościelna. T. 25–26. Sine anno, sine lioco.
- Psalmynas. Vertimas iš Neovulgatos / vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių kolegijos leidinys. Vilnius–Kaunas, 1973.
- Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius, 1990.
- Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn, 1983.
- Rak R. Śpiewy w czasie drogi krzyżowej // Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987.
- Religijotyros žodynas / sud. A. Petraitis. Vilnius, 1991.
- Remesa A. Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra // Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra. Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius. Klaipėdos universitetas, 1996.
- Rochini G. M. Mariologia. T. 2. Pars 3. Roma, 1948.
- Rochini G. M. Mariologia. T. 4. Roma, 1948.
- Roszczyński E. Kalwaria Wejherowska, jej fundatorowie, duszpasterze i uroczystosci. Wejherowo, 1928.
- Rožančiai // Šv. Pranciškaus varpelis. Brooklyn, 1954. Nr. 8.
- Sasnauskas Č. Apie bažnytinį ir liaudies giedojimą // Muzikos menas. Kaunas, 1924.
- Sieczka T. Kult obrazu N.M.P. Ostrobramskiej w dziejowym rozwoju. Studija teologiczne. T. 6. Sine lioco, 1934.
- Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Kraków, 1994.
- Selitz J. Die Verehrung des Hl. Jozeph in ihrer geschichtlichen Entwicklung his zum Konzil von Trident. Freiburg, 1908.
- Slavočinskis S. M. Giesmes 1646 / parengė J. Lebedys. Vilnius, 1958.
- Smereka W. Studium pasyjne. Rys histotoryczny i teksty Drogi Krzyżowej. Kraków, 1968.
- Sprogis J. Senie mūzikas instrumenti un darba un godu dziesmu melodijas Latvijā. Rīga, 1943.
- Šileikis G. Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1798 metų). Kaunas, 1998.
- Šiuolaikinis Kryžiaus kelias Jeruzalėje / parengta pagal CRTN ir VR pranešimus, 1998.
- Šventas Raštas / vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas. T. 6. Kaunas, 1911.
- Zedelgem A. Historia del Via Crucis. Bilbao, 1958.
- Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės / sudarė ir parengė A. Motuzas. Vilnius, 1993.

- Žilevičius J. Aušra ir lietuviškoji muzika // Židinys. Kaunas, 1935.
- Terrae sanctae et urbis Hierusalem apertior descriptio fratris Anselmi ord. Minorum de observantia. Kraków, 1509.
- Totoraitis J. Lietuvos Jeruzalė. Marijampolė, 1937.
- Totoraitis J. Žemaičių Kalvarija. Marijampolė, 1927.
- Trilupaitienė J. Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje. Vilnius, 1995.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.
- Valančius M. Raštai. T. 2. Vilnius, 1972.
- Varnių apylinkių liaudies dainos / spaudai parengė Z. Kelmickaitė // Varniai. Žemaičių praeitis. Žemaičių akademija. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius, 1996.
- Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius, 1993.
- Vyšniauskaitė A. Mūsų miestai ir šventės. Kaunas, 1993.
- Śpiewnik Liturgiczny. Towarzystwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1991.
- Wacław z Sulgostowa. O cudownych obrazach Matki Bożej. Sine lioco, 1902.
- Wyczawski H. E. Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej. Kraków, 1947.
- Wolonczewskis M. Žemaitju Wiskupiste. D. 1. Wilniuj, 1848.
- Wolonczewskis M. Žemaitju Wiskupiste, D. 2. Wilniuj, 1848.
- Wujek J. Postilla catholiqua mniejsza. Poznań, 1582.
- X. S. Ch. Bratsrwo // Encykl. Kościelna. T. 2. Sine lioco, 1873.

V SKYRIUS

KRYŽIAUS KELIŲ VIETOS SAVITUMŲ KILMĖ

Apie katalikų liaudies pamaldumo praktikas, jų apeiginių papročių vietinio savitumo išsaugojimą kalba ir 2002 m. „Bažnyčios žiniose“ pasirodžiusi informacija apie naują Vatikano dokumentą „Liaudies maldingumo ir liturgijos vadovas. Principai ir nuorodos“, kuriame teigiama, kad „šiuo dokumentu norima išsaugoti gausias liaudies maldingumo formas <...>“⁵⁹⁴. Vatikano radijas 2002 m. balandžio 9 d. šiuo klausimu taip pat paskelbė žinutę: „Vatikano II susirinkimo mokymas primena, kad kartu su liturgija, Bažnyčios gyvenimo šaltiniu ir viršūne liudija apie didžiulį privačios ar bendruomeninės maldos lobį. Paprastai šį reiškinį vadiname liaudies pamaldumu ar liaudies religingumu, turinčiu didelę įtaką dvasiniam tikinčiųjų gyvenimui. Kartais, labai supaprastinant, liturgijos ritualams kaip priešingas dalykas priešpastatomas kūrybingumas, pasireiškiantis liaudies pamaldume. <...>. Todėl ir iškilo būtinybė paskelbti dokumentą, nustatantį principus, nuorodas ir patarimus, kad liturgija ir liaudies pamaldumas, kaip troško Vatikano II Susirinkimo Tėvai, harmoningai derėtų. Liaudies pamaldumo praktikos yra tikras Bažnyčios lobis. Kad tai suprastume, pakaktų įsivaizduoti Vakarų krikščioniškosios dvasinės tradicijos skurdą, jei ji neturėtų rožančiaus maldos ar Kryžiaus kelio pamaldumų. Tai tik du pavyzdžiai, bet pakankamai akivaizdūs. Gal kas ir norėtų nuginčyti liaudies pamaldumo praktikų rūbą, tačiau būtent tam tikslui, t.y. kad galėtume išvengti tokių atvejų, ir buvo parengtas dokumentas apie liaudies pamaldumo praktikas ir liturgiją. <...>. Liaudies pamaldumo praktikos negali tapti koku nors liturgijos pakaitalu, tačiau lygiai taip pat liturgija nenaikina kitų, teisėtų pamaldumo praktikų, kuriomis išreiškiamas tikėjimas į Kristų Atpirkėją“⁵⁹⁵.

Katalikų Bažnyčios istorija rodo, kad pamaldumas ir kontempliatyvus gyvenimas iki XII šimtmečio buvo glaudžiai susijęs su liturgija. Iš liturgijos, ypač vykstant Bažnyčios reformoms, išsirutuliojo naujos pamaldumo formos, kaip antai: Švč. M. Marijos valandos, egzekvijos už mirusiuosius, atgailos psalmės, litanijos. Bažnyčios reformos bei bažnytinė teisė, dvasininkus ir vienuolius išskyrusios į atskirus luomus, ir pasauliečių luomui padėjo susikurti savo pamaldumo tradicijas. Tam įtakos turėjo įvairių brolių kūrimasis ir maldininkų kelionės. Be įprastų tolimų kelionių į Jeruzalę ir Romą, išpopuliarėjo nauji maršrutai: šventųjų gimtinės ir jų veiklos vietos, kapai, bažnyčios, kuriose buvo lai-

⁵⁹⁴ Liaudies maldingumo ir liturgijos vadovas. Principai ir nuorodos // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2002. Nr. 8, p. 23–24.

⁵⁹⁵ Vatikano radijas, 2002 04 09.

komos garsios relikvijos arba stebuklingi paveikslai, vietos, kur įvyko stebuklai. Tai ypač ryškiai atsispindėjo viduramžių liturgijoje.

Katalikybė yra universali, tačiau jos apraiškos turi ir tautinių atspalvių. Romos apeigas lietuviai papuošė savais, jų dvasią atitinkančiais religiniais papročiais. Katalikų liturgiją sudaro šventos Mišios ir pridedamųjų pamaldų apeigos (liaudies pamaldumo praktikos, kurios viešai atliekamos ne šv. Mišių metu vietos kalba)⁵⁹⁶. Remiantis Lietuvos Katalikų Bažnyčios Liturginiu maldynu, tai Švč. M. Marijos valandos, Gegužinės, Birželinės pamaldos, Švč. M. Marijos kalbamasis ir giedamasis bei Švč. Jėzaus vardo rožiniai, Gaudūs verksmai, gedulinės valandos, šermenys bei mūsų nagrinėjami kalvarių Kryžiaus keliai⁵⁹⁷.

Iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikų savo unikalumu išsiskiria kalvarių Kryžiaus keliai. Čia ypač svarbūs kalvarių Kryžiaus kelių apvaikščiojimo apeiginiai papročiai, kuriuos sudaro liturginio kulto elementai: Bažnytinių kalendorinių švenčių šventimas, šventų vietų lankymas, veiksmas, gestai, maldų kalbėjimas, giesmių giedojimas, grojimas muzikos instrumentais. Šie papročiai yra bendratautiniai, bet kartu ir saviti – savitumas atsirado apeiginius papročius veikiant atskiros tautos etninei kultūrai. Todėl Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliai laikytini savitu apeiginės liturginės ir etninės kultūros reiškiniu, kurio analizė padeda atskleisti, kaip sąveikavo etninė ir krikščioniškoji kultūros.

Kalvarių Kryžiaus kelias – dvasinis Romos Katalikų Bažnyčios Dievo Sūnaus Kristaus kančios kelio į Golgotą, kur jis buvo nukryžiuotas, mirė ir buvo palaidotas, kultas.

Senovės lietuvių religinėje pasaulėžiūroje kančios kulto nebuvo. Gyvendami gamtos aplinkoje ir ją stebėdami, jie mylėjo ir garbino gamtą, kupiną nesurpantų reiškinių, kuriuos laikė nežemiškomis jėgomis, turinčiomis dievišką galią. Taigi lietuvių religija buvo politeistinė, pripažįstanti daugelį dievų – vienur remiamasi vienu, kitur labiau pasitikima kitais, tačiau tikėjimo pobūdis buvo tas pats⁵⁹⁸. Vadinasi, kalbant apie kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradiciją, krikščionybės ir senovės lietuvių religijos lyginti neturėtume. Atlikti tyrimai parodė, kad paralelių vis dėlto yra. Tai pamaldumo vietų geografinė padėtis, kulto vietų ir daiktų sakralumas bei keletas apeiginių papročių. Pagonybę mininčių reminiscencijų išliko popiežiaus nuncijų ataskaitose, vyskupų laiškuose, sinodų nutarimuose.

⁵⁹⁶ Liturgijos apžvalga. Lietuvos vyskupų konferencija, 1996, p. 74.

⁵⁹⁷ Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996, p. 311–411.

⁵⁹⁸ Maziliauskas S. Lietuvos kelias krikščionybėn. Vilnius, 1992, p. 29.

Katalikiškojo pamaldumo fenomeno – kalvarių Kryžiaus kelio – kulto pastatai (bažnyčios, koplyčios/stotys bei kryžiai) buvo statomi kalvotose senovės lietuvių šventyklų bei pilių vietose. Šis krikščioniškos kultūros įvaizdis jau buvo žinomas Romoje: popiežius Bonifacas IV, gavęs imperatoriaus Fokos leidimą, 609 metų kovo 6 dieną pagonišką Romos šventyklą pavertė krikščionių bažnyčia⁵⁹⁹. Tai Romos panteonas, dabar Marijos, Kankinių Karalienės, bažnyčia.

Senovės lietuvių supratimu, bet koks gojelis, kalnas, šaltinis, ypatingas akmuo ar keisčiau nuaugęs medis, iš kurio tikėtasi apsaugos nuo pavojaus ar kokios gėrybės (pvz., lietaus), buvo vieta, kurioje gyveno dievybės, žmogaus užtarėjos dvasios, kitaip tariant, šventa vieta arba šventykla. Minėti motyvai dominavo lietuvių gamtos kulte. Šventose vietose senovės lietuviai susirinkdavo bendriems aukojimams, maldoms bei įvairioms apeigoms. Vėliau, nuolat susidurdami su priešais, ėmė rengti gynybos vietas. Tam pasirinkdavo didesnius ir patogesnius apsiginti kalnus bei miškus: ant kalno patogiau gintis nuo priešių, čia matosi bei girdisi kaimynas, o miške galima pasislėpti.

Tai, kad senovės lietuvių šventyklų vietose XIV a. buvo statomos krikščionių bažnyčios, byloja popiežiaus Urbono VI 1388 metų bulė, kuria Vilniaus katedrai suteikiamas šv. Trejybės titulas ir aiškinama, kad katedros centrinis altorius pastatytas toje vietoje, kur seniau degdavo amžinoji ugnis⁶⁰⁰.

Žvelgiant į kalvarijas topografiniu aspektu krinta į akis, kad ketverios iš šešių kalvarių buvo statomos pakilėnėse, iš tolo matomose ir varpų skambesiu toli girdimose vietose. Jos išlaikė senąjį buvusių pilių pobūdį (iš dalies). Galbūt neatsitiktinai ir senasis Gardų miestelis, kurio Šv. Jono kalne kadaise stovėjo pilis ir buvo alkavietė, XVII a. buvo paverstas krikščionybės židiniu – pastatytos kalvarių Kryžiaus kelių stotys, o pats miestelis pradėtas vadinti Žemaičių Kalvarija⁶⁰¹.

Apie Veprius B. Kviklys taip sako: „Manoma, kad Vepriai buvę jau prieš Lietuvos valstybės sudarymą. Čia buvusi alkavietė ir gynimosi centras“⁶⁰². Mitologine ir religine prasmėmis lygiavertės kalvarijos buvo pastatytos Vilniuje bei Beržore.

Kitos dvi – Tytuvėnų ir Mosėdžio – topografinė kilme skiriasi nuo anksčiau minėtųjų. Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatras su kalvarių tipo Kryžiaus keliais buvo įrengtas anksčiau miškais ir gojais apaugusioje gūdžioje vietoje. Istorikai T. Narbutas ir M. Balinkas teigia, kad dabartinių Tytuvėnų

⁵⁹⁹ Lozzi R. Roma nuo pradžios iki 2000 metų. Roma–Vilnius, 1996, p. 73.

⁶⁰⁰ Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930, p. 88.

⁶⁰¹ Tygodnik illustrowany. Sine lioco, 1861, s. 230.

⁶⁰² Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983, p. 445.

vietoje buvusi lietuvių pilis, kurią vokiečių kronika *Cidor* vardu vadina. Ją 1296 m. kryžiuočiai sugriovė⁶⁰³.

Mosėdžio apylinkėse gausu alkakmenių, kurie kažkada užėmė svarbią vietą vakarų baltų mitologijoje ir tikėjime. Žinoma, kad visoje Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, dabartiniuose Kretingos, Skuodo, Plungės rajonuose, koplytėlės žmonės statydavo ant alkakmenių. Apie tai byloja ir pirmi patikimi duomenys apie bažnyčiose, koplyčiose XVII–XVIII a. buvusius akmenis švęstam vandeniui laikyti. Tai iliustruoja didžiausias šių akmenų rinkinys Mosėdžio apylinkėse⁶⁰⁴. Čia ir buvo įrengtas Mosėdžio bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelias.

Taigi krikščionybė senovės lietuvių garbinamas vietas arba net šventyklas pavertė kalvarijomis. Tokios tradicijos senaisiais laikais ir viduramžiais egzistavo net tokiose šalyse kaip Italija, kurią galima vadinti krikščionybės lopšiu⁶⁰⁵.

Iš 51 Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose atliekamo apeiginio papročio galima išskirti keletą papročių, kuriuose ryškūs ikikrikščioniško kulto atspindžiai – tai kalendorinių švenčių šventimas, akmenėlių rinkimas, lipimas keliais į Ubagų kalną, kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas, maldininkų kasų išsipynimas, raudų raudojimas, bridimas per Kedrono upelį bei prausimasis jo vandeniui, giesmių, kuriose gausu liaudies dainų intonacijų, giedojimas bei grojimas liaudies muzikos instrumentais.

Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose vietos savitumu išsiskiriantys apeiginiai papročiai yra glaudžiai susiję su kalendorinių švenčių šventimu. Viena jų – Sekminės.

Sekminės, remiantis senovės lietuvių pasaulėžiūra, – tai perėjimo iš pavasario į vasarą šventė, piemenėlių, gamtos atbudimo ir Šventosios Dvasios atsiuntimo šventė. Ji pasitinkama įvairiomis giesmėmis ir piemenėlių muzikos instrumentų – lamzdelių, medinių ragų, trimitų – muzika. Per Sekmines berželiais, rūtomis ir kitais žolynais puošiami namai – senojo augalijos kulto liekana, rodanti iš baltų atėjusį tikėjimą magiška pavasarį pirmiausia išsprogstančių augalų galia lemti vaisingumą, sveikatą, gausinti derlių, apsaugoti nuo kerų. Šios šventės metu Vilniuje ir Vepriuose, apvaikstant kalvarių Kryžiaus kelius, yra meldžiamasi ir už mirusiuosius. Šis apeiginis paprotys siejamas su senojo mirusiųjų kulto atgarsiais. Tai rodo, kad Sekminių šventimas Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose susijęs su vietos papročiais.

Savitumu išsiskiria ir Žemaičių Kalvarijoje bei Mosėdyje švenčiami Švč. M. Marijos Apsilankymo atlydai. Liaudis šią šventę tapatindavo su tautosakoje

⁶⁰³ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. T. 1. Chicago, 1980, p. 417.

⁶⁰⁴ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1998, p. 36–37.

⁶⁰⁵ Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930, p. 88.

dažnai minimo Sietyno žvaigždyno stebėjimais. Pavyzdžiui, visoje Lietuvoje buvo žinoma, kad šio žvaigždyno žvaigždžių spiečius, remiantis liaudies žmonių stebėjimais, turintis septynias žvaigždes, stebimas horizonte Saulei tekant, kai prasideda lietingoji vasaros pusė – po Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidų, arba nuo Septynių brolių miegančių dienos (VII.10). Taigi Sietyno stebėjimas padeda nustatyti vieną iš galimų kalendorinių ciklų atskaitos taškų, galbūt dėl to jis jau ikirikščioniškoje kultūroje buvo garbinamas kaip dangaus kūnas⁶⁰⁶.

Vietos papročių randame ir Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio Švč. M. Marijos Škaplierinės šventėje. Ji, remiantis senuoju kalendoriumi, buvo laikoma rugiapjūtės pradžia, kai kur jau ir pabaiga. Sakralinę reikšmę turėjo pirmo ir paskutinio pėdo nupjovimas: jei pėdas storas, tada iki kitų metų duonos netrūksią. Kai kur Žemei aukodavo auką (buvo užkasama duona ir druska), pjovėjai šeimninkei nešdavo nupjovę pabaigtuvių vainiką⁶⁰⁷. Rugiapjūtės pabaigtuvėse išskiriami penki momentai: 1) paskutinio pėdo – Rugių Bobos pjovimas; 2) ievaro pyrimas; 3) vainiko pyrimas; 4) vainiko parnešimas namo ir įteikimas šeimninkei; 5) vaisės⁶⁰⁸. Liaudies papročiuose ir tikėjimuose užfiksuotas paprotys per Švč. M. Mariją Škaplierinę susitikti su giminėmis, pasisvečiuoti. Tokiose bendruomenės vairsėse buvo prisimenami ir giminės mirusieji. Tad Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio Švč. M. Marijos Škaplierinės šventės papročiuose yra susipynę agrarinis bei mirusiųjų kultai, čia atsispindi giminės solidarumas. Per Škaplierinę dažnai kyla viesulai, audros su griauštiniais ir žaibais. Tai jau rudens prieangis. Taigi ši šventė išsaugojo nemažai ikirikščioniškų derliaus dievybėms garbinti skirtų tradicijų, kurios susijusios su svarbiausių lauko darbų baigtimi, vasaros ir rudens sandūra.

Tą patį galima pasakyti ir apie Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelių įtraukimą XX amžiuje į Šilinių atleidus, kurių metu ypač buvo meldžiamasi už mirusiuosius. Tai leidžia manyti, kad Šiluvoje ikirikščioniškais laikais gyvavo šventė, kuri rudens lygiadienio metu buvo skirta mirusiesiems pagerbti. Yra žinoma, kad ikirikščioniškoje Lietuvoje rudenį (spalio mėn. pradžioje) miškeliuose buvo švenčiamos derliaus nuėmimo šventės, kurių metu aplinkinių kaimų gyventojai tris dienas puotaudavo, žaisdavo ir prisimindavo mirusiuosius.

Akmenėlių rinkimo apeiginis paprotys yra žinomas tik Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje. Kaip jau buvo minėta, maldininkai lipdami į Žvirgždų kalną, kur stovi VI stotis „Pas Aną“, renka akmenėlius ir veža juos namo, tikėdami

⁶⁰⁶ Klimka L. Tradicinių kalendorinių papročių jungtys // Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 183.

⁶⁰⁷ Vyšniauskaitė A. Mūsų dienos ir šventės. Kaunas, 1993, p. 101.

⁶⁰⁸ Dundulienė P. Lietuvos etnologija. Vilnius, 1991, p. 20, 304.

gydomosiomis jų savybėmis. Žinių apie akmenų garbinimą Žemaitijoje turime iš 1568 m. Žemaičių vyskupystės vizitatoriaus, nuncijaus auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo, kuris per vizitaciją Kaltinėnuose perdavė klebono atsakymą, kad esą girdėjęs, jog yra dargi kai kurių stabmeldžių, kurie gerbia gyvates, medžius, akmenis ir kitką, bet nežinau, kas jie ir kur jie yra⁶⁰⁹.

Jėzuitų archyvuose rasta žinutė, kad 1723 metais misionierius T. S. Ostrovskis viename Žemaitijos kaime aptinka akmenis garbinusius žmones, kurie tiki si taip susigrąžinti prarastą sveikatą⁶¹⁰.

Medžiagos apie tikėjamą akmenų sakralumą ir jų gydomosiomis galiomis daugiau turi latviai. Latvijoje akmenys – tai amuletai ir magijos priemonės. Akmenų naudojimą magijai lėmė jų „igimtos“ savybės (kietumas, tvirtumas, pastovumas, ilgaamžiškumas) ir požiūris į juos (siejami su mitiniu pasauliu). Iki šiol tikima, jei akmens „strėlė“ perbrauksi išilgai dantų, išgydysi nuo skausmo. Buvo tikima, kad nuo šventviečių atnešti į namus akmenys gydo ligas⁶¹¹. Ant akmenų buvo atliekami įvairūs apeiginiai veiksmai: sėdėjimas, stovėjimas, lietimas, judinimas, kurie turi tam tikrą prasmę⁶¹².

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio kaimynystė su Latvija, kur akmenys naudoti įvairioms ligoms gydyti, galėjo turėti įtakos akmenėlių rinkimo apeiginiam papročiiui atsirasti.

Taigi akmuo užėmė deramą vietą senovės lietuvių religijoje. Jis arba pats buvo garbinamas, arba buvo tarpinė grandis tarp dievų, turinčių galią teikti sveikatą, ir žmonių, nes buvo sudėtinė sakralios vietos, kur buvo aukojama dievams, dalis.

Apie tikėjamą akmens galia Jeruzalės Kryžiaus kelio kultūroje kalba Gerhardo Krolio knyga „Jėzaus pėdomis“, kur pateikiami pirmųjų krikščionių piligrimų kelionių po Šventąją žemę aprašymai. Viename iš anoniminių aprašymų, kuris datuojamas 570 m., rašoma, kad „vietoje (pretorijoje) yra keturkampis akmuo, kurį maldininkai liečia bei judina, nes ant jo buvo užkeltas ir tardomas Viešpats ir ten išliko Jo kojų pėdsakai“⁶¹³.

Pagarbą akmeniui rodo ir tradicija Jeruzalėje, Šv. Kapo bazilikoje, jau nuo XV a. lankyti centre esantį Patepimo Akmenį⁶¹⁴.

Akmenėlių rinkimas, kaip apeiginio papročio garbinti akmenį atitikmuo, padėjo šiai tradicijai neišnykti.

⁶⁰⁹ Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. T. 2. Roma, 1986, p. 402–403.

⁶¹⁰ Bartinskas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius, 1993, p. 49.

⁶¹¹ Vēja vanadzīpš. Latviešu tautas teikas / sak. G. Lēja. Rīga, 1993, p. 24–25.

⁶¹² Ryžakova S. Akmens įvaizdis latvių mitologijoje / iš rusų kalbos vertė Liudvikas Giedraitis // Liaudies kultūra. Vilnius, 2001. Nr. 6, p. 44–45.

⁶¹³ Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius, 1997, p. 340.

⁶¹⁴ Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolero. Franciscan Printed Press. Jerusalem, 1972, p. 99.

Apeiginis paprotys lipti keliais į Ubagų kalną gyvuoja Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus keliuose. Šis paprotys žinomas ir ikirikščioniškoje religinėje kultūroje, garbinant alkas, kalvas bei kalnus.

Lietuvoje yra aukštumų, susijusių su dievais ir jų garbinimo tradicijomis. Ryškiausiai tai atskleidžia vietovardžiai, pavyzdžiui: Perkūnkalnis, Stebukalnis, Aukų kalnas, Šventkalnis. Galima spręsti, kad tie kalnai buvo garbinami arba čia buvo atliekami tam tikri garbinimo ritualai, kas užfiksuota senuosiuose dokumentuose. Apie 1220 m. Oliverio Paderborniečio sudarytoje „Šventosios žemės karalių istorijoje“ užsimenama, kad „šiaurės žmonės“ garbinę kalvas bei uolas⁶¹⁵.

Taip pat ir pirmųjų kronikų autoriai (pavyzdžiui, Oliveris Scholasticus) mini laukus, kalnus, slėnius, tarpukalnes, šlaitus, uolas, „kaipo lietuvių „garbinamuosius“ objektus, nes pagonyms lenkėsi ir su pagarba ar baime žiūrėjo į tokią gamtos objektą, kuriame buvo dvasios ar dievybės buveinė“⁶¹⁶. Net XVII a. pabaigoje Mažosios Lietuvos tyrinėtojas Motiejus Pretorijus rašo apie kalnus, kaip apeigų atlikimo vietą, kitur aprašo kai kuriuos su kalnais susijusius tikėjimus⁶¹⁷. M. Pretorijus pateikia ir jau sukirščionintą „kultinio kalno“ modelį – „jo laikais buvusią ant Birutės kalno šv. Jurgio koplyčią, kurioje plačiausių apylinkių žmonės kabino devocionalijas – be abejo, pagal pogoniškus papročius“⁶¹⁸.

Pagarbą kalnui, t.y. lipimo į kalną keliais apeigą, galime išvelgti ir krikščioniškosios kultūros užuomazgose. Anksčiausią liudijimą apie Jėzaus apklausą pas Aną pateikia Evangelistas Jonas: „Būrys, jo vadas ir žydų tarnai suėmė Jėzų, surišo ir nuvedė pirmiausia pas Aną“ (Jn 18, 12). Posakis „pas Aną“ reiškia „į Ano namus“, turimas omenyje prieš kelerius metus atkastas akmenuotas laiptų kelias Jeruzalės senamiesčio pietuose – tai iki mūsų dienų išlikęs vienas Viešpaties Kančios kelio ruožas⁶¹⁹.

Vieno pirmųjų piligrimų Epafanijaus Monacho Hagiopolito (apie 750–800 m.) Palestinos aprašyme randame, kad Siono kalnas, esantis pietvakarinėje kalvoje, buvo minimas kaip viena iš Kryžiaus kelio stočių: „Prie vakarinių Šven-

⁶¹⁵ Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai (nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos) / sudarė N. Vėlius. T. 1. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 225.

⁶¹⁶ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Lietuvių katalikų mokslo akademija. T. 2. Roma, 1986, p. 389–390.

⁶¹⁷ Mannhardt W. Letto-Preussische Götterlehre // Magazine der Lettisch – Literärische Gesellschaft XXI. Rīga, 1936, p. 524.

⁶¹⁸ Ten pat, p. 529–530.

⁶¹⁹ Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius, 1997, p. 328.

tojo Miesto (Jafos) vartų yra Dovydo bokštas, kuriame sėdėjo šis karalius ir kūrė psalmes. Į dešinę nuo bokšto yra grindinys (lithostroton)⁶²⁰.

Apie apeiginio papročio keliais lipti Šventaisiais laiptais kilmę jau kalbėjome.

Šie pastebėjimai leidžia manyti, kad Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginis paprotys lipti keliais į Ubagų kalną yra dviejų religinių kultūrų susiliejo rezultatas.

Medžių kultas Lietuvoje egzistuoja nuo gilios senovės. Apie tai savo kronikose rašė P. Dusbargas, J. Dlugošas, bažnytinėse knygoose M. Mažvydas, M. Daukša, J. Bretkūnas, Z. Ivinskis ir kiti. Medžių sudvasinimas senajame lietuvių tikėjime užėmė svarbią vietą.

Tikėjimas dievybių įsikūnijimu medžiuose pasireiškė giraičių ar pavienių medžių kultu, laikant juos šventais ir neliečiamais. Medžiai keistai suaugusiomis šakomis, nenatūraliai gumbuoti, kreivi buvo laikomi dievybių buveinėmis. Kuo aukštesni, kuo keisčiau nuaugę medžiai, tuo labiau jie buvo gerbiami. Iš jų tikėtasi apsaugos nuo pavojaus ar kokios gėrybės (pvz., lietaus)⁶²¹.

M. Eliadė, kūręs šventumo ir pasaulietiško teoriją, rašė, kad visų šventais laikomų medžių ir augalų (pvz., figmedžio Indijoje) privilegijuota padėtis priklauso nuo formos⁶²². Tokį pavyzdinį augmenijos archetipą ir įprasmina Vilniaus kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje garbinama kryžiaus formos pušis.

Švento medžio kulto liekanos aptinkamos įvairių tautų – slavų, germanų, finougrių ir kt. papročiuose. Medis – tai religinio kulto objektas, kuris atspindi kosmogoninius archetipus. Medis buvo provaizdis, mediatorius, dievų ir žmonių bendrystės priemonė. Žmogus, gyvendamas „medžio artumoje“ ar veikdamas pagal „medžio provaizdį“, paprasčiausiai įsikurdavo tikriausioje realybėje, tai yra sakralioje erdvėje.

Kryžiaus formos pušies garbinimas, bučiuojant jos kamieną, pirmiausiai yra sietinas su Katalikų Bažnyčios tradicija birželio mėnesį šlovinti Švento Kryžiaus medį, ant kurio Golgotoje buvo nukryžiuotas Kristus: „Savo švenčiausia kančia ant Kryžiaus medžio Jis mus nuteisino“, – moko Tridento Susirinkimas⁶²³. Bažnyčia pagerbia Kryžių giedodama: „Sveikas, Kryžiau, vienintele mūsų viltie“ (himnas „Vexilla Regis“)⁶²⁴. Šis garbinimas gali būti sietinas su Kryžiaus simbolio pagerbimu bei Švento Kryžiaus Atradimo ir Išaukštinimo

⁶²⁰ Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius, 1997, p. 357.

⁶²¹ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Lietuvių katalikų mokslo akademija. T. 2. Roma, 1986, p. 410.

⁶²² Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. Vilnius, 1997, p. 106.

⁶²³ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas, 1996, p. 136.

⁶²⁴ Ten pat.

kultais. Ryškiausiu kančios ženklu ir simboliu krikščionybės eroje įprasta laikyti kryžių. Remiantis krikščionių samprata, jis visada susijęs su Kristaus kančios kulminacija – nukryžiuoimu ir mirtimi ant kryžiaus. Kurdamas ir kontempliuodamas Nukryžiuotojo atvaizdą krikščionis (ir kūrėjas, ir tas, kuris į sukurtą atvaizdą žvelgia) tarsi nusiima savo paties kentėjimų kryžių nuo pečių ar širdies ir susitapatina su didžiąja kančia, savotiškai atsiliepdamas į Evangelijų ir teologų kvietimą – visa jungti su kenčiančiu Kristumi. Kiekviename sakraliame kūrinyje tai įvyksta, nesvarbu – sąmoningai ar ne⁶²⁵. Kryžiaus formos pušies garbinimas gali būti susijęs ir su ikikrikščioniškomis tradicijomis.

Keistai nauaugusio medžio garbinimas su krikščioniškuoju kryžiaus garbinimu gali būti sietinas tik kaip vietos tradicijos apraška.

Apeiginis paprotys bristi per Kedrono upelį siejasi su Kristaus kančios istorija: „Baigęs kalbėti, Jėzus su savo mokiniams nuėjo anapus Kedrono upelio, kur buvo sodas“ (Jn 18, 1). Netrukus šiame sode Kristus buvo suimtas, taigi prasidėjo Jo kančios kelias.

Šio apeiginio papročio kilmės aiškinimo rasti nepavyko. Remiantis Katalikų Bažnyčios liturgija, nuo seniausių religijų iki dabar pripažįstamas vandens valomosios galios šventumas. Vis dėlto Katalikų Bažnyčioje vandeniui suteikiama šventinimo galia tik po to, kai jis apvalomas egzorcizmo ir pašventinimo maldomis. Toks vanduo vadinamas švęstu, juo šlakstomi asmenys, primenant krikšto galią atleisti nuodėmes, bei įvairūs daiktai ir vietos. Šis paprotys buvo įtrauktas ir į Romos mišiolo⁶²⁶.

Kalvarijų Kryžiaus kelyje gyvuojančio papročio bristi per vandenį ir juo praustis semantika gali būti sietina su vandens sakralumu, pasireiškiančiu per krikšto Sakramentą. Bažnyčios samprata, Sakramentas – „pradžia bei augimas yra paženklinti iš nukryžiuoto Jėzaus atverto šono ištekęjusi krauju ir vandeniu“⁶²⁷, tai šlakstymo apeiga, atliekama sekmadieniais per šv. Mišias, kai kunigas šlakstykle šlaksto žmones, o giesmininkai gieda „Apšlakstyk mane, Viešpatie <...>“. Tai reiškia, jog tas tegali klausytis šv. Mišių, kas yra apšlakstytas ir „baltas kaip sniegas“⁶²⁸.

Kaip rodo lingvistiniai, archeologiniai, rašytiniai duomenys ir tautosaka, pagonių šventyklos ir alkavietės būdavo ant kalvų arba slėnių, prie upių santakų. Ypatinga sakralinė vieta laikytina trijų upių santaka. Būtent tokia vieta Vilniuje buvo Šventaragio slėnis, kurį supo Neris ir į ją įtekantys Vilnelės bei Vingrio

⁶²⁵ Počiulpaitė E. Kančios vaizdavimas bei išraiška lietuvių liaudies mene // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999, p. 407–418.

⁶²⁶ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 54–55.

⁶²⁷ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas, 1996, p. 168.

⁶²⁸ Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908, p. 80.

(susidariusio iš Vingrių šaltinių) upeliai. Manoma, kad šioje santakoje stovėjo senoji Perkūno šventykla (dabartinės Arkikatedros vietoje), įėjimas buvo iš Neries pusės, čia stovėjo dvylikos pakopų aukuras, kuriame nuolat degė ugnis⁶²⁹.

Dviejų upių santakoje yra Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliai. Šiose kalvarijose bridimas per vandens šaltinį, turintį Šventosios žemės upelio vardą (Kedronas), ir prausimasis vandeniui liaudies pamaldumo tradicijoje turi sakralios galios. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stotys įrengtos buvusios pilies vietoje, prie Varduvo upės ir jos intako Pagardenio santakos, kur, remiantis legenda, buvo krikštijami pagonyš žemaičiai. Vilniaus vyskupas Jonas, XVI a. pradžioje lankydamas Žemaitijos parapijas, „prie Varduvo upės rado daugybę gamtos garbintojų“⁶³⁰.

1737 m. Žemaičių vyskupas Juozapas Mykolas Karpis savo ganytojiškame laiške kunigams aiškiais pagonybės ženklais laikė vienas kito aplyėjimą vandeniui, kuris simbolizuoja pavasario pabaigos ir vasaros papročius⁶³¹.

Dabar galime teigti, kad vanduo pirmiausiai yra ambivalentiškas mitologinis elementas. Skaidrūs vandenys, šaltiniai, upės ar ežerai laikytini šventais ir su jais atitinkamai elgtasi. Taigi paprotį bristi per vandenį bei praustis juo galima priskirti prie kalvarių Kryžiaus kelio apeigų, turinčių vietos papročių elementų.

Vilniaus kalvarių Kryžiaus kelio apeiginio papročio išsipinti kasas kilmė gali būti sietina su Kristaus kančios kelio epizodu, atsiradusiu žodinės tradicijos dėka pirmaisiais krikščionybės amžiais: „Iš priešiškos Tau minios išsiskiria Veronika. Ji prieina ir ištisia drobulę, kad nusivalytum sau veidą“⁶³². Pirmųjų krikščionių kultūroje pridengta moterų galva yra padorumo ženklas, o be apdangalo reiškia savęs negerbimą: „Kiekviena moteris plika galva gėdina galvą savo“⁶³³. Evangelijoje minimas atsitikimas, kai žinoma mieste nusidėjėlė verkdamą ėmė ašaromis laistyti Jėzaus kojas: „Verkdama priėjusi iš užpakalio prie jo kojų, ėmė laistyti jas ašaromis, šluostyti savo galvos plaukais, bučiavo jo kojas ir tepė jas tepalu“ (Lk 7, 38). Tai rodo šv. Veronikos pasiaukojimą Kristui ir nusižeminimą prieš to meto visuomenę.

Yra pagrindo manyti, kad moterų plaukų išsipynimas gali būti sietinas ir su metų laiku, kai gamta bunda ir puošiasi gražiausiais žiedais. Senovės lietuvių pasaulėžiūroje tai žalumos garbinimo metas. Vakaruose šis laikotarpis priskiriamas pagonių pavasario–vasaros Floros šventei, kuri Romos imperijoje buvo švenčiama nuo seniausių laikų. Jos metu aikštėse būdavo žaidžiami erotiniai

⁶²⁹ Čepienė I. Etninė kultūra ir ekologija. Vandens ir medžio sakralumas. Vilnius, 1997, p. 23.

⁶³⁰ Tygodnik illustrowany. Sine lioco, 1861, s. 230.

⁶³¹ Ivinskis A. Rinktiniai raštai. T. 2. Roma, 1986, p. 329.

⁶³² Liturginis maldynas, Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996, p. 386.

⁶³³ Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaizgzdes“ spaustuviėje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908, p. 68.

žaidimai, o liaudis, kūną mažai pridengiančiais drabužiais, galvas ir namus papuošę gėlių vainikais, keldavo orgijas, vadinamas Florealia. Nors pagoniškos florealijų šventės buvo panaikintos drauge su pagonyste, jų pėdsakų ir vėlesniais amžiais liko liaudies papročiuose. Ypač su šiais papročiais 1538–1584 m. Milano mieste kovojo šv. Karolis Boromėjus⁶³⁴. Baltarusijoje ir Ukrainoje šis laikotarpis taip pat buvo skirtas gėlėms bei žalumai garbinti⁶³⁵.

Remdamiesi šiais pastebėjimais galime teigti, kad apeiginis paprotys išsipinti kasas susijęs su vietos tradicijomis.

Tose pačiose kalvarijose moterys rauda raudas. Naujajame Testamente randame: „Jį lydėjo didelis būrys žmonių, tarp jų ir daug moterų, kurios verkė jo ir aimanavo“ (Lk 23, 28). Kadangi Vilnijos kraštas priklauso Dzūkijos etnografiniam regionui, o raudos yra dzūkų fenomenas, ši apeiga gali būti siejama su vietine šio krašto tradicija, t.y. su ikikrikščionišku vėlių kultu, kurį gana ryškiai atskleidžia kitas apeiginis paprotys – aukoti elgetoms aukas.

Šio papročio kilmės ištakos – elgetų maldos. Jos buvo laikomos labai veiksmingomis, elgetoms aukodavo išmaldas dėl šių paskatų: užuojauta varguoliams, tradicijų laikymasis, tikėjimas ypatinga elgetų maldos galia. Elgetos malda galėjo padėti sergančiam žmogui ar gyvuliui. Jų prašyta melstis, kad geriau sektųsi ūkininkauti, kad būtų lietaus be krušos ir perkūnijos, taip pat pasiūlyta už mirusiųsiuosius. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių kančias. Aukojant elgetoms už mirusiųsiuosius, tikėtasi jų pagalbos, nes buvo laikomi tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų⁶³⁶.

Katalikų Bažnyčia šį apeiginį paprotį sieja su krikščioniškąja etika: „Būkite gailestingi, kaip ir jūsų Tėvas gailestingas. <...> Duokite, ir jums bus duota: saiką gerą, prikimštą, sukratytą ir su kaupu atiduos jums į užantį. Koku saiku seikite, tokiu jums bus atseikėta“ (Lk 6, 37–39).

Palyginę senąją lietuvių pasaulėžiūrą su tuo, kas pasakyta Šventame Rašte, matome, kad aukščiau minėti papročiai išsiskiria savitumais, kuriuos nulėmė vietos tradicija.

Kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo paprotys Lietuvoje atsirado apie XVII a., kada dvasininkai pradėjo rūpintis elgetomis ir vyskupų įsakymu ėmė steigti prie bažnyčių špitoles (lot. *hospitale*)⁶³⁷. Dėmesio vertas Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus I sinodo (1636 m.) potvarkis, kuriuo elgetoms prašyti išmaldos prie bažnyčios bus leista tik tada, kai jie išmoks katekizmo pagrindų – tada sėdėdami prie bažnyčios turės giedoti katechetines giesmes. Nuo tada Lietuvoje kiekvienas į namus atėjęs elgeta pa-

⁶³⁴ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 60.

⁶³⁵ Соколова В. К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. Москва, 1979, с. 182–183.

⁶³⁶ Simoniukštytė A. Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius, 1994. Nr. 5, p. 17.

⁶³⁷ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958, p. 172–173.

gieda kokią nors giesmę. Kartu gieda ir namiškiei – tai savotiška giesmių giedojimo mokykla. Tarp giedančių elgetų buvo gana genialių žmonių, mokėjusių improvizuoti ar net kurti naujas melodijas. Apėję skersai išilgai tiek savąją, tiek ir kitas parapijas, elgetos skleidavo giesmes po kaimus, gryčias⁶³⁸.

Nuo XVII a. prie bažnyčių ėmė steigtis špitolės, kurios turėjo du tikslus: ap rūpinti bažnyčią reikalingais tarnais ir suteikti vargšams prieglaudą bei išlaikymą. Špitolninkai, vykdydami steigėjų valią, turėjo atlikti tam tikrą tarnybą bažnyčiai (palaikyti švarą, skambinti varpais, bažnytinių švenčių metu groti liaudies muzikos instrumentais [kleketais, trimitais, kanklėmis] ir pan.), bet pagrindinis jų įpareigojimas giedoti ne per šv. Mišias, o pridėtinėse pamaldose, t.y. prieš arba po šv. Mišių, taip pat namuose ir per laidotuves. Špitolninkai eidavo po kaimus ne vien aukų pasirinkti, bet ir giedoti – mokyti žmones apeiginio giedojimo⁶³⁹. Elgetos čia – lyg autentiška sakytinės tradicijos institucija, atėjusi dar iš ikirikriščioniškų laikų. Anot Algirdo Juliaus Greimo, „elgetos, kaip socialinė grupė, atstovauja, tiesa, jau sunykusiai, degraduotai bet autentiškai senosios lietuvių religijos dvasininkų klasei“⁶⁴⁰.

Apeiginio papročio groti liaudies muzikos instrumentais kilmė yra gana aiškiai išdėstyta kun. Brunono Bagužo studijoje „Alsėdžių parapijai 500 metų“. Čia nurodyta, kad Bažnyčia neatmetė pagonių naudotų liaudies muzikos instrumentų⁶⁴¹. Žemaičių vyskupas Lopacinskis apie Žemaičių Kalvariją 1767 m. į Romą rašė: „Kalvarijas aplanko 15 000 žmonių su giesmėmis, ragais ir būgnais“⁶⁴². Tai rodo, kad liaudies muzikos instrumentai, ypač Žemaitijoje, Bažnyčios buvo toleruojami ir net skatinami naudoti religinėse apeigose, siekiant suteikti joms lietuviškumo. Liaudies muzikos instrumentams kalvarių Kryžiaus keliuose ir švenčių apeigose egzistuoti įtakos turėjo kalendorinis metų laikas – kalvarių Kryžiaus kelių šventės ir atlydai vykdavo vasarą⁶⁴³. Įsidėmėtina tai, kad nuo seniausių laikų iki pat XIX a. antrosios pusės grojama liaudies muzikos instrumentais, remiantis senaisiais vietos tikėjimais, buvo kuo garsiau, nes tai padėdavo nuginti blogąsias jėgas nuo gyvųjų ir mirusiųjų.

Etnoinstrumentologas ir etnologas R. Apanavičius knygoje „Baltų etnoinstrumentologija“ nustatė dvi etnoinstrumentologines kultūras – *pučiamųjų* ir

⁶³⁸ Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2, p. 54.

⁶³⁹ Ten pat.

⁶⁴⁰ Greimas A. J. Tautos atminties beiėškant: apie Dievus ir žmones. Vilnius–Chicago, 1990, p. 403–407.

⁶⁴¹ Bagužas B. Alsėdžių parapijos 500 metų istoriniai bruožiai. Telšių kunigų seminarija, 1976, p. 24.

⁶⁴² Lietuvių mitologija. T. 10. Boston, 1957, p. 362.

⁶⁴³ Motuzas A. Muzikos instrumentai kalvarių Kryžiaus kelio kulte // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 2000. Nr. 4 (13), p. 118.

kanklių. Jo teigimu, grojimas kanklėmis Žemaitijoje, o dūdmaišiais ir švilpynėmis Aukštaitijoje sietinas su kanklių ir pučiamųjų kultūrų palikimu Šiaurės Europoje ir Lietuvoje⁶⁴⁴. Jų naudojimo dėsningumai atsispindi ir Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kulte.

Elgetos ir „maldanumių“ gyventojai bei špitolninkai buvo giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo ir grojimo liaudies muzikos instrumentais pradininkai bei mokytojai, kitaip tariant, vadovai – „kantoriai“ (lot. *cantor* – „giesmininkai“).

Taigi katalikybė sugebėjo pritaikyti vietos religines-kultūrines sąlygas katalikybės monolitiškumui ir dogmatiškumui, bažnytinėms kalendorinėms šventėms ir apeigoms.

Surinkta medžiaga rodo, kad Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeigose panaudotas kai kurių lietuvių ikikrikščioniškų papročių turinys, bet išlaikyta vieninga organizacinė struktūra, kitaip tariant, Kristaus kančios kelio religinės doktrinos turinys perteiktas lietuviams priimtina forma. Šiuo požiūriu kalvarijų Kryžiaus kelias yra įkultūravęs į lietuvių tautos kultūrą. Apie tai kalbėta jau XVI a., kada Livonijos ordino rašytojas, pastorius ir Kuršo superintendentas Paulius Einhornas kalbėjo apie latvių *confusum chaos*, kai šie kreipimasi į Švenčiausią Panelę Mariją ir šventuosius suderino su kreipimusi į savo dievus bei deives. Panašių reiškinių būta Prūsijoje ir Lietuvoje, ypač Žemaitijoje⁶⁴⁵.

Po II Vatikano susirinkimo teologinėje literatūroje ir teologų diskusijose atsiranda terminas „inkultūracija“, šiandien Bažnyčia vartoja žodį „įkultūracija“, kuris reiškia krikščioniškojo tikėjimo turinio išraišką įvairių etninių kultūrų formomis⁶⁴⁶.

Šiuolaikinė krikščionių Bažnyčia atmeta formų sinkretizmą. Religijos įkultūrinimas ir kultūros evangelizavimas nėra dvi to paties lygmens tikrovės. Tačiau Bažnyčia globoja tautos gėrybes, perima jos talentus, papročius, turtus tam, kad skelbtų Evangeliją žmonių kalba ir kultūros priemonėmis. Popiežius Jonas Paulius II enciklikoje „Redemptoris Mater“ rašo: „Krikščioniško tikėjimo požiūriu kultūros evangelizacija pristatoma kaip etninių kultūrinių vertybių transformavimas, jas integruojant į krikščionybę ir išaknydijant krikščionybę įvairiose žmogiškosiose kultūrose. Įkultūrinimu Bažnyčia įkūnija Evangeliją įvairiose kultūrose ir kartu įdiegia tautas su jų kultūromis į savo bendruomenę, perteikia joms savo vertybes, perimdama, kas gera šiose kultūrose, ir vidujai tai

⁶⁴⁴ Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kauno lietuvių tautinės kultūros centras. Kaunas, 1992, p. 10–17.

⁶⁴⁵ Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. T. 2. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Roma, 1986, p. 392.

⁶⁴⁶ Boruta J. Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // Liaudies kultūra. Vilnius, 1996. Nr. 1, p. 10.

atnaujinama”⁶⁴⁷. Didelę reikšmę kultūros pastoracijos sėkmei turėjo tai, kad Bažnyčia sugebėjo evangelizuoti kaimo kultūrą, ilgiausiai išlaikiusią senuosius papročius, tikėjimą ir apeigas. Lietuvoje šiam procesui prireikė daugelio šimtmečių.

Literatūra

- Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Kauno lietuvių tautinės kultūros centras. Kaunas, 1992.
- Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908.
- Bagužas B. Alsėdžių parapijos 500 metų istoriniai bruožiai. Telšių kunigų seminarija, 1976.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai (nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos). T. 1 / sudarė N. Vėlius. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Bartninkas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius, 1993.
- Boruta J. Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // Liaudies kultūra. Vilnius, 1996. Nr. 1.
- Čepienė I. Etninė kultūra ir ekologija. Vandens ir medžio sakralumas. Vilnius, 1997.
- Dundulienė P. Lietuvos etnologija. Vilnius, 1991.
- Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškumas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. Vilnius, 1997.
- Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.
- Greimas A. J. Tautos atminties beiėskant: apie Dievus ir žmones. Vilnius – Chicago, 1990.
- Ivinskis Z. Rinktiniai raštai. Lietuvių katalikų mokslo akademija. T. 2. Roma, 1986.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras, 1997.
- Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas, 1996.
- Klimka L. Tradicinių kalendorinių papročių jungtys // Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999.
- Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius, 1997.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. T. 3. Chicago, 1983.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. T. 1. Chicago, 1980.
- Liaudies maldingumo ir liturgijos vadovas. Principai ir nuorodos // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2002. Nr. 8.
- Lietuvių mitologija. T. 10. Boston, 1957, p. 372.
- Liturgijos apžvalga. Lietuvos vyskupų konferencija, 1996.
- Liturginis maldynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1996.
- Lozzi R. Roma nuo pradžios iki 2000 metų. Roma – Vilnius, 1996.
- Mannhardt W. Letto-Preussische Götterlehre // Magazine der Lettisch – Literarische Gesellschaft XXI. Rīga, 1936.
- Maziliauskas S. Lietuvos kelias krikščionybėn. Vilnius, 1992.
- Motuzas A. Muzikos instrumentai kalvarijų Kryžiaus kelio kulte // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 2000. Nr. 4 (13).
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas, 1997. Nr. 2.

⁶⁴⁷ Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos. 1999 m. gegužės 23 // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2000. Nr. 22, p. 15–16.

- Petrozzi M. T. Dal Colvario al S. Sepolero. Franciscan Printed Press. Jerusalem, 1972.
- Počiulpaitė E. Kančios vaizdavimas bei išraiška lietuvių liaudies mene // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. T. 17. Vilnius, 1999.
- Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos, 1999 gegužės 23 // Bažnyčios žinios. Kaunas, 2000. Nr. 22.
- Ryžakova S. Akmens įvaizdis latvių mitologijoje / iš rusų kalbos vertė Liudvikas Gedraitis // Liaudies kultūra. Vilnius, 2001. Nr. 6.
- Simoniukštytė A. Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius, 1994. Nr. 5.
- Tygodnik illustrowany. Sine lioco, 1861.
- Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.
- Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1998.
- Vatikano radijas, 2002 04 09.
- Vyšniauskaitė A. Mūsų dienos ir šventės. Kaunas, 1993.
- Vēja vanadziņš. Latviešu tautas teikas / sak. G. Lēja. Riga, 1993.
- Соколова В. К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. Москва, 1979.

IŠVADOS

Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių tyrinėjimų istorijos, etnologijos ir etnomuzikologijos mokslams katalikų pamaldumo formų ir vietos etninės kultūros savitumų persipynimo problema buvo ir visada bus aktuali, nes keičiantis laikams, keičiasi ir istorija, formuojasi nauji apeiginiai papročiai, kuriasi naujos giesmės ir jų melodijos.

Aptarus Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istoriją nuo jų įsikūrimo iki šių dienų, išnagrinėjus juose atliekamus apeiginius papročius ir muziką bei atskleidus jų vietinius savitumus, galima daryti tokias išvadas:

1. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių kulto ištakos yra Šventojoje žemėje.
2. Nuo V iki XVIII a. Vakarų Europoje susiformavo keturių tipų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos: 7-ių stočių; 14-os stočių; kalvarių Kryžiaus kelio bei kalvarių tipo Kryžiaus kelių.
3. Lietuvoje kalvarių Kryžiaus keliai buvo įkurti Žemaičių Kalvarijoje, Vilniuje, Beržore, Tytuvėnuose, Mosėdyje ir Vepriuose.
4. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių steigėjai buvo vienuoliai dominikonai ir pranciškonai bei Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų vyskupai.
5. Lietuvoje gyvuojančiomis kalvarijomis baigiasi Europos kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo arealas.
6. Iš šešių Lietuvos kalvarių penkios įrengtos ant pagonių šventviečių.
7. Kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai Lietuvoje turi bendrumą ir skirtumų:
 - 7.1. Dauguma apeiginių papročių yra atėję iš Šventosios žemės, Lenkijos ir Bažnyčios liturgijos.
 - 7.2. Lietuvos kalvarių Kryžiaus keliuose gyvuoja ir saviti, vietos tradicijų elementų turintys apeiginiai papročiai.
8. Lietuvos piligrimų, vienuolynų atstovų religiniai ir kultūriniai ryšiai su Vakarų Europa, LDK konfesinis ir tautinis nevienalytiškumas, Lenkijos kultūros įtaka lėmė savitą iš Vakarų Europos plintančios kalvarių Kryžiaus kelių kultūros pobūdį ir tai, kad dauguma (51) Lietuvoje egzistuojančių apeiginių papročių siejasi su Europos šalių tradicijomis.
9. XVII–XX a. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginių papročių sąveika su Vakarų Europos papročiais praplėtė kultūrinę jų erdvę, kurioje ypač išryškėjo apeiginių papročių vietinės kilmės bruožai. Iki krikščioniški kalno, akmens, medžio, vandens, dangaus skliauto bei dvasinio gyvenimo kultai (giesmių liaudies dainų intonacijomis giedojimas, grojimas liaudies muzikos instrumentais, raudų raudojimas bei švenčių šventimas) atsiskleidė vietinės kilmės kalvarių Kryžiaus kelių apeigi-

niuose papročiuose. Kalnas, šaltinis, ypatingas akmuo ar keisčiau nuau-gęs medis, iš kurio tikėtasi apsaugos nuo pavojaus ar gėrio, buvo vieta, kur gyveno dievybės, žmogaus užtarėjos – dvasios. Krikščioniškoji reli-ginė kultūra pakeitė pagonių šventes savomis, kurios buvo švenčiamos tuo pačiu laiku. Tarp jų ypač svarbios yra Šventosios Dvasios bei Švč. M. Marijos šventės.

10. Nuo XVI amžiaus antrosios pusės katalikų kalvarių Kryžiaus kelio kultas stačiatikių, protestantų bei musulmonų atžvilgiu Lietuvoje įgavo aiškią persvarą, kadangi sėkmingi Stepono Batoro žygiai prieš Maskvą, kazokus, totorius bei Jono Karolio Chodkevičiaus laimėjimai karuose su švedais, turkais bei kalvarių Kryžiaus keliai Lietuvoje sulaukė kitataučių religijų veržimasi į katalikiškosios Europos centrus. Lietuva tapo giliau-siai į slavų žemes įsiterpusia katalikiškosios Vakarų Europos religinės kultūros užtvara ir gynėja. Kalvarių Kryžiaus keliai Lietuvoje neleido Maskvai priartėti prie Vakarų Europos, užtvėrė kelią tiesioginiam terito-riniam bei religiniam sąlyčiui su Vakarais.

Sugretinęs Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių istorijos, apeiginių papročių ir religijos etnolo-gijos duomenis, autorius linkęs daryti išvadą, kad šios kalvarijos buvo Šiaurės Rytų ir Rytų Lietuvos valstybės dvasinės tvirtovės, kurių apeigos siejamos tiek su Vakarų Europos, tiek ir su vietine kultūra. Lietuvos kalvarių Kryžiaus ke-liai, jų apeiginiai papročiai bei muzika buvo ir šiandien tebėra katalikiškosios Europos šiaurės rytų religinės kultūros siena, sauganti nuo stačiatikybės, pro-testantizmo bei islamo.

SUMMARY

HISTORY, RITES AND MUSIC OF LITHUANIAN CALVARIAS ROADS OF THE CROSS

Lithuania has been a Christian country more than 600 years already. Main confessions of religion are Roman Catholic, Orthodox and Evangelic. Since the beginning of baptism (1387) Lithuania was dedicated to Saint Virgin Mary twice (01/04/1656 in Lvov, 13/05/1951 in Rome). So it is natural that today Lithuania is Catholic country and it is called Land of Mary [*Terra Mariana*].

One of Lithuania Catholic Church practices of devoutness – calvarias, i.e. visiting certain places dedicated to sufferings of Christ and Mary or stations with fixed in paintings or statues placed in open space or in chapels of churchyards and cloisters, meditating on their sufferings, saying certain prayers, singing songs, playing musical instruments, and performing certain rites.

The origins of Calvarias Roads of The Cross rites' are in Jerusalem. The walking Road of The Cross devoutness practice was born from human desire, from vital desire to see with one's own eyes and to experience what Christ experienced carrying the cross on His shoulders. It is the road of repentance, intentions and vows, where stumbling and fallings are taking place on the daily basis.

Calvarias Roads of The Cross are the one of objects of European Catholic religion history, ethnology and ethnomusicology sciences. The walking Calvarias Roads of The Cross rites' customs consisting elements of liturgical rites, actions, gestures, sacred places, saying prayers, singing songs, playing musical instruments and Church calendar holidays here are especially important. These customs are showing not only national peculiarities of Roads of The Cross but also the singularities that sprang up when rites/ customs were influenced by ethnic culture of the separate nation. That is why Calvarias Roads of The Cross need to be considered as a distinctive phenomenon of liturgical rites and ethnic culture. Analysis of this expression helps to reveal the ways how ethnic culture influenced Christian culture. There are no scientific studies where Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites would be analyzed as complex phenomenon of interaction between liturgical rites and ethnic culture. *Authors' researches of many years summarized in the monograph* allow to look at Calvarias Roads of The Cross rites and music in Lithuania and their parallels with other nations *from scientific, historical, ethnological and ethno musicological point of view*. So this work is relevant not only to Catholic Church but also to the sciences of history, ethnology and ethnomusicology of Lithuania, because here probably the first time *rites' customs and music are analyzed from aspects of ethnology and ethnomusicology, and comparing with analogical studies of other nations this helps to reveal the singularities of Lithuanian Calvarias*.

For the summaries of completed research there were drawn up the cartographic maps/schemes of walking Calvarias Roads of The Cross, and presented 51 example of songs, and 118 examples of music notes.

The basis of this monograph is scientific research with the object of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross. The work raises a problem of interlacement between Catholic forms of devoutness and local ethnic culture peculiarities. The goal was to analyze Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites taking into consideration their correlates in analogs of other nations. For the reaching of this goal were set these tasks: first, on the basis on published historical, ethnological, ethno musicological and ethnographical expeditionary field research materials to reveal a genesis of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites customs and music; second, comparing with analogical phenomenon of other countries to define their coherencies and differences; third, to show singularities of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross, to reveal interaction between liturgical and ethnic customs.

The work is new and original not only because of it's theme which was researched for the first time, but also because of the very conception of the work. It includes not only history and music of Calvarias Roads of The Cross and their rites in Lithuania, but also reveals the reasons and motives of their origin.

This monograph presents historical development Lithuanian Calvarias Roads of The Cross and development of their rites' customs from the viewpoint of historiography, i.e. taking into consideration geopolitical context of history.

The research included methods of *geographic cartography, analysis, synthesis, typology, and retrospection*.

In order to unfold this theme as exhaustively as possible, author was following successive order of historical origins of Calvarias Roads of The Cross of Lithuania Catholic Church. The research was done according to scheme below:

- 1) description of Road of The Cross devoutness' prevalence area in Europe;
- 2) composing of Calvarias Roads of The Cross typology;
- 3) showing the Calvarias sources of origin in Lithuania;
- 4) revealing the Lithuanian Calvarias rites' main customs;
- 5) comparative analysis of Calvarias Roads of The Cross rites' customs in Lithuania and in other nations;
- 6) revealing of singularities of Roads of The Cross rites in Lithuania;
- 7) analysis of music of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross and comparing with analogs in neighboring countries based on music notes presented in notographic method.

The monograph has six main chapters. It begins with introduction and ends with conclusions, bibliography, index of names, and digest in foreign language.

After discussing historical period of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross from their origins until our days, researching their ritual customs and music, and after revealing their local singularities the author comes to the following conclusions:

first, outflow of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross cult is in Holy Land;

second, from V until XVIII century in Western Europe it were formed four types of Road of The Cross devoutness traditions: 7 stations, 14 stations, Calvarias Road of The Cross and Calvarias type Roads of The Cross;

third, in Lithuania Calvarias Roads of The Cross were founded in Žemaičių Kalvarija and in Calvarias of Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Mosėdis, Vepriai;

fourth, initiators of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross were Dominican and Franciscan monks, and bishops of Žemaičių and Vilniaus dioceses;

fifth, area of European Calvarias Road of The Cross devoutness ends with Calvarias existing in Lithuania;

sixth, five of six Calvarias existing in Lithuania are founded on the places of pagan shrines;

seventh, Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites customs have many communities but also differences, i.e. most rites customs came from Holy Land, Poland, and from liturgy of the Church, also customs with singularities of local rites are predominant in Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites;

eighth, religious and cultural connections of Lithuanian pilgrims and representatives of monasteries with Western Europe, confessional and national heterogeneity of Grand Principality of Lithuania, and active influence of Polish culture destined the peculiar nature of Calvarias Roads of The Cross culture invading from Western Europe and created certain conditions so that most of 51 rites' custom existing in Lithuania are connected with the customs of European countries;

ninth, in XVII–XX centuries a dialog of Lithuanian Calvarias Roads of The Cross rites' customs with Western Europe expanded their cultural space, and it especially revealed the features of local origin of rites' customs. Pre-Christian cults of hill, stone, tree, water, dome of heaven and spiritual life cults (singing based on folk songs intonations, playing folk music instruments, lamentations and festivals) has been revealed in Calvarias Roads of The Cross rites' customs of local origin. Some hill, spring, special stone, strangely grown tree were expected to protect their worshipers from evil or to bring good. In these places were "sitting" deities, intercessors of man – spirits. Christian culture of religion changed pagan festivals into it's own, and they were celebrated at the same dates. Among them special place is assigned for celebrations of The Holy Spirit and Saint Virgin Mary. Conclusion number ten says, that from second half of XVI century in Lithuania Catholic cult of Calvarias Roads of The Cross with respect to Russian Orthodoxy, Protestantism and Islam preponderated significantly.

The author collates history, information about image of rites' customs and religion ethnology of Calvarias Roads of The Cross of Žemaičių Klavarija, Vilnius, Beržoras, Tytuvėnai, Mosėdis and Vepriai, and he tends to think that these Calvarias used to be the spiritual strongholds of North East and East state of Lithuania. Their rites' culture is connected with both Western Europe culture and local culture. That supports the hypothesis raised in this work: Lithuanian Calvarias Roads of The Cross, their rites customs and music were and remains today Catholic Europe religious culture North East wall against Orthodoxy, Protestantism and Islam.

This monograph first time opens new fields of research in religion ethnology and ethno musicology in science of ethnology in Lithuania. In it's turn it allows to continue research the author has begun, to look for new coherencies between Calvarias Roads of The Cross rites' customs and music in Europe and In Lithuania. The author hopes that this work is only the beginning and a key to the new scientific researches.

ZUSAMMENFASSUNG

GESCHICHTE ÜBER DIE LEIDENSTÄTTEN AUF DEN KREUZWEGEN, ÜBER RITEN UND MUSIK IN LITAUEN

Litauen wird schon über 600 Jahre als christliches Land bezeichnet. In diesem Land werden katholische, rechtgläubige und evangelische Religionen bekannt. Vom Anfang der Taufe (1387) ist Litauen zweimal der Heiligen Mariä (01.04.1656 in Lwow, 13.05.1951 in Rom) als Opfer gebracht worden. Selbstverständlich ist Litauen heutzutage katholisch und wird als Land von Mariä (*Terra Mariana*) bezeichnet.

Zu einem Teil von Praxis der Volksfrömmigkeit gehört bei der katholischen Kirche in Litauen der Besuch von Leidenswegen, welche die Leidenstätten bzw. -stationen zu Ehren von Christi und Mariä bilden und sich im offenen Raum ggf. auf dem Kirchengelände auch in den Klosterkapellen mit den aufgehängten Bildern, aufgestellten Skulpturen befinden, das Bedenken ihre Leiden, das entsprechende

Gebet und das Gesang, das Vorspielen mit Musikinstrumenten und die entsprechenden Riten.

Die Quelle des Kreuzwege – Kultus findet man in Jerusalem. Das praktische Gehen durch die Kreuzwege ist aus dem menschlichen Wunsch entstanden, selbst mit eigenen Augen zu sehen und zu erleben, was Christi unter dem Kreuz überlebt hat. Das ist der Weg zu Bußen, Intentionen, Gelöbnis, wobei es dort immer einen Platz für Stolpern und Fallen gibt.

Die Leidenstätten auf den Kreuzwegen gehören zu einem der Gegenstände der katholischen Religionsgeschichte, der Ethnologie- und Ethnomusikologiewissenschaft. Die rituellen Bräuche beim Kreuzwege – Gehen, welche die Merkmale des liturgischen Kultus, u.zw. Handlungen, Gesten, heilige Orte, Beten, Gesänge, Spielen mit Musikinstrumenten, die kirchlichen Kalenderfeiertage zusammenbilden, sind von großer Bedeutung. Diese Riten zeugen nicht nur von den liturgischen Besonderheiten der internationalen Kreuzwege, sondern auch von den Eigenarten, welche unter dem Einfluss der Ethnokultur des einzelnen Volkes entstanden sind. Die Leidenstätten auf den Kreuzwegen werden deshalb als eigenartige Erscheinung der zusammenwirkenden rituellen Liturgie- und Ethnokultur bezeichnet. Ihre Analyse hilft zu erschließen, wie die Ethnokultur die christliche Kultur beeinflusst hat. Es gibt keine wissenschaftliche Studie, wo die Riten der Kreuzwege in Litauen als komplizierte zusammenhängende Erscheinung der rituellen liturgischen und ethnischen Kulturwirkung behandelt werden. In der autorisierten Monografie werden durch viele Jahre durchgeführte Erforschungen zusammengefasst, wobei diese Erforschungen helfen, auf die rituellen Bräuche der Kreuzwege und die Musik in Litauen bzw. auf ihre Parallelen mit den anderen Völkern aus der wissenschaftlichen, historischen, ethnologischen und ethnomusikalischen Sicht zu schauen. Diese Arbeit ist nicht nur für katholische Kirche in Litauen, sondern auch für die historischen, ethnologischen und ethnomusikologischen Wissenschaften aktuell. Es werden hier wohl zum ersten Mal die rituellen Bräuche und Musik aus dem Gesichtspunkt der Ethnologie und Ethnomusikologie be-

handelt, was die Eigenart der Leidenstätten in Litauen im Vergleich mit den Analogenen der anderen Völker zu erschließen hilft.

Um die durchgeführten Forschungen zu verallgemeinern, wurden die kartographischen Karten/Schemas, Tabellen über die Leidenstätten auf den Kreuzwegen entworfen und dabei 51 Psalmen mit 118 Noten vorgelegt.

Die Grundlage der Monografie ist die wissenschaftliche Forschung, wobei die Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen und Europa als Objekt dargestellt werden. In der Arbeit wird das Problem der verflochtenen Eigenarten von katholischen religiösen Formen und der hiesigen ethnischen Kultur hervorgehoben. Das Ziel ist die rituellen Bräuche auf den Kreuzwegen in Litauen zu analysieren, unter der Berücksichtigung der Parallelen mit den Analogenen der anderen Völker. Um das Arbeitsziel zu erreichen wurden die nächsten Aufgaben festgelegt: *erstens*, auf Grund des veröffentlichten historischen, ethnologischen, ethnomusikalischen bzw. Expeditionsmaterials der ethnografischen Feldforschungen, die Genesis der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen und ihrer rituellen Bräuche auch der Musik aufzuschliessen; *zweitens*, im Vergleich mit den analogen Erscheinungen anderer Völker ihre Zusammenhänge und Unterschiede festzustellen; *drittens*, die Eigenart der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen zu zeigen, die Zusammenwirkung zwischen den liturgischen und ethnischen Bräuchen zu erschließen.

Die Studie ist ziemlich neu und originell nicht nur durch das gewählte Thema, wobei dieses zum ersten Mal besprochen wird, sondern auch durch die gleiche Arbeitskonzeption. Sie umfasst nicht nur die Geschichte der Leidenstätten auf den Kreuzwegen und ihrer rituellen Bräuche, der Musik in Litauen, sondern auch erschließt die Entstehung ihrer Gründe und Motive.

In der Monografie werden die geschichtliche Entwicklung der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen und der rituellen Bräuche historiografisch, d.h. unter der Berücksichtigung des historischen geopolitischen Kontextes, dargestellt. Bei den Forschungen wurden die Methoden der geographischen Kartographie, Analyse, Syntese, Typologie und Retrospektive angewandt.

Um das Thema soviel als möglich ausführlich zu behandeln, hat man an folgerichtige historisch vorgefundene Reihenfolge von Leidenstätten auf den Kreuzwegen der katholischen Kirche in Litauen gehalten. Die Forschungen wurden auf Grund des nächsten Schemas durchgeführt:

- 1) Definition für das Areal der Frommheitsverbreitung beim Kreuzweg in Europa;
- 2) Aufstellung der Typologie für die Leidenstätten bei den Kreuzwegen;
- 3) Darstellung von Entstehungsquellen für die Leidenstätten in Litauen;
- 4) Erschließung der rituellen Hauptbräuche der Leidenstätten in Litauen;
- 5) Durchführung der Vergleichsanalyse von rituellen Bräuchen der Leidenstätten auf den Kreuzwegen des litauischen Volkes bzw. anderer Völker;
- 6) Erschließung der Eigenarten von Riten der Kreuzwege in Litauen;
- 7) Musikanalyse der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen auf Grund der vorgelegten Noten mittels der Notografiemethode und Vergleich mit den Analogenen in den Nachbarländern.

Die Struktur der Monografie wird aus sechs Hauptkapiteln gebildet. Man beginnt mit der Einleitung und beendet mit Schlussfolgerungen, Literaturverzeichnis, Personennamenanweisung und Übersicht in der Fremdsprache.

Nach der Besprechung über die historische Zeit der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen vom Gründungsanfang bis zu den heutigen Tagen, nach der Erforschung von den durchgeführten rituellen Bräuchen und der Musik bzw. nach der Erschließung ihrer örtlichen Eigenart, werden die nachstehenden Konsequenzen gezogen:

erstens, die Kultus – Quelle von Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen befindet sich im Heiligen Land;

zweitens, vom 5. bis 18. Jh. haben sich in Westeuropa die 4 – Art – Traditionen der Frömmigkeit auf den Kreuzwegen gebildet: 7 Stationen; 14 Stationen; die Leidenstätten auf dem Kreuzweg und die Leidenstätten den Kreuzwegen ähnelnd;

drittens, die Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen wurden in den Leidenstätten von Schemaiten (Zemaiciai), Wilna, Berzoras, Tytuvėnai, Mosėdis und Vepriai gegründet;

viertens, die Anfänger der Leidenstätten auf dem Kreuzweg in Litauen waren die Mönche Dominikaner und Franziskaner auch Bischöfe der Bistümer von Schemaiten (Zemaiciai) und Wilna;

fünftens, mit den in Litauen existierenden Leidenstätten endet sich das Areal der Frömmigkeit der Leidenstätten auf dem Kreuzweg in Europa;

sechstens, von den sechs Leidenstätten in Litauen sind fünf auf den feierlichen Orten der Heiden aufgebaut;

siebtens, die rituellen Bräuche der Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen haben viel Gemeinsames aber auch Unterschiedliches, d.h. mehrere rituellen Bräuche sind vom Heiligen Land, aus der Liturgien von Polen und der Kirche gekommen aber auf den Leidenstätten bei Kreuzwegen in Litauen herrschen die rituellen Bräuche mit der inländischen Eigenart;

achtens, die religiösen und kulturellen Beziehungen zwischen den Pilgern, den Klostervertretern in Litauen und Westeuropa, die Konfessions- und Volksuneinigkeit im Grossfürstentum (LDK), der aktive Einfluss der polnischen Kultur haben den aus Westeuropa angekommenen eigenartigen Kulturcharakter der Leidenstätten auf den Kreuzwegen bestimmt bzw. die Bedingungen geschaffen, dass die mehreren von 51 in Litauen vorgefundenen rituellen Bräuchen mit den Bräuchen der westeuropäischen Ländern verbunden sind;

neuntens, der Dialog zwischen den rituellen Bräuchen auf den Leidenstätten bei Kreuzwegen in Litauen im 18. – 20. Jh. und in Westeuropa hat seine kulturelle Aussicht erweitert, wobei die inländische Herkunft von den Merkmalen der rituellen Bräuche sehr deutlich zum Ausdruck gebracht wurde. Die vorchristlichen Kulte von Berg, Stein, Holz, Wasser, Himmel und Geistesleben (durch die Intonation der Volkslieder, Gesänge, Spielen mit Musikinstrumenten, Wehklagen und Feste) wurden durch die rituellen Bräuche örtlicher Herkunft der Leidenstätten auf den Kreuzwegen aufgeschlossen. Irgendeiner Berg, die Quelle, besonderer Stein oder merkwürdig aufgewachsener Baum, von welchem man Schutz und Versteck gegen die Gefahr oder

Güter erwartet, ist nichts anders als ein bestimmter Platz, wo die Gottheit, Menschensverteidiger – Geiste – „gesessen“ haben. Die christlich-religiöse Kultur hat die Heidenfeste durch ihre eigenen ersetzt, welche in derselben Zeit gefeiert wurden. Den Feiern des Heiligen Geistes und der Heiligen Mariä legt man eine besonders große Bedeutung zu. Die zehnte Schlussfolgerung deutet: der Kult der Leidenstätten beim Kreuzweg der Katholiken hat in der 2.Hälfte des 16.Jh. einen sichtbaren Vorsprung vor den russischen Rechtgläubigen, Protestanten und Islamiten in Litauen gewonnen.

Beim Vergleich der Angaben über die Geschichte von Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Schemaiten (Zemaiciai), Wilna, Berzoras, Tytuvėnai; Mėdėdis und Vėpriai, des Vorbildes über die rituellen Bräuche und Religionsethnologie vertritt der Autor die Meinung, dass diese Leidenstätten geistige Festungen im Nord – Ost und im Ost des litauischen Staates gewesen waren, deren Kultur der Bräuche sowohl mit Westeuropa als auch mit dem Inland verglichen wird. Das begründet die in der Arbeit aufgestellte Hypothese, dass die Leidenstätten auf den Kreuzwegen in Litauen, ihre rituellen Bräuche und Musik eine Religionskulturgrenze zwischen dem katholischen Nord – Ost – Europa und der Rechtgläubigkeit, dem Protestantismus und dem Islam waren und heutzutage sind.

Diese Monografie eröffnet zum ersten Mal in der Ethnologiewissenschaft Litauens ein neues Erforschungsgebiet der Religionsethnologie und Ethnomusikologie der Gesänge. Diese gibt dem Autor eine Möglichkeit, die begonnenen Forschungen weiter durchzuführen, nach den neuen Zusammenhängen zwischen den rituellen Bräuchen und der Musik der in Litauen existierenden Leidenstätten auf den Kreuzwegen und in Europa zu suchen. Der Autor hofft darauf, dass diese Arbeit erst der Anfang und der Schlüssel zu neuen wissenschaftlichen Nachforschungen ist.

STRESZCZENIE

HISTORIA KRZYWYCH DRÓG LITEWSKICH KALWARII,
OBRZĄDY I MUZYKA

Litwa już więcej jak 600 lat jest państwem (krajem) Katolickim. W tym państwie najczęściej wyznających wiarę Katolicką, prawosławną, ewangelicką religii. Litwa od początku chrztu (1387) była dwa razy poświęcone (ofiarowane) Św. M. Marii (1656 04 01 – we Lwówie, 1951 05 13 w Rzymie). To naturalnie, że Litwa dzisiaj jest Katolicką i się nazywa ziemią Marii [Terra Mariana].

Jedną z parktyk pabożności narodu Katolickiego Kościoła – Kalwarii, tworzą miejsca lub stacji przeznaczone ucezić mękę Chrystusa i Marii, znajdujące się na otwartej przestrzeni lub w ołtarzu kościoła czy w kłuatrach kapliczek z wmon-towanymi obrazami lub rzeźbami, zwiedza nie, omyślając ich mękę odmawiając temu przeznaczone modlitwy, śpiewając pieśni, grając na muzycznych instrumentach, a oraz wykonując odpowiedni obrzędy.

Źródła kultu Drogi Krzyżowej jest Jeruzalim. Praktyka nabożności obchodzenia Drogi Krzyżowej powstała z chęci ludzkiej, z żywej chęci obejść swoimi przeżyć (otczuć) to, co przeżyć Chrystus, idący z krzyżem na ramieniu. To droga skruchi, intencji, przyrzeczenia na której każdy dzień są miejsca podknięcia oraz padania.

Drogi Krzyżowe Kalwarii są jednym z naukowych obiektów historii religii Katolickiej Europy, etnologii i etnomuzykologii. Tu szczególnie ważnym są obrzędowe obyczaje obejścia Dróg Krzyżowych Kalwarii, które składają się z elementów kultu liturgicznego i czynność, gesty, święte miejsca, odmawianie pacierzy, speiwanie świętych pieśni, granie na instrumentach muzycznych oraz święta Kościelne Kalendarzowe. Te obyczaje pokazują na nie tylko ogólnonarodowe osobliwości liturgiczne, no i swoistość, które odnalazły się w obrzędowych obyczajach dając wpływ na etniczną kulturę oddzielnych narodów. Datę Drogi Krzyżowe liczą się swoistym zjawiskiem kultury etnicznej obrzędów liturgicznych, którego analiza pozwala rozgadnąć, jak kultura etniczna, wpływa na Chrzescijaństwo.

Studija naukowe, w których obrzędy Dróg Krzyżowych rozpatrywują się (nalizują się), jak zjawisko swoiste etnicznej kultury i jak zjawisko skomlikowane obrzędowej liturgii, nie ma. W monografii uogólnione dłogoletnie badania autora pozwalają na obrzędy Dróg Krzyżowych Kalwarii, obyczaje i muzykę na Litwie oraz ich paraleli z drogami narodowościami spojrzeć naukowym, historycznym, etnologicznym i etnomuzykologicznym aspektem.

Datego praca jest aktualną nie tylko dla Kościoła Katolickiego Litwy, no nauk historycznych, etnologicznych, etnomuzycznych Litwy, bo tu może po raz pierwszy obrzędy obyczajowe i muzyka omowiają się (przedyskutowują się) w etnologicznym i etnomuzykologicznym aspektach, co, w porównaniu z analogami drógich narodowości, pomaga wyjawnić swoistość Litewskich Kalwarii.

Dla uogólnienia badań były utworzone kartograficzne, mapy, schematy, Dróg Krzyżowych Kalwarii, tabele oraz przedstawiono 51 pieśń 118 wzory not.

Podstawa monografii – naukowe badanie, obiektem którego – Drogi Krzyżowe Kalwarii Litwy i Europy. W pracy podnosi się problem przeplatania swoistościów miejscowej kultury etnicznej i formy nabożności Katolików. Cel – analizować obrzędy obyczajowe Dróg Krzyżowych Kalwarii Litwy, uwzględniając na ich dokładność innych analogach narodowościowych. Dla osiągnięcia celi pracy były podniesione następujące zadania:

pierwsza, opierać się na opublikowane historyczne, etnologiczne, etnomuzykologiczne oraz na materiały badań polnej ekspedycji etnograficznej wyjawnić genezę Dróg Krzyżowych Litewskich Kalwarii i ich obrzędowych obyczajów oraz muzyki;

drógi, porównując z analogicznymi zjawiskami innych krajów, ustalić ich więź (łączność) i różnizę;

trzecie, pokazać swoistość Dróg Krzyżowych Litwy, wyjawnić współdziałanie obrzędów liturgicznych i etnicznych.

Praca jest nowa oraz oryginalna nie tylko ze względu na wybrany temat, który (rozpatrywa) analizuje się pierwszy raz, no i dla samej koncepcji pracy. Ona ogarnia nie tylko historję Dróg Krzyżowych Kalwarii Litwy obrzędów obyczajów, no i wyjawnia ich przyczyny i motywy pochodzenia (powstania).

W monografii rozwój historyczny Dróg Krzyżowych Litewskich Kalwarii i obrzędów obyczajowych przedstawiony historograficznie, t.d. biorąc pod uwagę geopolityczny kontekst historii.

W badaniach przysposobione geograficzne kartografii, analize, sintezę, typologia oraz metoda retrospektyki.

Żeby (Że) okreslony temat wyczerpująco byłbym odkryty (otwarty) przyczyszymywano się konsekwentnej kolejności historycznej Dróg Krzyżowych Katolickich Kościołów Litwy.

Badanie wykonane według następującego schematu:

- 1) okresla się areal rozpowszechnienia nabożności Drogi Krzyżowej w Europie;
- 2) utworzona (stworzona) typologia Dróg Krzyżowych Kalwarii;
- 3) pokazane źródła odnalezienia się Kalwarii na Litwie;
- 4) wykryte (otkryte) główne obrzędy obyczajowe Litewskich Kalwarii;
- 5) wykonana analiza dorównawcza opychajów obrzędowych Dróg Krzyżowych Litewskich Kalwarii;
- 6) wyjawnione swoistości obrzędów Dróg Krzyżowych na Litwie;
- 7) opierając się na notograficzny charakter podanych nót przeprowadzona analiza muzyki Dróg Krzyżowych Kalwarii Litwy w porównaniu z analogami sąsiednich państw.

Strukterę monografii stworzone z sześciu głównych oddziałów. Ona rozpoczyna (zaczyna) się ze wstępu i zakańcza się wnioskami, spisem literatury, skorowidz osobowy (indeks nazw osobowych) oraz resume w języku obcym.

W omuwionym okresie czasu Dróg Krzyżowych Litewskich Kalwarii od stworzenia do naszych dni, po wykonaniu badań ich obyczajów obrzędowych i muzyki orzaz wyjawnionych ich miejscowych swoistości, robi się taki wniosek:

popierwsze, źródła kultu Dróg Krzyżowych Litewskich Kalwarii są na Świętej Ziemi;

podrugie, od V do XVIII wieków w Zachodniej Europie ukształtowały się cztery typy Dróg Krzyżowych pobożności tradycji: 7 stacji; 14 stacji; Drogi Krzyżowe Kalwarii oraz typy Kalwarii Krzyżowe Drogi:

trzecio, na Litwie Drogi Krzyżowe były stworzone w Kalwarii na Żmudzi, w Wilnie, Berżorze, Cytowianach, Masiadach i Weprach;

czwarta, inicjatorami Dróg Krzyżowych na Litwie byli zakonniki dominikańscy i franciszkańscy oraz biskupi Wileńskiej i Żmudckiej biskupstw;

piąte, na Litwie istniejącymi Kalwariami skłania się (zakłada) się ariel nabożności Dróg Krzyżowych Kalwarii Europy;

szóste, z sześciu Kalwarii Litewskich pięć urzędzi na pogańskich świątyniach (świętych miejscach);

siódme, obrzędowe obyczaje Dróg Krzyżowych Kalwarii na Litwie mają niemało wspólnego, oraz mają i różnicy, to znaczy, że większość obyczajów przyszło ze świętej Ziemi, z Kościelnej liturgii, Polski oraz w Drogi Krzyżowych Litewskich Kalwarii panują, obrzędowe obyczaje miejscowych wspólnot;

ósmo, religijne i kultur wiezi, litewskich pielgrzymów z przedstawiceli zakonu z Europą, zachodnią, LDK konesną i niejednorodność narodowa aktywny wpływ, kultury Polski decyduje swoistość z Zachodnią Europą rozpowszechnienie charakter kultury Dróg Krzyżowych i ztwarza warunki, że z 51 obrzędowych obyczajów na Litwie większość wiąże się i z obyczajami Państw Europy;

dziewiąta, XVII–XX w. dialog obrzędowych obyczajów Dróg Krzyżowych na Litwie z zachodnią Europą rozszerzył przesześć kulturalną, w której najbardziej wyświeciły się kultury obyczajów obrzędowych miejscowego pochodzenia do Chrześcijaństwa Góry, kamienia drzewa, woda, sklepienie nieba oraz kultu życia duchowego (intonacjami ludocnych pieśni, śpiewem podebranych pieśni, granie na ludowych muzycznych instrumentach, lament litewski [raudų] oraz święta) wyjawniły się w obyczajach obrzędowych Dróg Krzyżowych Kalwarii miejscowego pochodzenia. Jakaś góra, źródło, osobisty kamień, oraz dziwnie wyrosnięte drzewo, z którego oczekiwano się ochrony od niebezpieczeństwa lub dobra, osobiste miejsce, gdzie „siedziały” bóstwa (borzyszcze), obrońcy (orędowniki) człowieka – duchy, Chrześcijańska religijna kultura zamieniła pogańskie, święta swoimi, które były świętowane w tym samym czasie. Śród nich najbardziej warzonym miejscem udziela się w tym samym czasie Świętego Ducha oraz Świętej Marii świętam. Dziesiąty wniosek, mówi, że od Drogi Krzyżowej połowy XVI wieku kult Drogi Krzyżowej Kalwarii Katolików w stosunku do rosyjskich prawosławów, protestantów oraz Islamu na Litwie otrzymał wyraźną przewagę.

Porównując Żmudcką Kalwarię, z Wileńską, Bierżorską, Cytowską, Masiadenską i z Weprąską Kalwariami Dróg Krzyżowych historię, obraz obrzędowych obyczajów oraz dane etnologii religii autor uważa, że te Kalwarie są duchowną twierdzą. Północno – wschodniej i wschodniej Państw Litwy, których kultura obrzędowa powiązana tylko z Zachodnią Europą, tylko i z kulturą miejscową, co i uzasadnia w pracy podniosło (wyniesiane) hipotezę, że Drogi Krzyżowe Kalwarii Litwy, ich obrzędowe obyczaje oraz muzyka były dzisiaj w Europie Katolickiej północno-wschodnią ścianą religijnej kultury przed prawosławiem, protestantstwem oraz islamem.

Ta monografia po raz pierwszy w nauce etnologii (etnologicznej nauce) rozwiera nową dziedzinę badań pracy naukowej w etnologii religii. To samo sobie pozwala autorowi przedłożyć zaczęte badania, szukać nowych więzi między Europą i Litwą mających się Dróg Krzyżowych Kalwarii obrzędowych obyczajów i muzyki. Autor wierzy, że ta praca jest tylko początek i klucz do nowych naukowych poszukiwań.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adrichemas C. 19.
Adrichomijus C. 19, 20.
Albrechtas. 54.
Aleksandras II. 103.
Alvarezas. 17.
Ambrasas K., kun. 15, 17, 25.
Anas. 73, 77, 78, 79, 86, 92, 108, 110, 121, 124, 129, 135, 141, 142, 152, 206, 251, 263.
Antonelli. 63.
Apanavičius R. 2, 12, 162, 253, 268, 269, 270.
Avizonis K. 8, 66, 67.

Bar J. 95, 144.
Bačkis A. J., kard. 43.
Bagužas Br., kun. 160, 253, 268, 270.
Balinksas M. 259.
Balkutė R. 35, 67, 71, 73, 144.
Baltrėnienė M. 162, 253.
Baltušis J., kun. 43.
Baranauskas A., vysk. 188.
Baranowski T. 163.
Barbora, šv. 18.
Bardauskas M., kun. 6, 38.
Bartinskas M. 262.
Batoras S. 159, 273.
Bazilijus, šv. 153, 270.
Belethas J. (Beleth) 16, 152.
Benediktas XII, pop. 20.
Benediktas XIII, pop. 20, 163.
Benediktas XIV, šv., pop. 20.
Benys L. 148, 149, 253.
Bernardas, šv. 26, 27, 28, 29, 67.
Bernardinas de Bustis. 195.
Bialoząras J., vysk. 37, 38.
Biržiška V. 221, 253.
Bonaventūra, šv. 148, 206.
Bonifacas IV, pop. 259.
Bonifacas IX, pop. 148.
Boromėjus K., šv. 267.
Boruta J., vysk. 7, 269, 270.
Bortnikovskis J. K., kun. 7, 42, 63, 84, 89, 127, 128, 144.
Bretkūnas M., kun. 264.
Brizgys V., vysk. 5.
Bučys P., vysk. 5.

- Bukantas J., kun. 47.
 Bukota T., kun. 52.
 Bulotė A., kun. 126, 148, 149, 253.
 Buračas B. 99.
 Burnickas A. 47.
 Butkienė B. 169.
 Butrimas A. 26, 27, 31, 67, 161, 256.
 Bžostovskis K. 40.
 Chadam A., kun. 7, 9, 155, 157, 159, 163, 164, 201, 202, 204, 209, 220, 237, 241, 253.
 Chidi F., arkivysk. 63.
 Chodkevičius J. K. 273.
 Christus J. 17, 26.
 Chrizostomas J., šv. 225.
 Czubek S. 6.
 Čepienė I. 266, 270.
 Damaskietis J., šv. 180.
 Dambrauskas-Jakštas A., kun. 188, 253.
 Danielius (Danijilas). 31.
 Danilevičius E. 41, 67.
 Dargevičius., kun. 51.
 Daukantas S. 160, 253.
 Daukša M., kun. 180, 264.
 Dausend H. 148, 253.
 Debuchy P. 195, 253.
 Defourneaux M. 167, 253.
 Decenijus, vysk. 151.
 Dlugošas J. 264.
 Dovydas. 150, 238, 264.
 Dundulienė P. 261, 270.
 Dusburgas P. 264.
 Eliade M. 8, 264, 270.
 Elena, šv. 15, 74, 75, 166, 169.
 Elzbieta, šv. 148.
 Erodas. 73, 77, 78, 86, 91, 92, 108, 110, 121, 124, 130, 134, 135, 152.
 Epifanijus, šv. 150.
 Eteria. 15, 25, 156, 253.
 Eterija. 15, 164.
 Fija-ek-Semkowicz 151, 253.
 Frołow A. 167, 253.
 Fischeris H. F., kun. 43.
 Foka. 259.

- Gaižauskas J. 47.
Galaunė P. 45, 46, 67, 259, 260, 270.
Gediminas. 41
Gelazijus, vysk. 168, 225.
Geldutė. 60.
Gelvainis. 60.
Gerutis Jr. 54, 67, 150, 253, 265, 266, 270.
Gidžiūnas V. 159, 231, 253.
Giedraitis L. 41, 67, 271.
Giedraitis M., vysk. 157, 159.
Giedraitis S., kun. 52.
Giniūnienė A. 45, 67.
Greimas A. J. 268, 270.
Grigalius XIII, pop. 190.
Grušas G., kun. 43.
Goff J. 157, 253.
Goryński J. 163.

Einhornas P. 269.

Hagiopolita E. M. 263.
Henrikas, vysk. 31.

Inra Pr., kun. 54, 68.
Inocentas I., pop. 17, 19, 151.
Inocentas IV, pop. 31.
Inocentas XI, pop. 20.
Inocentas XII, pop. 20.
Ivinskis Z. 8, 262, 264, 266, 270.

Yla St. 113, 144.

Jacopane da Todi. 206.
Jakštas A., kun. 234, 253.
Janonienė R. 20, 26, 27, 37, 40, 41, 67, 68, 144.
Jekaterina II. 48, 107.
J. K. 84, 63, 68, 89, 127, 158, 144.
Jeronimas, šv. 152, 170.
Jėzus. 33, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 110, 111, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 141, 142, 143, 151, 171, 175, 176, 199, 203, 216, 217, 221, 222, 223, 229, 230, 232, 233, 234, 248, 251, 252, 258, 262, 263, 265.
Jogaila. 41, 175.
Jokimaitienė P. 203, 219, 254.
Jonas, evang. 263.
Jonas, šv. 33, 35, 47, 70.

- Jonas Krikštytojas, šv. 35.
Jonas Nepomukas, šv. 83.
Jonas Paulius II, pop. 9, 269.
Judas. 129.
Judošius. 129, 203.
Jurgis, šv. 146.
Juozapas Arimatietis, šv. 176.
Juozapas, šv. 82, 141, 143, 231, 252.
Jurgaitis P., kun. 52.
Jurgensmejer F. 7.
Jutt J. C. 52, 68.
- Kajackas A., kun. 7. 16, 25, 70, 78, 83, 86, 92, 108, 110, 121, 124, 130, 135, 144, 151, 153, 165, 166, 167, 168, 169, 175, 225, 227, 232, 233, 245, 248, 254, 265, 270.
Kanizijus P., šv. 186.
Kantak K. 248, 254.
Karpis Z. M., vysk. 266.
Kasakauskis J. 176, 229.
Katela P., kun. 51, 52, 53, 54, 68, 112.
Kazimieras J. 5, 154.
Kazimieras, šv. 146, 147.
Kelmickaitė Z. 247, 256.
Kiefjer G. 146, 254.
Kirkoras A. 26, 68.
Kirstukas E., kun. 7, 43, 68.
K. M. 35, 68.
Kiška S., vysk. 33, 254.
Kiškis S., kun. 7, 42, 144.
Klemensas Aleksandrietis. 150.
Klemensas XII, pop. 20.
Klemensas XIV, pop. 47.
Klimka L. 261, 270.
Kneler A. 15.
Konstantinas Didysis. 15, 166, 167, 169.
Kopeć J., kun. 7, 18, 19, 20, 21, 25, 82, 144, 151, 156, 163, 165, 166, 167, 169, 253.
Kosakowski G. 154.
Kozlovskis M. 178.
Kowalski P. 7, 19, 25.
Kramer E. 15.
Kristus. 15, 16, 17, 19, 26, 27, 29, 36, 38, 40, 68, 74, 78, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 97, 106, 108, 110, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 141, 142, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 162, 164, 165, 167, 169, 175, 176, 203, 216, 217, 230, 248, 257, 264, 265.
Kroll G. 262, 263, 264, 270.
Kruys, kun. 20.
Krivių Krivaitis. 41.
Kukulski L. 18, 25.

Kurczewski J. 40, 68, 146, 147, 148, 186, 254.

Kviklys Br. 27, 43, 47, 51, 52, 67, 126, 128, 129, 259, 260, 270.

Latoža K., kun. 20, 25, 37, 40, 43, 67, 81, 144.

Lauminskienė V. 43.

Lebon J. 7, 70, 144, 156, 157, 168, 254.

Lekszycki F. 20.

Leonardas, šv. 20.

Leonas X, pop. 19.

Leonas XIII, pop. 53.

Levinskaitė L. 159, 254.

Lėja G. 262, 271.

Lideikis J., kun. 188.

Lizdeika. 41.

Liesis A., kun. 238, 255.

Lopacinskis J. D., vysk. 48, 57, 268.

Lozzi R. 259.

L. S., kun. 7.

Lvovas. 51.

Maciūnas V. 58, 68.

Mačiulis-Maironis J., kun. 52.

Mannhardt W. 99, 144, 263, 270.

Marija. 5, 11, 12, 18, 29, 33, 35, 36, 41, 45, 47, 48, 52, 53, 54, 57, 58, 61, 67, 71, 72, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 90, 91, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 195, 196, 197, 198, 220, 224, 225, 227, 228, 229, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 257, 258, 259, 261, 269, 273.

Marija Magdalena, šv. 86, 92, 129, 135, 141, 143, 236, 237, 238, 252.

Marija Margarita Alakok. 233.

Marijana. 27.

Markus G. 206, 254.

Matusas J. 57, 68, 107, 117, 144, 162, 254.

Maziliauskas S. 258, 270.

Mažvydas M. 54, 150, 264.

Menekša A., kun. 103.

Merkys V. 80, 94, 144.

Meškuotytė-Laužikienė A. 37, 38, 68.

Michevičius J. 45, 68.

Milius V. 2, 12.

Mindaugas. 31, 160.

Mikalojus, šv. 146.

Mioduševskis M. 199, 234, 241, 243, 249.

Misius K. 51, 68.

Mitkevičius J. K. 26.

Motuzas A. 29, 41, 45, 51, 54, 58, 60, 63, 68, 71, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 95, 96, 97, 98, 103, 105, 107, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 157, 158, 160, 163, 164, 165, 166, 169, 178, 179, 180, 181, 182, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 250, 254, 255, 268, 270.

Mucha K. 17, 19, 25.

Muravjovas. 42, 51, 94.

Mulevičius L. 61, 68.

Narbutas T. 259.

Naujalis J. 234, 253.

Nikodemus, šv. 176.

Ona, šv. 26, 27, 29, 48, 163.

Otrovskis T. S. 262.

Pačini B. 20.

Parkauskas S. 43.

Paškevičienė P. 63.

Paulus. 187, 255.

Paulius, apašt. 153, 165.

Pavlucki G. 45.

Pažameckis, kun. 188.

Pedica S. 153, 220, 255.

Petkevičius A., kun. 42, 68.

Petraitis A. 232, 255.

Petras, apašt. 153, 165.

Petras. 153, 165.

Petrozzi M. T. 7, 166, 255, 262, 271

Pijus V., šv., pop. 148, 151, 226.

Pijus VI, pop. 47, 54, 55, 146.

P. K., kun. 112.

Pikard. 15.

Pilotas (Poncijus). 5, 15, 73, 78, 86, 92, 108, 110, 112, 114, 130, 135, 141, 152, 165, 169, 199, 251.

Podberekas (Podbereckis). 61.

Podolskis V., vysk. 5.

Počiulpaitė E. 265, 271.

Poniatovskis S. A. 45.

Potapovas. 51.

Pranciškus, šv. 17, 26, 27, 28, 29, 31, 67, 113, 163, 170, 221, 222, 255.

Praniauskaitė K. 7.

Praniauskis O. 63.

- Pretorijus M. 263.
Proniewska K. 161, 253.
Pruszcz P. H. 19, 25.
Pugačevskis P. 153.
Puteikienė Z. 219.
Puzaras P., mons. 2, 12.
Pžylenckis P. 27.

Račius P. 8.
Radavičiūtė B. 43.
Radvila M. K. (Našlaitėlis). 5, 6, 15, 16, 17, 18, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 255.
Radvilaitis M. 151.
Radziwil M. K. „Sierotka“. 18, 25.
Ragaišis A., kun. 6, 27, 68, 154.
Rak R. 7, 157, 255.
Ramanauskas B. 17, 19, 20, 21, 25, 152, 163, 170, 255.
Ramonienė D. 167, 253.
Rapolas, šv. 82, 83, 92.
Reklaitis P. 47, 60.
Remesa A. 206, 255.
Ryžakova S. 262, 271.
Rodrigesas A., šv. 195.
Roschini G. M. 180, 255.
Roszczyński R. 171, 255.

Sabaliauskas A., kun. 229, 253.
Saksonietis J. 180.
Samovyčius P. 45.
Sapiega A., vysk. 38, 52, 54, 81.
Sasnauskas Č. 176, 255.
Sasnauskas J., kun. 39.
Schneider G. 17.
Sczaniecki P. 16, 25.
Selitz J. 231, 255.
Semaška E., kun. 54.
Senkus K., kun. 243, 245, 254.
Sieczka T. 154, 255.
Siedlecki J. 180, 185, 188, 196, 197, 198, 208, 211, 216, 227, 231, 234, 235, 240, 241, 247, 255.
Sikstas V., pop. 149, 154, 166.
Silvija. 164.
Simonas Kirėnietis. 74, 77, 78, 88, 93, 96, 101, 108, 110, 122, 125, 127, 131, 136.
Simonas iš Kirėnės. 152.
Simoniukštytė A. 99, 267, 271.
Sinickas J. 60.
Skrinskas R. G. 52, 68.

- Skvireckas J., arkivysk. 5, 52, 53, 171, 255.
 Slavočinskis S. M. 199, 206, 210, 229.
 S. M. 68.
 Smereka W. 162, 255.
 Sprogis J. 160, 255.
 Staugaitis J., vysk. 35.
 Stanislovas, šv. 45.
 Steponas, šv. 16.
 Strazdas (Strazdelis) A., kun. 229.
 Strazdūnaitė R. 61, 68.
 Strijkovskis M. 41, 160.
 Szofdrski W. 15, 253.
 Šapoka A. 68.
 Šileikis G. 31, 36, 37, 38, 48, 56, 60, 68, 149, 154, 255.
 Šmigelskaitė V. 54.
 Šrubauskis P. 248.
 Šulcas M. 26.
 Tamkevičius S., arkivysk. 2.
 Taškūnas V., kun. 7, 43, 84, 87, 88, 132, 230, 254.
 Teresė, šv. 155.
 Thurston-H. Boudinhon A. 7, 15, 16, 25.
 Tiškevičius A., vysk. 45, 56, 164, 224.
 Tiškevičius J., vysk. 6, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 56, 148, 154, 155, 156, 158, 164, 190, 199, 220, 224, 267.
 Tyszkewicz J., vysk. 6, 38.
 Tertulianas. 150.
 Trilupaitienė J. 159, 256.
 Totoraitis J. 5, 149, 161, 256.
 Tumas-Vaižgantas J., kun. 123, 161.
 Tunaitis J., vysk. 43.
 Turowski. 19.
 Tupalskis E., kun. 103.
 Urbonas VI, pop. 148, 259.
 Urbonas VIII, pop. 33, 161, 166, 168.
 Vaina B., vysk. 146.
 Vaitkevičius J., kun. 45.
 Vaitkevičius V. 8, 260, 271.
 Vaišnora J., kun. 5, 6, 13, 35, 38, 52, 54, 55, 68, 149, 150, 158, 160, 163, 180, 197, 206, 216, 219, 220, 239, 246, 256, 267.
 Valančius M., vysk. 6, 12, 13, 33, 47, 48, 55, 57, 63, 68, 158, 159, 161, 164, 165, 175, 190, 256, 271.
 Valančius G. 6, 68, 123.

- Valavičius A. 45.
Valavičius E., vysk. 47.
Valmikas V. 222.
Varduvis. 83.
Veronika. 74, 78, 88, 93, 96, 101, 102, 108, 110, 122, 125, 127, 131, 136, 152, 266.
Venclova T. 43, 68.
Vėlius N. 8, 263, 270.
Viežbickis V., vysk. 56.
Vilkas D. 7, 70.
Visockaitė N. 99, 161.
Visockis A. 31, 36, 37, 38, 48, 55, 56, 60, 68, 149, 154, 256.
Vitale S. 20.
Vitkevičius S., kun. 60, 61.
Vitkus A., 169.
Vivulskis A. 52.
Vyšniauskaitė A. 149, 256, 261, 271.
Vytautas. 33, 175.
Vladislovas iš Gielniovo. 210, 248.
Voityla K. 9.

Zebrzydovskis M. 18.
Zedelgem A. 15, 152, 172, 255.
Zinkevičius Z. 31, 68.
Zoris P. 99.

Žagarietė B. 12.
Žickienė A. 203, 204.
Žilevičius J. 158, 256.
Žilinskis P., kun. 103.

Wacław z Sulgostowa, 155, 256.
Wyczawski H. E. 164, 171, 256.
Wolonczewskis M. 146, 175, 190, 256.
Wujekas J. 165, 256.
X. S. Ch. 176, 256.

Грабарь И. 46, 68.
Мотузас А. 10, 11, 36, 68.
Смоленчук А. 103.
Соколова В. К. 8, 267, 271.
Токарев С. А. 8.

TRUMPAI APIE AUTORIŲ

Alfonsas Motuzas gimė 1955 m. lapkričio 22 d. Šiaulių mieste.

1964–1975 metais mokėsi Šiauliuose. 1975 m. įstojo į Lietuvos muzikos akademiją (tuometinę Lietuvos valstybinę konservatoriją). Nuo 1979 m. dirbo Lietuvos valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetuose asistentu, nuo 1994 m. – Klaipėdos universitete docentu, o nuo 1995 m. – Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Šv. Antano religijos studijų instituto direktoriaus pavaduotoju (docentu).

1979–1987 metais A. Motuzas atliko mokslinį tyrimą „Tradicionis grojimas kerdžiaus trimitu, ragais, daudytėmis“ – kartu su savo studentais dalyvavo įvairiose respublikinėse etnoinstrumentologinėse ir religijotyrinėse ekspedicijose. 1987 m. įstojo į Rusijos Gnesinų muzikos akademijos aspirantūrą, kurią 1991 m. sėkmingai baigė, apsigynęs muzikologijos mokslų daktaro disertaciją tema: „Nacionalinės apeiginės kultūros ypatybių pritaikymas, grojant Lietuvių liaudies pučiamaisiais ambušiūriniais pūstukiniais muzikos instrumentais“. 1991 m. tuometiniame TSRS išradimų ir atradimų komitete (Maskva) A. Motuzas atliko eksperimentą – patobulino lietuvišką trimitą/daudytę. Išradimas „Lietuvos liaudies muzikos instrumento trimito/daudytės patobulinimas“ buvo užpatentuotas – išduotas Sąjungos autorinis išradėjo pažymėjimas. 1993 metais minėta muzikologijos mokslų daktaro disertacija buvo apginta ir Lietuvos muzikos akademijoje.

A. Motuzas domisi Baltijos šalių krikščioniškąja apeigine kultūra, yra parengęs ir išleidęs dvi monografijas: „Mažosios Lietuvos evangelikų liuteronų liaudies apeiginė muzika (giesmės, psalmės)“ [Vilnius, 1994] bei „Некоторые особенности Литовской народной обрядности“ [Москва, 2001]. Lietuvos periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose publikuota maždaug 30 mokslo straipsnių, keturi straipsniai – užsienio mokslo žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose (Krokuvoje, Poznanėje, Lvove bei Maskvoje).

2001 m. Vytauto Didžiojo universitete A. Motuzas apgynė habilituoto daktaro (etnologijos kryptis) darbą „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“.

2002 m. parašė vadovėlį „Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeigos ir muzika“ ir metodinę knygą Vytauto Didžiojo universiteto studentams „Bakalauro ir magistro darbų rengimo metodika“.

A. Motuzas yra mokslinio leidinio SOTER, kurį leidžia Katalikų teologijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete, redakcijos kolegijos pirmininko pavaduotojas.

Mokslinių tyrimų kryptis – krikščioniškoji etnologija ir etnomuzikologija.

Vytauto Didžiojo universiteto leidykla

Alfonsas Motuzas. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Monografija

Redagavo V. Urbonavičiūtė

Maketavo D. Stepukonienė

Viršelio dailininkas A. Kliševičius

Kaunas, 2003

SL 1557. Pasirašyta spausdinti 2002 12 20. Apimtis 36,25 sąl. sp. l.
Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, K. Donelaičio g. 58, 3000 Kaunas
Spausdino „Morkūnas ir Ko“ spaustuvė: Draugystės g. 17, Kaunas